

Viața Românească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

6143/D

SUMAR:

- Dragoș Protopopescu** *Fenomenul englez în politică.*
Constantin Băleanu *O zi de pomină din viața lui Suflejel.*
G. Călinescu *Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu*
P. Comarnescu *Esseu despre Snobism.*
I. Agirbiceanu *Obsesie*
Ion I. Pillat *Prolog (Versuri).*
Dr. Ernest Ene *Despăgubirile și reparațiunile cuvenite României după marele război din 1914—1918.*
Pavel Pavel. *Protecția minorităților în Europa nouă.*
Ion Minulescu *După șapte ani (Versuri).*
Laurențiu I. Preutescu *Insemnări pe marginea cărților (Upton Sinclair: «Petroleum»).*
S. Bayer *Naționalismul de Stat.*
Damian Stănoiu *Pocăința starefului.*
Tran *Fact divers (Versuri).*
Paul Zarifopol *Cronica literară (Categori epatantului și literatura informativă).*
M. Sevastos *Cronica teatrală (București).*
Al. Hallunga *Cronica economică (Criza finanțelor private).*
Magda Sp. Popescu *Cronica pedagogică (Contribuțiuni la problema educației nouă).*
P. Nicanor & Co. *Miscellanea (Despre prea cuviosul mucenic, întocmai cu apostolii, Nichifor. — Iar româneasca de după războiu. — Criză, spiritism și alte combinații. — Înțelegera franco-germană. — Edison. — George Enescu. — Elogiul lui Chevalier).*

Recenzii: Ion Minulescu: Bărbierul Regelui Midas, Mihai D. Ralea. — Ioan Petrovici: Peste botare. — Mihael Manoilescu: Théorie du protectionnisme et de l'échange international. Al. A. Philippide — Heinrich Mann: Geist und Tat — Egon Erwin Kisch: Paradies Amerika. Paul Zarifopol. — Alexandra Stolypine: L'Homme du dernier Tsar-Stolypine. Souvenirs. Victor Godeanu. — Ada Negri: Vespertina. — O. A. Borgese: Tempesta nel nulla. L. Sebastian.

Revista Revistelor: „Concordia Literară” (Commerce). — „Viitorul dictaturii fasciste” (Die Gesellschaft). — „Gorki și Romain Rolland” (Das neue Russland). — „Mișcarea științifică” (Mercure de France). — E. R. Curtius și Franța” (Les Nouvelles Littéraires). — „Onorabilul Arthur Henderson” (Revue hebdomadaire). — „Limba franceză în Extremul Orient” (Revue des Deux Mondes). — „Neliniștea țăranilor americani” (L'Europe nouvelle). — „Paul Valéry și Istoria” (Les Nouvelles Littéraires). — „Raționalizarea economiei mondiale” (La Revue Mondiale). — „Lucreția Borgia, legendă și istorie” (Revue bleue).

Redacția și Administrația: Str. Const. Mille 7-9-11, București

1931

Viața Românească apare lunar cu 120 pagini. Abonamentul în țară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

Reproducerea oprită.

6143 D

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

București, Str. Const. Mille (Sărindar) No. 7-9-11

Anul XXIII

Prețul Abonamentelor :

IN ȚARA :

Pe un an Lei 500

Pe jumătate an „ 250

Pentru Bănci și Societăți, anual . . . „ 600

IN STRAINĂTATE :

Pe un an Lei 650

Pe jumătate an „ 375

Abonamente se pot face dela orice număr, trimițind suma prin mandat poștal sau plătind costul direct la birourile administrației din București, str. Const. Mille No. 7-9-11.

Colecții complete pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu prețul de 200 lei colecția iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază ; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit ; în caz contrar, acesta se va fixa de cîtră Direcțiunea Revistei.

Autorilor nu li se pot trimite corecturile și, prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția : manuscise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească”, Strada Const. Mille No. 7-9-11, București.**

CĂRȚI APĂRUTE ÎN EDIT. „ADEVERUL” S. A.

INTOARCEREA DE PE FRONT

de ERICH MARIA REMARQUE

Traducere de J. BYCK și Al. A. PHILIPPIDE PREȚUL 120 LEI

CÎȚI-V A ÎNȘI

de CONST. GRAUR

PREȚUL 10 LEI

VIAȚA LUI DISRAELI

de ANDRÉ MAUROIS

Traducere de TUDOR TEODORESCU-BRANIȘTE

PREȚUL LEI 70

PREȚUL 60 LEI

„MEDICUL NOSTRU”

CEA MAI MARE ENCICLOPEDIÉ MEDICALĂ ROMINA PENTRU
UZUL TUTUROR, DE Dr. YGREC

PESTE 600 PAGINI

PREȚUL LEI 150

DOCUMENTĂRI ȘI LĂMURIRI POLITICE

de C. STERE

PRELUDII :

PARTIDUL NAȚIONAL-ȚĂRĂNESC
și „CAZUL STERE”

PREȚUL 120 LEI

„ADEVERUL LITERAR și ARTISTIC”

— REVISTĂ SĂPTĂMÍNALĂ —

Abonamentul 300 lei anual. Prețul unui exemplar 7 lei

Redacția și Administrația : București, Str. Const. Mille No. 7—9—11.

Tip. „Adevărul”, S. A.

5

Fenomenul englez în politică

I

Cuvîntul lui Napoleon: Francejii fac revoluții fără reforme, iar Englezii fac reforme fără revoluții, nu e niciodată inutil repetat cînd e vorba, mai ales, de politica engleză.

În cazul de față el închide, într'o singură îmbrățișare, doi termeni perfect opuși, așa precum rezolvă acea plastică particulară a Albionului, de a se juca cu extremele, de a le împăca într'o conviețuire pe care lipsa de logică nu o face mai puțin organică, a cărei sinceritate nu reese decît și mai sigur din lipsa postulatului teoretic.

Democratism revoluționar și tradiționalism tenace înseamnă, într'adevăr, întreaga curbă a politicii engleze — cu deosebire cea modernă — care nu-i decît o succesiune stăruitoare de reforme a căror noutate e pregătită cu opinie publică, iar violența e înlocuită cu un profund sentiment de umanitate socială.

Nu e vorba, în această virtuozitate a extremelor, de șiretenie de shop-keeper sau de finețe diplomatică. Oricît ar fi Taine obsedat de cuvîntul dîntii, mercantiliste sînt — după cum remarcă Sombart — toate neamurile protestante, iar diplomați, slavă Domnului, au avut și Francejii sau Italianii! Gimnastica genială a tragerii pe sfoară, la care se reduce în ultima analiză arta negustorului ca și a diplomatului, nu stă — oricît s'ar vorbi de o anume perfidie — mai mult la baza Angliei moderne, decît la a oricărui stat al zilelor noastre.

Nu. E la mijloc o virtute de rasă, un instinct al termenului mediu. El se rezolvă etnic în acea atitudine pragmatică în fața vieții, caracteristică rasei anglo-saxone, atitudine care ia fapta, scopul factist al vieții, ca un ideal, ca un adevăr în sine. Dela această premisă, un silogism de rasă elementar duce la concluzia unei supreme adaptabilități la posibilitățile pozitive și negative ale vieții.

E adaptabilitatea aceasta, negreșit, urcată în timpi și con-

solidată cu experiență — ceiace face din Englez o rasă, cum am mai numit-o odată, specific dicotomică. Acest dicotomism face ca în orice direcție l-am privi, sufletul lui să apară bifurcat. Gentleman și negustor, materialist și idealist, individualist și gregar, păgîn și puritan, platonice și pervers, practic și sentimental, prozaic și fantastic, egoist și filantrop, cazanier și aventurier, pătimaș al naturii ca și al home-ului, imperialist și democrat, cuceritor și împăciuitoare, reformist și tradiționalist, Englezul a dat piept cu atîtea mări și continente, a ingenunchiat atîtea popoare și a bravat atîtea climate, că adversitatea e la dînsul de ordin pozitiv, riscul — o favoare, zburciumul — o școală. La această școală făptura sa a ajuns să posedă cite ceva din toate extremele pe care le-a întîmpinat, să închidă în ea mai toate antinomiile pe care le-a biruit.

Englezul e un amestec superior de natură și manufactură, de barbarie și civilizație; — un Ianus care privește cu aceeași ușurință înainte și înapoi, ba chiar un Ianus cu mai multe fețe, fiindcă toate direcțiile îi aparțin.

Nimic însă nu reflectă, poate, mai bine, nota duală a neamului englez, ca politica sa.

II

Și nu e nevoie să ne ducem prea departe spre a urmări un paralelism consecvent între tradiționalismul dîrz și democratismul devotat.

Un lucru te surprinde dela început, în istoria politicii engleze a secolului al XIX-lea, — secol care pune cu adevărat problema democrată. Anume: cele mai multe din reformele democrate ale veacului au fost făptuite de partidul conservator.

Intre 1815—1867, Anglia trece printr'una din cele mai mari crize cunoscute de vre-o țară. Inegalitățile sociale și politice provocate de un industrialism dovedit curînd feroce, cum și de un sistem legislativ și economic perimat, pun Anglia în fața unor probleme nu mai puțin grave, fiindcă pînă atunci nici nu le visase măcar: problema uvrieră și mizeria claselor de jos.

Două idei se recomandă de pe acum Angliei, ca singure salvatoare: ideia sufragului universal și aceia a liber-schimismului, fiecare destinată să acționeze pe căi diferite, dar în același scop suprem de reabilitare a situației politice și economice.

Ele marchează începuturile democratismului englez militant, care, dincolo de teorie, pe deasupra școalei liberale de la Manchester, va lua în practică forma cooperativismului lui Owen — de fapt, părintele sufletesc al socialismului englez — și a chartismului lui Lowett — un dizident al mișcării lui Owen, care cere o nouă Chartă a Poporului, din ale cărei

puncte se desprind cu deosebire: reprezentanța egală, sufragiul universal, votul secret, parlament anual și suprimarea privilegiilor proprietarilor funciari. Dacă mai adăogăm că trade-unionismul se naște tot la acea vreme, cu prima Federală a țesătorilor Angliei, Scoției și Irlandei, înfăptuită de Doherty la 1830, avem înaintea noastră acțiunea democrată a vremii, față de care ne putem întreba ce atitudine ia conservatismul englez, pe atunci atotputernic.

Or, e un proces tipic englez care ia loc acum în politica Angliei. Dealungul acestei lupte crunte de revendicări democratice și muncitorești, Lordul englez, conservatorul englez, e mai totdeauna alături de lucrător. Dimpotrivă, dacă reformele ce-l privesc pe acesta suferă o opoziție, ea vine din partea liberalilor, care — luminați cum erau dinșii de principiile școlii dela Manchester, ale lui Cobden și Bright, și electrizați de vasta umanitate din sufletul lui Gladstone — au luptat, uneori totuși, nu mai puțin, ca tigrii — cum spun analele vremii, împotriva unora din legile trecute de conservatori.

Am zice : o chestiune de fapt, de oportunitate din partea politicianului conservator. Cel ce se grăbește însă să facă acest proces de intenții politicii engleze conservatoare, riscă să ignoreze date importante din structura ei.

Mai întâi, imperialismul englez al secolului al XIX-lea n'are nimic, sau aproape nimic, din agresivitatea egoistă cu care termenul e în genere asociat. Imperialismul pirat, al epocii elisabetane și al celor două veacuri următoare, imperialismul hrăpăreț și cuceritor al cărui ultim corifeu e Cecil Rhodes, fondatorul Rhodesiei — care, e drept, pune aurul și teritoriul deasupra problemelor de umanitate, — devine dealungul secolului al XIX-lea, — sub influența Renașterii religioase, mai ales, — un imperialism, creștin, umanitar și misionar, un imperialism în care barbaria e îndulcită de civilizație, — ilustrație fidelă a dicotomismului de rasă englez, de care vorbeam. Englezul e ultimul neam misionar al pământului. El crede în Coroana, Biserica și Instituțiile engleze. Dar nu ca fiind de ordine divină, ci numai de o utilitate supremă, cum se exprimă Lord Randolph Churchill în cuvintarea sa dela 1884, din Manchester. Această utilitate e chiar universală. La adăpostul instituțiilor engleze — de civilizație umanitară, Imperiul Britanic nu poate fi decît o fericire, fericire care ar fi universală dacă Imperiul Britanic sau cel puțin instituțiile lui, de justiție, umanitate democrată și caritate s'ar întinde peste tot globul. Englezii citează cu mîndrie faptul că neamuri insulare sau din Extremul Orient vin la ei din cînd în cînd în delegații, ca să le ceară cite un bărbat de stat care să le facă și lor acasă vre-o... instituție engleză. N'a venit chiar o delegație de Chineji, în 1920, ca să le ceară cu împrumut pe Asquith, pentru a le face un parlament în Peking ?

S'ar zice că totul e literatură. Dar iată ce spune despre destinul misionar al rasei sale un conservator al zilelor noastre, deci datat la tot scepticismul vremii, Stanley Baldwin, în cartea sa recentă *On England*: „Cred că adinc în inimile noastre noi concepem Imperiul ca un mijloc prin care putem nădăjdui să vedem acea creștere a rasei noastre pe care o socotim de un folos atît de neprețuit (of such inestimable benefit to the world at large) lumii de pretutindeni; o împrăștiere în afară, de oameni pentru care libertatea și dreptatea sînt ca aerul pe care-l respiră (the breath of their nostrils), de oameni remarcabili, — cum cel puțin ne închipuim, sperăm și credem, — mai mult decît orice, printr'un neclintit sentiment al datoriei” (p. 72).

Nimic din civilizația, dar mai ales din politica engleză, nu se poate pricepe, cu neglijarea misionarismului care le stă la bază. Una cu instinctul religios și explicînd nouăzeci la sută din pragmatismul anglo-saxon, el a dat rasei aceea dublă față de idealism și materialism, de sinceritate și ipocrizie, care constituie adesea o enigmă pentru cercetători.

André Siegfried¹ îl găsește mai prosper la Americani, și cu bună dreptate îl atribuie calvinismului puritan, care — spre deosebire de protestantismul luteran, pasiv în materie de stat, și lăsîndu-l pe sama Prinților — e dîmpotrivă, de o constituție dinamică, privind „doctrina ca un mijloc în vederea acțiunii”.

Nimic indiferent, în concepția calvină, din cîte se petrec în stat sau viața socială.

Fiul Bisericii va avea, desigur, mai întii la inimă, destinele acesteia; dar una cu ea, și, de fapt, o simplă revărsare a ei în afară e : societatea. La fel, ea face punte între om și Dumnezeu. Adevăratul credincios se va devota deci ei, o va desăvîrși în legile ei, o va curăți în moravurile ei, o va face adevărată casă a Domnului. Fiind o casă, o va chivernisi chiar!... Anglo-saxonul nu se va sfii să fie bogat. Cu cît va avea mai mult, cu atît va putea da mai mult... De unde, cei doi poli ai dicotomismului englez: mercantilismul și filantropismul, idealismul și materialismul. — acesta din urmă explicîndu-se, cum vedem, printr'o notă care trece puțin dincolo de interpretarea lui Sombart, cînd face din mercantilism o notă a tuturor neamurilor protestante.

Calvinismul puritan va ridica, în orice caz, acțiunea civică și socială la rangul de înaltă datorie. Nimic din diletantismul latin, care vede în ea un pretext de inteligență și talent. Nici din indolența slavă, care o reduce la o legănare molcomă în hamacul budist al fatalității...

Luminat cu religie, acest acționism va deveni misionarism. În America — cu lupta, cum spune Siegfried, împotriva

¹ *Les Etats-Unis d'aujourd'hui*, pp. 33 ș. u.

pînă și a țigaretii — el a luat proporții aproape caricaturale. Dar Anglia, care a dat naștere Americii printr'o secesiune de puritani, porniți în veacul al XVII-lea să-și plaseze cultul și austeritatea pe tărîmuri mai pure, posedă o întregă civilizație, civilizația Victoriană, a secolului al XIX-lea, izvorită direct din puritanismul veacului lui Cromwell. Or, domnia reginei Victoria este aceia a însuși imperialismului englez și instituțiilor engleze.

Să ne mirăm, atunci, că a fi imperialist se confundă la Englezul de rasă cu a îndeplini o cerință de sus? E ceiace dă acel accent mesianic în simplitatea lui peremptorie, cuvintelor lui Baldwin întru preamărirea instituțiilor engleze; ceiace face din omul politic englez un fel de Miss-ă sufragetă și fanatică, — una cu ea în proclamarea valorilor britanice ca eșantioane ale unui sistem mai practic de a apropia pe om de Dumnezeu.

Dacă la conservatorii de azi — fatal mai blazați asupra acestor valori — o vedem încă atît de acută și convertind violent socialiști ca MacDonald, Snowden și Thomas — căci gestul recent al șefilor laburiști nu-i nici oportunism, nici sacrificiu, ci fenomenul englez al mesianismului de stat, ne putem închipui, atunci, care era concepția misionară a Imperiului englez la un Disraeli și tovarășii lui.

Ei bine, în cadrul acestui misionarism englez, negreșit că drepturile muncitorești, revendicările sociale, îmbunătățirea stării materiale și sanitare a claselor de jos, cu tot cortegiul de reforme libertare, nu puteau decît să constituie o elementară, dar sfîntă, datorie. Instituțiile engleze, citadela conservatismului englez erau prea sus ca aceste revendicări să le atingă sau să le primejduiască; erau prea mîndre de rostul lor umanitar ca să nu le intereseze. Dintr'o contribuție reală la reabilitarea ordinii sociale materiale, ele nu puteau ieși decît întărite în stima și iubirea publică. În al doilea rînd, exista o veche prietenie, casnică, să-i zicem, între lord și proletar în Anglia, datînd din veacuri de Anglie agricolă. Cine citește romanul englez al sec. XIX-lea, găsește, dela *Adam Bede* la *Tess of the D'Urbervilles*, scene tipice de viață de țară engleză, respirînd cea mai bună căsnicie și omenie între lordul proprietar și țărani de pe moșie, — acele mese cîmpenești la care stăpîn și iobag iau parte deopotrivă, prietenia dintre fiul lordului și argați, grija de creșterea, educarea și înzestrarea fetelor de pe moșie, și așa mai departe, — o întregă atmosferă, nu de incidentală, ca la noi, ci de perfectă umanitate și idilic democratism.

Cînd în veacul industrial, țăranul e atras la oraș, lordul își regăsește vechiul prieten în fabrici, pătîmind și trudindu-se ca lucrător; și, ca în alte dăți, de patriarhală voie bună, el îi întinde o mînă darnică.

În sfârșit, alături de acești factori, de rasă și sentimentali, un altul de ordin social. Liberalismul aduce la suprafața Angliei o nouă clasă burgheză, deopotrivă dușmană și concurență lucrătorului ca și nobilului. Pe cel dintii îl urau ca pe un intrus, funcționarul și orășeanul în general, iar noii imbogățiți ai industriei metalului și bumbacului îl asupreau de moarte; pe bietul lord aceiași oameni îl urau din principiu — dintr'un principiu liberal, al școalei dela Manchester — și-l uzurpau din datorie.

Așa se face că, în sînul și din rezervoarele tradiționalismului englez, naște un nou democratism, care a și fost numit Democratismul Conservator: *Tory Democracy*. (E caracteristică, pentru cele ce spunem, puțina simpatie pe care o are Englezul pentru cuvîntul „conservator” de proveniență de altfel franceză, — datînd din vremea Revoluției franceze — căruia îi preferă cuvîntul Tory- — poreclă mai mult decît titlu — sau, mai ales, numele mai semnificativ de: Unionism).

Un întreg stat major al acestui democratism se formează în frunte cu Disraeli, ajutat în materie — cu o ferveță care de multe ori întrece chiar pe a șefului — de leaderi conservatori de talia unui Richard Oastler, (the Factory King-Regele Uzinelor) Earl of Shaftesbury, Sadley, Robert Southey, Lord Randolph Churchill, Joseph Chamberlain, — acesta cu toate că din alt partid, pînă la despărțirea lui de Gladstone — stat major care are ca înaintași în această linie pe un Lord Bolingbroke, și pe Pitt, din sec. al XVIII-lea, iar ca succesori pe un Bonar Law, Stanley Baldwin, și, mai tipic decît toți, pe Lord Robert Cecil, despre care un scriitor politic a spus atît de caracteristic, că stă „cu un picior în evul mediu și cu celălalt în Liga Națiunilor”.

Față de aceștia, școala liberală dela Manchester, a unui Cobden și John Bright, deși inspirată din principiul Bentamit al fericirii cît mai mari pentru cît mai mulți — principiu de pur utilitarism democrat, — și deși avînd printre produsele sale de samă, pe însuși șeful liberal Gladstone, amicul popoarelor, se găsește adesea, cum am spus, în opoziție. E că liberalismul englez avea mai întii de toate la inimă nu colectivismul, ci individualismul. Apoi, esența cobdenismului, doctrină eminentamente teoretică, era liber-schimbismul și neintervenționismul, cu acel „laissez-faire”, care interzicea statului amestecul în economia publică și privată. Fanatici pentru idei ce aveau într'adevăr să schimbe cu vremea fața Angliei, și mai puțin sensibili nevoilor de umanitate practică ale momentului, aceștia, cum se'ntimplă adesea în lupta de idei, s'au pomenit adesea în aripa dreaptă a reformismului democrat englez. Dacă un Lord Russell supranumit și Lord Reformer, mai puțin teoretician, a inițiat multe din reformele democratice, un Cobden, Bright, Canning, și chiar Gladstone, s'au în-

furiat la auzul unor reforme ca reducerea orelor de lucru sau abolirea sclaviei. De ce? Fiindcă acestea însemnau intervenționism, și mergeau deci împotriva unui principiu fundamental al școalei liberale.

Aruncat prin această falsă postură a liberalismului englez și mai mult de partea poporului, conservatismul englez e responsabil, astfel, de reforme ca cele următoare:

Încă din 1824 guvernul conservator al lui Sir Robert Peel duce la abolirea legilor din 1800 și 1799 care interziceau, ca o purtare criminală, dreptul lucrătorilor de a se asocia în scopul de a-și revendica reducerea orelor și mărirea salariului. Geneză deci a trade-unionismului e, într'un fel, conservatoare.

În 1833 un conservator, Richard Oastler, și Conte de Shaftesbury, pe atunci tot conservator (Lord Ashley) asigură Legea celor 10 ore de Lucru. La acciași vreme, la fel, Legea Loturilor, de atit de mare folos agricultorilor (Ten Hours Bill și Allotment Act). Numărăm apoi, ca mai importante, printre aceste legiuri ale conservatismului democrat: Reducerea orelor copiilor în fabrici susținută în 1838 și 1839, și învinsă de liberali — care au luptat „ca tigrii” în favoarea sclaviei copilului — cum pomenește *Justice*, ziarul socialist al vremii.

1842: Sir Robert Peel: The Coal Mines Regulation Act, interzice lucrul sub pământ femeilor și copiilor mai jos de 10 ani. (Gladstone votează contra).

1849: Conservatorii numesc o comisie de anchetă al cărei rezultat e Mines Act 1850, ameliorând condițiile de muncă minieră.

1852: Sub Lord Derby, societățile cooperative sînt recunoscute ca instituții separate.

1859: Conspiracy Law Amendment Act, reconfirmînd dreptul de asociație uvrieră.

1867: The Factories Extension Act: protecția copiilor și femeilor, dintre care 1.500.000 de persoane sînt afectate de atare reformă.

1867: Conciliation Act — sub Disraeli, pentru tranșarea conflictelor între patroni și lucrători.

1867: Marea reformă electorală. Disputată, e drept, între liberalii lui Russell și Conservatori, lărgirea revoluționară a votului englez e fapta lui Disraeli, adus la putere și silit să primească amendamente, dar nu mai puțin „speriînd, pe liberali cu îndrăzneala onora din ideile sale” (Leon Cahen)¹.

1874: Artisans and Labourers Dwellingand Improvement Act, autorizînd instituții publice să clădească pentru ameliorarea locuințelor de plugari și meșteșugari.

¹ *L'Angleterre au dix-neuvième siècle.*

1876: Merchant Shipping Act, protejind viața marinarilor.

1876: Compulsory Education Act, prevăzînd plata de taxe pentru săraci, care cad acum și ei sub obligativitatea învățămîntului.

1886—7: Mines Acts, — alte legi miniere îmbunătățitoare.

1887: Lord Salisbury's Cooperative and Friendly Societies Amendments Acts, — legile de cooperatie și ajutor mutual ale Lordului Salisbury. Sîntem în toiul conservatismului democrat al Lordului Randolph Churchill.

În 1891 Joseph Chamberlain, liberal dizident, își arbo-rează programul său de opt puncte pentru apărarea și ame-liorarea soartei politice și economice a lucrătorilor, program de Intervenție a Statului cum o numește el, și care e carac-terizat de revista „Nineteenth Century” (Noemvrie 1891) ca socialism de Stat.

Bonar Law urmează întocmai principiul lui Disraeli pe care îl citează la toate ocaziile: 1) A prezerva și perfecționa instituțiile țării; 2) A perfecționa, în cadrul lor, condițiile de trai ale poporului.

La fel, Stanley Baldwin, al cărui guvern trecut e respon-sabil de votul femeilor peste 21 de ani (reformă desvîltînd pe cea dela 1917, prin care femeia intra în sufragiu univer-sal), de politica locuințelor pentru săraci, a lui Neville Cham-berlain. — cu cele 800.000 de case construite numai de pe urma lui Housing Bill (legea locuințelor) din 1923 — cum și de alte reforme de natură social-democrată.

III

Dacă tradiționalismul englez conservator a basculat în direcția unei politici care, cum a și fost caracterizată, frizează socialismul de stat, și care se îmbibă de tot umanitarismul protector și intervenționist al claselor de sus, care e situația socialismului englez, care sub numele de colectivism, caract-erizează politica engleză dela 1880 încoace? Este epoca în care — după ce liberalismul și-a adus contribuția lui la refor-marea Angliei pe calea individualismului englez a liber-schim-bismului și neintervenționismului, și prin acea concurență cu umanitarismul conservator pe care am văzut-o mai sus, — după apogeul la care ajunge sub Gladstone, cu pîlpiiri de apus sub Asquith și Lloyd George—decade, rămînînd în cazul cel mai bun, ceiace ultimul mare liberal de doctrină, Keynes, duhul școalei economice liberale dela Cambridge, numește: un curent a cărui „funcție e să suplezeze pe Conservatori cu creere și pe Laburiști cu criticism”.

De fapt, lupta nouă politică se dă în jurul proprietății și ca atare două partide sînt organic justificate în existența

lor: Conservatorii, care apără drepturile proprietății și Socialiștii care le atacă.

Ar fi prea mult să încercăm, la acest capitol, o schițare a socialismului englez. Ne interesează aci numai curba descrisă de el în sinul tradiționalismului englez. Derivat sufletește din Owenitism, din așa numiții Liberii agitatori de Presă, din Factory Reformers (Reformatorii Muncitorimii), cum și din oponenții așa numitei „Poor Law”, (Legea de Asistență Socială) și alte nuclee democratice, ca și din Chartismul lui Lowett și trade-unionismul lui Doherty, dela 1830, momentan el e disparat și inform. Trebuie să așteptăm toamna anului 1883, cind un grup de intelectuali, aprinși de un recent zel socialist de pe urma unei vizite a filosofului scoțian-american Thomas Davidson, fondau la Londra o societate: The Fellowship of the New Life — Camaraderia Noului vieți — cu scopul înlocuirii vieții materiale prin cea spirituală, și de a cultiva „un caracter perfect în toți și fiecare”.

La a doua ședință ea devenea The Fabian Society¹ — Societatea Fabiană — cu Sidney Webb, actual Lord Passfield, Bernard Shaw, Hubert Bland, E. R. Pease, Sidney Oliver, Mrs. Besant, apoi Wells, etc.

Cu aceasta și cu Independent Labour Party, întemeiat în 1888 de Keir Hardie, și alimentat de alte Uniuni Laburiste, Armate Laburiste, Comunități Laburiste și așa mai departe, Partidul muncitoresc era întemeiat în 1893 sub președinția scoțianului Keir Hardy, ca să fie dus repede la destine glorioase de Ramsay MacDonald.

Caracterul moderat al acestui partid e universal recunoscut. Decețiile produse la extremiștii din toate părțile, mai ales cei din Rusia, — unde șeful muncitoresc e defestat la fel, dacă nu chiar mai mult decât Stanley Baldwin, — de prima sa guvernare ca și de cea actuală, constituie un lucru bine cunoscut și o notă caracteristică a politicii mondiale.

Politica colonială din trecut a lui Thomas, — unul din leaderii socialiști cei mai populari — e recunoscută de toți ca mai aprigă și conștientă de interesele Imperiului decât cea conservatoare. Deasemenea cea actuală, a balanței și dezvoltării comerciale ca și a legăturilor intercoloniale britanice. E drept, există o ramură stângă a partidului, care, după dizidența înflăcăratului Maxton, s'a complăcut pentru o vreme într'o sfidare de copil teribil a instituțiilor engleze, aceștia mergînd pînă la a ațîța la răscoală, prin manifeste, pe muncitorii de orice fel din India. Dar să nu vorbim de Maxton și pletele sale revoluționare pînă a-l vedea la putere; și să nu uităm că șeful ostracizat azi de socialiști pentru politica sa conservatoare era ostracizat în 1914 de nație pentru a se fi pronunțat

¹ Numită așa dela cuvîntul lui Fabius: așteaptă-ți momentul și lovește!

contra războiului! E deci vechea poveste a socialismului englez: internațional în opoziție, dar subit național, prudent și grijuliu de soarta imperiului deîndată ce are răspunderea puterii, — o psihologie bine cunoscută, dealtfel, și adesea comentată, nu fără un dram de ironie, de cronicării politicii europeni.

Se poate spune cu precizie, la lumina faptelor și conduitei sale de pînă acum, că, înzestrat cu un program de drepturi muncitorești și reforme economice ce merg pe linia mare a tradiționalismului englez, socialismul englez nu va merge niciodată împotriva acestui tradiționalism, nici împotriva instituțiilor engleze pe care oricînd le va apăra, dacă nu cu același exclusivism, în orice caz, cu aceiași mîndrie și conștiințiozitate britanică.

Dar e timpul să intrăm în însăși structura organică a tradiționalismului acestuia al Socialismului englez, ca să-i vedem adevăratul înțeles și adevărata justificare.

Un lucru caracterizează dela început socialismul englez. El nu e teoretic. El e numai uman. L-am văzut izvorînd din vizite de filosofi și probleme spirituale.

Istoricii lui sînt unanimi în a admite că Marx a avut o influență extrem de mică asupra socialismului britanic. Iar unul din cei mai arzători corifei ai lui, minunatul propovăduitor socialist William Morris, spunea odată:

„Sînt întrebare dacă cred în teoria valorilor lui Marx. Ca să vorbesc sincer, nu știu ce-i teoria valorilor lui Marx și să mă ia naiba dacă doresc să o cunosc”. (I am damned if I want to know).

Un istoric al socialismului, Hutchinson, spune, de asemeni: De fiecare socialist creat de Capitalul lui Marx, o mie au fost creați de Biblie.

Da, socialismul englez, e, la bază, creștin și umanitar. Ca și aiurea, dar mult mai decît oriunde, pionerii lui sînt mai mult profeți sociali decît economiști revoluționari.

Or, pe linia acestui misionarism creștin și umanitar, ei se întîlneau cu însuși spiritul englez în politică — se întîlneau cu tradiționalismul democrat al unui întreg veac. Lucru unic, și aproape paradoxal, în conservatorii democrați ai veacului ce se stîngea, socialiștii proaspeți își găseau oarecum predecesorii. Socialismul de stat trebuia numai continuat, și perfecționat cu tot aparatul politic și economic al noilor probleme. Am pronunțat cuvîntul stat, și el ne introduce în a doua taină a socialismului englez. Marxismul, dacă nu dă socialismului englez aparatul teoretic, nici ura de clasă, ci cel mult: lupta de clasă — mult mai atenuată ea însăși, ca oriunde, tocmai prin vraja antecedentelor de democratism englez nobiliar văzute — îi dă: asaltul împotriva capitalismului, formulat în principiul naționalizării. Naționalizarea, însă, e

preamărirea ideii de stat, — statul organizator al industriei, pe baze cooperativiste și colectiviste, statul deasemeni, organizator de libertate practică și educație moral-culturală în masse — spre a se da tuturora egalitatea, nu reală, căci aceea e o imposibilitate, ci de oportunitate, cum spune clar MacDonald în opusculul său despre socialism.

Dar în cultul pentru stat, care e cheia întregii orchestrații socialiste engleze, noua dogmă se întâlnea din nou, și atât de cordial, cu tradiționalismul acelor conservatori, care în cuvântul lui Disraeli, vedeau în politică: progresul instituțiilor de Stat engleze și, înăuntrul lor, cu patronajul lor, reabilitarea și propășirea masselor.

Respectînd, deci, și contribuind chiar la prestigiul Coroanei, Bisericii, Parlamentului și Imperiului Britanic cu toate celelalte instituții ale lui, socialiștii engleji nu făceau decît să profite de o verificare deja făcută, a rostului acestor instituții, în materie de ordine și propășire socială, — a unor instituții care nu numai că rămăseseră pururi fidele idealului umanitar, dar erau așa de profund implicate în ideea de stat, că acesta nu se putea concepe fără de ele mai mult decît s'ar putea concepe o cetate fără fortărețele sale.

Socialismul englez e, așadar, eminentemente un socialism creștin și de stat; răzimat adică pe doi termeni, care, respirînd, unul: religiosismul tipic al rasei engleze, al doilea: acel cult pentru stat, care și-a găsit în Hobbes expresia de Leviathan — puterea autocrată și atotabsorbitoare — stau la baza politicii engleze din toate vremurile. Adică, din toate vremurile nu! Căci au venit și peste socialismul englez vremuri nouă...

IV

Ideia de Stat a început să se surpe în ultimele forme al socialismului englez. E interesant atunci de văzut, cum stăm cu tradiționalismul englez în fața acestor excrescențe nouă.

Era dealtfel o reacție dacă nu chiar necesară, în orice caz naturală. Statul se bucurase în ultimul timp de un credit prea mare. Conservatori, liberali și socialiști, din diferite sau identice puncte de vedere, îi exaltaseră puterile de Leviathan. Filozofi ca Green și Bosanquet, pornind dela idealismul lui Rousseau și chiar Plato, trecut prin idealismul lui Hegel care vedea în stat „libertatea obiectivă” și „o familie etică națională” cum și prin radicalismul religios al lui Mazzini, a cărui lozincă era „Dumnezeu și poporul său”, înconjură ideea de Stat cu un cult ce frizează misticismul. Pentru Bosanquet, fiecare Stat e gardianul unei întregi lumi morale” iar „funcția lui e să promoveze unitatea omenirii”, „relația normală dintre State fiind cooperativă”. (*Social and International Ideal*, 1917, p. 277-8). Iar pentru T. H. Green, care vede

în Cromwell idealul politicianului „datoria civică e o funcție spirituală, — entuziasmul ce stă la spatele acțiunii politice aparținând forței spirituale universale, care ca și extazul, misticismul, quietismul, și filozofia, stă în coliziune permanentă cu interesele carnale ale lumii.”

Dar Statul atit cel conservator, liberal cît și cel socialist se arată în mare parte ineficace, în procesul de revendicări sociale amelioriste. Intervenționismul său dă naștere unui biurocratism, pururi hrăpăreț, opac, și reacționar, adesea inoperant, iar naționalizarea prin el a mării industrii, cu a-saltul împotriva capitalismului, se dovedește o eroare marxistă. În locul birocratismului se preconizează atunci cooperativism și sindicalism, în locul expropriării capitalului se pune problema înlocuirii capitalului sub forma corporației.

Izvorul acestui anti-etatism în Anglia are în teorie două filoane.

Mai întii, cum s'a remarcat, o renaștere medievalistă în gîndirea politică engleză, pe care o provoacă nu puțin cartea lui Otto Gierke despre Teoriile politice ale Evului Mediu, popularizată în Anglia de Fr. Maitland din Cambridge. (Dacă școala din Oxford excelase în apologia Statului, școala din Cambridge pare a se specializa în deprecierea ideii de stat).

Teologul dela Colegiul Sf. Caterina din Cambridge, John Neville Figgis în *Churches in The Modern State* (1913), reia ideia medievală a independenței, dacă nu chiar a superiorității Bisericii față de Stat, și vede statul ca o sumă de corpuri sociale de o reală viață și personalitate, pe care suveranul nu le poate atinge, fără ca acest lucru să nu se numească tiranie. (p. 42). Negreșit, forma de stat medievală e cel mai bun argument împotriva ideii de stat modernă.

Dar a doua sursă a nouăi ideologii anti-etatiste — sau contra statului democrat — e școala lui Duguit. Se cunoaște teoria savantului francez, caracterizată ca o „interpretare sociologică a statului” și după care statul nu e un suveran ci: o funcție. „În interdependența socială noi sintem nu membrii statului, ci membrii unul altuia, legați de un cod social-moral, și de nevoi publice pe care anume agenți oficiali au însărcinarea să le păstreze și satisfacă. Statul e această funcție socială; ca atare el e dedesuptul legii, ca orice particular, ba chiar mai mult decît simplul particular, — statul avînd o răspundere, lipsită de suveranitate ca și de personalitate; acțiunea statului inseamnă, deci, pur și simplu, că anume oficiali aduc la îndeplinire ordinele unui ministru”.

Duguit a avut cu cele două faimoase cărți ale sale *Statul și Legea în Statul Modern*, un mare răsunset în Anglia și America. În Anglia, profesorul de Științe Politice dela Universitatea din Londra, Harold Laski, un mare adept al său, l-a

tradus și popularizat, după cum alți istorici sau gânditori politici de talia unui Ernest Parker, Sir Sidney Low, filozoful psiholog Graham Wallas, profesorul Oxfordian Tawney etc. s'au întâlnit din diferite direcții în aceeași operă de discreditare a statului și detronare a lui de pe piedestalul pe care îl urcase Rousseau.

Dintre aceștia, spre a termina cu teoria care a anticipat în Anglia, și a provocat nașterea socialismului federativ — sau de breaslă, sau corporativ — alături de Graham Wallas care se întreabă sceptic dacă consimțământul membrilor comunității constituie condiția necesară unei bune guvernări și citează — după Plato și Comte — pe Wells, care în „Utopia Modernă” descrie anticipativ „răsturnarea guvernământului reprezentativ și înlocuirea lui printr'o aristocrație voluntară de oameni de știință versați” și face apel la un „curent înțelegător de oameni luminați și desiluzionați de pretențiile false ale patriotismului de paradă și de alte ficțiuni ale lumii din afară” (p. 200-221).

Poate mai interesant îl găsim însă pe Tawney, cu importanta sa lucrare dela 1921: *The Acquisitive Society*, în care reia tema lui Duguit, și, făcând apologia a ceiace în locul stamește Societatea Funcțională — pe care o așează în locul statului, vrea ca societatea să se reorganizeze nu pentru menținerea de drepturi, ci pentru îndeplinirea de datorii (performance of duties — maintenance of rights); dînsul cere dizolvarea atîtor drepturi și privilegii de proprietate, neproductive pentru societate, ci numai pentru indivizii care, printr'o erzie a veacurilor, le posedă, și transformarea lor în aport social la îndemina tuturor. Ce-ar fi, de pildă, se întreabă dînsul, dacă cele 16.000.000 de lire sterline pe care Londra le plătește proprietarilor de pămînt sub formă de rentă anuală, s'ar aplica binelui public. De ce societatea nu și-ar asuma drepturile sale funcționale asupra solului mineral și proprietății mari, ca acestea să înceteze să fie drepturi individuale, și să devină datorii publice?

E ciudat că teoria aceasta care pe de o parte e de sorginte franceză, iar pe de alta, cum vedeți, frizează comunismul, a prins în Anglia mai mult decît în Franța.

În al doilea rînd e ciudat că, odată prinzînd, a dat în Anglia cu totul altceva decît comunism, și anume: Socialismul federal.

În Franța un Paul Boncour — adesea citat pentru aceasta — semnaleză creșterea Federalismului economic, și renașterea — după eșecul Marxismului — a Proudhonismului, care caută în „organizația federalistă a societății cheia libertății”, și respingînd principiul naționalizării, punînd în locul principiului exploatării, din partea indiferent a cărei clase, principiul „participării în determinarea condițiilor de muncă”

— ar fi fost cel mai prielnic mediu pentru un socialism corporativ.

Totuși — cum am spus — acest socialism (Guild-socialism) nu naște în Franța, ci în Anglia, unde teoria antieta-tistă e de import. Această dublă caracteristică a noului fenomen politic în Anglia din chiar prima lui fază, faza incubației — se datorește renașterii medievaliste, pe care am amintit-o, în concepția politică a Angliei. Ca în totdeauna, în clipele sale de refacere, Anglia și acum s'a repliat, am zice, asupra ei însăși, și din rezervoarele tradiționalismului ei, stimulat de un religiosism totdeauna inerent făpturii engleze, dar reînviat, mai cu samă, în ultimele decade ale veacului, s'a adăpat la evul mediu, ca la izvorul unei noi tămăduiri.

Sîntem deci din nou în fața fenomenului englez în politică, — altoirea unei noi forme politice pe trunchiul tradiției —, sîntem iar la acel pas înapoi, care după Englez — neam sportiv — e cea mai bună condiție pentru un mare salt înainte...

Dar să nu uităm și contribuția lui Carlyle la surparea de-mocratismului etatist în Anglia.

Marele istoric nu s'a mulțumit să ironizeze disparat ideia. În *Chartism* asistăm la un atac, am zice, organizat împotriva democrației.

Pornind cam dela același principiu ca Wells — care nu se poate să nu fi citit, ba a citit chiar prea bine *Chartism* — ca să ajungă tot cam acolo, Carlyle numește democrația: „o afacere ce se contramandază dela sine” (a self-cancelling business). De ce? Fiindcă sub o formă sau alta, ea duce la despotism.

Democrației îi va opune atunci aristocratismul, pe care, ca și autorul *Utopiei Moderne*, îl vede realizat ca putere de stat sub forma unui sanhedrin de oameni aleși, „o corporație a celor mai buni și bravi”.

Nu era natural la cel ce avea să imprumute — cum știm — dela David Hume fericitul termen de Cult al Eroilor (Hero Worship) și să țină în Mai 1840 celebrele conferințe, la vremea accia echivalente cu lansarea unei noi teorii?

În aceste conferințe, cu patos scoțian, Carlyle nu atribuia dînsul tot binele omenirii celor puțin chemați? „Istoria a ceiace omul a înfăptuit pe pămînt e, în fond, istoria oamenilor mari care au lucrat pe pămînt”; — „omul mare fiind ca un fulger din cer: după care restul muritorilor așteaptă ca după o scîntee, ca să facă apoi și ei flacăra”.

Carlyle, poate pornind dela alte premise decît antieta-tiștii moderni sau medievali, și neglijînd, desigur, în problema pe care o punea, termenul economic, înseamnă nu mai puțin o denunțare fățișe a colectivismului și unul din argumen-

tele cele dintii ce aveau să fie invocate de criticii de mai târziu ai socialismului ca doctrină inoperantă.

E, însă, timpul să vedem în ce constă și cum acționează socialismul englez corporativ.

Dela început, — ca să evităm orice confuzie, dar și ca să-i schițăm nota justă — vom spune că el n'are a face cu corporatismul fascist.

Antisindicalist și antisocialist, acesta — oricît ar părea de asemuitoare cooperativele din Ravenna cu cele engleze — se bazează pe dictatură și lovituri multiple de stat.

Mișcarea engleză, credincioasă statului pe care se mîndrește a-l fi pus în adevărata lui valoare, valoarea funcțională, în locul ficțiunii suveranității, se bazează pe sindicalism ca și pe socialism, între care nu face decît să tragă o linie de unire.

Socialismul corporativ englez e o formație și doctrină nouă. El apare în persoana unui simplu arhitect, Penty, care în 1906 scrie *The Restoration of the Guild System*, făcînd apologia corporațiilor medievale. Alți gînditori politici i se raliază: un Hobson, un Orage, Reckitt Beechofer, etc.

O Ligă Națională: *Guilds League*, se alcătue, cu un organ lunar: *The Guildsman*. Din ligă mai numărăm pe un Bertrand Russell, Ramiro de Maeztu, Tawney, Hodges, Cole.

Doctrina, formulată mai ales de Hobson, Orage și Cole — acesta poate cel mai interesant dintre istorcii mișcării — pornește dela o revizuire a ideii sindicaliste și socialiste, pe care vrea să le scuture de false asumții și prejudecăți, făcînd un proces radical, industriei.

După aceștia, socialismul de stat și sindicalist nu face un mare pas de capitalism, în tratarea industriei ca factor esențial de avuție și ordine socială.

Atît unul cît și altul contează pe industrie. Vroind, unul s'o acapareze, celălalt s'o exproprieze, ambii nu i se închină mai puțin, și nu văd mai puțin în ea un punct de ajungere, un ideal. Or tocmai aceasta e greșala, greșală care face din două doctrine atît de disparate, două doctrine ce se întilnesc în chiar punctul lor nevralgic și devin una și aceeași tocmai acolo unde trebuiau și pretindeau să se separe.

Cînd, de pildă, socialiștii cer mărirea salariilor, — o cerere foarte justă și morală democraticește — ei comit o greșală fundamentală, economicește, căci cad pradă partipriului, asumției industrialiste, prin recunoașterea principiului industrialist.

Această greșală face ca o cerere legitimă să devină ilegală, întorcîndu-se ca un eșec împotriva socialismului. De ce? De oarece socialismul nu trebuie să uite că excesul industrialist, divinizarea industriei, a dus la o competiție exasperantă de piețe și grupuri fabricante. Odată ce-ai ajuns aci, a

vroi ca industria ta să triumfe — fie că e în mini muncitorești, fie capitaliste, — aceasta nu afectează deloc termenii situației — înseamnă principial a produce condiții cât mai eficiente de lucru acasă, deci din capul locului: micșorarea, nu mărirea salariilor. Adică: un rezultat antisocialist. Dacă socialismul nu-l admite, care e unica alternativă? A cere într'una mărirea salariilor și a face greve în funcție de ele? Nu. Este emanciparea industriei de competiția străinătății, de export, și punerea ei în atîrnare, în schimb, de piața internă. Prin urmare: intensifică piața internă, măbind producția, atacînd noi izvoare de producție. Și care e izvorul de căpetenie, de nu agricultura? Aceasta cu atît mai mult cu cît, în cazul Angliei, odată cu ivirea multor țări după război, care își preface singure materiile prime în materii de consum, puterea și valoarea manufacturieră a Angliei a încetat și, cu micșorarea exportului, materiile de hrană, de care ea are într'adevăr nevoie, vor deveni tot mai rare și costisitoare. Atunci, iarăși, intensifică agricultura pentru a te hrăni prin tine, la tine acasă. Socialismul, deci, trebuie să se tîmăduiască de prejudecata industrială, vrednică cel mult de capitaliști, care n'au aceleași nevoi nici preocupări ca clasele muncitorești și plebee — el trebuie să conceapă industrialismul nu ca ceva nepieritor ci, numai ca o excrescență transitorie a economiei vremii, și să prevadă timpul cînd el va trebui să fie verificat, amendat și supleiat cu noi posibilități de producție și prosperitate umană.

Aceste noi grupuri de producție, ce se chiar ivesc dela o zi la alta, pun din nou o problemă vitală, problema muncii. Ca factor esențial de producție, și în orice caz, momentan, ca unica avuție a lucrătorului, acesta trebuie să pornească la o revizuire și reorganizare nu a capitalului, ci: a muncii.

În loc de monopolizarea marxistă a industriei, care am văzut la ce antisocialism poate ajunge, socialismul sindicalist să se gîndească mai bine la monopolul muncii. În sinul acestui monopol muncitoresc, munca va înceta să fie un articol de consumație capitalistă — fenomen care dăinue și sub regimul sindicalist — a cărui leniență și unilateralitate de activitate grevistă — ea însăși eșuată — noua doctrină o condamnă. Ea va fi o organizație, exclusivă, la controlul și viața căreia trebuie să participe orice lucrător, dela conducători, la ultimul ucenic.

Corporații deci. Bresle de muncă și producție. Dar nu ca cele medievale, regionale, ci naționale, fiindcă industria și munca au devenit naționale; nu „secționale”, ci universale, fiindcă industriile, muncile și producțiile au ajuns la o interpenetrare ce face separatismul imposibil. Corporațiile acestea naționale, reprezentînd fiecare o formă de producție și fiind însumarea tuturor breslelor de același fel din țară, va avea

un Congres, un adevărat Parlament economic, responsabil de toată mișcarea muncii și producției.

Față de această organizație corporativă care e rostul statului? El se va consacra îndatoririlor de ordin general, pacea, justiția, cultura, colaborând armonios cu Congresul pentru cât mai multă eficiență și cât mai mult bine social.

Dar interiorul acestor federații? In sinul lor se va lucra în spiritul „substituirii producției de utilități și servicii în locul producției de profit”. Cuvântul „profit” e în genere oroarea socialismului corporativ. Primul pas pentru exterminarea profitului și ajungerea la prețul just, e prețul fix... Cu el se va ajunge la armonie între muncă și cost, în locul variațiilor de preț la care dă loc speculația și care — fie că urcă ori coboară — sînt deopotrivă de demoralizante pentru lucrătorul conștient de valoarea operei sale, și, în mod natural, rebel ideii de a-și vedea munca sau prea bine sau prea prost retribuită, numai fiindcă așa vor fluctuațiile acestei tiranice speculații. Cu timpul se va ajunge la prețul medieval, adică prețul care era în primul rînd o valoare morală. Și aceasta va însemna dematerializarea vieții, renunțarea la acest Baal al îmbogățirii cu orice preț. Dacă o industrie, o întreprindere va produce un ciștig, acesta se va întrebuița la perfecționarea acestei industrii nu la acumularea banului în buzunaru unui individ care apoi să o terorizeze dela înălțimea situației.

În cadrul unei astfel de organizații, cu atare spirit, membrii se vor conduce dinăuntru, nu din afară; și la fel se vor controla, la fel vor participa la rezultatele activității lor, statul ne mai intervenind cu birocrațismul lui pletoric, oșios și inoperant.

Dar pentru ajungerea la o atare organizație economică e nevoie de înlocuirea — spun ei, a spiritului machiavellic, cămătăresc și spoliativ al veacurilor industriale, printr'un spirit de dreptate, onestitate, și desinteresare, aproape echivalent cu începutul unei noi civilizații...

De aci și elanul aproape profetic cu care adepții noiei mișcări fac din noua lor economie politică mai mult decît o știință, un apostolat.

Și e tocmai acest caracter de apostolat, de idealism aproape agresiv pentru vremea noastră egoistă și interesată, ceiace face din această mișcare, în ciuda unei înfățișări de toată modestia, o revoluție în surdină: E de fapt dematerializarea veacului nostru ultra-materialist.

E ceiace a produs zîmbet la unii din istoricii politici ai vremii, prea sceptici ca să mai creadă în reînviere de suflet muncitoresc. Dar corporația zidarilor din Manchester cu 57 de comitete, după modelul căreia s'a format Corporația Na-

țională de Construcție, cum și cea din Londra, apoi Corporația Constructorilor de mobile, cea a Impiegaților din Glasgow, a Croitorilor, a Fermierilor din Districtul Metropolitan al Londrei, a Horticultorilor și Agricultorilor, a dat pînă azi roade însemnate și nu numai partidul socialist și liberal au căzut real sub influența sa, dar Fabienii se chiar transformă în Corporații, iar minerii, amployații de căi ferate, inginerii, agenții de poștă și telegraf, ca și învățătorii sunt cu toții în curs.

Nimeni nu poate contesta că ne găsim la un „cul-de-sac” economic, cum spune Cole, abilul gînditor social; că industrialismul e în criză; și că, în plină revizuire, multe din problemele economice ale vremii vor avea să fie soluționate de noi factori. Iar că Federalismul socialist e menit să furnizeze dintre acești factori pe cei mai importanți, e o chestiune care nu poate fi pusă la îndoială.

Pe noi însă ne privește aci integrarea Federalismului socialist în tradiționalismul englez. E posibil acest lucru? L-am văzut deopotrivă deosebit de corporatismul fascist ca și de comunism, doctrine care, atît în Italia cît și în Rusia, au dus respectiv deopotrivă la dictatură.

Dimpotrivă, pașnic și sedentar, federalismul socialist tinde nu la înlocuirea socialului prin politic, ci a politicului prin social. Partidul dispăre, chiar statul dispăre în grupul social. Or, e acesta un fenomen specific englez? Dar e politica întregului veac al nouăsprezecelea, politica conservatismului democrat, care dincolo de instituțiile engleze, disolvă preocuparea de castă și partid în cea pentru binele social, pentru binele claselor de jos în deosebită nevoie de acest bine social. E socialismul de stat care străbate, cînd sub formă conservatoare, cînd liberală, cînd socialistă, întreaga politică a Angliei moderne, și care a dus la teoria Parlamentului Social, alături de Parlamentul Politic, din opera lui Sidney Webb, azi Lord Passfield.

Numai că Federalismul socialist pune problema socialului cu un zel apostolic, făcînd apel la toate însușirile creștinești ale omului. Federalismul Socialist e într'adevăr, botezarea creștină, în legea lui Isus, a socialismului de origine marxistă. Dar aceasta ce e, dacă nu revenirea pe căi medievale, la socialismul creștin al lui Ruskin și William Morris, la idealismul creștin al lui Carlyle, la tot acel idealism englez în care politica Angliei de veacuri, dar mai ales a secolului al nouăsprezecelea, a știut — prin acea oscilație de pendul și concepție dicotomică a vieții, să se repaueze de excesele materialismului.

Federalismul socialist e expresia ultimă a misionarismului creștin, umanitar și social, în politica engleză. Și e ultima expresie a caracterului dual englez în politică.

Decapitind statul de aureola lui, el și-l menține mai departe ca asociat în opera de ameliorare socială. Social, el rămâne însă național; neprivind Imperiul ca o necesitate absolută, îl menține nu mai puțin ca o piață internă; revoluționar în spirit și doctrină, el dă mîna cu tot cooperativismul, asociaționismul, și filantropismul englez al veacului al nouăsprezecelea.

Pentru noi, care ne găsim la repunerea problemei agricole și la înlocuirea politicilor prin economic și social, federalismul englez e o pildă și un stimulent rar.

Iar pentru cei ce-l privesc numai ca fenomen englez, el înseamnă transformarea politiceii în acel „exercițiu religios” din fraza lui Gladstone.

E practica vieții dematerializată după model medieval, după acel model pe care rusul Berdiaev îl vede la baza societății și civilizației de mine...

E alfabetul politic recitat, cu ura de clasă devenită: cooperatie și întrecere la muncă; cu câștigul redevenit: o idee morală. — o satisfacție și nu un nesaț. Fiindcă acest alfabet politic e recitat cu un ochi la Biblie, constituția adevărată a socialismului englez.

E, în sfîrșit, în criza universală actuală, în fața problemelor sufletești și economice celor mai grele ce s'au pus vreodată unei societăți omenești, o nouă colaborare între Dumnezeu și Englez, acel Dumnezeu despre care atît conservatorul, cît și liberalul și socialistul englez au un cuvînt care spune: When God wants a hard thing to be done He tells it to His Englishmen. — cînd Dumnezeu are nevoie de ceva greu de făcut, o spune Englezilor săi.

Dragoș Protopopescu

O zi de pomină din viața lui Suflețel

Biblică îi zic unii. Alții Catifea. Pe el îl cheamă Gheorghe Suflețel. Acum e pe stradă. Ai zice că se plimbă, dar el caută de lucru. Orice. Face zidărie, tinichigerie, dulgherie. Are și unelte acasă: o mistrie, un clește, un ciocan și mai multe cue. Pe stradă merge cu mâinile în buzunar, că-i e frig. Calcă cu pași mici, pe pipăite, pentru că a înghețat și alunecă. Și pe urmă, nici ghetetele lui nu sînt făcute pentru mers pe drum alunecos. Au tocuri înalte și sucite — unul înafară și altul înăuntru. Virfurile ghetelor lui sînt ascuțite de tot și lungi. Niște afurisite de ghetete de cucoană.

Suflețel umblă cu umerii ridicați, ca să-i între capul la scuteală, în gulerul pardesiului și să nu-i înghețe urechile. Dar ele tot îngheață. Frigul bate din față și intră peste tot. I-a înghețat și nasul, iar sub virful lui s'a ivit o boabă de rouă, care amenință din pas în pas să se piardă. Asta însă nu e un lucru de samă. Suflețel are altele acum pe cap. Trebuie să caute de lucru sau măcar să-și găsească un loc adăpostit pînă s'o inopta. Cînd s'o inopta se'ntoarce acasă și-i spune nevastii că n'a găsit de lucru, că a umblat tot orașul și a întrebat din casă'n casă, dar n'avea nimeni nevoie de el. N'aveau nevoie de el și pace. Dacă este de lucru el nu se dă la o parte. Lucrează. Acum două-trei zile n'a lucrat? O fi mai mult... acum patru, cinci zile... Să zicem o săptămînă. Atunci cînd a fost! A găsit de lucru și a lucrat. A zidit pe dinăuntru o sobă de tablă. Lucru frumos. A luat patruzeci de lei și i-a dus acasă. Nu i-a dus pe toți, pentru că nu s'a putut să-i ducă pe toți. În drum s'a oprit la o prăvălie. Mai întii a trecut pe lingă ea, fără s'o bage în samă. A făcut ca la douăzeci de pași, mai bine de douăzeci. S'a întors din drum pentru că a văzut niște săpun în geamul prăvăliei. S'a gîndit așa, făcînd pașii ăia înainte, că, poate, nevastă-sa ar fi bucuroasă dacă i-ar duce el o bucată de săpun. Și s'a întors să cumpere săpunul. A pus un pol pe tejghia, negustorul i-a dat restul — paisprezece lei — el a băgat banii în buzunar și a dat să plece. Era chiar în pragul

ușii. Negustorul l-a strigat așa: Mă Catifeluță !... Sau nu. L-a strigat așa: Da unde te grăbești, mă Bibilică?... Ori ce, vrei să spui că nu l-a strigat? Și ce dacă nu l-a strigat? Să zicem că nu l-a strigat. S'a întors fără să-l fi strigat niciun negustor. A cerut o țuică. A vrut el să ceară o țuică și a băut-o. Și a mai băut una, fac două, și încă una fac trei, și încă una, patru. Gata. S'a îmbătat bine și s'a dus acasă cu ce i-a mai rămas. Și cu săpunul.

Din partea cealaltă a străzii, vine spre Suflețel un domn cu blană neagră la gît.

În urma domnului, un copil cu două găini în brațe. Copilul flueră și se uită prin curțile oamenilor. Al dracului copil, nici nu-i pasă că are două găini în brațe! Flueră. Mai bine ar face să meargă frumos pe stradă, și mai repede o țîră. Cine știe de cînd îl așteaptă maică-sa cu găinile...

O mașină trece în goană. La colț, cînd să cirmească spre fabrica de pine, mașina alunecă pe spate și se întoarce în loc, ca o sfirlează. Dar n'are nimic. Se dă o leacă îndărăt, pe urmă înainte și pleacă.

Hm ! Ce-ar fi dacă Suflețel ar saluta pe domnul acela cu blană, care vine din jos? A mai făcut așa cu o cucoană astă-vară. Venea tot pe strada asta, întocmai ca domnul cu blană — din jos venea. Cînd a ajuns în dreptul ei, a salutat-o. Cucoana i-a răspuns din cap și a trecut înainte. Suflețel s'a oprit să se uite după ea. Cucoana a întors capul și l-a văzut. Mai mare rușinea! Se uita după ea cum mergea în sus. Ea însă n'a băgat de samă. I-a făcut semn cu umbrela să se apropie. L-a întrebat dacă n'ar vrea să tae o gîscă. Ba el voia, că nu era prea grăbit. Și a mers să tae o gîscă. Pe urmă, cucoana l-a pus să îndrepte niște burlane la un coș de bucătărie, și să-i dreagă și o mașină de călcat care avea cucoșul frînt și nu se mai închidea bine. Și așa dintr'o gîscă, ba dintr'un salut, Gogu Suflețel a găsit de lucru pentru o zi întreagă. Cucoana i-a dat vre-o treizeci de lei, un pahar de țuică și niște struguri... A fost bine.

Afurisitul de copil merge tot în urma domnului. Se dă pe ghiață. Și mamă-sa îl așteaptă acasă cu găinile. Lasă că îi spune el mamă-si! Dacă mai strigă și acum după el „Bibilic”, ca eri, Suflețel îi rupe urechile. I le rupe!

Domnul a ajuns numai la doi pași. Merge încet, cu minile înfundate în blană și cu ochii în jos, ca să nu alunece. Gheorghe face respectos un pas la o parte și salută. Domnul vrea să scoată mîna din buzunar, ca să-i răspundă. Se împiedică însă de ceva, ori alunecă, și cade. N'a căzut rău, căci s'a proptit în mîni. Suflețel se uită cum se ridică domnul și cată să înțeleagă ce s'a întîmplat. Pe urmă, dă fuga să-l scuture de zăpadă.

Copilul cu găinile a înțeles ce s'a întîmplat, dar se pre-

face că n'a înțeles; trece pe trotuarul celalt și strigă către domnul care a căzut:

— Domnule, ce e?

Domnul pare că nu-l aude și nici Suflețel nu-l aude, că-i ocupat cu scuturatul zăpezii de pe hainele domnului. Dar copilul cu găinile vrea să știe precis!

— Domnule, n'auzi? Ce e? Ai căzut, domnule? Ce-a făcut, Bibilic?... Bibilic, n'auzi, ce-a făcut domnul?

— Ce-a făcut domnul? Ha? Stai că vezi tu ce-a făcut domnul.

Și, hoțeste, Suflețel scutură cu o mână paltonul domnului și cu cealaltă apucă o bucată de zăpadă înghețată. Copilul l-a văzut și i-a ghicit gândul; ia și el un cocoloș și se pune în poziție de apărare:

— Dă, dacă ai curaj, — îi strigă el.

Suflețel meditează: să dea, să nu dea... Stă cu ghețoiul în mână și se uită la copil. Și nu dă.

— Păi vezi că n'ai curaj! Spune mai bine ce te'ntrebai : Ce făcu domnul ?

— Făcu pe dracu să te ia. Mergi cu găinile în brațe ca un golan, mucosule ! Fi-ți-ar găinile ale dracului !

Domnul cu blană profită de cearta dintre ei și se depărtează. Suflețel se uită o vreme în urma lui, și apoi aruncă ghețoiul, înciudat. Poate acum să strige ce-o vrea copilul, lui nu-i mai pasă. Dacă voia să dea mai 'nainte cu zăpadă în el, o făcea ca să apere pe domnul acela de vorbele proaste ale copilului. Iși potrivește șapca, își bagă minile în buzunare, ridică umerii ca să între și capul puțin în gulerul pardesiului și pornește pipăind mai departe strada, cu ghetuțele lui de cucoană.

Nu-l mai interesează nimic. Intimplarea cu domnul care a căzut îl desgustă de toate. Țțț, ce prost ! Căzu în stradă tocmai cînd îl saluta cineva așa de frumos... Păcat de blana lui! El, Suflețel, de ce nu cade? Și el e om sărac și slavă Domnului, n'are nici blană, nici ghetete cum se cade în picioare. Ghetetele astea au fost mai întii ale unei spălătorese. Ana spălătoreasa... și aia altă sărăcie! Săracă și a dracului. Dacă n'ar fi așa de afurisită, n'ar fi el acum pe stradă să înghețe și să se certe cu copii mojici. Ar sta acasă la căldură, i-ar da și el o mână de ajutor, i-ar aduce apă dela cișmea, i-ar sparge o buturugă, ar mai sta pe lingă foc ca să nu se stingă, și ar fi bine pentru amîndoi. Ei nu, ea îl trimite pe vremea asta să-i adune bani din oraș. Par'că banii așa s'adună.

Astfel se gîndește Gheorghe Suflețel la necazurile lui, și gîndurile și supărarea îl mai apără puțin de ger. Merge fără să mai aleagă drumul. O apucă pe după colț, ca să scurteze calea (colțul stă la îndemîna oamenilor necăjiți împotriva străzilor prea lungi). N'are nici o țintă deocamdată. Dacă nu i se ivește nimic în cale, poate să meargă așa pînă s'o inopta..

La marginea orașului, e un depou de lemne. Acolo se poate găsi câteodată de lucru : se rînește zăpada, se transportă cu căruciorul, lemne la locuință.. Și dacă nu-i de lucru, sub șopron sint câteodată doi-trei oameni adunați la foc. Mai jos de depou, e o stradă care scoboară în pantă repede. La răscrucea străzii a fost o căsuță din care acum n'a mai rămas decît o bucată de acoperiș și puțină zidărie în jurul unei singure camere. Pînă acum doi ani mai locuia cineva acolo. Cineva care a ars într'o iarnă toată curtea și jumătate din acoperiș. Apoi s'a mutat și casa a rămas părăsită. Ori, poate mai știi, s'o fi băgat altul în cămăruța aceia, altul sărac de tot. Hai să vedem. Pînă acolo tocmai bine se înserează.

Și bucuros că și-a găsit un rost. Suflețel iuște pasul. Ca să n'ajungă totuși prea devreme, ocolește cîteva străzi, se mai uită la o vitrină, mai întrebă un sergent cît e ceasul... În unele locuri, pe unde e mai multă circulație, strada n'a înghețat de tot. Pe acolo cite o cărămidă desprinsă din cimentul ei, îi aruncă lui Gheorghe apă rece și murdară pe sub pantaloni pînă la genunchi. Gheorghe se oprește, o injură și își vede, încă o bucată, de drum. Într'un loc, dă cu ochii de o firmă pe care sint zugrăvite pini lungi și cornuri. Deasupra scrie: „Franzelă, cornuri proaspete”.

Suflețel se gîndește la ceva. Se caută în buzunare și intră în brutărie. Negustorul e ocupat cu alți clienți, de aceia noul venit are tot timpul să se uite la sacul cu făină albă, la pachetele de drojdii din vitrină, la rafturile cu franzelă. Pe tețghea sint înșirate pini rotunde, albe și rumene. Ia una, o cîntărește în mînă, o examinează cu deamănuntul și o pune la loc.

— D-ta? — îl întrebă negustorul.

— Dă-mi puțină franzelă, — cere Suflețel.

— O jumătate cu lapte?

— Cu lapte, de un leu.

— De un leu?... Nu se poate.

— De ce ?

Negustorul îl măsoară și îi explică supărat :

— Nu se poate de un leu!

— De ce ?

— Vezi-ți omule de treabă, nu se poate. I'auzi d-ta. De ce nu se poate franzelă de un leu? Iți dau o bucată de pine neagră de un leu.

— Nu vreau pine neagră; eu vreau franzelă cu lapte.

— Hai pleacă de aici, — se supără deabinelea brutarul.

— Ho frate, nu te supăra, — spune frumos Suflețel... De ce te superi? Eu vreau franzelă, dar dacă nu se poate, dă-mi un covrig de un leu.

Franzelarul îi întinde doi covrigi de cîte cincizeci de bani. Suflețel îi măsoară:

- Sint cu lapte ?
- Cu lapte, cu lapte.
- Dacă sînt cu lapte, e bine.

Ii bagă în buzunar și ese. Un copil trece în fugă pe liugă el. Asta n'are găini în brațe.

- Unde fugi mă, — îl întreabă Suflețel.

Copilul își domolește pasul și, fără să se oprească, arată ceva cu mîna înainte.

Semnul cu mîna e un răspuns. Și cînd cineva îți răspunde însemnează că nu te ia la vale ca pe un prost. Insemnează că ești și tu un om cum se cade, care are dreptul să se supere cînd răspunsul a fost necuvincios. Și a fost necuvincios.

— Mă, n'auzi ce te 'ntreb? Unde fugi așa? Arăți cu mîna, par'că n'ai gură să vorbești.

Copilul își întoarce capul.

- Unde fugi, ce ești surd ?
- Dar d-ta ești chior, nu vezi colo ?
- Ce să văd ?
- Lume !

Intr'adevăr mai departe, cinci-șase oameni s'au adunat în jurul unei trăsurii, în mijlocul străzii.

- Păi de ce e lume acolo ?

Copilul ridică din umeri și pleacă.

- Mă, n'auzi, de ce s'a adunat lumea acolo ?

Ca să-i poată striga una, copilul o ia din nou la fugă :

- A căzut un cal, mă prostule !

— Aha, a căzut un cal ? Păi de ce nu spuneai așa dela început. Prost ești tu ! Ei și ce, dacă a căzut ? Par'că e mare lucru ! Iacă pui piciorul colea, unde alunecă, și cazî. Poți să-ți spargi capul, să te ia cu salvarea... Un cal e mai greu; dacă are potcoave șterse alunecă și-și frînge picioarele. Nu-l mai ridică de jos, să-i pui și foc sub coadă. Acolo l-a hătut Dumnezeu, să vină și mama salvării. Dar nici nu vine, că aia e pentru oameni. Și unde să-i ducă pe cai ? Par'că pentru caii bolnavi e spital ? Dacă și-a scrîntit un picior merge în trei. De nu vrea să meargă, dai cu biciușca și merge. Țopăe săracu ca potăile, da merge. Pe urmă, cînd mai cade odată, s'a isprăvit, nu mai poate. Stă jos și geme. Ce salvare ? Ce spital ?.. Pui pistolul colea, și aia e. Dar trebuie glonț mare, că el are viață multă, geaba nu se poate ridica de jos... Așa se gîndește Suflețel pînă la locul întîmplării. Acolo își face loc printre oameni și se uită și el la cal. E un cal mărunț, galben, cu părul mare, jumulit și ros pe ici pe colo, de ham. Stă culcat pe o parte, cu capul în zăpadă.

Birjarul i-a desfăcut opritorile, chinga și șleaurile și i-a scos și căpicul. Așa, cu hamul deschiorat și fără căpici, par'că e o cucoană bătrînă, care s'a 'ncurcat în fuste, a căzut în stradă și i-a sărit pălăria din cap.

Cineva întrebă:

— Și-a frînt piciorul?

— Nu, — răspunde birjarul, — fiindcă le mișcă pe toate.

— Atunci de ce nu se poate scula?

— Știu și eu? I-am pus pătura sub picioare ca să nu alunec, dar degeaba. Dă să se ridice și cade iar.

— Acum a început să geamă, — spune unul.

— Il doare pe el ceva.

— Și tremură.

— Îi e frig.

— Tremuratură asta nu e bun.

— Da, da, asta e tremurat de moarte.

— Pune o pătură pe el.

— Nu mai am.

— Atunci moare.

— Ce să-i fac?

— Ia mai arde-l cu biciul.

Birjarul pocnește odată cu biciul în aer. Calul înțelege și ridică puțin capul, dar nu dă semne că ar vrea să se scoale. Omul mai pocnește odată din bici și apoi i-l întinde pe crupă. Animalul tresare, își adună picioarele sub burtă și par'că ar vrea să se scoale. Rămîne însă așa.

— Dă-mi mie biciul, — intervine cineva.

— Nu mai dați în el de pomană. — se roagă Suflețel. Dacă ar putea să se scoale, n'ar sta el aici în zăpadă. Par'că lui îi place? Cui îi place să stea în zăpadă?

— Lasă domnule, asta nu e om să știe ce-i place.

— Păi sigur. — răspunde cel care a luat biciul, — dacă il doare ceva, uită durerea cînd il bați, că-l doare mai tare pielea.

Domnul care explică asta e tînăr și are beretă ca studenții. Suflețel nu-l crede. Dă din cap. Studentul își scoate mînușile, își potrivește bereta, apucă bine biciul, și strigă dela spatele calului:

— Dii, gloabă!

Nu-i vine să dea dintr'odată. Il lovește mai întii cu latul ghetei peste hamuri, vrea să-l urnească din loc și îl împinge cu mînile. Apoi dintr'odată, necăjit, il pocnește una după alta de patru-cinci ori cu coada biciului, în lung, peste burtă. Calul geme, își întinde botul spre coaste să se uite la burta lui bătută. Studentul înțelege din asta că animalul și-a uitat de celelalte dureri.

— Vedeți? — zice el.

— Ce să văd? Il doare, săracul!

— Păi aia.

— Lasă-l, domnule!

Studentul pare sigur de succes. Și-l lovește din nou. De astădată cu toată puterea și numai peste burtă. Calul otic-

nește înainte, își adună picioarele, dă să se scoale. Se răstoarnă în partea cealaltă.. Svîcnește copitele și le sbate o clipă galopînd în aer. Studentul îl mai plesnește odată.

— Lasă-l, domnule, — intervine birjarul. — nu vezi că moare ?

Tinărul aruncă biciul.

— Da, nu mai e nimic de făcut. Își șterge minile, își pune mănușile și pleacă.

— Nu mai e nimic de făcut, nu mai e nimic de făcut, — îl imită Suflețel. Ai văzut ? Și-a pus mănușile. Ei, domnule, domnule! Ascultă, vreau să te întreb ceva.

— Ce e ?

— Mai e ceva de făcut ?

— Cum ?

— Mi se pare că ai spus că nu mai e nimic de făcut.

— Păi d-ta nu vezi că moare ?

— Bine. Nu mai e nimic de făcut cu calul ăsta. Moare.

Birjarul nu-l ascultă pe Suflețel. Stă cu minile în șolduri și se uită la cal. Calul geme greu și par'că nu mai știe ce se întîmplă împrejur. Ține ochii pe jumătate închiși.

— Moare, — zice cineva.

— Moare. — răspunde altul.

Oamenii încep să se depărteze. Pînă la urmă nu rămîn lingă cal decît Suflețel și birjarul.

Calul și-a lungit acum gîtul și și-a dat capul pe spate. Stă cu botul întins și de abia mai răsufală. Cum și-a tîrșit botul pe zăpadă, buza de sus i s'a căscat și a rămas întoarsă pe dos. I se văd dinții și gingiile galbene, înghețate. Puțină spumă verde, filtrată printre dinți, s'a scurs pe zăpadă și a înghețat. Birjarul îi mai aruncă o uitătură. Incearcă să-i miște picioarele. Își șterge nasul cu podul palmei și apreciază:

— A înțepenit.

Trage apoi pătura de sub el și o pune pe capră. Peste pătură se așează el. Și pleacă cu trăsura, fiindcă s'a întunecat și e tîrziu. Merge la pas, ca să nu alunece și calul cel bun. Mai de parte, se uită în urmă, odată, de două ori și face după colț. Lingă calul care trage să moară n'a mai rămas decît Suflețel. Oamenii trec din ce în ce mai rar. S'a făcut ora mesei. Un sergent, care se duce să-și ia postul de noapte în primire, se oprește o minută lingă cal, ca să întrebe ce s'a întîmplat. Suflețel dă din cap:

— Nu știu. A căzut și acum moare.

— Ceasul rău, — zice sergentul și pleacă, fiindcă e grăbit. Trebuie să ia de noapte tocmai în partea cealaltă a orașului. Da, calul moare. Dacă nu de altceva, tot moare de frig, zice el. Dacă Suflețel vrea să nu-l lase să moară, apoi ar face mai bine să-l bușumeze — ca la armată, adică să-l frece bine cu un vâ-

lătuc de fin și apoi să-l acopere. Dedesubt să-i bage o mână de pae...

— Moare, — face Suflețel.

— Ei, nu poți să știi.

El, sergentul, a făcut armata la artilerie, și știe ce e aia cal. E ăl mai tare dobitoc. Dar trebuie puțin îngrijit... „Bușumează-l cu fin, dă-i pe gît niște zeamă de tărițe, pune pae sub el, acopere-l bine. Poate că scapă. N'are timp, că l-ar îngriji el. Calul a mîncat o iarbă rea și d'aia a căzut, se cunoaște după spuma dela bot, care-i verde. Dă-i ceva cald, dă-i și calomel, ori tărițe fierte”...

Sergentul mai face doi-trei pași și strigă înc'odată:

— Bușumează-l măcar, să nu zici că nu i-ai făcut nimic.

Și după alți doi-trei pași:

— Dă-i tărițe calde, asta e ăl mai bun.

Gheorghe Suflețel se uită după sergent, se uită la cal, se uită în dreapta și în stînga. Ingenunchiază, își culcă urechea pe pieptul animalului cum fac doctorii cu bolnavii lor. Acolo, înăuntru se aude inima. O bate bine? Își pune mîna pe sub haină, pe inima lui și caută să înțeleagă cum bate una și cum bate cealaltă. Nu bat la fel. Dar asta, poate, fiindcă una bate în ureche și alta în palmă. Oricum, tot bate. Insemnează că animalul trăește. Și dacă trăește acum, tot mai poate trăi. — nu? Tărițe fierte, zicea sergentul.

Da de unde tărițe fierte? Să-l frece cu fin? Dar n'are fin. Poate cu altceva. Cu șapca, bunăoară. Suflețel își scoate șapca, o invirtește în mîna, se uită la ea pe o parte și pe alta... Nu pe față, pe dos. Se gîndește la ce va zice Ana, cînd l-o vede cu șapca făcută praf și îi vine s'o pună iar în cap. Dar îi vine și alt gînd: Dacă scapă calul? De unde știi? Poate că scapă, și atunci — atunci o fi bine.

Întoarce repede șapca pe dos, o răsucește în chip de vălătuc și dă să bușumeze calul. Pe urmă își zice că ar fi mai bine dacă l-ar întoarce pe partea ailaltă ca să-l frece pe unde o fi inghețat mai tare. Se gîndește așa și îi vine încă un gînd. Să-și desbrace pardesiul și să răstoarne calul peste el. (Ce-o să zică Ana?) Așa face. Pe urmă se apucă de bușumat. Il ia dela gît în spre crupă și trage cu amîndouă minile cît poate.

O fi frig tare? Dacă e frig nu se cunoaște. Omul care frămîntă acolo, în stradă, un cal muribund, simte cum îl înțepă sudoarea pe șira spinării. Trage virtos pe cal cu o șapcă în chip de vălătuc. Poate să fie frig ca la bobotează, lui îi e cald. Chiar dacă nu s'ar fi încălzit cu lucrul, tot n'ar simți cît e de ger. Pe stradă e întuneric. Departe, din distanță în distanță, câteva felinare ard pentru ele și pentru umbrele lor. A început să ningă, dar numai în jurul felinarelor. Omul nu vede nimic din astea. În mintea lui s'a aprins o luminiță cu puține

umbre și mici. Calul care răsufală încă, strada, întîmplarea, au intrat în umbră. Luminița, care este o idee a lui, nouă și neașteptată, îl stăpînește întreg.

Gheorghe Suflețel a fost, toată viața lui, om sărac. El n'a avut niciodată nimic de-aface cu ideea proprietății, a proprietății aceleia, care însemnează o însușire bună a omului, așa cum sînt lumina și căldura, însușirile bune ale focului. Fără căldură, focul tot foc ar fi, ca focul bengal sau focul de artificii. Ar fi însă un foc, cum e Suflețel un om: fără proprietate, fără însușire bună. Așa, el n'a avut niciodată un brici de ras al lui. S'a bărbierit tot prin vecini, și, cînd a avut puțini bani, la frizerie. Multă vreme s'a gîndit la cît ar fi de bine să aibă și el, ca alții, briciul lui care să radă barba lui și, cînd vrea el, și barba altora. S'a gîndit pînă a uitat. Intr'o iarnă a vrut să aibă mănuși. Două mănuși croite dinadins pentru fiecare mină, și de aceeași stofă și culoare, nu amîndouă pentru mîna stîngă, și una de piele iar cealaltă de lînă, mănușe de soldat. N'a putut să aibă și a uitat și de asta. Ghetete ale lui, cu talpă și tocuri la locurile lor, mari numai cît piciorul lui, ori atît cît tot piciorul, el n'a avut niciodată. Și-ar fi vrut să aibă și haine, și pălărie, și casă și pămînt. A vrut multă vreme, pe urmă a uitat... Acum luminița aceia îi arde în minte pentrucă vrea iar ceva.

Animalul, aproape mort, pe care-l bușumează, este astă-seară proprietatea lui. E aproape mort; asta însemnează că totuși trăește.

E adică un fel de mănuși asortate, amîndouă de piele și de aceeași culoare. Cel care a fost proprietarul, mai înainte, a plecat. Calul a fost părăsit ca un șoșon. Oricine va trece pe strada aceia, va socoti pe Suflețel ca proprietar al calului — pentrucă așa și este. El singur îl îngrijește, cum ar face orice proprietar cu calul lui bolnav. Încă odată deci: calul e aproape mort, dar aproape mort, e calul lui. Așa gîndește omul, și frămîntă carnea și oasele animalului, pe brînci, cu desnădejde și cu inima speriată de aventura în care se adîncește cu încăpăținare, morțiș. Calul geme din ce în ce mai rar. Suflețel însă nu ia seama. Il freacă pe piept, pe spinare, pe picioare, ca pe un copil.

Dacă moare, birjarul va veni mîne să-l jupoe. Dacă nu va muri, atunci calul nu mai e al birjarului, fiindcă nu el i-a dat viață. Birjarul n'are dreptul decît la pielea calului. Nimic altceva. Și n'are dreptul decît la pielea unui cal mort. Suflețel rămîne așadar dator prețului unei pici de cal mort, să ne înțelegem. Il va lua cu forța? Ei nu. Gogu Suflețel nu e prost ca să nu știe că birjarul va încerca să-i ia calul cu forța. Nu va putea însă, fiindcă mîne dimineață nu va mai fi acolo. Il va ascunde. Aci Suflețel se oprește din frămîntat, își îndreaptă spinarea, își prinde mîinile pe la spate de parc'ar vrea să se în-

tindă. Bărbia i se lungeste, și își închide ochii. Unde va ascunde calul? Acasă, la Ana, nici nu poate fi vorba. Ana ar fi în stare să-l dea afară cu cal cu tot... Dar nici n'are cum să-l ducă pînă acolo. Poate jos, în căsuța aceia dărăpănată. Asta, deocamdată — se înțelege. Mine, în zori, n'are decît să schimbe ascunzătoarea. Și pînă mine are timp să se gîndească. Se uită bucuros la cal, îl mingie înduioșat. Ii netezește părul cu palma, îl bate pe crupă... Are părul ud și rece. Iși culcă fața pe gîtul calului și-i vine să plîngă. Stă așa o vreme și nu se mai gîndește la nimic. Ii e inima moale și gura uscată. Pe urmă simte cum un vîrf de deget rece îi gîdilă urechia. Iși ridică fața și pipăe noaptea cu fruntea și cu nasul: ninge. Ninge cu fulgi puțini și mici, dar ninge, și asta însemnează moartea sigură a calului. Degeaba îl bușumează și ar vrea să-l încălzească, dacă de sus cade zăpadă. Calul trebuie pus numai decît la adăpost. Căsuța părăsită, e aici la doi pași, în capul străzii, care scoboară în pantă. Jos, numai decît după colț, e plațul fără gard și căsuța. Gheorghe se ridică hotărît. Apucă cu o mîină de coada calului și cu alta de marginea pardesiului întins dedesubt și trage cu toată puterea. N'ar fi crezut că e atît de greu. Pardesiul pirie din toate cusăturile. Strada e în pantă repede și e acoperită cu polei, dar degeaba. Un cal atît de mic să fie atît de greu! Suflețel se opîntește, sbicește, alunecă, ingenunche, înjură și birue distanța palmă cu palmă, ca furnicile cu boabele de mazăre. Dacă ar fi știut să vină de acasă cu o scindură lungă, ar fi pus-o sub cal și cît ai număra la o sută, ar fi fost jos. Așa, se muncește pe o schioapă de loc vreme de un ceas și mai bine. Calul nu se împotrivește, ridică doar puțin capul, fiindcă-l rod glonțarii de ghiață (asta e semn bun) și mișcă slab din picioarele dinainte (semn bun). În curte — adică în locul unde a fost curtea — Suflețel se căznește de par'că ar avea de-aface cu un burduf plin cu pămînt și nu c'un dobitoc. Schincește de necaz, ca un copil, și blestemă ceasul rău, cînd l-a minat Ana după lucru și a venit pînă aci să tragă plotoage de gloabe după el. Dar tot nu se lasă. Apucă animalul, cînd de gît, cînd de coadă, îl răstoarnă și îl împinge, ca pe o buturugă cu crăci. Din curte pînă în cameră, singura cameră cu patru ziduri aproape întregi — unde zăpada nu cade decît prin partea dela răsărit a acoperișului, Suflețel mai face încă o bucată de vreme. Lucrul principal e că nu l-a văzut nimeni. Calul trăește încă. Geme ca și mai înainte, cu botul lungit la pămînt și cu ochii pe jumătate închiși. Vorba e că trăește și lui Suflețel îi pare bine. Ingenunchiază și, cu toate că e istovit de osteneală, îi mai trage un frecuș, îl acoperă apoi cu ce-a mai rămas din pardesiu și, acum ce-o vrea Dumnezeu, că el și-a făcut datoria.

Aprinde un chibrit, dibăcește o mîină de vreascuri și face focul. Un foc micuț, cu umbre mari împrejur. Suflețel

l-a făcut aproape de burta calului, inadins, cu gindul la Ana spălătoreasa, care, drept doctorie, își pune un ciob de cărămidă caldă sub cingătoare pentru răul ei de inimă. Se așează apoi într'o rină, răzimat de pieptul calului, cu o mină băgată pe sub zdreanță, la căldură și cu genunchii la foc. E frig, pământul e rece, afară ninge înțețit, iar pe ferestre și prin spărturi, vîntul vine pînă deasupra focului, flueră în spuză, împrăștie scînteile, ciupește pe Gheorghe de nas și de urechi și aleargă prin odae în toate părțile, cu fulgii și cu fumul. Din vreascuri pornește în sus cîte o scintee mare și zboară pînă'n căpriorii casei, să se stingă afară în negură. Suflețel o urmărește din ochi să vadă cît se poate înălța... Scînteile astea, care zboară drept în sus, însemnează ele ceva. Or fi un semn. Prin el poate că Dumnezeu îi spune despre calul bolnav vre-o vorbă cu înțeles. Astă-noapte, El l-o fi văzut între toți oamenii și-o fi gîndit să-i facă și lui un bine. Acum cînd toată lumea doarme, Dumnezeu l-o fi ochit pe el, pentru că stă singur în ger și îngrijește de un biet căluț bolnav. Cu fruntea ridicată în spre spărtura acoperișului, Gogu se uită adînc în negură. Apasă tare o palmă pe cal și cu ochii tremurînd a lacrimi, răspunde pe șoptite întrebărilor care s'au auzit ca un vuet peste casă: „Doamne, să nu moară calul!” Atîta spune, și-l trec fiori, de parc'ar fi spus vorba asta în față lui Dumnezeu. Ochii i se rotunjesc cătînd în sus și plînge.

Pentru rugăciune trebuie o potriveală: să nimerеști tocmai cînd Dumnezeu care are atîtea de ascultat, a sortit să te asculte și pe tine. Dacă se întimplă ca, tocmai în clipa aceea, tu să dormi, ori să te gîndești la cine știe ce, clipa dăruită ție a trecut și degeaba te mai rogi apoi. Dumnezeu ascultă pe alții. Așa gîndește Suflețel acum, mergînd cu sacul de cartofi în spinare. Desigur că Prea Sfîntul i-a dăruit eri noapte clipa lui de ascultare, tocmai cînd el se ruga. A simțit asta după fiorul de frică care l-a cutremurat atunci. S'a mai rugat, cît s'a mai rugat, și apoi, nu știe cum, a adormit cu capul pe burta calului. Calul l-a deșteptat. Cînd s'a sculat de sub el, Suflețel a dat cu capul de pămînt și s'a trezit. Nu se luminase încă de ziuă și n'a înțeles dintr'odată ce s'a întimplat. Il dureau oasele și avea picioarele înțepenite. Numai spinarea îi era caldută. Și din căldura aceea și-a adus aminte. Calul făcea pași buni prin odae și din cînd în cînd sforăia cu botul în pămînt să prindă în mers aroma vre-unui pai, de-o fi. Așa l-a ghicit, prin negură, Suflețel, și mai mult cu urechile l-a văzut: o minune întreagă, și vie, și pe patru picioare, cu gîtul lungit în spre pămînt și cu piciorul dinainte indoit, drăguț de parcă n'ar fi fost adevărat. Din asta a prins să-i bată inima și i-a căzut caldă pînă în stomac. Stătea răzimat în coate și se uita să

deslușească în frig și în noapte căluțul lui. Din virful buzelor a făcut în spre el: Ptru, ptru! Și-a auzit glasul și a avut încă o părere de bine. S'a sculat, a îmbrăcat restul de pardesiu și s'a dus drept la cal să-l simtă viu, cu minile. Calul i-a mirosit hainele și apoi a întors botul la loc. A rămas așa, cu gîtul țepăn și cu capul atîrnînd în virf.

Gheorghe și-a desfăcut cîngătoarea, a trecut-o pe după gîtul lui, i-a potrivit un nod și l-a proptit din scurt în colțul dintre ușe și fereastră să nu fie văzut de afară. L-a mai bătut odată cu palma pe crupă, s'a mai învîrtit o țîră prin odae, s'a gîndit bine, bine la ce-i rămîne de făcut și a plecat. S'a dus întins la piață. Acolo și-a făcut loc în rîndul hamalilor și a așteptat mușteriu. Mușteriu lui a fost o cucoană care a țîrguit un sac de cartofi. Cucoana stătea tocmai lîngă gară. S'a tocmit cu ea și i-a dus acasă sacul pe șaptesprezece lei. A mers cu el în spinare aproape un ceas.

Cînd a ajuns acasă la cucoană, și-a frecat tînereste palmele și a întrebat:

— Așa e că am venit voinicește, cucoană?

— Voinicește, moșule.

— Ei, uite dumneata, cum mă vezi, eu nu mă dau înlături dela muncă și, slavă Domnului, am de toate acasă. Sînt proprietar. Am și vitele mele în bătătura casei. Am un căluț să mi-l țînă Dumnezeu... E cam slăbuț că-l țîn închis, dar pînă la primăvară îl fac ca pepenele... Dumneata ai cal în grajd?

— N'am, moșule.

— Ei, să-ți ajute Dumnezeu să ai.

Cu cei șaptesprezece lei, Suflețel a cumpărat o pine, grăunțe și o tinichea veche de tablă pentru adăpat...

Cînd sună țîgnalul la fabrica de cărămidă, el și calul lui prînzesc. După masă beau pe rînd apă din tinichea, și se simt sătui. Omul ațîță apoi focul și intră în vorbă cu calul. Il întrebă dacă nu-i e frig, dacă nu-i prea din scurt legat și încă ceva: dacă e învățat la călărie. Se poate să nu fie? Care cal la vîrsta lui nu știe ce e șaua? Știe.

Dar Suflețel nu se hotărăște imediat. Cumpănește tainic un gînd, îl întoarce, îl răsucește, îl trîntește de piatră să-i audă sunetul, îi cercetează zimții, îl strînge în dinți. Gîndurile nu vin prea des la Suflețel și e mai bine, fiindcă nimic nu-i mai a silă de minuit și de înduplecat, nimic mai greu de țînut drept, pe linia bună, ca gîndul. Gîndul șague, momeste și înșală. Se joacă și sare ca iedul, iar cînd să-i prinzi rostul și să-i înveți năravul, el se preface nălucă și se sbegue în negură, cînd alb și lin, cînd nevăzut și întins. Acum a venit unul mic și viu, cît un prisnel. Suflețel îi surîde larg, cu toată gura, din minte și din piept.

— O să mergem undeva, — îi spune calului. Tu n'o știi pe Ana, nevastă-mea? Las'că o s'o cunoști și tu. O să te sature de

ea. Da vezi, e nevastă-mea. Și vreau să ne arătăm amindoi deodată pe poartă, tu căluț cum ești, și eu stăpînul tău, călare...

S'a întunecat bine și Suflețel s'a hotărît. Face un laț la capătul de cataramă al curelii, îl trece strîns pe după botul calului, scoate calul în curte, îl dă lingă un morman de cărămizi, își face vînt și încalecă.

Dar calul mi se pare că a mințit. Nu-i învățat la călărie. Suflețel îl arde cu tocurile în coaste și el, în loc să pornească, svirle și se învîrtește în loc. Gheorghe Suflețel se supără.

— Di, gloabă, — se răstește el, — ce faci pe prostul?

Gloaba nu face pe prostul. Pe lingă că habar n'are de călărie, o și înțeapă în falcă, pînă la os, cuiul cataramei. Suflețel n'a luat în samă cuiul, a întors catarama pe dos și cînd a fixat lațul, cuiul a rămas proptit în falcă. Dar asta n'are cum s'o știe călărețul. Se dă jos, rupe o paiantă din tencuiala casei, scoate roibul în stradă, îl aliniază la marginea trotuarului și încalecă iar.

— Să mai faci și acum nazuri. De abia înviași și nici nu vrei să mai știi de mine. Las'că îți arăt eu! Na!

Hup! Și gloaba mușcată în falcă de cui, cu crupa arsă de paiantă, icnește în loc, se ridică în două picioare și o rupe în galop.

La asta nu se aștepta Suflețel. Scapă cureaua din mină și s'apucă de coamă. Strînge cit poate pulpele și de abia mai răsufală de frică. Și calul aleargă și suflă, ca sălbăticiunile gonite de lup.

La un colț, sergentul luat pe neașteptate se dă fuga la o parte. La colțul următor altul flueră greșit, a foc. Suflețel nu mai aude nimic și nu mai vede nimic. Topăe și se clatină ca păpușa de tinichea descopiată din restul jucăriei, dar nu cade. Pe trotuare oamenii se opresc, se uită după el pînă dispăre și pe urmă pornesc la treburile lor, regretînd puțin că nu-l pot urmări pînă la desnodămîntul final.

— O să-l arunce la primul colț. — spune unul.

— Nimeni nu poate opri un cal ambalat, — explică altul.

— Ar trebui să se ia un automobil după ei, cu un sergent pe scară, ca să-l prindă din fugă.

— De ce s'apuce? Nai văzut că n'avea friu?

— N'o să se oprească pînă nu-l omoară.

Din loc în loc, copii îl urmăresc în ciopor, dar nu ca pe un prostănac care se supără cînd îl strigi „Bibilică”, ci ca pe un erou adevărat, un fenomen al străzii, nou, neașteptat. Zadarnic aleargă copiii, și sergenții flueră zadarnic. Intr'o stație de trăsuri, birjarii îi sar înainte, fac roate cu biciul pe desupra capului și strigă să intimideze fugarul. Par hotă-

riți să-l apuce voinicește de urechi dar toți se dau la o parte în ultima clipă.

Calul aleargă vijelie. Cotește străzi și evită trăsuri cu o anumită precizie, după știința învățată la birje.

În câteva minute, traversează centrul orașului, lasă în urmă tramvae, întrece automobile și nu-și domolește galopul decît pe o străduță, unde circulația rară a lăsat zăpada să înghețe și să prindă polei. Cu inima sburată odată cu șapca, înghețat pînă la os, cu minile înțepenite în coama calului, Suflețel așteaptă doar atît: să cadă și să se isprăvească. Simte cum i se despică șezuta, cum i se rup măruntaele și cum îi umblă capul, și vede fluturi înainte. Repetă în minte: „Mă omoară, m'a omorît”, că gura n'o mai poate descleșta. Cînd calul trece din galop la trap, Suflețel nu pricepe altceva decît că, mai la urmă, spinarea calului o să-l spintece în două, și bietul de el o să atirne de o parte și de alta ca o desagă, oprit în furca pieptului. Nici nu-i trece prin gînd să sară jos.

De altfel, calul își încetinește treptat fuga și la cîtiva metri de casa pe care o știe, se oprește la pas.

Trece podețul dinaintea porții, împinge poarta cu botul, tae curtea în curmeziș și intră în grajdul pe care-l cunoaște bine, grajdul stăpinului adevărat.

Înăuntru, locul lui e liber. Tovarășul de trăsură îl miroase spre recunoaștere și nechează bucuros.

Asta s'a petrecut așa de repede, încît călărețul nu știe încă dacă trebuie să-i pară bine că lucrurile au eșit așa, ori dacă e rău cum e, și să descalece. Calul își fringe grumazul în spre greabăn și nechează încet.

Suflețel înțelege că trebuie să se dea jos. Ese în vîrfurile picioarelor pentru că îl dor și nu le mai simte — nu pentru că i-ar fi frică de cineva. Și afară, în stradă, merge tot în vîrfuri. O ia pe mijlocul drumului. E buimăcit ca de bătură. Hm, de cine să-i fie frică? A mers călare. Ce nu e voe? Se oprește. Își trece mîna prin păr: „S'a dus dracului șapca mea!... Unde mi-o fi căzut?... Și ce mai fugea!... Era tot numai foc... Cum mă duc eu acasă fără șapcă și fără nimic?”

Trece șanțul străzii, să se razime de gard. Vrea să se gîndească la Ana, vrea să-i pară rău de șapcă, își pipăie pardesiul sfîrticat...

Mai tîrziu își acoperă capul cu palma și rămîne acolo. Parc'ar saluta.

Constantin Băleanu

Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu¹

Fecior mai mare al lui Vasile, dascălul din Călinești, tatăl lui Eminescu, Gheorghe Eminovici, Iminovici sau Gheorghieș Eminovici, cum îi va zice lumea prin ținutul Botoșanilor, s'a născut la 10 Februarie 1812. Fiind băiat de cîntăreț în strană, adică de om cu învățătură, îl vedem învățînd carte, vreo trei ani, la dascălul Ioniță din Suceava. La școli mai înalte nu se știe, nici nu e probabil, să fi umblat. Trebuie să fi fost însă ager la minte, în stare să prindă multe, ca atîta lume veche sau fără școală, din simpla experiență și de loc doritor să se întorcă la sară, deoarece boerul Ioan Ienacaki Cîrstea dela Costina (lingă Suceava) îl ia în slujba sa, desigur pentru oarecare treburi căncelărești. Avea scriere citeață și condeiu cult, expresie potrivită pentru abstracțiunile administrative. Baronul Jean Mustață din Bucovina, luînd cu arendă dela boerul velit Balș moșia Dumbrăveni, aduce pe Gheorghe Eminovici ca scriitoras. Baronul n'a ținut multă vreme moșia, căci, fie termenul arendei a expirat fără reînnoire, fie s'au ivit neînțelegeri între el și proprietar, s'a dus de s'a stabilit la Botoșani, unde a și murit, îngropat fiind în biserica Vovidenia, de dînsul zidită. Se vede că isteția scriitorasului ajunsese la cunoștința boerului Balș, ca ceva deosebit, de vreme ce Iminovici e oprit mai departe pe moșie. Murind bătrînul, fiul acestuia Constantin, îl face administrator peste Dumbrăveni, dîndu-i toate de trebuință vieții și leafă bună de 250 galbeni pe an. Tot un Balș îi capătă dela Vodă titlul de sulger. De va mai fi fost și alt administrator pe moșie (Năstase Enacovici) nu e sigur, dar ceiace rămîne neîndoios este că Gheorghe Eminovici devenise mîna dreaptă a boerului Costache Balș, făcînd și dregînd pe moșie. Astfel venind în 1841 o comisiune alcătuită din spătarul Iancu Kogălniceanu, vornicul Ioan Costachi și postelnicul Asachi cu

1) Capitolul II din *Viața lui Eminescu*, ce va apărea în curînd.

scopul de a stinge unele pricini de încălcări de moșie și a ridica un plan topografic, și cerind cinstita comisiune vechilului nostru să vină la zi hotărîtă cu documentele de proprietate ori să cheme în grabă pe boer, Iminovici răspunde dirz că „eu nu am altă instrucție dela Dumnealui boerul Balș, decât să păzesc hotarele moșielor supt numi di Dumbrăveni, și să sămnille pîn acum păzite, și să caut interesele gospodăriei, din care înțăleg că Dumnealui boierul Balș știind că nimica nu stăpînește cu răcredință, pornind din țară afară, nu i-am cerut trebuință ca să-și lesă documenturile moșielor sale în minule mele, și care cinst(ită) comisie le ceri dela mine așa di aspru ca să-le înfățosez(i)”. Balș era boer mare. Neputind s'o scoată la căpătîiu cu vechilul, comisia lăsă lucrurile baltă.

Boerit și cu oarecare stare, tînărul Eminovici se insoară în primăvara anului 1840. Avea 28 de ani. S'a socotit destul de subțire ca să ceară stolnicului Jurașcu din Joldești pe fata sa Ralu, cu vreo patru ani mai tînără decît dînsul. Socrul i-a dat zestre bunicică. Pe lingă scule și alte de ale casei i-a dat înainte de nuntă 1500 de galbeni, iar în ziua cununiei, la 20 Iunie anul 1840, i-a numărat în mînă bani buni încă 1500 galbeni, în total 3000 galbeni. Ba mai mult. Soția se vede a fi avînd și o moșie Orășanii, din vînzarea căreia soțul ia în posesie moșia Dornești, mai primind pe deasupra zestrei 1400 galbeni tot dela soție, „spre a putea spicularisă” pămînturile ce le are.

La așa stare, îmboldit poate de soția sa Ralu, care avea ușoare fumuri nobilitare, îi trebuia lui Gh. Iminovici o urcare pe treapta boerească. Și iată-l cerind și căpătînd, fără îndoială cu bani, dela Vodă Mihail Grigore Sturza, la 12 Mai 1841, decretul de căminar.

„Cu mila lui Dumnezeu, Noi Mihail Grigore Sturza „Voevod, Domn Țărei Moldovei.

„Dumnealui Sulgerul Gheorghe Eminovici:

„Luînd în băgare de samă slujbele ce au săvirșit patriei „în deosebite vremi dar mai ales sub vremelniceasca cîrmuire, noi găsim cu cale a-i face cuvenita răsplătire și iată „prin acest al Nostru Domnesc Decret îi hărăzim rangul de „Căminar dindu-i dreptate a se iscăli și a fi cunoscut obștei „cu rangul de Căminar.

1841, Mai 12.

(ss) *Mihail Gr. Sturza VV.*

Cu hirtia în buzunar Eminovici se duse să se înfățișeze, după obicei, lui Vodă.

— Ei, ce-i? — l-a întimpinat acesta, văzîndu-l.

— Să trăești. Măria Ta, am venit să mulțumesc pentru boerie!

— Prin ce crișme te-i tăvăli de-acu 'nainte?

Și cu asta audiența luă sfârșit. Gheorghe Eminovici era trecut acum printre boerii cu moșii în ținutul Botoșanilor, cu drept de a fi aleși și alegători pentru Obșteasca Adunare a Moldovei.

Încă aproape un deceniu mai stă Eminovici la moșie, după căsătorie, peste anii pe care îi va fi petrecut înainte. Din viețuirea la această curte nu avea decît să folosească dinspre partea culturii. Familia Balș era una dintre cele mai cu vază și mai vechi din Moldova. Arborele său genealogic, întinzîndu-se negru și stufos, înspre evul mediu, arată rădăcini fie în seniorii Baux din Provența, emigrați la Napoli și deveniți del Balzo, fie în Balc. fiul lui Sas-Voevod, fiul lui Dragoș. Trăiau domnește ca marii feudali, Dumbăveni fiind întinși ca un principat, cuprinzînd acareturi, arături, pădure și paisprezece sate și cătune. Curtea avea personal numeros, camardiner, doctor de casă (Schwarzenberg), preceptor pentru copilul Muți (Demetrius), mort mai tîrziu nebun, paisprezece slujbași de administrație. Cînd sara, familia boerească, împreună cele mai adesea cu boerii invitați de prin împrejurimi, se așeza la masă în marele salon, întocmai ca la Versailles, cei paisprezece slujbași asistau nemișcați, tăcuți către ușă, ca numeroasele luminări aprinse în candelabre, făcînd curtea lor pînă spre miezul nopții acestui mic rege-soare, care — scurt, gros, poreclit pentru aceia *tăbilto* — conducea mai gălăgios decît toți discuția, tronînd în jilțul său pe trei perini de catifea. Ce putea auzi dela boerii mari Căminarul Gheorghe din colțul său unde răsărea înalt, voinic, cu ochii albaștri, barbă castanie și unde Balș îi arunca, desigur, din cînd în cînd cîteo vorbă? Boerii adunați în somptuosul salon erau foarte culți, de cultură străină, se 'nțelege, în deobște franceză, dar și de nuanță germană la aceia din Bucovina. Pierderea Bucovinei (1775) și a Basarabiei (1812) aruncă nobleța Moldovei de Sus peste două graniți. Recunoscuți și botezați cu noi titluri de nobleță (Hurmuzăkeștii, Petrinii erau baroni, Costachi Balș era *nadvornic sovetnic* în Basarabia), duc mulțămîtă averilor lor, uneori imense, o viață de lux, între metropolele occidentale și moșiile lor. Trăgînd dar din lungile ciubuce, făceau ideologie, scormonind în deosebi raționalismul sec. XVIII: Pascal, Malebranche, Voltaire, Diderot, Rousseau, Spinoza, Locke, Leibniz. Luau parte la aceste dispute Balș, Alexandru Sturza Miclăușanul, Constantin Hurmuzachi, Ștefan Dunca de Sajo, Virnav și Miclescu, ultimii doi tari în istoria religiunilor vechi, dr. Schwarzenberg, plin de Kant și Spinoza și probabil preceptorul. Erau și de aceia care ascultau cu ochii holbați. Vechilul nostru nu era om pregătit să urmărească asemenea speculațiuni înalte, dar avea memorie extraordinară și minte dornică de cunoștințe. Prindea fapte memorabile, date istorice,

genealogice, ajungînd să cunoască pe degete rosturile boerilor mari și mici din Moldova, cine a cui fată este și a cui nepoată, și mai ales își lustruia vorbirea. Invățase binișor, din conviețuirea cu Balș, franțuzește și nemțește, și mai știa pe deasupra rutenește, leșește, rusește și ovreește cu accent. Prinsese gust la citit și cumpăra cărți, traduceri din franțuzește, mai tîrziu desigur cronicile, însfîrșit tipăriturile vremii. Răftuite în niște dulapuri și însemnate pe măsura cumpărării într'un catastih, ele alcătuiau, într'o odae închisă, ferită de copii, desfătarea zilelor fără lucru, de iarnă. El știa lumea ca un om cu cărți. Insuși boerul Balș ia cu imprumut dela dînsul următoarele: 1) *Istoria cavalerului de Grie* de Abatele Prevost în traducerea lui Alecu Beldiman; 2) *Alzira sau Americanii*, tragedie în 5 acte de Voltaire, tradusă de Grigore Alexandrescu; 3) *Antoni*, dramă în 5 acte de Alexandru Dumas, în traducerea lui Alexandru Hrisoverghi și cu precuvintarea lui Costache Negruzzi; 4) *Moartea lui Socrate*, de Lamartine, tradusă de George Sion; 5) *Mizantropul*, de Molière, tradusă de George Sion; 6) *Zaira*, de Voltaire, tradusă de George Sion; 7) *Metella și Orbu*, de George Sand, tradusă de George Baronzi; 8) *Speronare*, de Alexandru Dumas, tradusă de Heliade Rădulescu; 9) *Femeia bună și bărbatul bun*, de Marmontel, tradusă de Heliade Rădulescu; 10) *Crucea de argint* de Eugen Sue, tradusă de Heliade Rădulescu; 11) *Lacul Dracului*, de George Sand, traducere de George Baronzi; 12) *Meropa*, de Voltaire, traducere de Grigore Alexandrescu.

Gheorghe Eminovici căpătase între acestea copii, patru băeți și două fete, veniți pe lume, cam la un an unul: Șerban (1841), Nicolae (1843), George (1844), Ruxandra (1845), Ilie (1846), Maria (1848-49) și care umpleau o casă lungă, scundă, ascunsă de arborii imensului parc al Dumbrăvenilor și privind în grădină cu șase ferestre. Pe acolo, jucîndu-se, copiii boerilor descoperiră în goana după fluturi pe copiii din casă, urmărindu-i din ochi cu tristeță, fiindcă n'aveau voie să intre în parc. Mama născuse, pare-se, o fetiță, pe Maria, și copiii boerești veniră s'o boteze cu fluturi și flori. Cine se poate bizui pe amintirea fragedă a unui copil? Prin ceața aducerii aminte a Constanței Dunca, unul din copii, se deslușește înaintea noastră un interior posibil: „o odae mică, „joasă, sclipitoare de curățenie, apoi o alta mai mare. Aici „iarăși pereții albi, văruiți, dar și perdele albe, desc, slobo- „zite. Miros mare de sulcină, podele uscate, gălbii, proaspăt „unse cu lutișor galben. La dreapta două divanuri cu macaturi „și saltele de lînă roșii și verzi, țesătură de casă. Intre ferestre „o masă de cărți închisă. Pe dînsa o lampă mare cu sfeșnice „de argint și un serviciu de cafea neagră, porcelan frumos — „toate prezente de anul nou dela boierul proprietar și stă- „pîn”.

Avînd copii mulți, e firesc ca Eminovici să fi căutat să facă avere și pe altă cale decît prin slujba de vechil. Astfel, ia cu arendă — cred — moșia Dornești, pe malul Prutului și în antrepriză, împreună cu un ovreiu, Nusăm Cuceș, accizul băuturilor spirtoase din Botoșani, alergînd, prin urmare, veșnic, după treburi, dela o moșie la alta și de acolo la oraș. Cu banii agonisiți dela aceste întreprinderi își făcu case în Botoșani, unde acum mama cu copiii ședeă mai bucuroși, fiind aproape de părinții ei. Insfîrșit, prin 1849-50, după nașterea celui de al șaselea copil, cumpărăse jumătate din moșia răzășească Ipotești, la 8 km. depărtare de orașul Botoșani, cealaltă jumătate stăpînind-o frații Isăcescu și sîrbul Gheorghe Ciofu. Avea acum 288 fălcii moldovenesti de arătură și pădure și era bun stăpîn pe avutul lui, iar nu slugă ca la Dumbrăveni, de unde plecase la moartea lui Balș. Pentru a plăti cei 4000 de galbeni cît costa moșia, își vindu casa din Botoșani și se împrumută. Opt sute de galbeni luă dela Maica Fevronia, sora nevestii, două sute dela altă soră, Maria Mavrodin, și-l mai vedem dator cu încă 150 galbeni olandezi către un grec, supus englez, Nicolai Macri, pe care în 1853 nu și-i plătitese încă. Pentru ca să poată face față, arendează Ipoteștii, cu toate acareturile pe șase ani (1851-1857), băneșei Maria Mavrodin, cu cîte 350 galbeni pe an. Ar urma de aci că în toată această vreme familia Eminovici n'a mai locuit la Ipotești. Aceasta însă nu s'a întîmplat căci ar fi în contradicție cu toate amintirile copilăriei lui Eminescu. Ea a rămas, printr'un fel sau altul, în casa dela țară. Dacă, după cum pare, Băneasa Maria Mavrodin, este însăși sora Raliței, care a împrumutat pe Eminovici cu 200 de galbeni, atunci lucrurile se explică. Arendașa n'avea vreun interes să locuiască în casele cumnatului, care poate a continuat să se ocupe de moșie, ci s'a acoperit numai de banii împrumutați, dîndu-i acestuia un venit sigur pentru stingerea datoriilor.

Gh. Eminovici își face la moșie casă bună, gospodărească în locul alteia vechi ce o găsise, sădește tei în grădină, ba soția Raluca, mai evlavioasă, cumpără dela o rudă a fostului stăpîn, Tudor Murguleț, o bisericuță fără turlă, cu clopotniță de lemn și duc împreună traiu îmbelșugat, învitîndu-și și ospătîndu-și rudele la zile mari. Întărit într'ale vieții și împăcat cu Dumnezeu, Eminovici își sporește cu rivnă familia. Încă cinci copii (Mihai, Aglaia, Henrieta, Matei, Vasile) măresc întinsa familie, care ar fi numărat pe acea vreme unsprezece copii, dacă doi n'ar fi murit foarte de mici.

Avut-a Gheorghe Eminovici destulă avere pentru a-și crește bine copiii? Fără îndoială. Căminarul era un om bogat. Poate că proiectele sale pedagogice să fi întrecut mijloacele sale bănești, el însă ar fi putut să-și căpătuiască toți copiii în chip onorabil, departe de orice umbră de mizerie.

Titu Maiorescu aflase că bătrînul mai avea, spre sfîrșitul vieții, 18.000 franci capital mobil, după ce în 1878 își vinduse Ipoteștii cu 8200 galbeni austriaci, spre a plăti dota fetei sale Aglae, de 2000 galbeni.

„Bunii și străbunii noștri — zice Henrieta Eminovici — „au fost oameni foarte bogați și chiar părinții noștri n'au fost „săraci și nu pot roși c'a pierdut vreunul averea în vînt, ci „numai în urma multor nenorociri”.

Viața chinută a parte din copii se datorește unor cauze de ordin psihologic, dintr'o parte și dintr'alta.

Gheorghe Eminovici era un om de modă veche. Înalt, voinic mai mult decît gras, „munte de om”, de-o putere herculeană, trup sănătos, minte sănătoasă, el ne privește din fotografie, cu un cap masiv, acoperit cu păr trainic și învăluit în barba castanie, tunsă cu foarfecel. spre împăcarea tradiției cu civilizația, cu nas prădalnic și ochi albaștri-verzui, care trec dispețuitori dincolo de lucruri, cu falca de jos, ușor obstinată și plină de sine. Infățișarea trădează pe omul de muncă, răzbătător și cu voință de avere, în acel stadiu de înaltă liniște a omului care și-a agonisit totul prin sine și fără slăbiciuni, e oricînd gata s'o ia dela început. Un astfel de om este într'o privință superior, într'alta inferior individului obișnuit. El e mai bine înarmat în lupta pentru existență a speței, dar e lipsit de acel dezechilibru interior între gîndire și putere, care face nobleța vieții morale. Căminarul avea un mănunchi mic de principii sănătoase și nici o subtilitate, ori complicație sufletească. Slugă de tînăr la boeri mai mari, el era pătruns de ierarhia lumii, împărțită de la Dumnezeu pînă la prostime, în trepte nemîșcătoare, și de principiul de autoritate ce derivă din ele. De aceea postea posturile, iar Duminica și sărbătorile asculta cu evlavie și cap descoperit sfînta liturghie dela început pînă la sfîrșit, tot așa cum în colțul salonului dela Dumbrăveni urmărea cu smerenie mișcarea și vorbirea boerilor. La rîndu-i însă aplica același postulat al autorității în propria familie și față de subalterni, alergînd cu harapnicul călare, vociferînd, bătînd strașnic la nevoe, ca pe ovreii de pe Cătămărești care îi oprise vitele, proferînd înjurături răcoritoare și patriarhale. El nu putea avea față de femei, afară de respect, cine știe ce gingășii. Cu cît o societate este mai rafinată, cu atît — în ciuda instinctului de conservare a speței — libidinea erotică se disociază de efectele ei fiziologice, dă un precipitat psihic, gratuit, femeea devine simbol, iar natalitatea scade. Cultivat la biblie și la tradiție, Gh. Eminovici vedea în femei un tovarăș inferior și util, ursit să procreeze și să îngrijească de gospodărie și care, exclus dela orice viață spirituală, n'avea nevoe de învățătură. În răgazarile pe care i le lăsau treburile grele dela cîmp, el făcea amoruri fructuoase, transfor-

mînd pe căminăreasă într'o eternă cloșcă cu pui, închisă în casă, într'o vreme, aproape în fiecare an, nouă luni din douăsprezece. Asemeni unor ființe inferioare, ca de pildă furnicile, care trăesc ca speță și înving dușmanul prin înmulțire, lumea de țară n'are adesea respectul individualității, nici mila. Dintr'un simț aprig al conservării colective, moartea este așteptată și primită cu indiferență, într'o preocupare crîncenă de păstrare și sporire a bunurilor sociale. O viziune politică de acest fel — poate mai blîndă — asupra familiei sale, trebuie să fi avut și Eminovici. Pe măsură ce odăile se umpleau cu paturi și masa cu tacîmuri, mîntea sa în funcție de speță, rumina ridicarea și conservarea familiei. Țăran, boernaș, slujbaş, boernaș liber și proprietar, visa pentru copiii săi o treaptă socială mai înaltă, un copac genealogic care se înalță spre cer, în umbra căruia — el respectos de genealogii — să-și sfîrșească bătrîneța. În chip cu totul absolut, el își puse în aplicare puținele și sănătoasele principii pedagogice: fetelor nici o instrucție spirituală, rostul lor fiind casnic, dar zestre bună, băeților nici o avere, ei putîndu-și-o agonisi singuri, dar cultură temeinică. Fetele rămaseră acasă (Henrieta învățase numai abecedarul). Băeții fură trimiși la Cernăuți, la carte bună, nemțească. Tatăl îi tratează cu o severitate metodică. Atunci cînd un copil fuge de la școală, face un scandal strașnic, ia biciul în mînă, pune oameni călări să prindă pe fugar și cu multă autoritate îl aduce pe sus înapoi la școală, fără să se întrebe ce cauze externe sau launtrice au putut pricinui asemenea faptă. Inriurirea casei lui Balș și inteligența nativă dăduse, ce e drept, în privința culturii, lui Eminovici, idei foarte înaintate. El alege pentru copiii săi cariere care aduc bani mulți și onoare omului activ, și cu multă abnegație și bun simț trimite pe băeți la școli înalte în străinătate. Șerban studiază medicina la Viena și la Erlangen, Nicolae dreptul la Sibiu, Iorgu științele militare în Prusia, Ilie medicina în școala doctorului Davila din București, iar Matei urmează politechnica din Praga. După cum se vede tot meserii practice. Spiritele contemplative, înclinate către activitatea gratuită a spiritului repugnau lui Gh. Eminovici. Cînd își bănuia copiii căzuți în această suferință, îi pișca cu vorba, îi cicălea pînă ce-i făcea să se ascundă care încotro. Avînd obiceiul a recita versuri, Mihai era zeflemisit cu vorba „poetul”, așa încît, înghimpat adesea cu aluzii rautăcioase despre inutilitatea sa, sfîrși prin a evita casa părăntescă așezîndu-se pe vacanță în vreo casă de țăran sau petrecîndu-și toată vara cu ciobanii la stîna. Tatăl înțelegea ca multă lume, respectoasă de cultură, să-și pedepsească progenitura cînd nu învăța poeziile din cartea de școală, dar ca însuși copilul său să ajungă a face poezii, asta n'o înțelegea! Un băiat trebuie să-și facă viitorul „să se chivernisească!”

„Dacă nu ți-am scris pîn'acum — spune „poetul” tatălui „într'o scrisoare de la Berlin — cauza a fost neîncrederea cu „care întîmpini orice voință proprie a oricărui din fiii Dumitale, neîncredere augmentată de privirea formalistă ce-o ai „despre lume. după care orice om [care] nu caută [numai] de „cît a se chivernisi, după cum o numești D-ta, trebuie să fie „un om de nimic. Ești un părinte nenorocit — adevărat „(poate). Dar ești nenorocit mai mult pentrucă vrei ca fie- „care să trăiască și să-și măsoare pașii după cum dorești D-ta”.

Multă vreme părintele a refuzat să creadă că e ceva de capul fiului său Mihai, pînă cînd uimit de considerația ce i se da, se lăsă biruit.

Altecum Căminarul era o fire veselă și la vreme bună și la vreme rea. Ceremonios, îi plăceau ziafeturile cu măsură, dădea ospete de Paști sau de Sfîntul Gheorghe, cînd își serba ziua numelui. Cititor de cărți privitoare mai cu samă la trecutul țării și înzestrat cu memorie mare, povestea și îi plăcea să povestească. Se indigna împotriva grecilor și contrafăcea cu mult humor vocea și mersul înșilor, pe cepelegi, pe gîngavi și pe boerii cu tabieturi. Călătorea, ca un om luminat, în străinătate. În 1874 își căuta la Praga, fetele bolnave plecate din Teplitz. O fotografie a Ralucăi Eminovici e făcută tot acolo. Henrieta fusese la Viena într'un sanatoriu, băeții mai toți prin străinătăți.

Fiul Mihai îl socotea plin de vanitate și în stare să se rui-neze spre a părea mai generos decît putea fi: „Nu știi ce tată „am — scrie cuiva. — Sărac și împovărat de o familie grea „(șapte copii) — e cu toate acestea înzestrat c'o deșertăciune „atît de mare, încît ar putea servi de prototip pentru acest „vičiu, după părerea mea cel mai nesuferit din lume.

„Măritindu-se soră-mea el i-a promis o zestre de două „mii de galbeni. Este ridicul cînd un om promite înscris „ceiace nici n'are, nici poate realiza, dar obligațiunea față „cu cumnatu-meu este pozitivă și bătrînul meu e ca și rui- „nat...

„Am frați mai mari și (mai) mici decît mine, fără po- „sițiune'n lume și asta nu din cauza lor, ci numai din a de- „șertului, care voia a face din fiecare din ei un om mare și „sfirșind prin a-i lăsa cu studii neisprăvite, risipite prin stră- „inătate, fără asistență, în voia sorții lor.

„O familie grea, îngreuiată încă prin deșertăciunea în- „dărătnicului bătrîn — și intristarea mea cea mare este că „eu ajut de a'ngreuia prin nefolositoarea mea existență”.

Că bătrînul n'a avut bani spre a înțelege cumsecade pe copiii săi, acolo unde îi trimisese nobilele sale intenții, aceea este probabil. El însă nu era om să înțeleagă dezolarea unuia pentru așa ceva. Odată puși pe drum, copiii trebuiau

să dea din mini, să-și cîștige dreptul la existență, așa cum el, feciorul dascălului Vasile, și-l cîștigase.

Activ pînă la sfîrșitul vieții (la 18 Octomvrie 1876 e numit membru al consiliului general), Gh. Eminovici se ocupa în 1881 tot cu agricultura, deoarece fiul său Niculae îi dădea într-o scrisoare lămuriri despre recoltă și arăta că prinsese pe 3 vagoane de păpușoi bani în numerar 2620 franci. Se afla atunci (19 Iunie 1881), la București la fiul său Mihai, în strada biserica Enei No. 1. Caragiale îl văzuse: „Era un bă-trin foarte drăguț, glumeț și original. Făcuse o bună a-..facere și venise să-i cumpere fiului haine și ciasornic și să-i „dee „din viață” o sută de galbeni, partea lui de moștenire „din averea părintească”.

După ce-și văzu aproape toată familia măcinată de moarte și de boală (soția și șase copii, morți, Mihai, Niculae, Henrieta bolnavi), urîndu-i-se cu viața, dar cu acel calm creștin ce e aproape indiferență, caracteristic sufletelor sănătoase și patriarhale, moare subit în noaptea de 7 spre 8 Ianuarie st. v. 1884 și e înmormîntat lingă bisericuța dela I-potesti.

G. Călinescu

Esseu despre Snobism

În îndoelile spiritului contemporan, o anumită apreciere dubioasă nu vrea să fie elucidată. Reflectînd asupra snobismului, spiritul, ca și tinăra Parcă, sistematic imaginată de Paul Valéry, ar trebui poate să-și rostească bucuria de a cunoaște adevărurile dureroase.

J'y suivais un serpent qui venait de me mordre

s'ar cuveni să-și spue toți care se înfruptă din contradicțiile spiritului contemporan. În cazul snobismului, această nepotrivire între ceiace gîndim noi și ceiace facem se desvâluește limpede dela primele încercări de cuprindere a temei.

În evaluările ei, lumea prezentă care crede în acțiune practică, în îmbunătățirea treptată a vanităților și instinctelor și într'o fericire de ordin trecător, condamnă sau ridiculizează snobismul cam tot în același fel în care, acum o sută de ani, o făcea glumețul Thackeray. După lume ca și după *The Book of Snobs*, snob ar fi omul mediocru care voește să pară valoros; ambițiosul care caută să dea unui anumit grup impresia că e savant, are gusturi alese sau că e distins sufletește.

Dacă spiritul contemporan s'ar mai bizui pe credința realizării de sine numai prin mijloace interne și autentice și dacă el ar disprețui, cu adevărat, tot ce-i aparență ostentativă, atunci el ar fi îndreptățit să ocolească și să batjocorească snobismul ca ceva pernicios și fals.

Dar astăzi, majoritatea oamenilor nu se mai ține după măsura citorva idei perfecte și clare, ci se ia după purtarea semenilor, care prind iute și vizibil o fericire trecătoare. Snobii nu fac altceva, nici mai rău, nici mai neomenesc, decît mulțimea prezentului. Ca și ea, snobii jinduiesc mai cu samă după o admirație sau atenție publică. Doresc a fi apreciați nu atît pentru ceiace este în ființa lor, cît pentru felul în care își exteriorizează activitatea.

Spiritele contemporane, inclusiv snobii, au uitat de raporturile lor cu eternitatea cosmosului sau cu propria lor rațiune, relativizându-și perspectivele după niște standarduri sociale efemere.

Vanitatea, acest izvor nesecat, le dă imboldul nu de a-și răcori sufletele, ci de a le înfierbînta cît mai tare la gîndul răcoririi. Mitul unei fericiri ușoare și de strălucitoare circumstanțe orbește inediajuns pe contemporanii noștri, pentru ca aceștia să nu mai cugete, înțelepțește, alegerea căilor.

Singurul lucru — socotesc ei — care rămîne înapoia unui om, este ceia ce ceilalți cred despre el. Pentru societate, valoarea cuiva constă în ideea vagă și generală pe care alții o asociază la auzul numelui său. Despre mulți dintre semenii noștri păstrăm opiniile, bune sau rele, primite dela alții. Ne lăudăm cu o controlare a adevărului, pe care, de fapt, nu o putem întreprinde decît în puține cazuri și ocazii.

Din cauza acestei stări, s'a ajuns la convingerea că purtarea socială e singura care hotărăște valoarea cuiva. De aceea acțiunea, fapta, atitudinea externă și spectaculoasă sînt foarte prețuite astăzi, cînd nu mai credem că există numai oameni buni și răi, perfecți și mediocri, inteligenți și proști, ci doar animale perfectibile.

E drept, pe de altă parte, că există puțini gînditori care ne atrag limpede atenția că, fundați numai pe asemenea criterii, este greu dacă nu imposibil, de a distinge între un om care făptuește binele din necesitate și convingere internă și un altul care îl făptuește doar din vanitate sau calcul interesat. Dacă lumea s'ar baza pe teoriile acestor gînditori, căutînd să adincească orice atitudine și să-i vadă conformitatea cu intențiile din adîncul sufletului omenesc, atunci ea ar fi îndreptățită să condamne pe toți impostorii. Dar lumea nu vrea și nici nu poate, în prezent, să meargă atît de departe în judecățile ei.

Credem, așadar, și vom arăta aceasta, că între mentalitatea curentă și cea a snobilor diferențele sînt atît de mici, încît și talmăcirea și judecarea morală a atitudinilor lor nu le pot despărți într'atît încît să admitem pe una și să condamnăm pe cealaltă. Amîndouă, solidar și deplin, trebuesc, sau admise, sau respinse. Orice abuz de disociații conclusive, credem, păstrează resturi de sofism și contradicție, ca de pildă aprecierile spiritului contemporan față de snobism.

II.

Snobul este un neobișnuit amestec, pe deoparte, de prea multă iubire de sine, iar pe de alta, de prea multă sociabilitate. Psihologicește, el aparține unei alte lumi decît aceleia în care este chemat să trăiască. El nu urmărește bunuri eco-

nomice, ci atmosferă distinsă și pentru această pricină el nu este, propriu zis, un om interesat.

Snobismul cel mai caracteristic implică un fel de ambiție gratuită și el slujește mai cu samă vanității de a fi primit și păstrat în cercuri înalte, selecte, nobile. Pasiunea snobului are drept obiect un *status* social de distincție.

Snobul este un visător care se conduce după anumite imagini personale despre ceiace este distinctiv și ales. El este, uneori, un artist nerealizat, dar întotdeauna un suflet dornic de rafinament. Un cărbune ce vrea s'afume și să distileze parfumuri în cădelniți scumpe. El are trebuință de aprobarea societății, precum și de indemnul ei.

Snobul trebuie deosebit de arivist, căci acesta caută să posede pentru sine valori economice și putere socială. Pentru snob grupurile selecte de intelectuali, artiști, aristocrați și oameni suspuși sînt scopuri, pe cînd pentru arivist ele sînt doar mijloace ale dorinții sale de dominație. Arivistul este un individualist care năzuește să domnească peste societate, în loc de a se lăsa dominat de ea, cum face snobul.

De altfel snobul nu are obiective atît de precise și nici atîta energie concentrată și decisă ca arivistul. Snobul este un amator care se lasă în voia valurilor modei, a convențiilor și a autorității sociale. Adaptîndu-se, prin imitație, normelor sociale, din care el alege pe cele mai pretențioase, snobul dobîndește anumite caractere care-l pot defini și social, și sufletește. Căci snobul își ia asupra-și un anumit gen sau stil de viață. Dacă el este atras și dorește să apară în ochii celorlalți ca un *dandy*, un cavalier, un erou, un om de gust, un literat, el trebuie să păstreze *pînă la sfîrșit* acest gen. Așa se face că el este în continuu progres — de vreme ce el contractă obligația de a se purta într'un anumit fel. Chiar dacă ar fi să-și riște viața ca frumosul Brummel sau elegantul Petronius, snobul trebuie să-și consolideze în fiecare minut pretențiile. Snobul literar, muzical, politic, monden este un om care pretinde că se pricepe în artă, literatură, muzică, lume. Prin aceste pretenții, la început poate complect nefundate, el își asumă riscul de a fi consultat, întrebat, suspectat; și astfel el trebuie să progreseze pentru a-și menține și îmbunătăți situația sa în societatea la a cărei apreciere ține. Nu trebuie de uitat o clipă că snobul este un ambițios și că întreaga-i activitate are ca țintă consolidarea situației sale în lume sau, cum spun sociologii, a status-ului său social.

Tot ceiace face snobul trebuie să fie în conformitate cu această situație socială la care el năzuește. Inițiativa sa personală de a fi nobil, om de gust, Don Juan sau om de spirit trebuie desvoltată *cu orice preț*. Astfel se întîmplă și în cazul snobului, ca și în cazul arivistului și al parvenitului, ca ambiția vanitoasă să conducă la realizări adevărate. Și snobul, ca

oricare alt om, poate ajunge acolo unde el numai visează. Și, de fapt, acesta este rezultatul la care ajung mulți snobi.

N'am descris, în aceste ultime fraze, nimic altceva decât caracterul *pozitiv* și *creativ* al snobismului, adică acela care duce la o realizare de sine prin dragoste-de-sine și dorință de supunere față de un anumit grup social.

Dar de unde și pentru ce această activitate care poate transforma un amator într'un profesionist și un superficial într'un cunoscător? Căci nimeni nu se străduiește zadarnic și-și ia riscuri mari pentru himere de-a căror existență nu este convins.

În procesul snobismului trebuie aflat un punct de plecare ca și un altul de sprijin. A spune că snobismul își are originea în vanitate este o explicație, pe cât de frecventă pe atât de insuficientă.

Omul, se știe, dorește mai întotdeauna ceiace el nu posedă. Față de ceiace caută, el este optimist și pretențios, căci individul cu greu vrea să-și statornicească limitele ideale. Un anumit ideal însuflețește și pe snob: tendința de a fi printre cei puțini și aleși, a căror lipsă o simte în mediul lui obișnuit. Idealul său este de a fi ca ei. Snobismul este dor de variație, de experiență nouă și fascinantă, de cunoaștere a unui miraj, admirat și ocărit în același timp. Este, repetăm, dorința de a fi primit într'un cerc care este considerat superior. Este un proces de rafinare și întregire pentru embryo-snob.

Dorința de o atmosferă cu oameni subțiri care stăpinesc maniere distinse, gusturi subtile, eleganță înăscută, și care știu să stea de vorbă în chip inteligent și strălucit, este firească la un om silit să trăiască într'un mediu cu glume grosolane, apucături brutale, conversație banală. Acest om, însă, trebuie să fie un nemulțumit, un visător sau un ambițios, căci mitul lumii alese nu poate stăpîni și dirija decât pe cei care *indiferent de proveniența lor socială*, posedă o sensibilitate neobișnuită. Pentru a înțelege pe snob, trebuie să ne gândim la un suflet frumos, nemulțumit de trupul în care sălășluiește. Căci, ca și transmigrația sufletelor, snobismul este o nădejde de înălțare.

Necesitatea de a cunoaște artele și de a pătrunde în cercuri intelectuale nu conduce întotdeauna pe oameni la vizite sîrguincioase prin muzee sau la studii severe. Sînt firi care nu au, mai ales la început, energia suficientă pentru astfel de întreprinderi și care preferă să suprindă, să se lase pătrunse gradat de obiectele către care țintesc. Snobii încep astfel: pretind să favorizeze opiniile celor care le inspiră încredere și le par experți plini de autoritate. Pe aceștia ei îi iau ca modele și, uneori, îi imită nu numai pe deasupra, ci isprăvesc prin a le lua metodele, felul lor de a munci, și a-l aplica pe cont propriu și oarecum original. Dealtfel, în mate-

rie de mondenitate, ca și de politică, originalitatea este cu totul rară — ea aparținând mai mult artei decât obișnuitelor îndeletniciri sociale.

Prin dorința sa de a trece dintr'un grup într'altul, snobul își asumă o anumită răspundere. Această răspundere e mai mare decât dacă rămânând în cercul său original, el s'ar complăce la tot ce se petrece acolo. Pe de altă parte însă, îi este mai ușor să se mute în cercul cu care are afinități, decât să reformeze, prin lupte grele și mărunte, cercul său de fiecare zi.

Înainte de a porni la o cercetare și a celorlalte feluri de snobism, căci de bună samă felul descris nu e singurul existent, precum și de a ne gândi la câteva tipuri de snobi, este locul să remarcăm că deși societatea prezintă recunoaște în dorința de cunoaștere începutul cunoașterii și ca atare un început promițător, ea refuză să dea aceeași considerație snobismului, pe care nu vrea să-l vadă tot ca o devenire, ci dimpotrivă drept ceva static și pentru veșnicie pecetluit la stîlpul infamiei.

Cît de departe sînt aprecierile curente față de cele ale lui Socrate, nu numai pe motivul că înțeleptul acesta concepea altfel lumea și morala, ci și pentru că Socrate știa să lucreze în conformitate cu credințele sale. Cînd Socrate se interesa atît de mult în privința lui Alcibiade, tînărul snob atenian, desigur că înțeleptul s'o fi gîndit că un începător ambițios e preferabil unei persoane leneșe și suficiente.

Alcibiade era un tînăr pe cît de frumos pe-atît de mîndru și ambițios. Își disprețuia semenii pentru că se credea superior lor prin sîngele său nobil, prin dorințele sale fără sfîrșit și prin nelimitata-i încredere în sine.

Atît de cutezătoare îi era ambiția încît el se socotea în stare să conducă mai bine decât Pericles politica Atenei. Judecata pe care și-o făcea despre sine nu era absolută, ci în comparație cu posibilitățile societății în care trăia. Cînd Socrate îl întrebă pe ce-și întemeia el pretențiile trufașe, arătîndu-i că pentru a fi un bun politician el trebuia să se cunoască pe sine (căci numai cunoscîndu-se pe sine poate cineva cunoaște și conduce pe ceilalți). Alcibiade dădu un răspuns scurt și deștept. El arătă lui Socrate că ceilalți politicieni nu-s nici mai învățați și nici mai înțelepți decât el și că, prin urmare, de vreme ce ei conduc soarta Atenei, nu este necesar să înveți pentru a conduce. (Plato, *Alcibiades*, I. 119). Cîți dintre politicienii respectați și cu autoritate ai prezentului nu gîndesc la fel ca Alcibiade? Și cîți dintre ei nu sînt admirați tocmai pentru flexibilitatea de a se da după locuri și împrejurări, calitate pe care Montaigne (în esseul despre *Educația copiilor*) o prețuia îndeosebi la Alcibiade, cel „pe cît de virtuos la Sparta, pe-atît de voluptuos în Ionia”?

Socrate înțelese că orgoliosul Alcibiade avea și el suflet

și bănuia, poate, că nețărurita-i ambiție ar fi putut să-l ducă și la realizări valoroase. Și Socrate credea în această posibilitate de realizare în societate, deși și el, și Plato vorbeau precis de legile nașterii. (Plato, *Charmides* și *Republica*).

Vremurile noastre nu mai apreciază singele strămoșesc cît educația primită și transmisă de el. Ele totuși nu vor să înțeleagă că și snobismul, prin caracterul lui dinamic și creativ, poate deveni un izvor de realizare socială. Atîta exclusivism nu e normal într'o vreme călăuzită de-atîtea standarduri efemere.

Snobii, ca și bancherii capitaliști, sînt indivizi strîns legați de societate. Ei lucrează pe proprie responsabilitate, primii pentru a atinge putere mondenă, ceilalți pentru a dobîndi puterea financiară. Ambele categorii sînt, dintr'un punct de vedere, ariviste. Nu știu de unde pornesc și nici unde ajung. Și snobul și capitalizatorul de mari bogății au scopuri la fel de vanitoase. Li stăpînesc doar miraje diferite. Puțini însă disprețuesc pe capitalizator, dar mai toți disprețuesc și urăsc pe snob. Noi credem că oamenii ar trebui să fie mai îngăduitori cu cei care îi caută pentru calitățile lor sufletești, decît față de cei care îi cultivă pentru averile lor.

Și mai este încă ceva: cînd e vorba de bancher, preot, militar nimeni nu caută să-i definească numai prin lipsurile și nerealizările lor, pe cînd atunci cînd vine vorba de snob, lumea refuză să urmărească implicațiile realizatoare ale acestui tip social.

III.

Firește, nu întotdeauna snobismul este dinamic și creator, așa cum am încercat a sugera pînă aici. Sînt și alte feluri de snobi, asupra cărora trebuie să ne oprim pentru a le ciopli, dialectic, existența.

Se ivește, astfel, snobismul static și limitat, acela la care se gîndește lumea cînd concepe dușmănos și strîmt, noțiunea de snob. Acest fel de snobism începe ca și primul, prin disimulare. Dar, contrar celuiilalt, snobismul static și limitat nu depășește disimularea. Din lene sau sterilitate, snobul static va continua jocul disimulării pînă va ajunge la închircire sau eșec. Cu alte cuvinte, el va pierde tocmai ceea ce dorea: un *status* social favorabil lui.

Snobul dinamic, fie din rușine de a fi mințit, fie prin trezirea conștiinței sale, fie, mai ales, din frică de a nu fi prins sau suspectat ca un înșelător, își va lărgi și întări cunoștințele, își va realiza pretențiile. El trebuie să se comporte astfel pentru a-și atinge scopul atitudinii sale. Celălalt, snobul static, va rămînea la stereotip. El este acela care contrazice și

afirmă, îngîmfat și sigur, fără a dovedi niciodată nimic. Lui îi este rușine să spună:

„Nu am cetit această carte” sau „Nu am auzit de acest autor” sau „Cine e acest domn, pe care-l salută toată lumea?”

Snobul static se crede obligat a ști totul, adică a da această impresie. Imprumutînd părerile altora, el bravează și se consideră original. El debitează infamii și calomnii pentru ca prin lînguire și flatare să obție simpatia cîtorva persoane cu influență mondenă. El este acela care critică idei, cărți și lume pe care nu le cunoaște. Adesea, din teamă de-a fi nebăgat în samă de unele persoane cunoscute, el acreditează că este în conflict personal cu ele, cînd acestea sau nu-l cunosc, sau șovăesc să-l salute. Acest snobism prostesc are însă un succes din ce în ce mai redus astăzi, pentru motivul că lumea devine din ce în ce mai puțin naivă.

Dar, dacă pentru cele două feluri de snobism de care ne-am ocupat, se cere voința de a fi snob, există și alte variante, oarecum accidentale și subtile, pe care în felul cum este organizată societatea, mai fiecare dintre noi le-a avut.

Lumea modernă nu mai are curajul ignoranței precum nici al curiozității fățișe. Astăzi, noi sintem ingenioși și diplomatici. Incercăm să descoperim, mai exact: să surprindem ceiace nu știm. Ne este teamă să mărturisim direct lipsurile noastre și atunci, în conversații sau situații dificile, începem să ne disimulăm ignoranța. Pînă ne completăm cunoștințele, acționăm ca snobii. Prin tăcere gravă și aer mîndru simulăm că înțelegem tot ce se discută într'un salon sau într'un cenacul. Cînd ne este greu să întrebăm ce înseamnă cutare cuvînt într'o limbă străină, sau, în străinătate, să cerem detalii asupra mîncărilor din menu-ul pe care-l citim, dar nu îl cunoaștem și totuși întrebuițăm cuvîntul sau comandăm siguri și demni felurile de mîncare pe care nu le știm, acționăm ca snobii.

Acestui fel de *snobism din abilitate* i se poate opune un altul din *timiditate*. Pe acesta îl cunosc, în genere, firile delicate și în special acei copii care mor de singurătate și totuși, neavînd curajul să vorbească cu ceilalți copii, se prefac că-i evită, că refuză să-i cunoască.

Deasemenea, tinerii care își fac apariția în societate întrebuițează snobismul în situațiile încurcate, ținîndu-se rezervați și mîndri cînd nu cunosc suficient persoanele de acolo. Cînd simțul nostru de sociabilitate este nesigur, activăm adesea, ca snobi, adică facem pe dificilii căzuți într'o lume nepotrivită. Implătoșați și romantici, devenim reci și inabordabili ca broaștele țestoase ce-și ascund ființa sub amăgirea unei scoarțe de bagă.

Mai întîlnim și alte tipuri de snobi. Sînt cei interesați.

care se slujesc de grupurile intelectuale sau de rang mare pentru a căpăta poziții proeminente. Aceștia sînt însă mai curînd oameni de afaceri decît snobi. Rămîne totuși un tip foarte snob și oarecum interesat: snobul care caută căsătorie cu persoane nobile. Dar și aici nevoia de împlinire, de parcurgere și sintetizare a distanțelor sociale este un sentiment greu de condamnat. *L'esprit de géométrie* aleargă de cele mai multe ori după *l'esprit de finesse*. Acesta e cazul marilor poeți, al oamenilor de curte și al spiritelor rafinate care dealungul istoriei au căutat contact cît mai intim cu aristocrația. Să ne gîndim la Leibniz, Liszt, Richard Wagner, Marcel Proust, dacă nu cumva și la Aristotel și Shakespeare.

Nevoia de a unifica contrastele există în fiecare spirit ales. Poeții vor să fie regi și regii poeți. Villiers de L'Isle-Adam era grozav de fericit oridecîteori era luat drept descendent al ilustrei familii franceze cu același nume ca al său. Să ne gîndim la ambițiile literare și filosofice ale „filosofului dela Sans-Souci”. Tirziu, la cincizeci și cinci de ani văzut-a Frederic cel Mare că setea de glorie este vanitate. „Gloria e vanitate. Merită oamenii cîte un elogiu? Ei au fost elogiați numai fiindcă au făcut sgomot!”

Acest sgomot este însă necesar vieții și mai ales tinereții. Toți începem cu vanitatea și metodele lui Alcibiade, trăim cu dorințele pămîntești ale lui Leibniz și murim gîndind ca Frederic cel Mare la cincizeci și cinci de ani. Snobismul e corabia tinereții, care în imaginația-i fără greș nu s'a izbit încă de colțurile realității și de fecundarea liniștii cîștigate prin muncă.

IV

Distanțele sociale trebuiesc străbătute ca niște imagini misterioase și atrăgătoare. Nobilii vor să se „ancanaieze”; canaliile să se inobileze. Dinamismul vieții nu ne lasă să ieșim pe poarta prin care am intrat în viață. Snobismul, într'un anumit sens, este cunoașterea estetică a societății; este străbaterea Labirintului cu nădejdea de a cuceri Iluzia supremă. Idealul snobului este să fie ca imaginile acelea care lui îi par fără greș. Asemănarea pe care o așteaptă nu este atît internă, cît externă: el așteaptă să se oglindească pe suprafața fascinantă a societății, să-și capete un loc limpede și strălucitor printre valurile cu creastă liniștită și poale spumoase. Snobismul este o atitudine social-estetică, formată și călăuzită de anumite imagini personale despre ceiace este distinctiv și ales în viața societății. În sensul lui cel mai favorabil, el este un proces de socializare fundat pe-o rafinare estetică a vieții. Este o vagă și puțin construită încercare de creare a „sufletului estetic purificat”, așa cum îl vedea etica estetizată a lui Friedrich von Schiller.

Devenire și complectare, snobismul nu poate fi monopolul unei singure clase sau categorii sociale. Snobi pot fi și regii și filosofii și, împreună cu ei, toți aceia care visează și încearcă să posede lucruri care, deși le lipsesc, îi fascinează. În acest sens, Ludovic al XIV-lea era un snob, pentru că ținea să dirijeze și să afecteze prețuirea unor valori pentru care nu avea o înțelegere temeinică. Ludovic își satisfăcea insuficiențele precum și vanitatea, patronind artele. La fel făcu și ciudatul Frederic, care îi scria lui Voltaire: „Cînd veți veni încoace, veți lua act de titlurile mele: Frederic, Regele Prusiei. Principe de Brandenburg, posesorul lui Voltaire”.

Acest ultim titlu, „posesorul lui Voltaire”, ilustrează acea nevoie de împlinire, măcar aparentă, măcar iluzorie, măcar externă.

Dintre filozofi, marele Leibniz s'a comportat adesea ca un snob. Viața sa nu e cea obișnuită unui filozof. Amestecul său în afacerile internaționale și monarhice ni-l desvăluie dornic de succes lumesc, de parvenire mondenă. Leibniz vroia să asigure alegerea unui rege în Polonia, să reunească bisericile, să deplaseze în folosul Austriei interesul lui Ludovic XIV în Egipt; secretar și consilier al unor Duci și Electori, el discuta despre immortalitatea monadelor cu Electresa Sofia de Brandenburg-Hanovra. Nu a fost întotdeauna plin de succes și pe Ludovic, pînă la urmă nu i-a fost dat să-l vadă. Cei doi mari snobi nu vroiau să-și suprapue strălucirile, căci albul pe alb nu mai înseamnă strălucire pămîntească, ci lumină cosmică. Snobismul e o strălucire pămîntească și snobii nu vor s'o piardă trecînd dincolo. Dar cine din societatea noastră vrea altfel?

Lumea noastră e lumea lui Marcel Proust, aceia fericită să vadă viața, să prindă timpul în imagini estetice și în senzații neîncercate. E lumea văzută de un snob, adică de un om care are trebuința de adevărul imaginilor nobile și care, spiritualizește, trăește cu ele. Proust se apăra împotriva acuzației că el ar fi snob. Doamnei Sert el îi scrie: „Numai fraza „Sunteți snob?” este aceia care mi-a părut, prima dată stupidă, dar pe care simt că voi isprăvi prin a o iubi, pentru motivul că v'am auzit rostind-o. În ea însăși nu are niciun sens: dacă printre puținii prieteni care stăruiesc a se interesa de mine, vin ici și colo cîte un Duce sau un Principe, ei sînt cu prisosință compensați de alți prieteni dintre care unul este valet și altul șofeur și pe care eu îi consider mai bine”. (Princesse Bibesco, *Au Bal avec Marcel Proust*, p. 181).

Dar dacă Proust nu se comporta în viața sa privată ca un snob, aceasta nu-l poate scoate din rîndurile snobilor. Deasemenea nici cronicile sale din *Figaro* în care publica și observații indiferente aristocrației. Snobismul nu e, după cum credea el, numai frecventarea nobilimii, ci este ceva mai larg

și mai dinamic. Este, precum am încercat să sugerăm, o tendință spirituală de a aparține psihologicește și imaginativ unei alte atmosfere decât aceleia în care trăești. Chiar cu valetul de odaie Albert, care în roman deveni Albertine, Proust discuta despre obiceiurile și uzanțele casei Ducesei de Guermantes. (Wolf von Harder. „Marcel Proust und der Kammerdiener Albert”. *Der Querschnitt*, Juni 1929). Proust se informa dela valet nu numai pentru alcătuirea romanului său, ci și pentru a-și satisface propria sa curiozitate. Căci viața și opera, fondul și forma unui om se despart cu greu. Aceasta scăpă oarecum din observațiile Principesei Bibescu cât și din ale Domnului Harder. Dacă în artă se poate susține că subiectul are puțină importanță, în morală și mai ales în semnificațiile sociale ale unor îndeletniciri, lucrurile se schimbă. Și din acest punct de vedere care este și al nostru aici, Proust rămîne un spirit care, mai ales sufletește, era legat și deci aparținea lumii acelea pe care a descris-o în stilul său cu înflorituri gotice, crescînd și dospindu-se dintr'o viziune plastică a devenirii temporale.

V

Desigur lucrul rămîne discutabil, dar credem că fără a-l concepe dinamic și ca un joc estetic între distanțele sociale, snobismul nu poate fi explicat.

Numai astfel înțelegîndu-l, îl putem urmări și descoperi sub o multitudine de variante în toate societățile și mai la toți oamenii, ca aspect permanent sau trecător, ca element esențial sau pur accidental.

Iată-l originînd în clasele mai înalte aflate în contact intim cu regii și conducătorii. Iată-l trecut odată cu disoluția claselor, în mijlocul mulțimii burgheze. Iată-l cum transformă pe *gentlemen* în *noblemen*. Urmăreți-l în Franța unde snobii trebuie să se rafineze și să se intelectualizeze pentru a străluci în cercurile în care de secole firile distinse au găsit ușile nobilimii și ale regilor, deschise. În Franța snobismul implică un fel de atitudine critică și galantă. Disimularea e mai grea acolo decât aiurea.

În Anglia, snobismul e mai rigid și chiar astăzi titlurile nobiliare sînt la preț și constituiesc un eveniment chiar pentru d. Sidney Webb, fondatorul fabianismului, recent primit în Camera Lorzilor ca Baron Passfield. Snobul englez înțelege tîlcul tăcerii și al cuvintelor puține, rostite rar și plictisit. El nu scrie poezie și mai ales madrigale, cînd nu are conștiința că e geniu. Dar îi place să interpreteze și să citeze poeziile altora, dar în fragmente pentru a nu fi confundat cu fetele de pension. Snobul englez e rezervat și iubește privatismul. Și pentru că e nevoit să comunice cu alții, el zîmbește și face

grume. Dacă cineva nu are humor, el nu poate fi snob în Anglia, căci nobilii engleji considerînd tăcerea drept cel mai important privilegiu al lor, este de datoria snobilor să-i distreze cu glume bune și rare. Apoi snobul acolo trebuie să fie loial și să practice cu demnitate codul etic al *sportmanship*-ului, această invenție englezească pe care J. S. Haldane o socotește tot atât de importantă cît cea a parlamentarismului. Tradiția poezilor de curte este vie și Robert Lovelace trăește în atitudinile snobilor engleji, care trebuie nu numai la cărți, ci și în fața vicisitudinilor vieții, să aibă aceiași atitudine demnă și galantă, ca în fața unui joc la care întotdeauna unul trebuie să cîștige și celălalt să piardă.

În America snobismul nu va fi printre cei puțini și dificili, ci în mijlocul acelei mulțimi muncitoare și ambițioase. Dorul de castele, de nume nobile, de societate distinsă e și acolo puternic. Will Rogers ni l-a arătat în *They had to see Paris*. Ziarele americane publică zilnic poze de oameni și castele cu astfel de subtitluri: „Istoria și romanța secolelor va înconjura pe fiica modernelor milioane de dolari americani în strălucitele palate ale nouăi ei patrii”.

Munca încearcă să se lege cu fineța, bătrîneța cu tinereța; activitatea practică cu cea intelectuală și artistică. Fiecare dorește ceiace nu are. Ziarele americane au realizat amplu profeția lui Thackeray: transformarea circularelor mondene ale curților în pagini mondene zilnice. Americancele însă înțeleg snobismul într'un chip mai ostentativ decît Europencele. Acestea din urmă părăsesc cu greu la teatre lojile lor, pe cînd Americancele vor să fie admirate de întreaga mulțime, chiar cînd nu-s numai decît artiste de cinema, care au datoria să-și lanseze filmele. Deaceia, ele ies prin foyer-uri și chiar pe trotuarul din fața teatrului, dacă e cald și frumos ca la împalmieratul Los Angeles sau în soritul Hollywood.

Ceiace pentru Europeni sînt saloanele și cinaclurile, pentru Americanii maturi sînt cluburile acelea scumpe, iar pentru studenți, fraternitățile și sororitățile. Intrarea în aceste cluburi studențești se face nu numai cu bani mulți, care îngăduesc petreceri fantastice, cu serate dansante pe yachturi și apoi cu interludii sentimentale în aeroplano, ci și cu tot felul de cazne. *Hell-week*, adică drăceasca săptămîină a inițierii studentului în fraternitate, este prilej — chipurile — de încercare a curajului și loialității sale față de club. Atunci el este pus la tot felul de încercări nebunești și periculoase. De pildă, să fure pentru cîteva ceasuri un automobil din grămezile care staționează dealungul trotoarelor americane sau să doarmă sub paturi de fier electrizate, pe care dacă cumva le-ar atinge în timpul somnului — ar fi lovit de curent. *Hell-week* este, de fapt, examenul de snobism al tînărului ameri-

can, care, dacă izbutește, obține insignele cu litere grecești ale fraternității, pe care apoi cu mândrie și privilegii nu va uita să le poarte pe orice haină.

Americanii mai au câte un snobism al voiajului, al recordului și al aventurii fantastice și extravagante. Și, poate, un altul al cinematografului, care în Statele-Unite este construit ca un palat istoric. În schimbul unui dolar, cel mai umil cetățean se poate simți, înăuntrul lui, un principe. El calcă pe covoare moi, privește gobelinuri false, este escortat la loc de către un lacheu elegant și demn. În sfârșit, poate contempla, visător, în sunetele triumfale ale orgii și în cele pasionate ale jazzului, noutățile și intrigile întregului glob.

Toate aceste variante se polarizează firesc în jurul aceleiași nevoi de a trăi după „haut ton”-ul societății și de a-l realiza personal. Disoluția claselor, intensificarea și răspîndirea mijloacelor de comunicație între oameni și mai ales dorul de aristocratizare al masselor explică răspîndirea și modificările spațiale și temporale ale acestei atitudini socio-estetice.

VI.

Este snobismul ceva condamnat? Da și nu, căci aprecierea depinde de concepțiile fundamentale pe care cineva le are asupra vieții. De fapt, problema snobismului este aceeași cu cea a transplantării dintr'un mediu într'altul. Cu ocazia apariției romanului lui Barrès, *Les Déracinés*, o polemică s'a încins în jurul transplantării, deoparte Charles Maurras condamnând desrădăcinarea, de cealaltă André Gide, care mai avea de partea sa și pe Remy de Gourmont, Léon Bium și Emile Faguet, susținînd că pentru naturile tari transplantarea dintr'un mediu într'altul e bună, fructuoasă și progresivă.

Și André Gide probabil că are dreptate în contextul unei societăți care cere, prin orice mijloace, putere și progres. Snobii își urmăresc fericirea în felul în care ceilalți oameni ai prezentului și-o urmăresc și ei. Că ei aduc și unele foloase, devenind factori de progres și animație în arta și literatura nouă; că în perioadele de puțină originalitate ei mențin civilizația păzind-o de a cădea în barbarie; că ei indică drumul valorilor chiar fără o legare autentică și plină cu ideea, lucrul sau imaginea — sînt lucruri care pot fi întoarse deopotrivă de favorabil și defavorabil pentru snobi.

Judecata noastră se referă însă la îndoelile acelea pe care spiritul contemporan nu vrea să le elucideze. Societatea contemporană nu mai pune preț în conduita ei pe sărăcie, simplitate, tăcere, contemplație pură și introspecție. Snobul nici el nu prețuește aceste vestigii idealiste și medievale. Ca și societatea contemporană el își face un ideal din acel complex colorat și viu, dar efemer și redus în care intră distincția

eleganța, strălucirea, exclusivitatea, pedantismul, originalitatea, selecția. Snobul este admiratorul puterii și al farmecului pe care anumite valori sociale le au asupra sa. În societăți care cred că totul poate fi dobândit și că natura înseamnă mai puțin decît voia omului, snobismul nu este decît o oglindă fidelă, uneori supărătoare, alteori plină de satisfacții, a acestor societăți.

Este snobismul vanitate? Da, de bună samă. Dar totul în această lume este vanitate în afară de credința în Dumnezeu, Idee, Iubire și Muncă.

Petru Comarnescu

Obsesie

Intr'o după amiază de Septemvrie, Jan Grecu, al cărui birou de avocat era într'o stradă principală a oraşului, şedea plictisit înaintea mesei de scris, şi încerca să citească într'o carte uzată, vre-un codex de legi părea a fi. Venea, după un obicei vechiu, şi după-masă în birou, deşi după-amiază nu se arăta acum, de ani, nici un client. Erau tot mai puţini şi aceia care veneau pînă la prînz. Se împuţinaseră pricinile. Şi scădeau încă din zi în zi. Aerul biroului căpătase un fel de miros de mucigai, de părăsire. Dosare puţine şi flămînde se vedeau în două etajere.

Jan Grecu, cum răsfoia prin carte, se oprea uneori, a runca o privire ostenită prin odăe şi ofta. Că şi cînd ar fi zis: „Unde sînt dosarele de altădată sătule, rotunde ca nişte purceluşi!”

În anii din urmă voi, de mai multe ori, să-şi schimbe cariera. După sfaturi îndelungate cu nevasta, sfaturi luminate de cea mai aprinsă fantazie, văzînd nesfîrşite posibilităţi în alte cariere, — se hotăra pentru una sau pentru alta. Ii era aproape indiferent ce va alege: fiecare carieră nouă se arăta într'o lumină aşa de superioară în comparaţie cu advocatura, încît se simţea aproape umilit şi se dispreţuia pentru cariera în care a muncit şi a agonisit pînă acuma.

Dar nu avea curajul să execute nimic. Nu s'a făcut nici prefect, nici prim-pretor, nici director de bancă, nici conducător de întreprinderi comerciale, nici deputat, nici magistrat! A rămas să mucezească în biroul advocaţial... Cine dracu mai are în sărăcia de acum bani şi pentru procese! Procesele! Ehe! Acuşi o să fie o raritate de colecţionat! Şi totuşi, nu încerca nimic nou, decît în imaginaţie şi în sfaturile ce le avea cu nevasta. Işi bătea joc, prin lipsa lui de voinţă, nu numai de el ci şi de sufletul sărmanei femei. Pentru că ea mai ales, vedea posibilă orice schimbare în bine, şi lua de bani buni însufleţirea tovarăşului său de viaţă, deşi se arsesc de-atîtea ori cu optimismul ei.

În după amiaza aceia de Septemvrie, Jan Grecu foileta plictisit paginile folosite adeseori ale volumului de pe masă, și era mai întunecat decît de obicei. De-o săptămînă nu încasase nimic. Inima îi dădu glas c'o puternică zvicnitură, cînd auzi bătînd în ușe.

— Intră! — vorbi el cu glas sufocat.

Prin gînd îi trecu fulgerător o înjurătură cînd văzu pe cel ce intra: Era un prieten și tovarăș de barou, Ilarie Pascu. Dar gîndul fu acoperit, tot fulgerător, de-o nădejde: „Cine știe, poate-mi propune el ceva”.

— Bucuros de oaspeți?

— Pentru sinceritate de ce nu am spune: azi, mai bucu-roși de clienți.

Își strînseseră destul de fără vlagă minile.

— În orice oaspe se poate să afli și un client, — zise Pascu și se lăsă pe-un scaun în fața lui Grecu.

— Unde ar fi norocul să afli în tine unul, — izbucni Grecu cu sinceritate. Nu mai e de trăit...!

Se opri însă repede din spovedania pe care o simțea cum îi năvălește în piept. Văzu că prietenul său e copleșit de tristețe, de-un fel de îngîndurare care-l făcea cu mult mai bătrîn. Și Grecu își zise: „Asta-i mai pirlit decît mine! Ce folos să mă tînguesc lui. Se vede de-o poștă că n'are apă la moară!”

— Vin la tine, într'o grea împrejurare a vieții mele, ca la cel mai bun prieten, — începu Ilarie, cu o sfială străină în glas.

„Ce-am zis eu? — se gîndi Grecu. Asta te trezești că cere să-l împrumut. Asta mi-a trebuit!”

— În grele, în absurde condiții trăim azi cu toții. — se grăbi să răspundă tare gazda, în vreme ce închise cartea și o împinse la o parte.

— Trăesc, de cîteva luni, într'o veșnică tortură, — con-tinuă Pascu. De-o vreme îmi fugе și somnul, eu care dormeam ca un buștean!

— Și tu încă poți suporta. N'ai nevastă, n'ai copii, ești singur. Ce să mai zicem noi care avem familie de hrănit și de crescut. Tu ai putea avea mai mult curaj.

Oaspele îl privi nedumerit o clipă. Apoi înțelese și avu un zîmbet fugar.

— Nu de greutatea vieții mă plîng, dragă prietene. Ele sînt pe toată lumea. Pot spune că de-o vreme ele sînt inexis-tente pentru mine. Dar o neliniște cu totul de altă natură se înfundă, se varsă în mine. Și mi se pare că acuma sînt plin de ea — ochiu.

— Greu de imaginat alte neliniști în ziua de azi, — oftă Grecu cu neîncredere. Cred că nu te vei fi îndrăgostit, acum la cincizeci de ani.

Pascu făcu un gest de apărare.

— Nu, dragul meu! Ceva neînțeles s'a petrecut cu mine. Și mi-a venit așa de-odată! Mă oprisem, în Mai, în parc, înaintea unor straturi de flori. Era o frumuseță! Toate culorile, o splendoare! De cîteori, făcîndu-mi plimbarea, nu am rămas lingă ele să le admir! Dar atunci, se vede, îmi dase ceasul rău în drum! Din toată frumuseța lor, din mireasma lor îmbătătoare, eu n'am reținut atunci decît un singur lucru: am constatat că sînt într'un strat zeci și sute de garoafe, și toate sînt pe-o formă de frumoase, zeci și sute de violete într'alt strat, la fel de tinere și învoalte. Și toate trăesc în pace una lingă alta. Nu se invidiază, nu se crede una mai mult decît alta.

Vorbind, ochii lui Pascu se umplură ca de-o ceață, deși începură să se aprindă. Fața lui luă o expresie ca de vis.

Gazda simți un fior. „Ce dracu l-a apucat pe omul ăsta? Și ce prăpăstii vorbește?”

— Explică-te, dragă, nu vorbi alandala! — zise el tare.

— N'am ce explica! Asta e ce-am reținut atunci, privind florile din parc: erau toate ca surorile, nici una nu întuneca pe cealaltă, fiecare se bucura la fel de lumina și căldura soarelui. Era o frățietate, o pace, o armonie! Ceva nou în lume pentru mine! Și noutatea aceasta mi se releva acum, la cincizeci de ani. Noutatea mă ameți pe-o clipă, și nu înțelegeam pentru ce mi se arătase acum, nu pricepeam nici chiar ce zace în adevărul descoperit. Totuși mă depărtai de straturile de flori, foarte impresionat de ceiace aflasem. Părea că am crescut în greutatea mea de intelectual. Mă plimbam pe cărări și-mi ziceam mereu: „Toate sînt frumoase, și nu întunecă una pe cealaltă. Toate sînt surori bune”.

În vreme ce povestea, glasul lui deveni plin, cald, cu mlădierii de melodie, iar ochii i se măriseră.

Jan Grecu nu-l putea urma în lumea nouă, de neguri, în care începu a naviga prietenul său. Se gîndi, c'o tresărire, că oaspele său e bolnav. Nu mărturisise el dela început că de-o vreme nu mai poate dormi noaptea?

— Te felicit, — zise el, — că în vremuri ca cele de azi, tu stai de vorbă cu florile și încurci drumuri filosofice. A, ce vremuri grele pentru unii!

— N'ai răbdare să mă ascuți. — începu Pascu cu înfrigurare. Ai să vezi că nu ai pentru ce mă felicita! Dimpotrivă! Sînt de compătimit. Zile în șir, ca atras de o putere nevăzută, am vizitat straturile cu flori, pînă ce impresia primă, adevărul reținut dela început, ajunse pentru mine nezdrun-cinat, ca o dogmă de credință sau de viață. Atunci devenii un răstimp indiferent: florile, toate frumoase, nu se întunecă una pe alta. Bun. O constatare, o prostie, în sfîrșit! Ce mă poate interesa un astfel de adevăr?

El se opri, își duse mâna prin părul sur, și reîncepu:

— Dar într'o zi, la vre-o două săptămîni, plimbîndu-mă prin casă și făcînd în cap socoteala unor datorii pela diferite prăvălii, de-odată îmi veni în minte, limpede, gîndul acesta: „Cine a făcut o floare, a făcut-o și pe cealaltă. Tot atît de frumoase pe toate. Din aceeași sămînță au răsărit. De-aici urmează că prețuește pe una ca și pe cealaltă, că i-s pe-o formă de dragi toate !” Raționamentul acesta se prezentă intelectului meu șlefuit gata, lămurit în așa măsură încît mă umflă risul... Bine, zic eu, așa să fie! Amin! Și cu asta am isprăvit! Ce-mi pasă mie de toate florile din lume! Să vedem pînă unde am ajuns cu socoteala datoriilor. De-atunci am avut pace vre-o zece zile. Intr'o Duminică, ies în stradă și ochi-mî rămîn pironiți pe întîiul om pe care-l văzui: era un profesor cunoscut, cu care, pe vremuri avusesem de furcă, dar acum eram bine.

„Asta e fratele tău”. — îmi zise un glas din mine. Și cu atîta seriozitate și siguranță, încît mă oprii locului și mă uitai mai bine după profesor. Era omul cunoscut, nici poveste să fie fratele meu.

„E fratele tău”, — auzii din nou glasul lăuntric. Spunînd adevărul, nici nu era glas; era mai mult un îndemn, o pornire a inimii.

Întîlnii îndată un evreu bătrîn, adus de spate, părea o rasă străină.

„E fratele tău”. — simții același îndemn al inimii.

Dădui în drum peste un căpitan, un student universitar, o doamnă bătrînă, o copilă, un copil în leagăn, un țigan corțurar... Și la fiecare întîlnire același îndemn lăuntric:

„E fratele tău!”

„E sora ta !”

Incepui să privesc speriat în jur, pe urmă să alerg. M'am încuiat în casă. Imi părea că mi se zăpăcise judecata.

— Nu te-ai înșelat. — aprobă avocatul Grecu, neliniștit și el de neliniștea ce punea tot mai mult stăpînire asupra oaspeului.

Hotărît, prietenul său căzuse în mreaja unei boli de nervi. Poate urmarea singurătății în care trăia! Poate urmarea traiului greu din timpul din urmă! Adevărat că pe Pascu nu-l știa plin de procese nici în vremile bune...

— Imi ziceam: Cum să fie țiganul acela corțurar fratele meu? Ce prostie!

Dar a doua zi, a treia, o săptămînă în șir, nu întîlneam ființă omenească, ori de ce condiție socială ar fi fost, oricît de decăzută, să nu aud același îndemn lăuntric:

„E fratele tău!”

„E sora ta!”

Credeam că mi-s nervii zdruncinați. M'am arătat unui psihiatru. Nu aveam nimic.

— In definitiv, — îmi spuse doctorul, — toți sîntem frați și surori cîți sîntem oameni pe pămînt. Din aceeași sămînță, după aceleași legi, aceeași evoluție a embrionului, același organism, aceeași apunere în moarte. Ce vezi dumneata neobișnuit în adevărul care ți se impune?

Jan Grecu se liniști. Părea că auzise el însuși declarația doctorului. Prietenul său nu era bolnav! Cine știe ce i-a trăznit prin cap! De altfel, nu știe el? Cu lipsa asta de lucru, de ocupație, cite gînduri ciudate nu-i trecură și lui prin cap? Lucruri la care nu s'a gîndit nici odată. Și el spuse tare concluzia cugetării sale:

— Eu fantalez despre alte slujbe, tu despre frățietate! Iată cum își bate dracu joc de noi în criza asta! Știi tu că chiar axiome de drept, la care ne închinam noi cu toată jurisprudența trecută, se pot clătina foarte ușor în astfel de vremuri?

Oaspele păru că nu-l aude. Privea prin perete, cu ochii arzători.

— După vizita la psihiatru, — continuă el, — cîteva zile am avut pace, pînă cînd, într'o după amiază, mă oprii iar în fața straturilor cu flori, în parc. Ahea le-am zărit și mi se puse limpede următoarea întrebare: „Pentru ce nu stai tu lîngă fratele tău, omul, ca floare lîngă floare?” Mă temui, și mă depărtai repede. Mi-am spus conștient: „Iar îmi vine nebunia”. Și eu crezusem că am scăpat de obsesia ce mă urmărea din primăvară. Simțeam fiorii bolnăvicioși prin trup, deși îmi ziceam mereu: „Ce prostie! Cum să fie omul lîngă om ca floarea lîngă floare? Și ce rost are întreaga întrebare?” Raționamentele mele nu mă putură însă opri ca în după amiaza accia și în zilele următoare să mă examinez de-aproape, de cîteori întilneam pe cineva. Acum glasul lăuntric nu-mi mai spunea: „E fratele tău, e sora ta”, deși se părea că acest adevăr este temelul îndemnului ce-mi zicea acum: „Pentru ce te crezi mai bun decît omul acesta? Pentru ce-l disprețuești? Pentru ce îl judeci? Dar, — răspundeam tot eu îndemnului lăuntric, — nici nu m'am gîndit la asta. Nu judec pe nimeni, nu pizmuesc pe nimeni, nu mă țin mai mult decît altul. Nu m'am îndeletnicit cu astfel de gînduri de cînd sînt. Ce-mi tot dai tu sentințe.

Încă, gîndindu-mă mai bine, și cu sinceritate, am înțels că glasul lăuntric avea dreptate! Mă simțeam mai mult decît accia pe care îi întilneam în drum, și nici prin gînd nu-mi trecea nici la schimb cu ei, nici să-i cred frații mei. Dimpotrivă! Mă bucuram văzînd scăderile sufletești sau lipsurile trupești ale aproapelui.

— Băteai cimpii, pe cit bag eu de samă, — zise gazda. Se vede că nu aveai altceva mai bun de făcut!

— Ii băteam, dar nu de voe bună, te asigur. Nu puteam scăpa de gândurile acestea și de-o autocritică tot mai nemiloasă. M'am frământat așa săptămîni dearîndul. Am refuzat două procese, singurele ce mi se oferiră în lunile Iulie și August.

— Mare măgar ai fost, — protestă Jan Grecu.

— Nu mă puteam gândi la altceva, decît la obsesia mea. Ea-mi porunceă. Intr'o zi, pe stradă, întîlnesc pe Nicolai Roșu, pe doctorul. Il știi ca și mine. Era afumat, eșise dintr'o bodegă. Trebuî să merg cu el un răstimp. Abia mi se alătură, luîndu-mă la braț, cu pași clătînători, și auzii iar duhul cel lăuntric că-mi spune: „In clipa asta Dumnezeu te vede și pe tine și pe el. Amîndoi sînteți frați. Amîndoi sînteți copiii Lui. Și vă iubește pe amîndoi la fel. Amîndoi sînteți slugile lui. Două flori într'un strat". Iată ce mi-a spus! Și atunci, într'o clipă am înțeles toată pilda cu straturile de flori.

El tăcu ostenit, privi în jur, oftă.

— Nu'nțeleg ce te poate mișca în fantaziile acestea! — zise c'un fel de minie Grecu. N'ai descoperit nimic nou. Sentințele acestea sînt vechi ca lumea. Le știu eu, le știi tu, le-ai știut și mai înainte. Cine nu le știe? Care religie ori filozofie nu le învață? Cine nu le recunoaște adevărul în clipe de sinceritate? Nu 'nțeleg pentru ce te-ai putut neliniști din pricina lor?

Paseu nu răspunse un răstimp. Părea că vede ceva în mari depărtări.

— Dela a ști pină la a simți și a executa, e mare prăpastia, — continuă el cu glas potolit. Adevărul acesta singur l-am știut și eu, ai dreptate. Dar marea revelație ce mi s'a dat mie e că din ceasul acela nu l-am cunoscut numai cu mințea ci și cu inima. Și asta însemnează necesitatea de a intra într'o lume nouă. E nemaipomenit, dar e așa! Noi cunoaștem adevărul frățietății omenești ca pe un adevăr matematic, ca pe o abstracție, dar nu ca un element al vieții. Și de aceia nici nu ne interesează, nici nu-l urmăim. E un glonte ce-a pornit din armă în văzduh și nu se mai întoarce pe pămînt. Altfel lumea s'ar fi schimbat de mult! Și acum, pentru mine, nimic nu mai are rost din actuala așezare omenească. Totul trebuie schimbat, radical! Gîndul ăsta scoate din rădăcini copacii seculari și răstoarnă munții: nu în teorie, în realitate toți sîntem frați; pentrucă delă Dumnezeu am eșit toți. Și el ne iubește la fel pe toți. El nu poate voi mai multă fericire pentru mine decît pentru aproapele meu! Iată realitatea în care am intrat, și care nu-mi mai dă pace să dorm. M'a luat în stăpînire cu desăvîrșire.

Jan Grecu se răsuci pe scaun, avu un fior de frig, își privi cu băgare de samă prietenul și zise cu seriozitate:

— Frământări de om care nu are de lucru! Iată părerea mea. Dacă ai fi în toiu unu mare proces, te asigur că prostiile acestea nu s'ar apropia de tine. Ai avea altceva mai bun de făcut.

— Nu, eu mă gîndesc acum la un nou sistem social. De-o lună îl frământ în gînd și în inimă.

— Prostii! Îți spun eu că sînt fantazii de șomer intelectual! Dar mă mir cum dracu ți-a dat în cap să te lași chiar în mrejele acestui stupid umanitarism, ori cum să-i spun. Nu cumva ai aplicări spre bolșevism?

— Ei, bolșevism! Par'că acolo frățietatea e luată în samă! Acolo sînt oameni numai o clasă socială. Pe cînd în realitatea umană ce o simt și o visez eu. Dumnezeu se uită cu aceeași dragoste la fiecare om, ca la garoafele din același strat. Și în sistemul meu, am ajuns la o mare strimtoare. De-aceia am venit să-ți cer sfatul!

Jan Grecu se ridică enervat și începu să se plimbe prin odaie.

— Pentru sistemul meu e nevoie ca fiecare om să se schimbe din temelie. să vadă, să creadă și să urmeze adevărul frățietății adevărate. Eu personal, încerc. Experimentez pe mine însumi. Veșnic, în orice gînd, simțire, cuvînt sau faptă în legătura cu aproapele meu, îmi zic: el e fratele meu adevărat și Dumnezeu îl iubește ca și pe mine. N'ai idee în ce înălțimi te ridică gîndul acesta, și cum îți schimbă ochii cu care privești viața! N'ai idee ce dulce și plăcut este inimii acest gînd! Totuși mă trezesc adeseori egoist, pizmaș, nedrept. Care ar fi, după părerea ta, metoda ca fiecare om să ajungă ușor la cunoașterea marelui adevăr care e temelul înaltei umanități, și mai ales care ar fi mijloacele cele mai potrivite pentru a birui patimile care nu ne lasă să-l punem în practică? Dacă nu pot afla asta, pot spune că oprindu-mă la straturile acele de flori mi-a eșit cu adevărat ceasul cel rău în drum...

Jan Grecu se opri în fața oaspei:

— Ascultă, Pascule, vorbești serios?

— Desigur!

— Crezi tu că acestea sînt frământări și gînduri de om cu minte?

— Ce vrei să spui?

— E nemaipomenit ca cineva azi, în ziua de azi, înțelegi tu, să-și piardă vremea cu astfel de probleme. Ești obosit, ești nervos, știu eu ce ai, dar întreg nu ești. Sfatul meu e să te cauți cu un doctor bun. E o obsesie, bine ai spus. Ți-a eșit în drum ceasul rău. Cel mai bun leac ar fi să ai de lucru, să pledezi la judecătorie, la tribunal, la Curte. Ai procese?

— Nu!

— N'am nici eu! Dar o să vorbesc cu avocatul Poenaru,

să-ți incredințeze două sau trei. Nu! Fii sigur! Știu eu cum să aduc vorba! O să cer și pentru mine două trei. O să-i spun că tragem pe dracu de coadă amândoi. Ce comedie, el e deputat, e șeful județului nostru. E obligat să ne dea și nouă de lucru. Și să vezi cum o să-și adune aripile zgrițuroaica ce și-a făcut culcuș în capul tău!

Jan Grecu se însufleți. Gîndul să intervină pe lingă avocatul Poenaru era nou-nouț, acum se născu, căutînd un ajutor pentru prietenul său. Și simți o deosebită dragoste pentru Pascu. Incepu să-și frîngă minile mulțumit și să rîdă.

— De, este ușor explicabil ca omul fără lucru să se gîndească la tot felul de prostii! Asta e primejdia șomajului. Lipsa de lucru duce la boală, poate la crimă. Dar un lucru nu pricep: cum s'a arătat boala la tine, cu obsesia asta a frăției prin care să mîntui lumea! De-obicei lipsa de lucru te face pesimist, îți poate deștepta porniri de răzvrătire, de distrugere a societății. Tu vrei să edifice din nou! Tu te gîndești la fericirea omenirii. Iată ce nu pricep. Cum să-ți spun: obsesia ta e anacronică, ba, mai mult, e anormală.

Oaspele, Ilarie Pascu, îl privi zăpăcit.

— Cum? Și tu crezi că dacă voi avea procese o să treacă frămîntarea asta?

— Ca dusă de vînt, dragă prietene. Sînt sigur. E logic. E psihologic.

— Hm! nu știi, nu cred! E vorba nu numai de o obsesie, ci de un adevăr. Obsesia pornește dintr'un adevăr.

— Să-l ia dracu' de-adevăr! O să vezi tu, după ce vei începe a munci și va trebui să deslegi atîtea probleme de drept, să te lupți, să dobori pe adversar! O să vezi dacă te vei mai gîndi că țiganul corturar e fratele tău! Ce prostie! Adevăr să fie, dar ce folos de el? Par'că tu poți schimba lumea? Cine o poate schimba? Hai, curaj! Cred că poimîne vei avea de lucru, ca și mine de altfel. Și atunci, se luminează iar!

Ilarie Pascu privi cu neîncredere la prieten, se ridică, îi strînse mina și zise, abia șoptit:

— Cine știe, poate ai dreptate!

I. Agîrbiceanu

Prolog

In casa veche părintească,
Stau iarăși, singur, la Miorcani.
Dă tot trecutul să m'oprească,
Dar vremea fuge ani de ani.
Ce am făcut — o, Doamne, spune —
Cu ziua mea, cu ziua Ta?
Ca mine sufletu-mi apune,
Și umbra morții va fi grea.
In miezul vieții mele, iată
Smerit eu vreau să ctitoresc
Lăcaș de slavă-adevărată,
In grai curat și cîmpenesc.
Știu bine, Doamne, n'o să vie
Să calce pragul ce-l visez
Decit puțini. E nerozie
In poezie să mai crezi.
In ea tot cred cu'nversunare!
Otravă dulce mi-a turnat,
Și boala sfintă leac nu are...
De secetă a fost crăpat
Pămîntul țarinelor mele,
Și-acuma, nori aduși de vînt
Revarsă ploaia'n picuri grele
Sorbită lacom de pămînt.
O, Doamne, îți adună norul
Și fulgeră în pieptul meu!
Imi luminează drumul, dorul,
De-aicea pîn' la Dumnezeu!

¹ Din poemul inedit *Dinu Arbore — Povestea unui răzeș*.

Dă-mi graiul ce-l vorbesc ciobanii
Și cei ce merg cu plugu'n pas.
Dă-mi cîntecul ce-l spun tufanii,
Cînd vîntu'n frunză le-a rămas.
Atît îți cer. Și mai cer încă —
Eu slab și păcătos zidar —
Să pot clădi cu viers de stîncă,
Ca ajutor să-mi dai în dar
Tot ce-am iubit în ea năpraznic
Dumnezeesc și liniștit:
Intreaga țară pîn'la mare
Și pîn'la munții ei bătrîni
Să-mi fie'n suflet vin și soare,
Să-mi fie pită caldă'n mîni!
De-acum cu sara lîngă lampă,
Cînd zilele în toamnă scad,
Cînd stă la geam ca într'o stampă
Pustiul parc cu foi ce cad,
Mi-oi duce vremea doar cu dînsul,
Cu Dinu Arbore megieș
Și, pomenindu-i păsul, plînsul,
Voi spune viața-i de răzeș.
Iar, cititorule de versuri,
Prietine neașteptat,
Ce crezi în bieteles eresuri
Ce'n sufletu-mi au tremurat,
Eu te poftesc cu cinste multă
În casa mea să-ți iei cvartir —
Te-așează, bea tutun, ascultă
Cum leg povestea fir cu fir.

Miorcani, 7 August 1928.

Ion I. Pillat

Despăgubirile și reparațiunile cuvenite României după marele război din 1914-1918

A. Dela Versailles la planul Dawes.

1. Dreptul la despăgubiri.

Terminarea victorioasă a războiului împotriva Germaniei și Aliatilor ei, dădea învingătorilor dreptul de a cere reparațiunea desăvârșită a cheltuelilor de război și a pagubelor pricinuite de inamicii înfrinți.

Războaiele din trecut se terminaseră aproape toate cu însemnate sarcini impuse învinșilor și nu era nici un motiv ca asemenea precedente favorabile învingătorilor să fie părăsite.

Tratatul din Versailles, semnat la 28 Iunie 1919, stabilește deci cu claritate, pe lângă răspunderea morală a învinșilor, răspunderea lor materială.

Articolul 231 precizează astfel aceste răspunderi :

„Guvernele aliate și asociate declară, și *Germania recunoaște că, Germania și Aliții săi sînt răspunzători*, pentru că le-au pricinuit, de toate pierderile și de toate pagubele pe care le-au suferit guvernele aliate și asociate și naționalii lor, în urma războiului, care le-a fost impus de agresiunea Germaniei și aliaților săi”.

De astădată însă, distrugerile și pagubele de tot felul, pricinuite aliaților învingători întreceau chiar imaginația cea mai pesimistă. După calculele d-lui A. Tardieu¹, unul din făuritorii tratatului. — cheltuelile de război s'au ridicat la 700 miliarde franci aur, pagubele suferite de bunuri și persoane au atins cifra de 350 miliarde franci aur, și dacă s'ar fi socotit și pagubele indirecte, totalul ar fii reprezentat cifra astronomică de aproape zece mii de miliarde franci.

Cu toată bogăția Germaniei, s'a evidențiat, din primul

¹ A. Tardieu, *La Paix*. Paris.

moment, că nu se putea nici cere măcar plata sumei de 1050 miliarde franci, cât totalizau cheltuelile de război și pagubele directe suferite de statele aliate.

De aceea, art. 232 din tratatul dela Versailles adaugă imediat după ce fixase răspunderile :

„Guvernele aliate și asociate recunosc că resursele Germaniei nu sînt îndestulătoare pentru a asigura complecta reparație a tuturor cheltuelilor și a tuturor pagubelor. Guvernele aliate și asociate totuși pretind, și Germania se obligă, să repare toate pagubele pricinuite populației civile și bunurilor fiecăreia din puterile aliate și asociate, în timpul cît aceste Puteri au fost în stare de război cu Germania”.

Iar articolul 233 prevedea creațiunea unui organ ad-hoc, pentru a fixa cifra și a organiza plata acestor reparațiuni.

Art. 233. „Totalul pagubelor pentru care Germania datorează reparațiuni va fi fixat de o comisiune interaliată care se va numi Comisiunea Reparațiunilor și va fi constituită în forma și cu puterile indicate mai departe”.

Comisiunea Reparațiilor a fost alcătuită din delegații principalilor beligeranți: Statele Unite, Anglia, Franța, Italia, Japonia și Jugoslavia. Din motive ce au rămas încă neexplicate, României nu i s'a admis a avea reprezentantul său. Acest fapt a avut consecințe importante pentru rezolvarea cererilor românești. Nefiind susținute înăuntrul comisiunii, ele au fost aproape întotdeauna sacrificate. Acțiunea guvernului Brătianu debuta deci cu o importanță neisbîndă.

Tratatul dela Versailles renunță deci, dela început, la pagubele indirecte și la cheltuelile de război, menținînd numai pretențiunea reparării pagubelor cauzate populațiunilor civile, în persoana și averea lor. Acestea, după cum am văzut, se ridicau după o serioasă apreciere la 350 miliarde franci aur, cifră la care de-abia se ridica valoarea totală a avutiei naționale a Germaniei.

În Mai 1920, Comisiunea de Reparațiuni începe evaluarea pe categorii a pagubelor suferite de aliați și zece luni mai tîrziu (12 Februarie 1921) închide lista reclamațiunilor de despăgubiri. Cererile aliaților grupate pe categorii sînt notificate lui „Kriegslastenkommission” care prezintă o serie de chestiuni spre a fi precizate. Între 5 și 20 Martie 1921 delegațiunile aliate răspund acestor chestiuni. Reichul depune memorii definitive, după care apoi se procedează la audierea delegațiunilor Germaniei între 5—12 Aprilie. Comisiunea de reparațiuni statuează și analizează reclamațiunile aliaților și observațiunile delegațiunii Germaniei, ca tribunal internațional.

Pentru a evita divergența între diversele delegațiuni, Comisiunea de reparațiuni renunțase în 1921 a evalua separat fiecare categorie de pretențiuni, procedînd la o estimațiune globală. Între cifra de 150—180 miliarde propusă de delega-

ția engleză și 104 miliarde aur propusă de delegațiunea engleză, Comisiunea de Reparațiuni adoptă la 27 Aprilie 1921 *media de 132 miliarde mărci-aur*.

Cu ocazia Conferinței dela Londra (29 Aprilie-5 Mai 1921) Comisiunea de reparațiuni e convocată în capitala Angliei unde, împreună cu Consiliul suprem, procedează la fixarea definitivă a reparațiilor. În executarea deciziei luate, aliații adresează la 5 Mai 1921 ultimatumul lor Germaniei, iar Comisiunea de Reparațiuni la 6 Mai 1921 notifică Guvernului Reichului statutul de plată în ceiace privește reparațiunile¹.

Tratatul dela Saint-Germain en Laye, semnat la 10 Sept. 1919 cu Austria, acela dela Trianon, din 4 Iunie 1920, încheiat cu Ungaria, Tratatul dela Neuilly-sur-Seine, încheiat cu Bulgaria la 17 Noembrie 1919, și în fine acel dela Sèvres, încheiat cu Turcia la 10 August 1920, statornicesc aceleași răspunderi în sarcina învinșilor, dar recunosc aceiași imposibilitate de reparație totală a pagubelor învingătorilor.

Ele declară competente aceiași Comisie a Reparațiilor de la Paris, pentru a determina atit quantumul despăgubirilor admise pentru fiecare Putere victorioasă, cit și modalitățile de plată.

Înainte a acestei comisiuni trebuia deci să prezinte statul român pretențiunile, în ce privește pagubele cauzate de război populației și bunurilor sale.

Cum era evident că nici un stat nu va fi despăgubit integral, era de așteptat o reducere proporțională a tuturor pretențiunilor, deci și a celor românești. Aceasta însă nu putea împiedica statul român de a-și arăta, în amănunțime și în total, pagubele ce suferiseră supușii săi.

2. *Pretențiunile României.*

a. *Despăgubirile de război.*

După începerea lucrărilor Comisiei de Reparațiuni și cu prilejul diferitelor conferințe interaliat, România a prezentat următoarele pretențiuni :

1. Despăgubiri pentru pagubele suferite de civili, prevăzute de art. 38 al tratatului din Versailles, în sumă de *31.099.853.761 lei aur*.

2. Despăgubiri pentru emisiunea de bilete făcute de administrația militară germană, prin Banca Generală Română în sumă de *2.173.000.000 lei aur*.

3. Despăgubiri pentru punerea în aplicare anticipată a tratatului din București, a căror valoare memoriul adresat conferinței dela Londra din August 1924 o fixează între 750 milioane și un miliard lei aur.

¹ Savel Rădulescu, *Chestiunea reparațiilor și planul Dawes*.

4. Despăgubiri pentru distrugerea industriei petrolifere însemnând numai pentru industria particulară 10 milioane lire sterline.

5. Despăgubiri pentru pagubele suferite din partea aliaților. Acestea cuprind valoarea tezaurului Casei de depuneri și stocul aur al Băncii Naționale a României de lei aur 322 milioane, și însumează în total circa 1 miliard lei aur.

6. Restituirea depozitelor Băncii Naționale dela Reichsbank de circa 500.000.000 lei aur.

b. Sarcini derivînd din tratate.

La aceste capitole, diferitele memorii ale guvernului român au adăugat, pentru a completa lista sarcinilor de război, obligațiile ce i-au fost impuse prin tratatele dela Saint-Germain și Trianon.

Ele sînt următoarele:

1. Datoria pentru liberarea noilor provincii : 235.000.000 lei aur.

2. Cota parte a datoriei Austro-Ungariei, regulată în parte de conferința dela Innsbruck, valorînd, pentru această parte, circa 500.000.000 lei aur.

3. Valoarea bunurilor transferate statului român din vechile provincii austro-ungare, în valoare de 1.155.000.000 lei aur.

4. Valoarea proprietăților engleze și franceze din Basarabia evaluate la 250.000.000 lei aur.

Pretențiunile României se ridicau deci la 36 miliarde lei aur pentru despăgubirile de război, conform stipulațiilor Tratatului din Versailles, și la 2.140 milioane lei aur pentru acoperirea sarcinilor noilor teritorii.

Exemplul războaielor trecute și dreptul internațional îndreptățeau România să nădăjduiască că va primi o bună parte din aceste cereri, dacă era imposibilă o satisfacție integrală.

O bună prezentare și o inteligentă susținere a acestor drepturi ar fi reușit să aducă în patrimoniul național valori importante, atît de necesare reparării pagubelor războiului.

Vom examina mai departe cum au prezentat și apărât guvernele romînești aceste drepturi ale neamului romînesc.

3. În fața Comisiei de Reparații.

Despăgubirile pagubelor civile.

Prin faptul că la începerea lucrărilor Comisiei de Reparații, țara avea un guvern Brătianu, i-a revenit acestuia onoarea și sarcina de a prezenta pretențiunile României, a le fixa și apăra pentru totdeauna înaintea areopagului interaliat.

Se oferea astfel guvernului de atunci posibilitatea cea mai strălucită de a arăta capacitatea, competența și priceperea sa în una din cele mai mari chestiuni financiare, ce s'a pus vreodată acestei țări. Alcătuiind comisiuni speciale din cele mai cunoscute forțe dinprejurul său, după îndelungate cercetări și calcule, guvernul Brătianu prezintă Comisiei de reparațiuni un memoriu, care în rezumat se concentra în următorul tablou :

Despăgubirile¹ cerute de România Comisiunii de Reparațiuni din Paris.

Pagube în vechiul Regat.

8 103.289.710	lei=fr. aur	Pagube cauzate particularilor civili.
895.823.719	« « «	« județelor și comunelor.
8.723.189.568	« « «	« Statului (aci intră și bi'ele Băncii Generale).
3.536.782.579	« « «	« Despăgubiri pentru prizonierii morți.
9.296.654.070	« « «	« Pensii militare (acordate gradelor inferioare și ofițerilor invalizi precum și urmașilor lor)
11.947.689	« « «	« Asistență dată prizonierilor de război și familiilor lor.
416.703.847	« « «	« Alocațiuni date familiilor mobilizaților.
32.000.000	« « «	« Cheltueli făcute cu comisiunile de constatare.
83.462.579	« « «	« Despăgubiri pentru rele tratamente cauzate prizonierilor în lagărele inamice.

31.099.853.761

Nota I. — Nu intră în suma de mai sus, pagubele directe și indirecte provenite din incendierea petrolurilor în toamna anului 1916; tezaurul dela Moscova garantat de aliați noștri etc. — precum și daunele în ordine monetară (depozitul de aur al Băncii Naționale romine la Reichsbank etc.)

Nota II. — In suma de mai sus nu intră:

- a) 84.000.000 lei Cheltueli ce se cuvin institutelor pentru educația și creșterea copiilor națiunii (orfanii de război din orfelinate.)
- b) 167.400.000 « Cheltueli ce se cuvin Institutului Oficiul Național I. O. V. pentru întreținerea mutilaților de război (cămin, ateliere de reeducație).
- c) 84.000.000 « Cheltueli medicale, chirurgicale, întreținerea la stațiunile balneare a invalizilor și orfanilor.
- d) 173.052.000 « Diverse compensări de aceeași natură ca și pensiunile.

508.452.000 «

¹ *Acte și documente.* Ministerul Finanțelor.

După trecerea a doisprezece ani, putem astăzi, cînd nici un neajuns nu mai poate fi adus țării, să declarăm că această listă, așa cum a fost prezentată, a făcut o tristă dovadă de ușurință, incompetență și de lipsa oricărei conștiințe înalte a misiunii celor ce reprezentau atunci interesele Romîniei și care se intrupau pentru chestiunile financiare, în persoana lui Vintilă Brătianu.

Ce critici se pot aduce acestui memoriu?

Cu un an înainte de începerea războiului, un organ economic pus sub directa conducere a lui Vintilă Brătianu publică un studiu al Profesorului Dr. I. N. Angelescu despre „*Avuția națională a Romîniei*”¹.

În acest studiu, economistul liberal analiza care sînt elementele avuției naționale și ajungea la următoarele cifre :

	<u>Lei aur</u>
Proprietatea rurală împreună cu păduri și pescării	19.100.000.000
Proprietatea funciară urbană	1.500.000.000
Căi ferate, flotă	1.000.000.000
Fond minier	1.300.000.000
Fond industrial și comercial	5.000.000.000
Metale prețioase și creanțe	300.000.000
Total	28.200.000.000

Din primul moment deci, faptul de a cere o despăgubire de aproape 18 miliarde lei aur, pentru pagubele pricinuite particularilor și bunurilor din cele ¾ ale țării ocupate de inamic — cînd aceste bunuri în totalitatea lor, adică socotind valoarea venală a pămîntului, a clădirilor, a pădurilor, a fabricilor, a minelor, a căilor ferate, nu însemnau decît 28 miliarde — a pus în lumină neserioasă toate cererile Romîniei.

Desbaterile din fața Comisiei de Reparațiuni nu s'au publicat. Totuși, din indiscrețiunile produse pe acea vreme, s'a putut afla că socotelile prezentate de delegația financiară romînă în frunte cu I. I. C. Brătianu au fost contestate în mod documentat de delegația germană și au fost suspectate de Comisie.

În această suspiciune trebuie să găsim explicațiunea faptului că la conferința dela Spaa (5—16 Iulie 1920) s'au acordat Jugoslaviei, Romîniei și Greciei numai 6.5% din totalul despăgubirilor și că o conferință ulterioară ținută la Paris, la 20 Iunie 1921, a împărțit această cotă globală astfel :

Serbia	5%
Romînia	1.10%
Grecia	0.40%

¹ Democrația. Anul III. No. 7, 1 Iulie 1915.

Delegații României au protestat energic contra atribuirii unei cote, valorind o cincime din ceiace se acordase Serbiei, dar conferințele dela Spaa și dela Londra nu au dat ascultare acestor proteste pentru că au considerat cererile României exagerate.

Apărarea strălucită a tezei românești, făcută de d. N. Titulescu, la care guvernul recursese pentru a mai salva ceva, nu a mai putut folosi nimic.

Chestiunea a fost compromisă dela început, prin prezentarea neserioasă a unor cereri exagerate peste limitele admisibile.

Înlăturînd calculele lui Vintilă Brătianu, conferințele dela Spaa și Paris au apreciat deci la circa un miliard 875 milioane lei aur pagubele, pe care comisiunea financiară a așa zîșilor experți romini le calculase la 31 miliarde lei aur.

Această exagerare, oricît de patriotică ar părea, ne-a făcut cel mai mare rău, aruncînd o perpetuă îndoială și asupra celor mai drepte revendicări.

4. Planul Dawes.

Programul de plăți fixat Germaniei de Conferința dela Londra (Mai 1921), deși primit la început de Germania, în cîrînd a rămas neexecutat.

După mai multe moratorii, conferințe interaliate și tot felul de tratative, în fața unei Germanii care căuta să se sus-tragă plății, Franța a fost nevoită să ocupe teritoriul Ruhr (Ianuarie 1923). Cîtva timp după aceea, la 30 Noembrie 1923, pentru fixarea unui nou statut de plăți, Comisia Reparațiilor numește două Comitete de experți, care la 9 Aprilie 1924 își depun rapoartele.

Primul comitet condus de financiarul american Charles Dawes, elaborează un nou plan pentru executarea repara-țiilor. El fu acceptat, în întregime, de puterile aliate și de Germania în conferința dela Londra, din August 1924 și fu pus imediat în aplicare. Potrivit prevederilor lui, moneta ger-mană este refăcută, bugetul echilibrat, iar programul plății de anuități executat, cu punctualitate.

În cei patru ani, care au trecut dela începutul aplicării planului Dawes, Germania a plătit următoarele sume :

Anul 1924—25	1000	Mi	ioane	Mk.	aur
« 1925—26	1220	«	«	«	«
« 1926—27	1200	«	«	«	«
« 1927—28	1750	«	«	«	«

Cu începere dela 1928—29 Germania urma să plătească anual 2 miliarde cincisute milioane mărci aur, cifră care mai putea fi mărită pînă la maximum 3 miliarde prin aplicarea unui indiciu de propășire al avuției germane.

Din aceste anuități România a primit :

In 1924—25	7.534.000 Mk. aur
< 1925—26	9 602.000 < <
< 1926—27	12.256.000 <
< 1927—28	14.905.047 <
< 1928—29	15.543.056 <

Pînă la aplicarea planului Dawes, România primise 33.909.640 mărci aur astfel că totalul încasat pînă la 1 Mai 1929 este de 97.000.000 mk. aur.

Cota primită de România anual nu a reprezentat pînă acum nici măcar 1% din cifra ipotetic recunoscută de Comisia Reparațiilor, prin hotărîrea dela Spaa.

În cazul cînd anuitatea globală plătită de Germania s'ar fi ridicat la maximum previzibil de 3 miliarde mărci anual cota romînă ar fi fost de 33 milioane mărci aur, ceiace ar fi reprezentat anual deabia 2½% din capitalul despăgubirilor acordate.

Prin urmare, în loc de 31 miliarde lei aur, pretinse de România prin guvernul Brătianu, care, la o dobîndă minimală de 4% și o amortizare anuală de 1%, ar trebui să producă un miliard cincizeci și unu milioane lei aur, ea nu primește decît 41 milioane lei aur, deci deabia 1.3% din pretențiunile formulate.

În același timp, obligațiunile noastre, impuse de tratatele dela St. Germain en Laye și Trianon, cum și datoria de război către aliați ne-au fost reclamate în întregimea lor. Vom vedea mai departe cum a variat, în această privință, atitudinea guvernelor care au creat situația aceasta.

5 *Chestiunea acoperirii biletelor de bancă emise de Banca Generală Romînă, în timpul ocupației germane.*

În lista prezentată Comisiei Reparațiilor totalizînd pretențiunile romînești, este cuprinsă și despăgubirea pentru biletele de bancă emise de „administrația militară germană în România” prin intermediul Băncii Generale Romîne. Totuși Comisiunea de Reparațiuni prin o adresă din 14 April 1921¹ face cunoscut guvernului romîn că își declină competența de a statua asupra acestei chestiuni, invitînd guvernul romîn să trateze direct cu cel german. Aceiași indicație o da Comisia Reparațiilor și privitor la reclamațiunile pentru recuperarea depozitelor de 80.469.600 lei aur efectiv, și 329.214.837 mărci aur, depuse la Reichsbank de Banca Națională a Romîniei.

Silit de această hotărîre, guvernul romîn a început tratative cu guvernul german.

¹ *Acte și documente*, pag. 301.

Pretențiunile României în ce privește emisiunea Băncii Generale, erau de a i se plăti : 1.691.782.366 mărci aur, acoperire corespunzătoare a sumei de 2.114.727.957 lei bilete emise de Banca Generală Română, pentru nevoile armatei de ocupație.

În realitate suma emisă se ridică la 2.263.645.886 lei, dar guvernul român a neglijat raportul ce am făcut în această chestiune, primind de bune cifrele germane. Guvernul german, prin nota din 18 Mai 1921, recunoaște totalul emisiunii, recunoaște dreptul statului român de a cere acoperirea biletelor emise, însă pretinde scăzămintele următoare :

Lei 225 000.000 cheltuite pentru nevoile teritorului român ocupat.
« 568.924.969 ce le posedă în numerar în lei.
<u>793.924.969</u>

Aceasta reduce totalu biletelor de acoperit la 1320.802.988 (o eroare de calcul în nota germană prevede 1.220.802.980) iar acoperirea lor se reducea la 653.678.805 mărci și 498.188.737 coroane.

Nota germană termina oferind guvernului român sumele de mai sus în mărci și coroane imediat, pentru a se stinge orice reclamație privitoare la această chestiune.

Guvernul român a refuzat, cerind plata în aur a totalității acoperirii de 1.191.849.679 mărci aur și 771.202.975 coroane aur.

Teza juridică a guvernului român, fixată prin raportul prezentat conferinței de pace dela Paris, era desigur întemeiată. Ea nu a găsit însă sprijinul aliaților, pentru că ei nu aveau nici un interes ca să facă să se remită României o sumă de aproape un miliard opt sute milioane mărci aur. Și nici nu era posibil!

Ce mai rămânea pentru aliați?

Era desigur mai înțelept să se ia în considerație oferta Germaniei care, în momentul cînd se făcea, avea o valoare minimală de 12 milioane dolari, fără a mai socoti cele 500 milioane coroane care în 1921 tot mai reprezentau o valoare aur apreciabilă. Era de prevăzut că tratative duse pe această bază transacțională puteau mări oferta făcută.

Discuțiunile au fost reluate în 1922, cînd o delegație germană în frunte cu fostul ministru german d. M. Dernberg, a tratat cu o comisie românească, condusă de V. Brătianu.

Intransigența României — bazată numai pe teza juridică și pe necunoașterea situației reale a Germaniei și a situației generale — a continuat. V. Brătianu nu a luat în considerație oferta germană reînviată de d. M. Dernberg și tratativele s'au terminat fără nici un rezultat, la 9 Decembrie 1922.

Incercările României de a relua din inițiativa ei ches-tiunea, au rămas fără rezultat, cu atât mai mult cu cât, între timp, acceptarea planului Dawes a agravat chiar situația ju-ridică a tezei românești.

6. *Aplicarea anticipată a tratatului dela București.*

Anticipînd asupra executării tratatului dela București, Comandamentul german a impus guvernului român anumite prestațiuni, care au fost executate. Tratatul dela Versailles anulînd pe cel dela București, guvernul român a fost îndrep-tățit să ceară plata prestațiunilor făcute. Ele au fost preci-zate într'un tablou (Acte și documente, pag. 331) ,care însu-mează 923.467.985 lei aur.

În acest tablou este un post :

519 *cai de reproducție* (?) dela Tatarovka readuși în țară și luați de bolșevici, care sînt trecuți pentru o valoare totală de 48.322.395 lei aur, revenind astfel fiecărui cal de repro-ducție (?) un preț de 93.000 lei aur! Iar caii de muncă agri-colă din alt post sînt valorați la lei aur 1500 bucata sau circa 45.000 lei hîrtie! Întregul tablou are calcule asemănă-toare, așa că nici nu a fost luat în considerare serioasă.

Astfel, asupra acestui post România nu a primit nimic, el fiind înglobat în suma ce ni s'a acordat din reparațiile ger-mane, prin hotărîrea dela Spaa.

7. *Despăgubirea pentru distrugerile industriei petrolifere.*

Pagubele industriei petrolifere nu erau, de fapt, prici-nuite de armata germană. Ele fuseseră ordonate de generalul Berthelot șeful misiunii militare franceze în România, iar Mi-nistrul Angliei, prin notele dela 22 Ianuarie 1917 și 3 Martie 1918, a garantat despăgubirile ce se vor cuveni României pen-tru aceste distrugerii. Ele au fost calculate în raportul comi-siei speciale din Sept. 1922 la suma de 9.980.527 lire sterline pentru întreprinderile particulare și 10.000.000 (?) lire ster-line pentru întreprinderile statului.

Prin acordurile încheiate cu Anglia și Franța, aceste sume ne-au fost recunoscute și datoriile României către aceste țări au fost micșorate cu sumele respective.

Statul român va plăti direct societăților păgubite, prin o emisiune de rentă, cifrele recunoscute fiecăruia.

Din toate posturile reclamate, acesta e singurul care a primit o rezolvare mulțumitoare.

8 *Tezaurul Casei de depuneri și stokul aur al Băncii Naționale a României evacuate la Moscova.*

Tot ca o pagubă de război a fost, cu drept cuvînt, soco-tită și acea pricinuită țării, prin trimiterea tezaurului Casei

de depuneri și a stokului de aur al Băncii de emisiune la Moscova.

Impresionat de înaintarea forțelor inamice, guvernul român a dispus în Decembrie 1916 transportarea aurului Băncii Naționale a României la Moscova. Un număr de 1740 lăzi, cuprinzând monezi de aur în valoare de lei aur 314.580.456, au fost depuse în sala armurilor din palatul Kremlin. Odată cu acestea, s'au depus și două lăzi cu bijuteriile Reginei Maria, de o valoare de 7 milioane lei aur.

La 27 Iulie 1917, celelalte valori ce se mai găseau în Moldova au fost și ele expediate la Moscova. Un număr de 1809 lăzi au fost depuse la Kremlin și Sudnaia-Kazna.

Un protocol încheiat de reprezentanții guvernului rus la 5 August 1917 garantează conservarea și readucerea în țară a acestor depozite.

Îndată după predarea acestei însemnate avuții, revoluția rusă izbucni. Conducătorii ei au refuzat, pînă azi, să dea vre-o lămurire asupra depozitelor primite, cu atît mai puțin s'au gîndit la restituirea lor.

Cînd guvernul Sovietelor a propus guvernului român începerea unor tratative pentru regularea navigației pe Nistru, delegații ruși au cerut delegaților romîni să renunțe, în prealabil, la restituirea depozitelor.

Mai tîrziu, la Conferința dela Viena, reprezentanții Romîniei, înainte de a începe orice discuție, au cerut restituirea integrală a tezaurului. Răspunsul rus fiind negativ, tratativele s'au rupt.

La conferința internațională economică dela Genua, la care participa și Rusia, s'a admis, după cererea Romîniei, să se treacă în stipulațiunile ce urmau a fi semnate de toți participanții textul următor:

CLAUZA XIII.

„Guvernul sovietic rus va restitui guvernului român valorile depuse la Moscova”

Rușii retrăgîndu-se dela Genua chestiunea a rămas nerezolvată, fiind în aceeași situație și azi.

Guvernul care a decis transportarea în Rusia, gata de revoluție, a unor asemenea avuții, a dat dovada nepriceperii sale și a panicii de care era cuprins.

9. *Depozitele Băncii Naționale a Romîniei la Berlin.*

În clipa declarării războiului împotriva Austro-Ungariei, Banca de emisiune a Romîniei avea la Reichsbank din Berlin

un depozit de monede aur de 80.469.650 lei aur și un disponibil de cont de 329.214.837 mărci aur.

Nu putem înțelege motivele care au putut determina Direcțiunea Băncii Naționale să țină pînă la declararea războiului aceste sume extrem de importante la dispoziția inamicului prezumat.

Această lipsă de prevedere a fost scump plătită, căci direcțiunea lui Reichsbank a refuzat să restituie în aur aceste depozite. Ea a oferit mărci de cont, complect devalorizate. Chestiunea a rămas nerezolvată, pînă în 1928, toate reclamațiunile făcute de Banca Națională și de Statul român, nepriind satisfacțiune. Deabia în 1928 s'a încheiat o tranzacțiune asupra căreia vom reveni.

10. Restituirile în natură.

Art. 238 al tratatului din Versailles dădea drept statelor victorioase să ia înapoi din Germania obiectele, animalele și valorile de orice fel, care ar fi putut fi identificate.

El se exprima astfel:

„Pe lîngă plățile prevăzute mai sus, Germania va restitui în natură animalele, obiectele și valorile de orice fel ce ar fi fost luate sau sechestrate în cazul cînd ele vor putea fi identificate pe teritoriul Germaniei, sau pe acel al aliaților ei”. Pînă astăzi nu se cunoaște public cui și în ce condiții au fost repartizate animalele readuse din Germania pe temeiul art. 232.

Prin art. 127 al tratatului dela Neuilly sur Seine, Bulgaria a fost obligată să livreze Romîniei un însemnat număr de animale.

Romînia a uzat de dreptul restituțiilor obiectelor identificate. S'au încheiat cu Germania diferite acorduri pentru aduceri de animale.

Nicăeri însă nu se găsește distribuția animalelor sau obiectelor recuperate.

Documentele oficiale nu lămuresc nicăeri ce s'a făcut cu această importantă avuție.

O anchetă specială e necesară pentru a cerceta cum s'au exercitat și folosit aceste importante drepturi recunoscute de tratate.

11. Creanțele recunoscute Romîniei prin tratate.

Am văzut că pentru cele 39 miliarde lei aur pagube de război, Romînia nu a primit pînă azi decît 97 milioane mărci din anuitățile germane, plus despăgubirile pentru distrugerile petrolului care se urcă la aproape 500 milioane lei aur. Mai

mult decît atît. Prin cele două tratate încheiate cu Austria și Ungaria, la St. Germain en Laye și Trianon, s'au impus țării noastre sarcini exigibile care întrec suma de 2 miliarde lei aur.

Totdeodată puterile aliate, Statele Unite, Anglia, Italia și Franța au cerut regularea grabnică a datoriiilor de război, contractate de România, cum și începerea achitării lor. Prin diferite acorduri ne-am obligat a plăți:

Statelor Unite ale Americii	44.590.000 doll.
Angliei	18.448.000 L. st.
Italiei	157.911.000 Lire ital.
Franței	525.000.000 fr. aur.

sau în total peste un miliard două sute franci aur.

Pe de altă parte, tratatele cu Austria, Ungaria, Bulgaria și Turcia, deși cuprindeau clauza responsabilității lor totale față de România, pentru pagubele ei de război, totuși ele au fost astfel întocmite încît plățile către România au fost sau suprimate, sau micșorate și amînate prin diferite moratorii și aranjamente.

a. Reparațiile austriace.

Tratatul dela St. Germain en Laye în art. 177—182 a dat în sarcina comisiunii de reparațiuni obligația de a fixa cuantumul despăgubirilor ce urmează a plăti Austria, Statelor aliate învingătoare. Protocolul dela Geneva a acordat însă acestei țări un moratoriu de 20 ani pentru a se putea reface.

Comisiunea de reparații nu a fixat, pînă azi, suma ce va plăti Austria.

Perspectivile Romîniei de a primi ceva dela republica austriacă, sînt deci foarte problematice.

b. Reparațiile ungare.

Comisiunea de reparații nu a fixat nici suma globală a reparațiilor ce are a plăti Ungaria. Deocamdată ea a întocmit un statut de plăți anuale care prescrie o serie de anuități pînă la 1943. Acestea au fost astfel stabilite:

a) Dela 1 Ianuarie 1924—31 Decembrie 1926.

Ungaria va face Jugoslaviei livrări în natură sau plăți pînă la concurența valorii a 880 tone cărbuni zilnic.

b) Dela 1 Ianuarie 1927—31 Decembrie 1943, ea va face plăți semestriale începînd dela 2.500.000 Kr. aur și urcîndu-se pînă la 7.000.000 Kr. aur.

Pînă la 1930 singura în drept a primi aceste plăți este Jugoslavia. Dela această dată, conform acordului dela Paris, din 14 Iunie 1925, România va primi 10.55% din anuități.

Maximum ce vom avea deci de primit anual va fi de 738.000 Kr. aur și aceasta numai timp de 13 ani.

c. Reparațiile bulgare.

Prin acordul dela Paris din 14 Iunie 1925 s'a acordat României 10,55% din reparațiile ce tratatul dela Neuilly, din 27 Noembrie 1919, impusese Bulgariei. Totalul acestor reparațiuni a fost fixat de Comisia Reparațiilor la 2.500.000.000 fr. aur, a cărui plată urma să se înceapă la 1 Iulie 1920. Totuși la 21 Martie 1923, un protocol încheiat la Sofia, fără participarea și știința României, împarte datoria Bulgariei în două tranșe A și B.

Tranșa A. trebuie să fie achitată în 120 vărsăminte semestriale inegale, progresive, începînd dela 2.500.000 fr. aur și terminînd cu 21.697.668 fr. aur la 1 Aprilie 1983.

Totalul ei se ridică la 500.000.000 fr. aur.

Tranșa B. va fi reclamată Bulgariei deabia cu începere dela 1 Aprilie 1953.

Pînă la sfîrșitul anului 1927, din cele 7 rate plătite de Bulgaria, însumînd 32 milioane fr. aur, România a primit deabia 1.898.742 fr. aur.

d. Reparațiile turcești.

Potrivit tratatului dela Lausanne, Turcia a fost scutită de plata reparațiilor așa că nu se vor încasa de România, decît mici sume pentru despăgubirea pagubelor avute de cetățenii romîni din Turcia.

12. Bilanțul reparațiilor.

Recapitulînd cele expuse pînă acum constatăm:

1) Pretențiunile României, atît privitoare la despăgubirile ce urma să primească dela Germania, cît și la acele ce i se datorau de Austria, Ungaria, Bulgaria și Turcia au fost reduse la o proporție infimă. România, conform tratatelor în vigoare, nu are de primit decît 1.10% din anuitatea planului Dawes, iar din partea Ungariei nu are de primit decît maximum 735.000 Kr. aur anual, și aceasta deabia dela 1930 înainte. Dacă ținem sama că, după calculele făcute de ministerul de finanțe (Proiectul de buget pe 1928, pag. 136), războiul a costat regatul romîn, suma de 1.961.497.352 lire sterline sau 49 miliarde lei aur sau 1568 miliarde lei hîrtie, putem vedea ce satisfacțiune a primit România.

Observînd situația ce se crease României prin nerecunoașterea pagubelor sale, prin descărcarea de orice plăți acordată aliaților Germaniei, prin încărcarea cu sarcini mari a noilor teritorii încorporate României și prin revendicarea datoriilor interaliate, guvernele anterioare anului 1927 își fixaseră ca principiu călăuzitor hotărîrea de a nu proceda la regularea datoriilor către aliați și la executarea sarcinilor de-

curgînd din tratate, decît făcîndu-se o legătura directă între acestea și regularea echitabilă a chestiunii reparațiilor.

Aces: punct de vedere a fost precizat cu prilejul conferinței dela Londra din August 1924, în memoriul prezentat de delegatul Romîniei d. N. Titulescu.

Prin concluziunile acestui memoriu delegatul nostru cerea:

1) Participarea Romîniei la executarea planului experților ;

2) Revizuirea în favoarea Romîniei a procentului dela Spaa, acesta nemai fiind în raport cu drepturile ei, în urma faptului că creanțele sale asupra Austriei, Ungariei și Bulgariei au fost suspendate;

3) Plata privilegiată a unor creanțe speciale ale Romîniei asupra țărilor foste inamice, în special creanțele rezultînd din emiterea debitelor Băncii Generale și din aplicarea anticipată a tratatului dela București;

4) Indivizibilitatea, atît din punctul de vedere al existenței cît și din acel al executării, între sarcinile impuse prin Tratat și dreptul la Reparațiuni, Tratatul avînd în vedere plata celor dîntii prin produsul celor de al doilea. Căci, în definitiv, tratatele n'au putut avea intențiunea de a crea un regim mai favorabil statelor foste inamice și cu atît mai puțin n'au putut avea voința de a determina un bilanț pasiv pentru învingători;

5) Soluționarea chestiunii datoriilor de război, întemeiată pe toți factorii problemei, pe scopul în care ele au fost create, pe dreptul la reparațiuni și pe necesitatea de reconstruire a Europei”.

Această temă a fost pe deplin acceptată de toate guvernele și partidele politice din Romînia.

Incheind expunerea de motive a bugetului pe 1926, V. Brătianu scria, cu drept cuvînt :

„Romînia înțelege a regula chestia datoriilor ei interaliate împreună cu chestia reparațiilor”.

* * *

Desigur că aceasta era și trebuie să fie încă atitudinea Romîniei în problema reparațiilor și a datoriilor interaliate. Odată ajunsă în situația aceasta, altceva nu era și nu este posibil.

Totuși trebuie să ne întrebăm dacă procedura guvernelor care poartă răspunderea impasului actual a fost cea mai bună și cea mai folositoare țării. Am arătat că, în ce privește prezentarea unora din cele mai importante pretențiuni, memoriile înfățișate au fost lipsite de claritatea, exactitatea și preciziunea necesară.

Exagerările făcute cu bună știință s'au întors împotriva noastră, îndată ce au fost observate.

Guvernele noastre uitaseră că aveam de adversar Germania, care cunoștea în amănunțime toate resursele și pagubele noastre!

Mai mult decît atît. Pe timpul cînd asemenea însemnate probleme se discutau în străinătate, guvernul Ion Brătianu și mai apoi V. Brătianu nu găseau altceva mai bun și mai urgent de făcut, pentru îndreptarea țării, decît luarea de măsuri legislative și administrative împotriva capitalului străin ce încerca să contribuie la reluarea activității economice românești. Uitase iarăși că tocmai reprezentanții cei mai de seamă ai acestui capital erau și factorii determinanți în rezoluțiunile ce se luau de diferite conferințe interaliate sau internaționale.

Și înșirșit, în toate tratativele purtate, în tot timpul dela încheerea armistițiului incoace, România a arătat o complectă lipsă de maleabilitate și o complectă necunoaștere a diferitelor momente cînd o dispozițiune transacțională, ne-ar fi dat posibilitatea de a dobîndi o bună parte a pretențiunilor noastre.

Aceste trei elemente au determinat situația de astăzi.

Atitudinea intransigentă, formulată cu atîta tărie de reprezentanții guvernelor ce poartă răspunderea acestor mari probleme, a fost părăsită, tocmai în momentul și în condițiunile, care erau mai dezavantagioase țării.

Conexiunea naturală dintre datoriile către aliați și creanțele noastre asupra foștilor inamici a fost abandonată.

Datoriile aliate au fost rînd pe rînd recunoscute și consolidate, iar creanțele Romîniei au continuat să fie micșorate și suspendate.

Astfel Ion Brătianu care a avut misiunea istorică de a apăra interesele financiare ale Romîniei, într'un război ce a costat-o 50 milioane lei aur, n'a avut nici competența, nici stăruința necesară acestei opere.

Prin reprezentarea neserioasă (calcularea neexactă a primului memoriu către Comisia Reparațiilor);

Prin lipsa spiritului de tranzacțiune (refuzul de a primi 12 milioane dolari pentru acoperirea biletelor Băncii Generale și a relua atunci legăturile cu Germania);

Prin lipsa de sînge rece și pricepere largă a situației (evacuarea grăbită a tezaurului în o țară gata de revoluție și de trădare);

Prin părăsirea temei care impunea conexiunea naturală între drepturile de despăgubiri ale Romîniei și datoriile sale către aliați și către creditorii provinciilor alipite, guvernele

liberale, care au refuzat și împiedicat orice colaborare, au pricinuit țării pagube incalculabile.

Aceasta era situațiunea la începutul anului 1929, cînd — în fața reclamațiunilor persistente ale Germaniei — puterile aliate au decis să revizuiască planul Dawes.

Un comitet de experți sub președinția americanului Young a pregătit un nou plan. Acesta a fost supus conferinței dela Haga, întrunită în August 1929.

Ce schimbări a adus problemei reparațiunilor acest nou aranjament cum și aranjamentul dela Berlin dintre România și Germania, pentru stingerea diferendelor speciale dintre aceste țări, vom vedea în capitolul următor.

Dr. Ernest Ene

Protecția minorităților în Europa nouă

De doisprezece ani, Europa se zbate în mijlocul unor multiple contradicții pentru găsirea echilibrului său moral, politic și economic.

Cu toate discursurile de încurajare lansate de către remarcabili bărbați politici europeni, atmosfera de incertitudine n'a reușit să fie risipită.

Societatea Națiunilor, care a stabilit noua Constituție a Europei, n'a izbutit nici ea pînă astăzi, nici măcar să desineze tendințele unei morale, susceptibilă de a deveni universală. Timpul a fost poate prea scurt pentru ca această Instituție internațională, să se afirme autoritar și în chestiuni mai mari, să poată soluționa pe cale amiabilă problemele grave, conflictele de interese mai vaste și pasiunile mai intense.

Viitorul echilibru politic al Europei abia se desinează. El va deveni o realitate, cînd detaliile politice și economice între Rusia Sovietică și Germania vor fi definitiv reglementate și cînd neîncrederea în sinceritatea Italiei va dispărea. Statele mai mici nu hotărăsc nici un echilibru. Ele se atașează numai unui sistem de alianță, îl fortifică și servesc aproape totdeauna ca organ de manifestare a tendințelor imperialiste ale Puterilor Mari.

De aceia pericolul pentru România nu rezidă nici în Bulgaria și cu atît mai puțin în Ungaria, ci în militarismul sovietic, în neastîmpărul Italiei și în neoromantismul german.

Situația politică internațională a Romîniei este atît de dificilă, încît e nevoie uneori de adevărate acrobații pentru a plasa totdeauna grija acolo unde ea este mai imperios reclamată de interesele vitale ale țării.

În atmosfera aceasta de reciprocă neîncredere și bănuială, problema minorităților nu contribuie de loc pentru o destindere a raporturilor între statele interesate. Dar de altfel ea nici nu este periculoasă decît în sensul că se încearcă să se creeze o tendință psihologică, o tendință morală, o mis-

tică dacă vreți, pentru discuțiile viitoare decisive, ce se speră, că se vor angaja.

Se produc fapte neliniștitoare. Politica de prestigiu care se credea înmormântată la Versailles, își face solemn apariția în controversile italo-franceze și germano-poloneze; imperialismul pe care-l văzusem în noua sa haină de după războiu, ideologică și economică, pare a-și îmbrăca și el vechea uniformă ce i-a creat autoritatea sa istorică în trecut, pentru a căuta un deuseu demografic și economic în colonii. Orgoliul național își creează fortificații în generațiile care vin propovăduind spiritul revanșei și al rivalității agresive.

Situația este atât de grea, încît optimismul politic apare ca o datorie a omului de stat. Și această stare este cu atât mai dificilă, cu cît după război am intrat în posesiunea unui viitor ipotecat de necontrolate exigențe.

Se caută un nou sistem de echilibru european, care nu va fi desigur mai puțin „ingenios” decît acel ce a pregătit conflagrația mondială. Intr'adevăr situația politică dinainte de războiu, era dominată de dualismul Triplei Alianțe și alianța franco-rusă, care a reușit să mențină echilibrul european două decenii. Toată lumea era însă de acord, că acest echilibru nu este nici solid și nici durabil.

O alianță n'are rațiune de a exista decît opunîndu-se unei alte alianțe. Condiția ei sine qua non de existență este combativitatea. Lipsind adversarul, alianța încetează în mod necesar. Formula de „alianță defensivă” care, după războiu mai ales, a devenit exclusivă și sacramentală, nu demonstrează nici ea altceva, cu toată pretenția contrară. Defensivă? Dar contra cui? Contra unui eventual conflict, fără îndoială. Deci contra unei amenințări de război, contra unui dușman, care, cel puțin în mod ipotetic, există. În momentul cînd s'a inventat sistemul alianțelor, s'a născut spiritul de rivalitate orgolioasă, spiritul de războiu modern între state. Pericolul permanent pentru civilizație.

Prăbușirea Puterilor Centrale a produs o deplasare a forțelor, un desechilibru european logic. Iar una dintre cauzele acestei prăbușiri a fost fără îndoială și rivalitatea profundă a naționalităților cu statul, care compuneau formațiunea politică bizară a monarhiei dualiste și a celorlalte state similare.

Problema minorităților forma punctul nevralgic al poliției internaționale de dinainte de războiu. Virtuțile idealului ce îngloba această problemă sînt astăzi epuizate. Și toate încercările părților interesate de a-i reda prestigiul ideologic de odinioară, care a afectat atât de revoluționar sentimentul de justiție al opiniei publice democratice mondiale, vor rămînea inutile și supărătoare încercări.

Aceasta, grație faptului că protecția minorităților de

limbă, de rasă sau de religie este pusă sub garanția Societății Națiunilor și a opiniei publice internaționale, care impun — în mod indirect — ca toate legiurile ce privesc minoritățile să se inspire dintr'un spirit de echitate și de umanitate. Dealtfel, orice legiuire care ar face abstracție de aceste realități, care sînt minoritățile, ar fi o legiuire inexactă, ale cărei consecințe n'ar întîrzia să se producă.

Problema minorităților deci nu este o problemă de pură speculație intelectuală, ci și una de imediată și reală importanță politică, care nu poate fi soluționată prin atitudini fixate de un maladiv orgoliu național. Ideia de universalitate nu poate fi absorbită de ideia națională. Duelul gigantic ce s'a dat între anii 1914—1918 a fost și un duel de ideologii, de mentalități, al cărui rezultat este la îndemîna tuturor pentru a trage toate concluziile politice pentru viitor. În clipa în care vom ceda impulsurilor noastre de mistică națională, și vom compartimenta naționalitățile după perimatul tip de „clasificare metafizică a raselor”, atunci va începe declinul unei politici de stat, care nu și-a făcut încă nici măcar începutul spre apogeu.

Problema minorităților e mai ușor de rezolvat în prezent decît a fost în trecut. Căci deosebiri ce există, după tratatele de pace, între majoritatea națională și aceste colectivități de ordin secundar, sînt mai mult de ordin moral, religios și cultural, decît deosebiri de ordin politic.

Dar pentru a ne înțelege mai bine asupra acestei chestiuni vom încerca să plasăm problema minorităților de limbă, de rasă sau de religie, în cadrul ei istoric și politic, ca apoi considerînd cîteva momente esențiale ale convulsiei habsburgice, să putem privi fizionomia acestei probleme, așa cum ea ni se prezintă în oglinda tratatelor pentru protecția minorităților naționale de după războiu.

* * *

Care era vechea situație? Trecutul recent de care nu se prea împiedecă, cu toată flagranta injustiție pe care o degajă, nici unul dintre campionii protecției minorităților de astăzi, nu e dificil de sezisat. Într'adevăr numărul minorităților naționale înainte de războiu s'a ridicat peste o sută de milioane. Astăzi acest număr e redus la aproape o pătrime. Austro-Ungaria a avut structura etnografică cea mai variată, asupra căreia nicio etichetă politică n'a putut să prevaleze în conștiința internațională. Statul dualist nu fusese niciodată un stat național unitar, ci aparența sa de unitate solidă a fost provocată de către principiul dinastic habsburgic, cu deosebire prin achizițiile succesive ale acestei mari familii. Era o puternică casă domnitoare care și-a încrestat pe răbojul familiar aproape în toate direcțiile arborelui său ge-

neologic, multe succese, servind ca intermediar între Occident și Orient. Timp îndelungat Habsburgii au fost singurii arbitri ai situației centro-europene. Mai târziu s'a ridicat o altă familie, nu mai puțin norocoasă, care a început să-i discute situația: Hohenzollernii. Lupta de hegemonie s'a dat cu deosebire în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Ciocnirea între habsburgi și hohenzollerni a fost violentă, și noi care am fost în parte spectatorii acestei grandioase lupte de supremație politică, cunoaștem rezultatul, fără să mai insistăm asupra lui.

Douăzeci de naționalități care au vorbit tot atâtea idiome, formînd grupul etnografic austro-maghiar, desigur că n'au putut să furnizeze diriguitorilor acestui stat niciodată — și cu atît mai puțin Europei — impresia unei singure națiuni care să aibă același sentiment de patrie comună. Mai ales că germanii considerau pe vecinii lor slavi, ca pe o anomalie istorică și deci ca pe un obstacol în calea civilizației germanice, care trebuște înlăturat cu toate mijloacele posibile. Austro-Ungaria adoptase aceeași atitudine în ce privește naționalitățile ce o compuneau. Și politica lor brutal birocratică și centralistă a tradus în practică toate concepțiile lor duse asupra unei societăți oprimate.

„În ajunul războiului mondial — spune Th. Ruysen¹ — peste două treimi din Europa erau în posesiunea celor patru Imperii ieșite din cuceriri militare sau din alianțe dinastice, care își arogau o putere mai mult sau mai puțin absolută, asupra supușilor lor: Rusia, Germania, Austro-Ungaria și Turcia”.

„Peste 200 milioane locuitori stăteau sub comanda acestor puteri, din 350 milioane cîți număra Europa”.

„Trei formau o masă teritorială neîntreruptă dela Marea Nordică și Asiatică, pînă la Oceanul Pacific. Turcia era puțin izolată teritorialicește de celelalte țări”...

„...Ele formau o clasă între statele europene, cu dreptul de a oprima atîtea popoare civilizate. Parlamentarismul introdus mai târziu în aceste țări, nu era în fond decît o mașină la discreția suveranului. Naționalitățile nu dispuneau de nici un organ legal pentru a înfrunța aspirarea guvernanților. Între suveran și naționalități de altfel domnea o birocrație mai puternică decît regele. El interpreta legile după placul său și emitea regulamente care aveau forță de lege”.

„Între Berlin, Viena, Budapesta, Petrograd și Constantinopol era o trăsătură intimă, aceea de a nu distribui justiție pentru toate naționalitățile, și de a pune „interesul de stat” mai presus de orice echitate”.

¹ Les minorités nationales de l'Europe et la guerre mondiale.

În opoziție cu aceste patru puteri restul Europei era guvernat de către cincisprezece șefi constituționali.

În ajunul războiului, problema principalelor minorități, în raport cu puterile europene, era susceptibilă — după Th. Ruysen — de următoarea categorisire: a) puteri pentru care problema nu se punea; b) puteri pentru care minoritățile constituiau o problemă exterioară (cum era și România, de o pildă); c) puteri pentru care minoritățile constituiau o problemă interioară; d) puteri pentru care minoritățile constituiau o problemă exterioară și interioară în aceeași vreme (Austro-Ungaria).

Primul grup cuprindea statele de mică importanță: Portugalia, Suedia, Norvegia, Olanda și Elveția.

Celelalte state erau compartimentate în grupurile b. c. d. cu toată influența lor și cu toate tendințele lor politice, ușor de sesizat. Toate aceste grupuri au avut însă și o trăsătură comună: temperatura lor politică indicată.

Pretutindeni nemulțumirile erau acute și generale. Și dacă Rusia n'ar fi fost slăbită de înfringerile din Extremul-Orient, Anglia ocupată în Egipt, Franța în Maroc și Italia — diplomaticeste mai ales — în Tripolitania, evenimentele s'ar fi precipitat și criza ar fi izbucnit fără nici o îndoială, în Octombrie 1908, cu prilejul anexării Bosniei și Herzegovinei de către Austro-Ungaria. Politica rusească în Balcani a suferit, prin această anexare, o înfringere.

Rivalitatea marilor Puteri cât și atmosfera de războiu europeană, au fost condiții favorabile pentru emanciparea politică a minorităților naționale care au știut, în mijlocul acestor frământări uriașe prin care secolul al XIX-lea și-a încheiat cariera, să se coalizeze pentru un ultim asalt contra statului asupritor.

* * *

Dar care este originea protecției minorităților naționale? Apărarea dreptului minorităților își are originea în tendința naturală a Statelor de a-și proteja naționali sau mai precis coreligionarii, rezidînd în străinătate. Înainte însă de revoluția franceză, omul nu este protejat în calitatea sa de om, ci ca subiect religios. Abia cu extrădarea, represiunea trădătorului și a piratului, omul apare ca subiect de drept internațional cunoscut și protejat de acest drept.¹

Pînă la revoluția franceză, în regulă generală, situația

¹ Pentru o expunere istorică mai detaliată, a se consulta Tchernoff: „Le droit de protection exercé par un Etat à l'égard de ses nationaux résidant à l'Etranger”. Paris, 1898, cit și excelenta lucrare a lui Krstitch Dragoliub: „Les minorités, l'Etat et la communauté internationale”, Paris, 1924.

unui individ minoritar este aceea a unui strein fără patrie ; în fond unde s'a găsit acolo i-a fost patria, numai că statul a refuzat să-i acorde acest drept. Individul n'avea un drept propriu pe care să-l opună statului din care de fapt făcea parte. În Roma, nu exista decît stăpîn sau sclav. Individul izolat neavînd nimic comun cu învingătorul era un „hostis” bucurîndu-se de o situație foarte precară. Feudalismul n'a schimbat mult situația. În epoca aceasta individul era legat de sol. Cu formarea statelor moderne, cu puterile centralizate în mîna unui monarh, ne apropiem de o perioadă industrială, unde se cer alte condiții de viață: luptă și pe teren economic iar nu numai cu arma în mînă. Adresîndu-se diferite state străinătății pentru lucruri industriale, s'au atras și industriași și „specialiști” sau meseriași, cărora li s'a asigurat un tratament de favoare.

Cu Reforma, libertatea de conștiință cîștigă teren, dar numai în raporturile dintre State. Dreptul de azil e mai larg practicat, dar el nu se aplică decît coreligionarilor. Pînă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea individul aparținînd unei minorități, sau rezidînd în străinătate în simplă calitate de om, nu este protejat.

Revoluția franceză a proclamat Declarația Drepturilor Omului, numai ca *ființă umană*. Individul apare ca un subiect de drept. Statul în care trăește este obligat să-i asigure exercițiul integral al acestui drept.

În veacul al XIX-lea cîteva tratate au stipulat drepturi în favoarea minorităților religioase întii, naționale mai apoi. Istoria diplomatică a înregistrat însă și alte începuturi timide și imperfecte pe la începutul secolului al XVII-lea ¹.

Dar cu Reforma, chestiunea minorităților religioase creștine capătă o mare importanță. În Europa se discută mai serios și se face o tentativă pentru a intra în dreptul public al Statelor. Prin tratatul de pace dela Westphalia (1648) s'a proclamat egalitatea confesiunilor. În veacul al XVII-lea și al XVIII-lea s'au făcut mai multe intervenții pentru a proteja drepturile religioase ale populației. Dar dreptul internațional ignora totdeauna libertatea de conștiință. În virtutea principiului de atunci *cujus regio, ejus religio*, numai un singur cult a fost oficial recunoscut de stat. A urmat apoi perioada toleranței create de filozofii franceji Diderot, Montesquieu și Voltaire.

Evreii n'aveau drepturi civile și politice. Ei nu s'au bucurat decît de un drept de ospitalitate.

În veacul al XVIII-lea, minoritățile creștine din Imperiul

¹ Primul tratat ce vorbește expres despre protecția minorităților religioase catolice în Turcia este cel încheiat de Austria cu Sublima Poartă, în 1615 (Duparc: La protection des minorités de race, de langue et de religion, étude de droit des gens, Paris 1922).

sulman se bucură (în baza câtorva tratate) de un fel de protecție, în teorie. Aceste convenții dau dreptul apoi Rusiei și Austriei să intervină în Turcia, nu fără scopuri politice ascunse desigur. Se proteja mai mult religia catolică și ortodoxă, decît conștiința religioasă a omului.

Mai tîrziu mișcarea pentru protecția minorităților cîștigă în amploare. Principiul naționalităților apare și el timid, dar este eclipsat de ideia de stat și de ideia de echilibru între state.

După o scurtă perioadă de incertitudine însă, el reapare și intră în conflict cu ideia de Stat, pe care o învinge. După ce Reforma lui Huss, Luther, Calvin și Zwingli a spart unitatea creștină, principiul național se grăbește să distrugă concepția statului unitar birocratic.

În veacul al XIX-lea deja se prezintă accentuat și se manifestă o puternică tendință pentru crearea statelor naționale moderne¹.

La Congresul din Viena (1815), deși el a fost poate cel mai reacționar congres ce cunoaște istoria diplomatică, s'a fixat și egalitatea tuturor confesiunilor creștine. Un progres remarcabil. S'au acordat drepturi evreilor.

Articolul 16 aliniatul II al Pactului Confederației germanice elaborat de către plenipotențiarilor germani la Congresul din Viena, vorbește despre „ameliorarea situației acelor care profesază religia evreiască”. Acest alineat nu conține decît o promisiune, o dorință de unificare a legislațiilor particulare a statelor în sensul unei accesii generale a evreilor la drepturile civile și politice.²

Deși garanția acestor drepturi n'a fost pusă sub controlul tuturor Statelor, ci numai sub garanția exclusivă a statelor germane, garanția drepturilor evreilor are un criteriu internațional (mai restrîns, e adevărat) căci legăturile ce stabilește pactul de confederație între diversele state, sînt de natură internațională.³

În Franța, chestiunea evreiască a fost rezolvată (după o mică reacțiune) în 1807. Germania. — e regretabil să constatăm — cu toate tentativele din 1815 n'a soluționat problema nici astăzi.

S'au mai făcut mari pași la Conferința din Londra (1830) și la aceia din Paris (1856).

¹ Acest principiu, respectarea lui, presupune o stare de civilizație foarte avansată, de aceia a întîrziat.

² Duparc, op. cit. p. 85—89. Lucien Brun: Le problème des minorités devant le droit international p. 56—57. Krstitch p. 168. Marc Vichniac: La protection des droits des minorités devant les traités internationaux de 1919—1920, pag. 7—10.

³ Krstitch, p. 169.

Problema evreiască în România s'a pus pentru prima dată din punct de vedere internațional, la Conferința dela Constantinopol (1856) și Paris (1858). În articolul 46 al Convenției dela Paris, confirmînd dispozițiunile protocolului din 11 Februarie 1856 a Conferinței dela Constantinopol, declară:

„Moldavii și Valachii vor fi egali în fața impozitului, și deasemenea admisibili în funcțiunile publice. Moldavii și Valachii de rit creștin se vor bucura deasemenea de drepturi politice; bucurarea de aceste drepturi va putea fi întinsă altor culte prin dispozițiuni legislative”. Aici desigur că Puterile au înțeles pe Evrei, care în România în 1858 au fost considerați streini. Dar fiindcă n'a fost precizat în mod expres, guvernul românii au uzat de acest echivoc și au refuzat prin Constituția din 1866 evreilor dreptul de a cere naturalizarea.¹ Consecințele sînt cunoscute. Măsurile guvernului contra evreilor între 1866—1878, au provocat protestele Angliei, Franței, Austriei și Statelor-Unite ale Americii.²

Cu toate aceste opoziții evoluția își fixase tendințele în mod net. Dela 1856—58, chestiunea evreiască se pune sub aspectul ei nu numai religios, ci și etnic și național. Intervențiile Statelor în favoarea lor sînt deja numeroase.

Problema evreiască nu mai putea fi una religioasă, ci și o problemă economico-națională în aceeași vreme. E adevărat că Gortchokoff nu era de aceeași părere. El nu socotea populația evreiască ca pe o minoritate religioasă, ci — trăgînd concluzii din starea economică în general înfloritoare a evreilor de pretutindeni — o considera ca pe o pacoste pentru indigeni, cu deosebire în țările unde populația își deschisese abia ochii în aurora civilizației, ca în Rusia și în România. Concepția chiar și a multor conducători politici cu reputație romîni, asupra acestei complicate probleme era naivă, ca rugăciunea unui popă dintr'o minăstire superstițioasă.

Dar în țările cu o altă civilizație unde moravurile politice erau altele decît în România, nu se înțelegea o asemenea atitudine. La Congresul din Berlin (1878) i s'a impus deci Romîniei articolul 44 care, în alineatul I stipula că: „Deosebirea de credințe religioase și de confesiuni nu va putea fi o pusă nimănui ca motiv de excludere și de incapacitate, în ce

¹ Les Juifs roumains, în teza citată a lui Duparc. N. Vlădoianu: La protection des minorités en droit international.

² În scrisoarea sa către de Remusat, Ministru de externe al Franței în 1872, Vashburne, secretar de stat al afacerilor streine ale Americii, între altele, spune că: „Deși guvernul Statelor Unite nu este una dintre părțile semnate ale tratatului, plîngerea despre care este aci vorba, e atît de flagrantă și are de altfel un caracter atît de universal și cosmopolit, încît toate guvernele și toate credințele religioase au interesul a cere redresarea ei (Citată de Krstitch, pag. 187).

privește bucurarea de drepturi civile și politice; admiterea în funcțiunile publice, funcțiuni și onoruri sau exercițiul diferitelor profesii sau meserii, oricare ar fi localitatea”.

S'a mers și mai departe. Cunoșcînd obiceiurile politice dela noi, Marile Puteri au încredințat Austria să intervină — și în numele lor — la București pentru înlocuirea articolului 7 din Constituția din 1866, cu articolul 44. România s'a eschivat. Dar prin legea din 27 Octombrie 1878 s'a căutat totuși o atenuare a situației, inserînd principiul de egal tratament al tuturor cetățenilor, indiferent de religia pe care o profesează. Atmosfera de neîncredere însă s'a menținut constant în jurul Romîniei și cu drept cuvînt. Căci evreii nefiînd cetățeni, ar fi trebuit, pentru ca principiul să devină valabil, să-și ceară întii naturalizarea, lucru ce guvernele romînești au refuzat constant. Inserarea principiului, în astfel de condițiuni, a fost de pură... curtoazie!

Dar de ce această controversă aprigă asupra unei probleme atît de simple? Explicațiile sînt multe, unele contradictorii, altele mai acceptabile, dar nici una suficient satisfăcătoare. Unii pretind că una din cauzele tratamentului diferit al evreilor din Balcani și centro-orientul Europei, ar fi și apartenența lor la două civilizații deosebite¹. Cert, evreii stabiliți în România sînt mai mult de cultură germană, veniți din Europa centrală, dominată de spiritul politic hegelian, care a dus la crearea statelor intolerant naționaliste. În concepția hegeliană, statul de origine de drept divin, nu găsea termeni de conciliere cu o minoritate care nu aprecia îndeajuns „interesele superioare” ale Statului. Această sevă de civilizație germanică a creat la evreii sosiți în România — se zice — o mentalitate particulară care, departe de a se fi destrămat după cunoștința ce a făcut-o cu mentalitatea politică romînească, s'a fortificat și mai mult. În realitate lucrurile au urmat o linie logică, deoarece în fond evreii n'au schimbat decît un mediu moral, cultural și mai ales economic. Mediul politic, în ce-i privește, a rămas același cu mici deosebiri de nuanțe. Văzîndu-se ostracizați și în noua lor patrie, streini — în accepția politică a cuvîntului — în mijlocul unei colectivități mult mai numeroase, neacordîndu-li-se dreptul de cetățenie, noilor veniți nu le-a rămas decît să se organizeze și ei în colectivitate minoritară — de minoritate națională fiindcă lupta dusă contra lor de către stat, a trezit în ei o conștiință colectivă națională.²

¹ Expunerea tezei o găsesc și la Krstitch.

² Astăzi evreii din Vechiul Regat sînt asimilați și nu contează decît ca minoritate religioasă. În Ardeal și Basarabia însă excesele antisemite au întîrziat începutul acestei asimilări care — date fiind circumstanțele particulare istorice — ar fi fost și de altfel mult mai a-

Aşa se explică de ce concepția naționalistă a statului transformă individul, care normal n'ar trebui să fie decît minoritar religios, și în minoritate națională. Pe cînd evreii din Grecia — spune aceeași teorie — și Serbia, sînt atașați civilizației latine. Ei trăind în state de superioară civilizație, unde concepția statului nu era incompatibilă cu noțiunea de asimilare, această situație le-a creat o mentalitate în conformitate cu gîndirea politică a țărilor respective. Iar emigrînd și neîntîmpinînd obstacole din partea țărilor adoptive ei s'au asimilat repede, rămînînd numai o minoritate religioasă.

Teza e perfect plauzibilă.

În România însă, unde populația autohtonă a respectat în aceeași măsură slujba preotului său ca și pe aceia a reprezentanților celorlalte culte, antisemitismul a rămas o enigmă. Șefii erau antisemiți. De ce? Politica externă avea de suferit din această cauză¹. De diversiuni nici un guvern, sau mai precis niciodată partidul liberal, stăpînul real al țării, n'a avut nevoie pentru a se menține la guvern. Și nici în politica internă, acest sistem de persecuții n'a contribuit la propășirea vieții sociale.

Atunci construcția psihică și cultura au fost acele care au influențat? Dar majoritatea conducătorilor politici ai Romîniei s'a format la școli, unde spiritul de persecuție a cărui răspîndire o facilitau în țară, nu li s'a propus niciodată. Un misterios instinct xenofob?

Eu cred că enigma antisemitismului intelectualilor romîni rămîne integrală. Nici o explicație demagogică nu este suficientă. Penetră demagogie față de popor, cînd acesta nu era consultat niciodată asupra treburilor publice? Sau atunci manevră față de Rege? Nu este încă stabilit în ce măsură Regele Carol a fost imbibat de spiritul politic german, ca să tragem o concluzie în defavoarea lui. Personal cred că Regele Carol n'a insistat pentru emanciparea evreilor, după cum n'a insistat nici pentru emanciparea clasei țărănești.

Defilînd în fața atîtor puncte de întrebare, care nici unul nu-ți dă deslegare, curiozitatea te împinge în căutarea altor ipoteze. Care era interesul de atunci al Romîniei? Franța își pierduse prestigiul după tratatul dela Francfort. Austro-Ungaria și-a activat politica de expansiune în Balcani, favorizînd pe Turci. Turcii ne țineau ocupată o bună parte din țară. Rusia vroia un obstacol în calea imperialismului austriac și în acest scop, România putea servi, în chestiunile mai mici, de un instrument care să reflecteze tendințele ei. Am putea deci admite că România a lucrat după sugestiile

nevoioasă, impunînd minorității religioase evreești, să devină și o minoritate națională.

¹ Vezi intervenția Austriei.

Rusiei. Gortchokoff, repet, nu vroia să recunoască evreilor nici un drept politic, considerîndu-i, nu ca pe o minoritate religioasă, ci ca pe străini, și cerînd Conferinței dela Berlin să nu socoată pe evreii din Londra, Paris și Berlin, la fel cu evreii din România, Rusia și Serbia, care sînt adevărată pa-coste pentru indigeni. Aceasta era și teza romînească și polonă. Evreii din România fiind emigrați din teritoriile supuse Austriei, desigur că activitatea lor economică era inspirată de Viena. Rusia nu putea îngădui acest discret dar periculos imperialism economic, de aceea a angajat politica de guerile internaționale. Aceasta o putea face cu atît mai mult, cu cît o făcea pe riscul prestigiului romînesc și al altor state mai mici.

Interesele Rusiei și Austriei, în Balcani — se știe — erau diametral opuse. Profitînd de războiul franco-german din 1870—71, Rusia a declarat de rupte stipulațiunile Tratatului din 1856 în ce privește neutralitatea Mării Negre¹ și a început să ducă o politică mai activă în ce-i privește pe Turci.

Austria a căutat și ea o zonă de expansiune în sud-est, în Balcani. Este politica imperialistă rezumată în faimoasele trei cuvinte: *Drang nach Osten*.

Austria era sprijinită de Bismarck. Franța, după înfrîngerea suferită, nu era în stare să susțină cauza romînească. Atunci evident că speranțele Romînilor nu puteau să fie reprezentate decît de o putere care ducea o politică net anti-turcească.

Toată politica lui Bismarck a fost dominată de preocuparea unei izolări a Franței, de a cărei redresare Germania (cu o populație nu cu mult mai numeroasă pe atunci decît a Franței) avea frică. Franța a și suferit unele eșecuri. Dar planul lui Bismarck era la discreția unui incident în Balcani între Rusia și Austria, cînd ar fi fost obligat să ia atitudine fie pentru Rusia, fie pentru Austria.

Incidentele s'au produs. Bismarck a luat atitudine pentru Austria. Rezultatele se cunosc.

România nu putea deci să nu susțină politica rusească îndreptată contra Turcilor. Au urmat evenimentele din 1877. Asaltul celebru dela Plevna. Turcii au fost alungați.

A urmat tratatul dela San Stefano, cînd Marile Puteri și-au mărit teritoriile, uitînd să recompenseze și efortul Romîniei, așa cum ea ar fi meritat.

Fără să enumăr aci toate beneficiile realizate de Marile Puteri rivale, trebuie să spun că San Stefano n'a mulțumit toate părțile. Nici chiar Rusia n'a fost satisfăcută. Ori poate ea mai puțin decît orice altă putere. Pentru a se evita eventualul nou conflict, Bismarck a propus un Congres de conciliere la Berlin, cu scopul de a modifica stipulațiunile Trata-

¹ Strîmtorișe au fost obsesia dramatică a Rusiei în toate epocile.

tului dela San Stefano. Romîniei i s'a dat cu această ocazie orașul Silistra. Deci totuși n'a fost satisfăcută.

... Rezultă prin urmare, că Rusia a făcut propuneri Romîniei, sau, în caz contrar, că Romînia a așteptat să i se facă unele propuneri, ori că Romînia n'a putut să facă o altă politică în acea vreme, lucruri în detaliul cărora nu este locul să intrăm aci.

În 1883 e adevărat că Romînia s'a orientat, în mod indirect, spre Tripla Alianță, prin convenția secretă ce s'a încheiat cu Austria. Dar poziția față de evrei a rămas aceeași. Orientări nouă în politica externă, desigur, mai ales cînd e stabilit că nu există adevăruri diplomatice care să dureze mai mult de 5—10 ani. Oportunitatea dictează totul. Romînia avea de luptat pe mai multe fronturi, și ea s'a plasat totdeauna împotriva dușmanului mai periculos, care după alungarea Turcilor, a fost Rusia, S'a dus deci o politică de „duplicitate”, dacă am putea-o numi așa. O politică alături de Austria contra Rusiei, și o politică de rezistență contra influenței Austro-Ungariei în mod indirect în Balcani, și în Principate în special.¹ Politică ce n'a displăcut Rusiei care reduta expansiunea germanică în Balcani, și care convenea și Austro-Ungariei.

Lupta nu era ușoară. Înainte de războiu, Europa avea mari centre economice. Europa centrală avea două, întim legate unul de celălalt: Viena și Berlinul. Romînia economică era creditorul Berlinului. În prima decadă a veacului prezent, influența economică a Germaniei în vechiul Regat, a fost decisivă. Spiritualicește însă, vechiul Regat a fost sub hegemonia Franței. Amintirea prieteniei lui Napoleon al III-lea a renăscut în raport direct cu ideile de libertate politică, pe care le trimitea Parisul, ca melodioase speranțe și care au contaminat toate națiunile ce căutau o ieșire dintr'o situație care prea mult se prelungise.

Desigur, întrebarea de ce Puterile Mari rivale, care au sezisat fără îndoială cochetăria și supleța Romîniei, au permis o asemenea politică de „duplicitate”, n'ar fi din cele mai agreabile. Nu e bine s'o ocolim totuși. Iată de ce: 1) fiindcă

¹ Austria făcuse angajament cu Sultanul în secolul XVIII pentru ocuparea Principatelor, însă Rusia și Puterile occidentale s'au opus. În 1856, Conferința de la Paris admițînd unirea Principatelor, n'a specificat dacă le este îngăduit să aleagă unul și același domnitor. Ei au creat un echivoc pe această chestiune cu bună știință, pentru a opune Rusiei o rezistență cît mai masivă, în calea expansiunii ei spre Constantinopol. Așa că este naivă afirmația unor cărți de istorie că bărbații politici romîni au observat această lacună, au uzat de ea, și, Conferința neprecizînd exact sensul termenilor tratatului, n'avea dreptul să protesteze.

rivalitatea austro-maghiară și rusă nu s'a dat decît incidental în Principate,¹ că terenul unde conflictul de interese a fost real și mai acut a fost în altă parte, în Balcani. Un războiu pe tema României în legătură cu acest conflict de interese nu s'a imaginat între cele două Puteri niciodată și 2) de oarce guvernele reacționare ale statelor respective au fost debordate de trei fenomene sociale irezistibile: liberalismul, naționalismul și industrialismul care au fost negația netă a întregii baze sociale a fostelor state și care au concurat, unele direct, altele indirect, la irosirea vechei Europe, la remanierea teritorială din 1919 și la clădirea ei pe alte baze.

Desigur că mișcările antisemite din acea epocă nu se pot explica numai prin prizma politicii externe. Ar fi prea simplist și prea unilateral. Au fost și alte cauze fără îndoială care au contribuit la menținerea stării de spirit agitată, augmentînd nemulțumirile contra evreilor. Una dintre ele este și situația economică a populației autohtone, care în toate timpurile a fost catastrofal de critică.

Incepînd cu primele decade ale veacului XVIII evreii din Europa Centrală încep să emigreze în Moldova și Basarabia. Emigrarea a avut toate consecințele economice caracteristice acestei rase și care sînt identice în toate țările. Comerțul, industria și meseriile erau acumulate de către streini; evrei, germani, greci, turci, armeni și bulgari, toate neamurile afară de romîni².

Penetrația civilizației occidentale și în Vechiul Regat, a avut ca urmare deschiderea unei evoluții de urbanizare care mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea a devenit evidentă sub toate aspectele ei. Or, primele elemente care au format majoritatea orașelor vechiului Regat³ au fost elemente străine, și nu romînești. Evreii au avut o mare parte de contribuție în această evoluție.

Toată viața urbană a vechiului Regat poartă o pecete străină. Din cauza împrejurărilor istorice particulare, cît și din cauza sărăciei poporului romînesc, România s'a găsit în imposibilitate de a furniza acestei evoluții spre civilizație, materialul uman și spiritual, pe care ea l-a reclamat. Boerii erau prea boeri — mulți dintre ei — ca să-și poată permite

¹ De această rivalitate a profitat Franța care, înlăturînd ambele influențe a reușit să-și mențină poziția pînă în zilele noastre.

² În a doua jumătate a veacului trecut din 37.800 firme comerciale, 26.000 erau în miinile evreilor și a altor streini; în comunele urbane meseriile se aflau deasemenea în miini streine; dintre 1.272 negustori de cereale numai 65 erau romîni. În industria de îmbrăcăminte din 1971 firme 1.358 erau evreești și numai 380 romînești. La începutul veacului prezent băncile erau astfel reprezentate: 86 bănci romînești, 36 streine și 186 bănci evreești.

³ Cum și a Ardealului și a Bucovinei.

luxul unei reflecțiuni asupra situației precare a țărănimii și prea „ciocoi” cu toții, ca să-și dea concursul pentru crearea unei clase mijlocii românești.¹ Lucrul nu era cu neputință, mai ales după tratatul dela Adrianopol, care a asigurat într’o măsură oarecare independența economică a Principatelor.

Dar toată politica guvernanților de atunci² — în fața moaștelor cărora n’am fost niciodată tentat să mă închin — a fost o politică de operetă, în care poporul ce forma materialul de „umplură” n’avea nici măcar dreptul să privească din murdăria culiselor, pe scenă. Ceiace este mai tragic însă e faptul că nici protagoniștii scenei politicii românești, nu deschideau adeseori ușile ce conduceau spre acești „proști mulți”.

Totul se petrecea într’un cerc foarte îngust și grozav de steril. Așa că, dela 1829 și pînă la reforma lui Cuza, s’a pierdut încă o altă jumătate veac pentru propășirea socială a României prin formarea unei clase de burgheji. Reforma lui Cuza s’a realizat împotriva boerilor. Țărănimea ar fi putut profita, dacă rezistența conducătorilor n’ar fi fost sistematică și mai tîrziu, cred, încurajată de însuși Regele Carol...

Evoluția socială și economică a Regatului însă nu putea să se oprească în fața miopiei politice a conducătorilor lui. Ea și-a continuat drumul utilizînd, în mod logic, elementele care i s’au oferit. În scurtă vreme ea a debordat pe acești „prinți spirituali” ai politicii românești. Rezultatul a fost existența unei clase medii străine, foarte puternică, o confuzie socială mare, care a comandat măsurile represive cunoscute contra evreilor, element predominant al acestei clase. Culpabilitatea lor, de a fi opus bariere în drumul dezvoltării normale a societății românești, au căutat să o repare cu o naivitate prin măsuri legislative, refuzînd evreilor dreptul de cetățenie, crezînd că în acest fel vor izbuti să elimine elementele evreiești din viața economică a țării, sau cel puțin să atenuze ascendentul lor.

Solidaritatea între toți evreii din lume era însă prea mare, influența lor economică mondială prea accentuată, iar spiritul de toleranță, de „intervenție în numele umanității” mult prea răspîndit, ca această politică să nu fie sortită, dela început, unui eșec.

România nici n’ar fi inaugurat o asemenea politică, fără îndoială, dacă nu s’ar fi bizuit și pe sprijinul diplomatic al Rusiei. Or, Rusia n’a acordat această „asistență” dintr’o grijă

¹ Este inexactă afirmația că o clasă burgheză nu se poate forma decît prin mijloace primitive ca: furt, fraudă, abuz sau escrocherie.

² A căror tradiție au continuat-o Brătienii.

față de interesele românești, ci dintr'un spirit de rivalitate față de politica austriacă, ce o jena, și contra expansiunii căreia vroia în toate circumstanțele să opună o rezistență.

... Evident preocupările de asemenea natură depășesc capacitatea de pricepere a maselor. Poporul simplifică problemele și le confundă în aceeași vreme. Țărănimea, căreia chestiunile înalte îi sînt inaccesibile, n'a remarcat decît un lucru: aversiunea și uneori chiar persecuția guvernanților contra evreilor. De unde concluzia, că de vreme ce contrastul între evrei și țărani este dramatic de constant, și de oarece guvernanții au luat măsuri represive împotriva evreilor, cauza mizeriei lor economice nu poate să fie decît evreii. Poporul nu împinge raționamentul său mai departe, pînă la originea răului. Astfel că foștii guvernanți reacționari au reușit să arunce „răspunderea” crizei economice istorice a țaranului — în fața unei părți a poporului — asupra evreilor.

Această atitudine politică, la care s'au mai adăogat în cursul vremurilor prejudecăți și superstiții, a avut apoi darul să diformeze spiritul public și să-l falsifice. Și cu atît mai mult, cu cît creere incomplete și ilogice, erijîndu-se în „doctrinari” ai „teoriei de rasă” au înălțat supărătoarele preocupări la rangul unei idei „salvatoare” de țară.

Mentalitatea că evreii sînt cauza situației economice mizerabile a țărănimii, deși în declin, se mai menține. Ea a făcut parte din „patrimoniul” politico-social moștenit după război, cînd a încercat ultimul efort.

* * *

După război, elementul de politică externă dispăre. Factorii economici și sociali însă se mențin, agravîndu-se. Echilibrul economic și social al țării a fost grav compromis. Evreii s'au menținut însă la un nivel economic mai ridicat decît restul populației românești. De aci renașterea urii latente și unilaterale a unei infime părți a populației contra oamenilor bogați, care a fost alimentată de către o campanie demagogică antisemită.

Cauza antisemitismului deci, cred că a fost: una de ordin social economic. Înainte de război am văzut că construcția socială și economică a țării a fost foarte simplă. Clasele sociale nu erau organizate; ci încheigate mai mult sentimental și intuitiv. Stratificările economice au fost de asemenea puțin complicate. O mare și puternică clasă latifundiară și financiară, și o altă imensă clasă de proletariat rural, și ici colea sporadice începuturi de clase mijlocii, mici proprietari, mici negustori și poate chiar și mici industriași.

După expropriere și improprietărire, situația s'a răsturnat în aparență. Marii latifundiași au dispărut. Mulți dintre ei însă au apărut sub o altă formă, sub cea bancară și indus-

trială. O industrie care trăia prin bancă „particulară”, bancă a cărei mini erau înfipte adînc și periculos în capitalul Băncii Naționale. Este plutocrația partidului liberal și a celui neoliberal, zis și partidul poporului.

Dedesubt, evoluția își urma drumul ei anevoios, dar logic, fără nici o corelație, cu fațada luxos decorată, cu discursuri de industrializare forțată. Țăranul împroprietărit a fost nutrit cu iluzia brazdei, trasă cu mult ceremonial demagogic de către stăpînitorii absoluți ai celor șaptezeci și una de gubernii romînești. Mai tîrziu, suflul reacționar al guvernanților liberali și neoliberali s'a plimbat sfidător pe pustii ogoarelor țărănimii. Ca o stafie halucinantă. Nimic nu creștea pe hectarele împărțite în loturi simetrice. Și aci apare crima conducătorilor partidelor reacționare.

Nevroind să-și împrumute legitimitatea guvernelor lor și în încrederea masselor pe lingă aceia a Coroanei și necrezînd în capacitatea politică a poporului, au acordat sufragiul univrsal și au făcut împroprietărirea împinși numai de evenimente. Dar n'au crezut nici atunci după cum poate nu cred nici astăzi în durabilitatea reformelor.

Știau bine, că o Romînie așezată pe vechile ei baze de mari proprietăți, și cu stăpîni absoluți, ca medievali castelani, în vecinătatea unei imense Rusii cu un regim colectivist, nu se va putea menține în siguranță și va plana deasupra ei mereu probabilitatea unei grave comoțiuni sociale; mai ales după un război care a răscolit pasiunile și sentimentele de om, de demnitate omenească și de elementară justiție, a foștilor apărători și întregitori de țară.

Revoluția s'a evitat atunci grație acestei prevederi politice, pe care e elegant s'o recunoaștem reacționarilor ce au prezidat marile evenimente.

S'a întimplat însă, ca vechii conducători să nu știe trage toate consecințele logice impuse de aceste reforme. S'au lăsat paralizați de perspectiva — familial privind lucrurile, destul de sumbră — a pierderii prestigiului politic și de singură înțelepciune politică a unei Familii ce se obișnuise să privească înlătuirea istoriei din balconul castelului dominial dela Florica. Sufragiul univrsal a fost tratat în mod neloial și disprețuit, iar reforma agrară sabotată. Se urmărea desgustarea țăranului de pămîntul său, pe care nu mai putea să îl ceară — în mod direct — înapoi noului proprietar.

Pentru atingerea acestui scop mijlocul cel mai propriu era scăderea producției la hectar în comparație cu producția dinainte de război. Și cum putea să scadă această producție? Foarte simplu. Refuzînd țăranului toate uneltele de muncă și orice credit ce atunci putea fi acordat noilor „proprietari” cu o mai multă facilitate, pentru exploatarea lotului lor. Sco-

pul a fost într'adevăr ajuns. Producția la hectar s'a diminuat în mod simțitor, pe cînd în Cehoslovacia de o pildă a crescut.

Toată politica liberală de după război, a fost o politică de scepticism și de absolută neîncredere în capacitatea de rezistență economică a țărănimii. De aceia tot capitalul românesc de după război a servit pentru alimentarea unei industrii artificial creată, și în detrimentul noilor mici proprietari.

Consecințele acestei greșite politici au fost catastrofale, și „prin noi înșine” abia acum ajunge la scadența lui funebră.

... În rezumat, cu toate aparențele contrarii, n'au rămas decît două realități sociale distincte, vechile realități, proletariatul rural¹ și plutocrația. Clasele intermediare și-au manifestat tendințele, timid și cu multe eșecuri; căci toată viața economică a țării era în funcție de toleranța industriei și capitalului financiar al băncilor liberale, care ucideau orice inițiativă privată.

Burghezimea mijlocie romînească deci, n'a putut să-și pună bazele.

În mijlocul acestei crîncene bătălii economice, numai evreimea a știut nu numai să-și păstreze vechiul nivel economic, ci să și-l și mai ridice — în mod fatal — în raport cu cel al țărănimii. Acest fenomen economic a produs de sine înțeles și un dezechilibru moral, și ca în orice criză morală generală, simptomele nu întirzie să se arate sub diferitele lor forme. Antisemitismul de după război nu este nici el decît un asemenea simptom.

Și cum politica reacționară era o politică de eternă diversiune socială, criza trebuia exploatată; iar cînd situația guvernului era precară, această criză a fost agravată și generalizată după putință, fără nici o considerație la consecințele politice-interne sau externe, ce nu întirziau niciodată să se producă.

Antisemitismul român, fără nicio bază ideologică (ura nici nu poate avea, de altfel, o asemenea bază), profund imoral în acțiune ca și în toate manifestările sale teoretice, nu era decît un deconcertant și vulgar spectacol oferit în scopuri mici de către mici guvernanți, descopiați de realitățile social-politice și economice de după război, — unei categorii de declasați sociali.

¹ Proletariatul rural este pericolul social grav pentru România de mine și nu legenda proletariatului „intelectual”. Evident, guvernanții ar putea trata cu dispreț această clasă socială, căci ea există de multe secole fără să-și fi creat o reputație proastă, de natură a turbura „siesta politică” a conducătorilor. Proletariatul rural conștient însă, abia acum se naște.

Orice altă insistență asupra acestui penibil incident al vieții noastre sociale, o cred — lucrurile fiind prea cunoscute — de prisos. E bine să stabilim însă înc'odată, că aproape toată răspunderea situației grele de astăzi cade asupra partidului liberal, asupra reacționarilor cu moravuri politice ciocoiești, veritabili defecți sociali și economici ai României.

(Sfârșitul în numărul viitor).

Pavel Pavel

După șapte ani

In poarta curții unde ne-am oprit,
M'a 'ntîmpinat un zarzăr înflorit —
Un zarzăr alb ca părul meu încărunțit...
Și 'n pragul porții 'n care am bătut,
Un bull-dog negru m'a recunoscut
Și m'a lătrat cu un salut de «bun venit».

★

In poarta casei tale 'n care
M'ai găzduit întîmplător,
Cînd nu eram decît un călător
Bătut de vînt și mîngîiat de soare,
M'am regăsit ca 'n prima zi, cînd tu
Imi repetai cuvîntul: «Nu!» «Nu!» «Nu! ...
Și-ți ascundeai în palme ochii plini
De ură și neîncredere 'n sfreini...

★

Dar, cînd am vrut să plec
Ca un zezec,
Tu m' ai oprit
Cu graba unui gest nebănuit
Și'n gura ta, cuvîntul «Nu» s'a transformat
In alt cuvînt... Cuvîntul «Da» —
Un «Da» sonor și-adevărat
Pe care-l auzeam așa
Intîia oară'n viața mea.

★

Dar ce păcat că n'am putut
Să-l îngrijim așa cum am fi vrut!
Căci, într'o zi cu ploaie și cu vînt,
Cuvîntul «Da» se'mbolnăvi
Și-apoi muri,
Cum moare orișice cuvînt
Cînd nu-l mai poți șopti...

★

Și astăzi, după șapte ani,
Cînd morții-și schimbă locuința,
Eu, care mi am păstrat credința
In Zeii noștri subterani,
Mă'ndrept spre ei — cu voia ta —
Și-i rog frumos
Să'nvie pe defunctul «Da»
Cum a'nviat pe vremuri și Cristos.

Ion Minulescu

Insemnări pe marginea cărților

Upton Sinclair : „Petroleum“

Cartea aceasta a apărut în America, Franța, etc., de mulți ani. Interesul unei recenzii de recomandare a dispărut. Citirea ei însă mai ales în traducerea germană, direct după manuscris, fără retușările și suprimările din edițiile originale, mi-au impus reflecțiuni dureroase, sub oarecare aspect, interesante.

Rareori se întâmplă ca o carte să oglindească mai fidel, mai caracteristic moravurile unei colectivități ca romanul de care ne ocupăm. Titlul, subiectul, se referă la activitatea în care se desfășoară specific energia rasei americane. Deschizând o paranteză, simțim nevoia de a aminti că limbajul exteriorizând cursul gândirii este și un agent modificador al ei, concurează la un minimum de analiză și discriminare. Corectivul ce se poate aduce acestei opere nevoite, dar desigur necesară, — căci necesitatea aceasta a fost fără îndoială una din cauzele nașterii cuvintelor — necesitate care se presupune, cum se presupune problema față de soluție, este *ritmul* ce se imprimă stilului. Este specifică tipului american gândirea prea puțin analitică, rațională, activitatea pe toate tărîmurile rapidă și de suprafață. Cartea lui Sinclair are ritm repede, direct, potrivit pentru a sintetiza mereu impresii culese din examinarea unei imense cantități de material obiectiv.

* * *

Adjectivul „*american*” nu mai înseamnă astăzi un concept geografic sau etnografic, el este un element direct de cultură generală — utilizîndu-se pentru a marca o caracteristică „*gen american*”.

În istoria culturii și civilizației omenеști este o epocă deja nu prea recentă care se poate numi „*americană*” — și care nu se localizează la producțiunea continentului nou, ea în-

globind manifestările în toate direcțiile și ale spiritului european. America este opera oamenilor eminentemente practici.

Dintre Engleji, deja pozitiviști, și din celelalte nații, au pornit mereu spre meleagurile nouă spiritele cele mai întreprinzătoare. Întilnind și condițiuni de manifestare — proporție, risc, rezultat imediat — excepționale, spiritul practic s'a sublimat către un tip caracteristic. Cultul libertății în relațiile dintre indivizi și al solidarității necesitate de identitatea intereselor, a determinat regimul intern și extern al marelui popor nou. Creațiune în întiiul rind economică, fără extremitățile poetice ale nobleței tradiționale de sus și ale mizeriei de jos. America a pornit de la început pe calea celei mai puternice burghezii imaginabile. Totul a fost conceput acolo pe alte proporții de cât în lumea veche. Cantitatea ce se supunea muncii, munca însăși, capitalurile ținând pas cu spiritul cel mai aventurat în riscul producțiunii, toate condițiile de reglementare reciprocă pînă la conceperea unei monede, unitate-divizionară... de 5 ori mai mare în raport normal față de moneda Europei, conduc la construcția tipului american pe latura obiectiv-superficială, în opoziție adică cu spiritul european mai analitic, mai sceptic, mai contemplativ. Se cunoaște deosebirea esențială dintre noțiunile cultură și civilizație. E vorba de un plan similar celui *știință-aplicație*. Cultura americană nu se poate, mai mult ca oricare alta, deosebi, despărți de civilizația americană. Amindouă noțiunile se contopesc și mai mult în favoarea celei din urmă. Influența acestei contopiri se întinde de multă vreme și asupra restului lumii și în acest sens am vorbit mai sus de o epocă americană a culturii universale.

* * *

Concepția liberalismului economic care pornește de la premiza inițiativei individuale lăsată la capriciul condițiilor oviective ale luptei pentru existență, a favorizat în așa de mari proporții întreprinderile americane și a declanșat o concurență așa de exterminantă, încît îndată au trebuit să se formeze formidabile trusturi antagoniste. Metodele de lucru și comportare cu scop permanent prim beneficiul material nu au cunoscut zăgazarile prejudecății și scrupulului. Au fost și s'au menținut pe tărîm amoral așa cum îi stă bine să se desemneze.... „criteriul economic pur”.

Este greu de altfel a face parte unei morale mai scrupuloase în domeniul oamenilor de afaceri, în care sentimentele dacă nu se exclud aduc adesea grave dificultăți. Este netăgăduită permanența unor atitudini de lealitate, probitate în relațiile de afaceri, dar aceasta se înțelege în sens mult mai strîns și limitat la raporturile de reciprocitate directă, tip : „onorarea” obligațiunii luate.

De altfel tipul omului de afaceri s'a schimbat în societatea modernă față de concepțiile de pînă în veacul trecut. Și întinderea sferei de activitate, disparițiunea tot mai frecventă a legăturilor „intuitu personae”, importanța capitalului obiectiv, agravarea deosebirilor de clasă. — explică de ce tipul nou este mai în deficit față de morală. În această privință este elocventă o comparație între romanul lui Sinclair și ultima mare operă a lui Thomas Mann, laureat al premiului Nobel: *Buddenbrooks*. Eroi acestuia din urmă, în luptă cu noile valori în viața socială cad victime. Subtitlul e chiar „*Verfall einer Familie*”. Pe lângă relaxarea oarecum generală a regulilor morale înpuținată astăzi dureros în puterea de realizare a dreptății sociale se adaugă pentru America și considerațiunile, tendințele analizate mai sus. Dejucarea adversarilor eventuali prin interesarea bunei voințe a autorității, prin deviarea corectitudinii mandatarilor obștești, morala comerțului de interese nu o oprește — în concepția celui ce-și urmărește cu tenacitate ținta. Mituirea funcționarului public pentru a grăbi o lucrare ce-i cade în sarcină, atraparea în favoarea sa a unor avantaje pe care, cointeresînd pe arbitru, le răpește posibilității altora, sînt procedee quasipermise de morală zilnică. Desigur că e o cale mai directă, o evitare a pierderii de timp, munca este mai economisită. S'ar putea spune că de pe urma consecințelor acestei morale mai relaxate, progresul este mai mare. Ritmul activității este mult mai rapid, revenind din debușeurile de muncă mereu și variat deschise posibilități nouă pînă la cel din urmă membru al colectivității. Criteriul suprem dela Logică pînă la morală practică, în concepția americană este „*convenabilitatea*”. În Filosofie — Pragmatism, în Artă — cultul senzației nete, forte, rezumative, fără *détour-uri* și fără rezonanțe. Literatura americană nu a dat și nu se va ilustra dînd tragedii, gen care presupune grave și complexe probleme interne. Cultivă însă comedia și mai ales nuanța directă, tipică a conflictului obiectiv, extern, tare, cu efect organic asupra dispoziției sufletești a spectatorului.

„*Comedie americană*” — mai ales la cinematograful e ceva caracterizat de valorile de mai sus. În general cultul cinematografului în așa proporții ca în America se explică tot de preocupările obișnuite — obiective, exterioare precum și de nevoia de a se da sufletului ocazii ușoare de risipire a atmosferei acumulată zilnic. Are dreptate d. Suchianu cînd apropie filmul de starea sufletească a omului „*dus pe gînduri*”. Spiritul se odihnește, trăind singur, direct — dacă se poate spune — cu elementele primare, fără concursul neconținut obositor al funcțiunii de actualizare către o idee centrală aproape neconținut interesată, impresiunile din afară. Spiritul american are mai ales nevoie de asemenea destindere.

Nu este o întîmplare numai faptul că nicăiri pe pămînt

deși răzlețiți pe întregul lui, nu sînt mai mult contopiți cu întreaga colectivitate Evreii ca în America. Popor cu aptitudini de permanentă activitate, preocupat continuu de beneficiul lucrativ al întreprinderii, — nu se putea mai bine integra spiritului general ca în America.

Desigur nu trebuie pierdut din vedere că aceste caractere indică numai o permanență probabilă generală, indivizii — izolat — uneori determinînd curente, mișcări — putîndu-se ridica la preocupări, tendințe cu totul pure. Dealungul vremii Evreii și Americanii au adus imense contribuții doctrinare științifice și etice.

* * *

Cartea lui Upton Sinclair nu este numai artă.

Ea are un spirit de propagandă revoluționară care se trădează la tot pasul. După ce-i înțelegi teza începe să-ți pară rău că e prea mare. Meritul literar nu e de întîia mîna. Cea ce este însă cu deosebire interesant — și pentru acest motiv am socotit utilă menționarea ei chiar tardivă — e faptul că în descrierea moravurilor actualei societăți și civilizații, autorul reușește a le prezenta la fel, pe povîrnișul imund al corupției, în întreaga lume. Pe lingă societatea americană, trece prin fața obiectivului autorului Ocidentul european pînă la România suficient de mult și caracteristic prezentată la concursul imoralității și inechității. Doi din eroii romanului, Paul și Ruth Watkins — promovînd în mișcarea muncitorească își sfîrșesc prea de vreme viața. Primul, după ce a manifestat de copil — flămînd și aruncat pe drumuri — făgăduiala sufletească a celui ce consideră pomana ca un împrumut pe care mai tirziu realmente nu uită să-l plătească, după ce și-a călît viața și și-a fixat rostul în timpul eflorescenței pe săracul pămînt natal al familiei, înstreinat pe preț de nimic, a unei formidabile industrii petrolifere în folosul unor stăpîni care cunoșteau dela început secretul solului, — împins de preocupările și sentimentele sale umane la rolul de conducător al oastei celor în mizerie — după ce a luptat în timpul răsboiului în Siberia contra revoluționarilor ruși în expediția stipendiată de interesul și teama Capitalului american, — este lovit mortal de un grup de mateloți al căror patriotism a fost exultat pînă laucidere. Tortura fizică, morală, închisoarea — nedrept, neal — numai strategic administrate, sînt redade de autor cu revoltă și verosimilitate pentru toate locurile. Sora, Ruth Watkins — suflet de un devotament rar înnebunește și se aruncă într'o sondă strigînd pe un prieten de demult, un muncitor care și-a găsit moartea lucrînd la prima încercare de a capta aurul negru. Făceau parte dintr'o familie de exaltați, de fanatici. Fratele lor, Elie, predica Trinitatea evanghelică reușind să stăpînească sute de mii de nenorociți, cu atît mai fervenți credincioși, cu cît lipsa și mizeria făceau mai

mult loc speranțelor. Bineînțelele stăpînii bogați nu pregetau să ajute pe apostol cu enorme sume de bani, înlesnindu-i o viață de aventuri pămîntești, transfigurate artificios în minuni ale credinței. Intre detaliile unei vieți pline de muncă, preocupare, interes, cu imensă rodnicie bănească, autorul conturează cu măiestrie cîteva portrete principale și foarte multe pe al doilea plan.

Papă Ross, la început singur, apoi în asociații, posedă imense cîmpuri petrolifere și armate de lucrători. Fiul său Buny, inițiat de mic în secretul afacerilor este mereu desgustat de mijloacele utilizate de părinte: lasă familia lui Paul să ignoreze că ferma lor săracă ascunde petrol, cumpără cu mită fantastică graba autorității în a deschide drumuri la noile industrii, varsă milioane de dolari (— în asociație cu alții — miliarde de lei —) pentru alegerea Președintelui de Republică care a dat făgăduințe anticipate de favorizare a petroliștilor în dauna colectivității, etc... Cînd este vorba însă să se dea muncitorilor organizați dreptatea cerută de lipsa și greutatea ce conduc la inexistență fizică, tatăl rezistă... trebuind să se solidarizeze cu întreaga breaslă a întreprinzătorilor. Buny, tampon între aceste interese vrăjmașe, ajutînd neconștient mișcarea muncitorească — ajunge la sfîrșit să fundeze o școală de propagandă și educație revoluționară cu moștenirea imputînată, disimulată de tovarășii hrăpăreți ai tatălui său mort subit. Moravurile înaltei societăți, lumea tinerilor, cadrul universitar, războiul, revoluția, etc... sînt subiecte particulare bine înlănțuite în roman. Cartea a făcut mare răsunset, a determinat și o reacție. Autoritățile americane au comis abuzul popririi și cenzurii.

Puritanismul era pus la încercare în mod grav. Moravurile de dîncolo de ocean erau descrise ca fiind doar cele de la noi... din lumea veche ridicate... la puteri americane. Cartea are interes prin aceea că dă teribilă ascuțime problemei moralei publice într'o epocă în care imense mișcări de jos sînt înăbușite tocmai sub egida pretențiunii că simțul moralei și al solidarității leale anticipează soluția scontată de la schimbarea formei sociale.

* * *

În unul din numerele acestei reviste, d. M. Ralea a publicat un articol pe care minți foarte încercate l-au considerat de o amploare și o sugestivitate rară. Acolo d-sa vorbește de scepticism și morală despre care spune că se susțin reciproc foarte des, că în nici un caz nu se dușmănesc. Dar acest lucru (și mai ales în speța d-sale de aceea se verifică) nu e posibil decît la oamenii sceptici care au prin înclinațiune naturală o excepțională senzibilitate pentru durerea altuia, a anonimului și în orice caz un element sigur sustras

scepticismului: Respectul de sine. Cum ar fi posibil ca un asemenea om să agraveze prin fapta sa amărăciunea obștei chiar dacă scepticismul ar ridica acestei fapte orice colorit pe care i l-ar da considerațiunea principiilor morale.

Rămîne deci valabilă observația curentă că scepticismul favorizează decadența morală.

Societatea actuală trăește o epocă de scepticism care pentru oamenii de sensibilitate obișnuită alimentează o imoralitate îngrozitoare.

Se impune o reacțiune, o restabilire a moralei în făgașul principiilor raționaliste.

Obiectivismul sociologic nu aduce servicii moralei practice. E necesară o revenire la idealismul kantian și fichtean. Pe tărîm practic, politic, o încercare imediată de a zăgăzui emite-rea în scris, vorbă și acțiune, de facturi disimulate pentru a justifica raptul unei situațiuni favorizate pentru care concurența cinstită publică nu și-a dat verdictul. Toate crizele vor trece. Aceasta cere o revoluționare de mentalitate. Generația tînără protestatară e mereu redusă la tăcere prin cooptarea u-nora în rîndul privilegiaților. Va veni însă un moment în care lucrul nu va mai fi posibil, și interesul culturii și al umanității îl cere cit mai apropiat. Cu foarte multă dreptate observă d. Ralea că acuitatea problemelor morale prezumă un mediu înaintat, chiar decadent. La noi însă fenomenul nu ar putea indica decadentismul decît în primul sens lexic al cuvîntului, desbrăcat de rezonanța multilateralității manifestărilor intelectuale și estetice cu care s'au ilustrat societățile în declin.

Laurențiu I. Preutescu

Naționalismul de Stat

L'essence d'une nation est que tous les individus aient beaucoup de choses en commun et aussi que tous aient oublié bien de choses.

E. RENAN

Naționalitățile de azi nu mai sînt cele de ieri. Nu trebuie să le socotim așa pentru ca ele înseși să nu păstreze alita dintr'un trecut pe care trebuie să-l declarăm încheiat.

N. IORGA

Prolegomene

Situațiunea demografică a Statului român, așa cum a fost statornicit de tratatele de pace care au încheiat ultimul război; existența pe teritoriul său, alături de o populațiune în majoritate, omogenă, a unor grupuri de oameni deosebiți prin limbă și tradițiuni de populațiunea majoritară, ridică o problemă a cărei importanță este covârșitoare pentru destinele acestei țări și anume aceia a posibilității de integrare a minorităților în viața Statului român.

Firește că, sub raportul legal, modul în care aceste minorități se integrează în structura Statului nostru, este stabilit prin tratatele internaționale și prin legile privitoare la aceste tratate¹, dar prin această legiferare problema nu este încă soluționată. În primul rînd o problemă atît de complexă cum este aceia a integrării populațiunilor minoritare în Statul român nu poate fi soluționată, în mod exclusiv, printr'o legiferare directă, legea nefiind decît unul din factorii, desigur dintre cei mai importanți, care pregătesc această soluționare. În al

¹ Tratatele dela St. Germain, Trianon și Paris.

doilea rînd, legislațiunea existentă azi s'a dovedit insuficientă, chiar în sfera ei proprie de activitate, din cauza confuziunilor de interpretare la care dă în general naștere. Legislațiunea aceea are, în ceiace privește populațiunea minoritară, un caracter defensiv. S'a urmărit prin ea de a se garanta minorităților din Statul român, aceleași drepturi civile și politice de care se bucură și populațiunea majoritară a acestui Stat. În scopul acesta s'au prevăzut, pentru locuitorii minoritari, două categorii de drepturi. Pe deoparte o serie de drepturi cu caracter strict individual care nu sînt, de fapt, decît enumerarea drepturilor civile și politice de care se bucură populațiunea majoritară, iar, pe dealtă parte, cîteva drepturi avînd un caracter colectiv, atribuite „*minorităților etnice de limbă sau de religie*”. Existența acestor din urmă drepturi² atribuite minorităților considerate ca unități colective, precum și faptul că ele sînt garantate de Societatea Națiunilor³, a dat naștere, atît în rîndurile minoritarilor cît și în acele ale majorității, unei grave erori de interpretare. Influențați de ideologia naționalitară a sec. al XIX-lea precum și de amintiri istorice, prea recente ca să fi putut fi uitate, mulți au văzut în aceste drepturi colective, consacrarea minorităților ca unități naționale deosebite cu drept de autodeterminare și organizare proprie; adevărate subiecte de drept public intern și internațional⁴. Concepțiunea aceasta în care problema minorităților este înfățișată ca un simplu raport de forțe între diferitele grupuri naționale — majoritară și minoritară — din Statul român nu-și găsește însă nici un temei legal în tratatele existente, iar, ca simplu deziderat, ea ne apare ca un pericol ce amenință deopotrivă atît Statul român cît și pe fiecare membru al acestui Stat în parte. Drepturile minorităților etnice, de limbă și de religie, pe care le-am enumerat în notă, nu sînt drepturi naționale, ci simple garanții care să le dea posibilita-

² Acordarea de înlesniri cetățenilor romîni de altă limbă spre a se putea folosi de limba lor, fie oral, fie în scris, înaintea Tribunalelor. (Tr. Paris art. 8. Trianon art. 58). În orașele și districtele în care minoritarii locuiesc în proporție considerabilă, Statul va înlesni instrucția copiilor în limba lor maternă, avînd însă dreptul de a impune în aceste școli și limba romînă. (Tr. Paris art. 10. St. Germain 69. Trianon 111 al. 5). De asemenea în astfel de orașe se va afecta minorităților, în scop de educație de religie și de caritate, o parte echitabilă din fondurile publice. (Tr. Paris art. 10. St. Germain 69. Trianon 111 al. 5). Se mai prevede autonomie locală pentru Sași și Secui, sub controlul Statului, în ce privește chestiunile religioase și școlare. (Tr. Paris art. 10).

³ Tratatul din Paris art. 12.

⁴ Iosif Iacob, *Chestiunea Minorităților și Uniunea Maghiară*. Oradea, 1923.

tea de a-și conserva limba, credința și cultura proprie. Deosebiri de limbă, de credință și de cultură, care pînă mai ieri erau emblemele unor națiuni diferite, pot și în viitor sluji de embleme naționale. Dar nici un tratat nu a recunoscut vreunei minorități din Statul român, dreptul de a cultiva un naționalism diferit de cel românesc și nici existența acestor deosebiri nu implică, cu necesitate, națiuni diferite. Deosebirile de limbă sau de credință religioasă nu sunt întotdeauna semnele unei deosebiri de naționalitate și solidaritatea națională triumfă adesea asupra acestor deosebiri⁵. Neavînd nici o bază legală, ideea de minoritate națională poate fi totuși examinată ca o simplă revendicare, ca un drept de cîștigat și ca o credință ce se propagă. Privită astfel, ea pune în discuție însăși existența de Stat național unitar a Romîniei, așa cum o definește art. 1 din Constituție. Recunoașterea minorităților ca persoane colective cu caracter național, implică pentru ele dreptul de autodeterminare, de autonomie națională, ceiace ar împărți membrii Statului român, nu în cetățeni deopotrivă de îndreptății de a participa la viața acestui Stat, ci în grupuri naționale, cu personalitate morală proprie, sinteză a tendințelor fiecăruia din aceste grupuri, în parte. O astfel de împărțire a populației Statului român ar duce în mod fatal la un conflict între diferitele naționalități, inclusiv cea majoritară, conflict care nu s'ar termina decît în ziua cînd Statul național român ar dispărea, fie prin transformarea lui într'un Stat federal organizat după un criteriu naționalitar, fie prin desmembrarea lui după aceeași normă. Este o perspectivă care ne arată destul de lămurit semnificația pe care o are, pentru Statul român, propaganda pentru recunoașterea minorităților ca unități naționale.

Dar și sub raportul individual, influența acestei idei de minoritate națională nu este mai puțin nefastă. Pentru fiecare individ în parte, această idee ridică bariere sufletești arbitrare atît între el și Statul căruia îi slujește și care îi condiționează existența, cît și în relațiunile lui cu membrii celorlalte grupări „naționale”. Este un conflict tragic care, pe de o parte, îl împiedică de a se simți parte integrantă în organizmul Statului și de a cunoaște bucuria acestei participări, iar pe de alta, îl silește ca în activitatea sa socială să-și comprime tendințele de simpatie sau de interese practice, după imperativele grupului național din care face parte. Relațiunile sale sociale, reacțiunile de simpatie sau de antipatie, nu mai sînt determinate de afinități sufletești sau de interese, decît în-

⁵ Exemplul Belgiei, unde se vorbesc două limbi, și al Elveției, în care se vorbesc trei, este convingător. În preziua izbucnirii revoluției franceze, mai multe milioane de Franceji nu cunoșteau încă limba franceză. (Lefebure, Guyot și Sagnac, *La Révolution Française*, pg. 9).

lăuntru al fiecărei grupări naționale. Dincolo de frontierele imaginare ale acestor grupări, criteriile individuale sînt subordonate criteriului naționalitar. Rezultatul acestei subordonări este o falsificare a întregii manifestări sociale a fiecărui individ, prin abaterea activității lui de la scopurile firești, pe care i le pune viața de Stat.

Statul nu este numai o unitate politică, ci, în același timp, și o unitate economică. Diviziunea muncii sociale, modul în care activitățile individuale se diferențiază, este specifică fiecărui Stat în parte. Condițiunile de așezare geografică și de productivitate naturală a teritoriului, de dezvoltare socială și politică a populațiunii precum și faptul că Statul este o unitate politică, determină ca legile vamale și fiscale, ce prezidează la divizarea activităților individuale, să fie diferite în fiecare Stat. Această individualizare economică a Statului nu determină însă numai o împărțire anumită a muncii sociale. Prin însuși faptul acestei împărțiri, ea leagă între ele activitățile individuale izolate, făcîndu-le să concureze la opera comună, care este existența Statului. Este un proces simultan de diviziune a muncii sociale și de cooperare a activităților individuale la opera socială comună, ceiace caracterizează mersul normal al vieții de Stat. Acest proces nu este însă posibil decît într'un regim de libertate civilă și politică, care permite diferențierea muncii sociale după criteriul aptitudinilor, diferite, ale fiecărui om în parte.

Căci numai astfel se va stabili o armonie între fiecare individ și activitatea lui socială și numai astfel fiecare activitate, oricît de umilă ar fi ea, va fi înadevăr un element de cooperare la existența Statului. Această libertate nu ar putea însă exista într'un Stat, în care ar triumfa credința în caracterul național al minorităților, credință care sparge unitatea Statului, prin barierele naționalitare pe care le ridică între cetățenii acestui Stat, bariere care determină o repartizare a muncii sociale, nu după aptitudinile individuale, valorificate prin prizma intereselor Statului, ci după interesele particulare ale grupurilor „naționale”.

* * *

Cunoașterea pericolelor pe care le prezintă, atît pentru Statul român, cît și pentru fiecare cetățean în parte, credința în caracterul național al grupurilor minoritare, este primul pas pentru înțelegerea raporturilor dintre Stat și populațiunea minoritară. Această cunoaștere ar rămînea însă fără de rezultat dacă, pe de-asupra tendințelor particulare ale majorității și ale grupurilor minoritare, nu și-ar face drum, în mod firesc, sentimentul unei solidarități a tuturor membrilor Statului, al unei comunități de destine și de interese, care să permită substituirea unui naționalism ce-i îmbrățișează pe

toți membrii săi, naționalismelor particulare fiecărui grup în parte; cu alte cuvinte, dacă activitatea Statului nu ar tinde prin ea însăși, la crearea unui naționalism de Stat.

Punctul de plecare al unei doctrine naționaliste este ideea pe care și-o formează națiunea despre sine însăși. O determinare a grupului național, după anumite caractere comune membrilor săi, este premisa oricărui naționalism. Aceasta ne explică de ce naționalismul este, în mare parte, operă de propagandă. Modul în care națiunea se concepe pe sine însăși, este ca orice fenomen de cunoaștere, sub influența factorilor intelectuali. El depinde de gradul de dezvoltare culturală la care a ajuns națiunea, dar și, mai ales, de propaganda conducătorilor politici ai acestei națiuni.

Conștiința națională este, la început, conștiința unui grup restrâns de oameni, care o răspindește apoi, pe cale de propagandă, în întreaga națiune. Dar în faptul că această cunoaștere de sine, fără de care o națiune nu ar putea exista, este supusă influențelor culturale și politice, rezidă și germenele unei posibilități de discordie națională. În adevăr, alături de aspectul subiectiv al națiunii — modul cum națiunea se concepe pe sine însăși — trebuie să deosebim aspectul ei obiectiv, adică ceiace este această națiune, ca fenomen social, determinat de condițiuni obiective. Și este cu puțință ca ideea pe care și-o formează națiunea despre caracterele ei distinctive și mai ales despre factorii ei de coeziune, să fie greșită. Mai mult încă, se poate întâmpla ca această idee să vie în conflict cu condițiunile obiective de existență ale națiunii. Posibilitatea unui astfel de conflict ne apare cu evidență dacă ținem sama de caracterul esențial al națiunii. Națiunea este un concept politic. Ea se definește fie în raport cu un Stat actual, care în acest caz este reprezentarea ei juridică, fie în raport cu un Stat viitor, pe care tinde să-l realizeze. Situațiunea națiunii față de acest Stat, actual sau ideal, dă fiecărei probleme naționale aspectul ei specific, determinat de condițiunile diferite de existență ale grupului național. O națiune care aspiră să devină Stat e nevoită să-și accentueze caracterele ei distinctive, să se izoleze cât mai bine de celelalte grupuri naționale, în timp ce, o națiune devenită Stat, nu mai are nevoie de accentuarea caracterelor ei distinctive, existența lor fiind asigurată prin însăși ființa Statului.

Acestor variațiuni ale aspectului obiectiv al națiunii, îi corespund, în mod normal, variațiuni ale aspectului ei subiectiv. Națiunea care aspiră să devină Stat se concepe altfel decât națiunea devenită Stat. În cazul dintii ea se concepe ca o colectivitate circumscrisă în mod fatal de legăturile de sînge ce-i unesc pe membrii săi. Ea se imaginează ca o permanență genealogică, ca descinzînd din același grup de oameni; într'un cuvînt, ca o rasă, în înțelesul zoologic al cuvîntului. În

cel de-al doilea caz, națiunea se concepe ca o comunitate de elemente spirituale. Ea se recunoaște în tradițiile ei, în cultura ei precum și în voința permanentă a membrilor săi, de-a trăi uniți în aceeași organizație de Stat. Paralelismul acesta între cele două aspecte ale națiunii pe care îl întâlnim, atât la națiunile complex unificate cât și la acele care aspiră la unificare, încetează însă în momentele de tranziție ale națiunii, dela o stare la alta. În momentul în care o națiune ce năzuia să devină Stat, sau, ceiace este același lucru, să-și întregască hotarele, își realizează idealul, se întâmplă o disociere între cele două aspecte ale națiunii. Condițiunile obiective de existență ale națiunii se schimbă brusc, prin noua alcătuire politică, în timp ce ideea pe care și-o forma națiunea despre sine, înainte de realizarea idealului său național, stăruie încă multă vreme în sufletele membrilor națiunii. Această disociere, care în mod firesc, s'a produs și în Statul nostru, este nu numai cauza tuturor confuziunilor, cu caracter național, dar și o puternică stavilă împotriva tendințelor de unificare națională pe care Statul, prin propria sa activitate, le creează.

Statul este o mare forță de unificare națională. Stabilind pentru membrii săi un cadru comun de ordine și de justiție care îngăduie libera lor dezvoltare, obligându-i pe toți să participe la activitatea sa, prin obligațiunile militare, electorale și fiscale pe care li le impune; creînd prin legiuirea sa economică o solidaritate de interese între ei, Statul substituie treptat idealurile particulare de grup, întemeiate pe trecut, un ideal politic de viață comună. Fiecare cetățean cooperind, vrînd, nevrînd, la opera comună care este existența Statului, capătă în mod mai mult sau mai puțin spontan, sentimentul individualității acestui organism politic din care face parte și care îi condiționează propria sa existență. Sentimentul acesta este primul pas de integrare în viața națională a Statului. Conștiința grupului politic din care face parte, trezită în sufletul fiecăruia, dă limbii și valorilor naționale prestigiul necesar adoptării lor de către elementele eterogene ale Statului.

Activitatea de unificare națională a Statului rămîne însă fără de rezultat dacă doctrina națională, sprijinită și răspîndită de reprezentanții Statului nu îngăduie o lărgire a grupului național primitiv, prin asimilarea elementelor eterogene ce locuiesc în Stat. Concepțiunea naționalistă, curentă, admite astăzi în Statul român, o deosebire între ideea de cetățean și aceia de național. Este o distincție care exprimă, pînă la un punct, situația actuală de fapt, din Statul român dar care constituie, prin influențele pe care le are, un pericol pentru evoluția acestui Stat. Într'un Stat național, această deosebire nu este decît revelarea rezistenței pe care-o întîmpină Statul din partea grupurilor minoritare, pe de o parte, și din partea ma-

jurității, pe de alta, împotriva organizării sale actuale. Ea este expresia unei lupte latente, ce poate deveni oricînd actuală, pe care aceste grupări o duc împotriva echilibrului politic — intern și internațional — care este Statul.

Am arătat inconvenientele acestei opozițiuni, între ideile de cetățean și de național, pentru populațiunea minoritară. Pentru populațiunea majoritară, această opozițiune ne apare deadreptul absurdă. Ea putea avea un înțeles într'un Stat al cărui principiu de autoritate s'ar fi întemeiat pe o clasă, redusă ca număr, de stăpînitori; dar ce sens poate să aibă un conflict între națiune și Stat, atunci cînd acest Stat își întemeiază dreptul de a comanda, pe principiul democratic.

Antagonismul dintre națiune și Stat își găsea o explicațiune înainte de crearea Statelor naționale. Prin crearea acestor State, antagonismul a încetat și naționalismul nu mai poate fi prețuit decît prin prizma intereselor de Stat. Slujind ideia acestui Stat, naționalismul trebuie să se disciplineze după norme trase din necesitățile lui de existență și să-și modifice metodele în raport cu aceste norme.

Rațiunea aceasta de a fi a naționalismului, ne îndrumază să căutăm în examenul obiectiv al națiunii și al Statului justificarea și conținutul unui naționalism de Stat.

Ce este o națiune și ce este un Stat, sînt desigur două întrebări care comportă cercetări și răspunsuri diferite. Dar rațiunea istorică care a determinat punerea acestor chestiuni, ne arată că ele nu sînt decît subdiviziunile unei probleme mult mai vaste și anume, aceia a relațiunilor dintre națiune și Stat. Sub raportul politic, practic și teoretic, determinarea ideii de națiune nu are alt scop decît să justifice drepturile națiunii, în organizarea și conducerea Statului, după cum lămurirea ideii de Stat nu tinde decît la precizarea drepturilor puterii publice asupra națiunii. Iată pentru ce socotim necesară o privire generală asupra acestor relațiuni, rămînînd ca, mai firziu, să tragem concluziunile, ce se vor impune din această examinare, pentru determinarea ideilor de națiune și de Stat.

Relațiunile dintre națiune și Stat se desfășură și pot fi examinate într'o dublă perspectivă. În primul rînd ele ne apar într'o perspectivă, pe care am putea să o numim etnografică, în care aceste relațiuni capătă caracterul lor special din deosebirea de naționalitate ce există între deținătorii puterii de Stat și păturile guvernate. În al doilea rînd, aceste relațiuni ne apar într'o perspectivă, pe care putem să o numim democratică și în care ceiace interesează este modul în care națiunea participă la viața de Stat, abstracție făcînd de situațiunea etnografică a guvernaților și a guvernanților.

Firește că aceste două perspective, în care se desfășoară raporturile dintre națiune și Stat, au multe puncte comune și

vom vedea cum evoluția raporturilor, ce ne apar în perspectiva pe care am numit-o etnografică, a fost influențată, dacă nu determinată, de relațiunile „democratice” dintre națiune și Stat. Ne va apare astfel, cu claritate, că principiul democratic al participării națiunii întregi la conducerea Statului, a creat, în bună parte, principiul naționalităților și, prin el, Statul național.

Cu toate acestea cele două perspective, pe care le-am indicat, nu pot fi confundate și, în cele ce vor urma, fără a pierde din vedere strinsa legătură ce există între ele, nu ne vom ocupa decât de aspectul etnografic al relațiunilor dintre națiune și Stat.

In ce constă acest aspect ?

Dacă admitem, cu Duguit⁶, că ceiace constituie caracterul esențial al Statului este diferențierea populațiunii sale în guvernați și guvernanți, se poate întâmpla ca, între pătura guvernată și acei care dețin puterea publică, să existe deosebiri de origine etnică, de limbă sau de moravuri. Ce influență pot avea aceste deosebiri asupra relațiunilor dintre populațiunea guvernată și puterea de Stat ?

Răspunsul la această chestiune comportă o cercetare a evoluției istorice a acestor relațiuni, dela începuturile lor și pînă la noua așezare politică consacrată de tratatele de pace din 1918—1920, precum și o examinare a factorilor care au determinat această evoluție.

La începutul formării Statelor europene, deosebirile etnice dintre guvernați și guvernanți, nu au nici-o importanță politică. Organizarea Statului mai păstrează încă mult din caracterul cuceririi, care i-a dat naștere.

Puterea publică, cu excepția Angliei care dela 1215 are un început de Constituție, este deținută în mod exclusiv de un monarh care o poate transfera unei alte persoane ca un bun privat, fără ca populațiunea guvernată să aibă a-și spune cuvîntul. Întîmplarea sau bunul plac al monarhului, pot aduna astfel, în același imperiu, populațiuni de origini diferite și deosebite între ele prin limbă și moravuri, ca în imperiul lui Carol Quintul.

Pe nesimțite însă, înăuntrul acestei stări de fapt, apar, în diferite puncte ale Europei, manifestări revelînd începuturile unei noi mentalități politice care, desăvîrșindu-se dealungul veacurilor, se va realiza abia în zilele noastre: mentalitatea națională.

Cea dintîi manifestare a acestei mentalități o întîlnim în veacul al XIV-lea, în Franța, cu prilejul tratatului dela Brétigny (1360) prin care Ioan cel Bun cedase regelui Angliei, sud-vestul Franței. În această împrejurare, locuitorii regiunii

⁶ Duguit, *Droit Constitutionnel*, Vol. I.

cedate, protestară împotriva transfertului de suveranitate și negară suzeranului lor, dreptul de-ai ceda unui alt suzeran, fără ca ei să fie consultați ⁷.

Acestui început al ideii de autodeterminare colectivă, îi urmează curînd, la începutul veacului al XV-lea, de astă dată în Boemia, o mișcare politică mult mai puternică și cu repercusiuni vaste asupra mentalității naționale în formațiune, mișcarea husită. Mișcarea aceasta, de reformă religioasă, are un caracter profund național. Ea este o reacțiune a Cehilor, împotriva prea marii puteri pe care o exercita, în acea vreme, minoritatea germană. Principiul național în conducerea Statului, este afirmat cu claritate de Huss. „Cehii, spunea el, trebuie să fie cei dinții în regatul Boemiei, așa cum sînt Francejii în Franța și Germanii în Germania” ⁸.

Dar, pe lângă acest caracter național local al mișcării husite, această mișcare are și o importantă influență asupra formării ideilor naționale în general. O influență care se datorește dorinței husiților de a face prozeleți printre celelalte popoare precum și metodei pe care o întrebuițau ei pentru răspîndirea credinței lor, traducînd în limba poporului cărțile sfinte.

Prin aceste traduceri, limbile naționale capătă o strălucire, necunoscută încă pînă atunci, și pe care o împrumută cuprinsului sfînt pe care îl exprimă, strălucire care va da, mai tîrziu, valoare de simbol de unificare națională acestui grai al poporului. O astfel de influență avu mișcarea husită și asupra Romînilor. Datorită ei se traduseră, pentru întîia oară în romînește Psaltirea, Evanghelia și Faptele Apostolilor ⁹.

La noi, traduceri acestea s'au răspîndit puțin. Dar așa cum mișcarea religioasă, care le dăduse naștere, nu era decît preludiul mării frămîntări spirituale care avea să fie Reforma, tot astfel traduceri în romînește a cărților sfinte făcute în veacul următor, sub influența Reformei, nu erau decît reeditarea cu mici modificări, a textelor husite ¹⁰.

Mișcare de prefacere religioasă, Reforma revelează în același timp un puternic sentiment național la promotorii ei și constituie o cauză importantă a transformărilor naționale de mai tîrziu.

În apelul său „*pentru ameliorarea societății creștine*” Luther se adresează „*nobleței creștine de națiune germană*” iar Ulrich von Hutten se adresează, ce e drept, întregii creș-

⁷ H. Hauser, *Le principe des nationalités*, pag. 11.

⁸ L. Leger, *Histoire de l'Autriche-Hongrie*, pag. 166.

⁹ N. Iorga, *Istoria Literaturii Romîne*, pag. 103.

¹⁰ N. Iorga, *Ibid.*, pag. 192.

tinătăți dar, în primul rînd, „patriei de națiune germană”¹¹. Același caracter național îl are și mișcarea de reformă a lui Zwingli, în Elveția.

Dar marea importanța a Reformei, pentru mișcarea națională, rezidă în influența pe care a avut-o asupra dezvoltării mentalității naționale. În Apus, această influență a fost, oarecum, directă. Reforma a rupt unitatea religioasă a popoarelor catolice. Tratatetele din Westfalia, care încheie lungul război deslănțuit de Reformă, consacră ruperea unității politice a Europei centrale, care este împărțită în State suverane. Și dacă este adevărat că, din această prefacere politică, au beneficiat mai mult suveranii decît națiunile¹², nu este mai puțin exact că noua alcătuire politică a favorizat particularismele naționale și a creat o conștiință națională comună aceluiași Stat.

Pe lângă determinarea aceasta, imediat, a alcătuirii politice europene, Reforma a avut și o influență, ale cărei roade au apărut mai tîrziu, asupra formării națiunilor. Această influență, Reforma a exercitat-o pe două căi deosebite: prin ridicarea prestigiului graiurilor naționale, pe de o parte, și prin ideile pe care le-au răspîndit reformații asupra puterii de Stat, pe de altă parte.

Ceiace făcuse, în mic, mișcarea husită, pentru graiurile naționale, o face, cu mai multă amploare, Reforma, introducînd limba poporului în slujba religioasă și mai ales, traducînd Biblia în această limbă. Pentru ținuturile românești, influența Reformei este foarte însemnată¹³. Datorită propagandei reformate se imprimă cele dintîi cărți românești, în veacul al XVI-lea începînd cu catechismul dela Sibiu (1544) și continuîndu-se cu tipăriturile lui Coresi. Firește că o limbă scrisă nu însemnează, cu necesitate, o conștiință națională, comună azelora ce se servesc de această limbă.

Dar acest prețios vehicul al ideilor și sentimentelor unui popor, care este limba scrisă, face cu puțință nivelarea particularismelor locale și formarea unui fond de tradiții și de aspirații comune. Cu drept cuvînt, scrie d. N. Iorga cu privire la tipăriturile lui Coresi: „Marele merit al acestor cărți e „poate acesta că, trecînd hotarele, au adunat sufletește prin „viața culturală pe toți Românii laolaltă. Prin ele mai mult „decît prin vechile manuscrise care circulau greu și se copiau „pușin, nedesăvîrșit, s'a întemeiat o viață literară comună a „tuturor Romjnilor”¹⁴.

¹¹ H. Hauser, *Op. cit.*, pag. 13.

¹² E. Bourgeois, *Manuel Historique de Politique Etrangère*. Vol. I., pag. 15.

¹³ N. Iorga, *Op. cit.* I, pag. 173.

¹⁴ N. Iorga, *Op. cit.* I, pag. 192.

Pe lângă această ridicare a prestigiului limbilor naționale, Reforma a avut și un rol important în elaborarea principiiului de autodeterminare națională, prin aportul pe care l-a adus ideilor și instituțiilor democratice. Între ideia democratică a participării națiunii întregi la guvernarea Statului și ideia națională a contopirii națiunii și a Statului, nu este numai o relațiune teoretică. Nu numai că doctrina națională nu s'a putut forma, fără ajutorul ideilor democratice, dar însăși infăptuirea ideii naționale coincide cu triumful doctrinei democratice.

Legăturile între Reforma franceză și elvețiană, și evoluția democrației sînt multiple. Pe de o parte, instituirea egalității spirituale a tuturor creștinilor a pregătit ideia de egalitate politică, în organizarea și conducerea Statului¹⁵. Pe de altă parte, protestanții francezi au fost aduși să se întrebe dacă puterea publică este legitimă sau nu. Această întrebare, pe care și-au pus-o pentru întia oară, teologii din evul mediu, găsește, în scrierile protestanților francezi, Th. de Bèze și Fr. Hotman, un răspuns care conține, în esență, doctrina democrată de mai tîrziu.

În concepțiunea lor, națiunea este o persoană colectivă, anterioară puterii publice și superioară ei. Între puterea publică și națiune există un contract, în baza căruia ființează Statul, pe care ambele părți sînt ținute să-l respecte¹⁶.

Doctrina democrată și națională, așa cum o formulase veacul al XVI-lea, nu are în acest timp, nici o influență asupra organizațiunii politice a Europei. Ideia de Stat și de echilibru între State, domină această organizație. Deasemenea în veacul următor, tratatele din Vestfalia, care, prin posibilitățile de dezvoltare pe care le deschid națiunilor, însemnează o victorie pentru viitorul lor, nu țin totuși sama de principiul național în determinarea frontierelor dintre State. Mai tîrziu însă, pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea și la începutul celui următor, apar două manifestări importante ale doctrinei politice naționale, cu prilejul tratatelor dela Ryswik (1697) și Utrecht (1713). În aceste tratate se prevede, pentru întia oară, dreptul populațiunii dintr'un teritoriu anexat de a-și conserva naționalitatea, emigrînd din acest teritoriu. În

¹⁵ H. Hauser, *Op. cit.*, pag. 16.

¹⁶ Duguit, *Op. cit.* I, pag. 572. O manifestare politică a acestei concepțiuni contractuale a Statului, ne este cunoscută din anul 1526, cu prilejul tratatului dela Madrid prin care François I cedase lui Carol Quintul, Burgundia. Statele Burgundiei, reunite la Dijon, protestară împotriva separării lor de Coroana Franței, declarînd că locuitorii au devenit Francezi în baza unui contract și că, prin urmare, ei nu pot fi despărțiți, fără voia lor de Franța. R. Johannet, *Le principe des nationalités*, pag. 67.

a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, aceste manifestări sporadice, ale unei doctrine politice în formațiune, fac loc unei mișcări continue de organizare națională. Pe de o parte, cercetările filologilor și istoricilor din diferitele puncte ale Europei precum și marea revoluție franceză, dau naștere unei mișcări naționale generalizate, iar, pe de altă parte, sub influența ideilor lui J. J. Rousseau și ale revoluției franceze, doctrina naționalitară capătă forma ei complexă.

O activitate intensă de meditare a originilor străbate în acest timp Europa¹⁷. În Germania, Italia, Boemia și în Ardeal, cercetători erudiți ai trecutului scot la iveală începuturile națiunilor. În Germania, în timp ce Herder și Lessing îndrumază spre o artă națională, Winkelman începe seria studiilor asupra societăților antice, continuate de Hayne și Wolf, ale căror metode de cercetare vor fi întrebuițate, de la începutul veacului al XIX-lea, pentru revelarea originii Germanilor. În Italia, sub influența archeologilor și istoricilor germani, archeologii italieni îndeplinesc aceeași operă de reînviere a originilor naționale. În Boemia, istorici și filologi caută în începuturile istoriei Cehilor, elementele de constituire ale națiunii cehe. Aceiași activitate o îndeplinesc, în țările române, Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai¹⁸. Dar mișcarea națională deslănțuită, nu are în această vreme, decât un caracter cultural. Nu existau încă în ea dorinți de viață politică comună. În Germania, împărțită în numeroase State mici, patriotismul nu depășește hotarele fiecărui Stat.

¹⁷ R. Johannet, *Op. cit.*, pag. 83.

¹⁸ Conștiința unei comunități de limbă și de cultură exista, mai de demult, în sufletele Romînilor. Astfel, cărțile lui Coresi din veacul al XVI-lea se adresa Romînilor de pretutindeni. Mai târziu, în prefața la „Cartea de Invățătură” a mitropolitului Varlaam, din 1643, se scrie că învățăturile se îndreaptă către toată „seminția romînească de pretutindeni”, iar în prefața mitropolitului ardelean Simion Ștefan, la Noul Testament de Bălgrad (1648), ideia identității Romînilor din toate ținuturile romînești este exprimată cu claritate. (N. Iorga, *Op. cit.* I, pag. 281).

Această idee a unității Romînilor se precizează în scrierile cronicarilor prin introducerea ideii de origine. Gr. Ureche vorbește cel dintîi de izvorul comun roman dela care s'au tras Muntenii și Moldovenii. (N. Iorga, *Op. cit.* I, 187).

Ideia originii romane fu reluată, cu entuziasm dar și cu metodă, către sfîrșitul veacului al XVII-lea de către Miron Costin. Atît în „Cronica țării moldovenești și muntenești” scrisă în limba polonă la 1684 cît și în „Cartea pentru descălecatul d'întîiu al țării Moldovei și neamului moldovenesc”, Miron Costin demonstrează originea romană comună a Romînilor din toate provinciile și unitatea lor.

(N. Iorga, *Op. cit.* I, 314 și urm.). Mai târziu, în frumoasa Istorie a

Ideia de unitate națională are un caracter cultural și moral, iar nicidecum politic, și mișcarea națională nu este decît un efort de liberare de influențele străine, în special franceze, în domeniul creațiunii artistice, precum și de revelare a caracterelor specifice Germanilor. De o mișcare națională de unificare politică a tuturor Germanilor nu poate fi încă vorba în timpul acesta, care precede revoluția franceză. Același caracter de determinare și de prețuire a specificului național, lipsit însă de dorința unității politice, îl prezintă, în această vreme, și mișcarea națională din celelalte țări.

Paralel cu această mișcare de reînviere a începuturilor naționale care se va continua și în veacul următor, principiul naționalităților se constituie, sub influența teoriilor lui J. J. Rousseau și a principiilor proclamate de revoluția franceză. În concepția lui Rousseau asupra Statului, orice societate umană, prin efectul contractului social devine un corp moral și colectiv, avînd conștiința și voința sa comună¹⁹. Plecînd de la această idee de voință proprie fiecărei națiuni, revoluția franceză stabilește dreptul popoarelor de a dispune de soarta lor, în articolele din „Declarațiunea drepturilor omului” prin care se afirmă că suveranitatea rezidă în națiune și că legea este expresia voinței generale. Suveranitatea Statului neputînd fi transferată decît printr’o lege, lege care este expresia voinței generale, în mod logic rezultă că Suveranitatea nu poate fi transferată decît prin voința generală a națiunii²⁰. În ordinea ideilor deci, revoluția franceză a contribuit la constituirea principiului naționalităților, introducînd, în gîndirea politică, drepturile conștiinței naționale. În ordinea

Țării Rominești a Stolnicului Constantin Cantacuzino, ideia de origine comună și de continuitate se completează prin demonstrarea continuității romane și pe pămîntul românesc. Ideia unității poporului românesc este exprimată în următorul pasaj, reprodus de d. N. Iorga.

„Însă Rominii se înțeleg nu numai aceștia de aici ci și cei din Ardeal, cari încă și mai neaoși sint, și Moldovenii și toți cîți și într’altă parte să află și au această limbă. Că toți aceștia dintr’o fîntînă au izvorit și cură”. (N. Iorga, *Op. cit.* II, 200).

Aceleași idei despre originea și continuitatea romană, le întîlnim apoi la Cantemir, unite însă cu afirmarea unei purități romane a Romînilor. În concepțiunea lui Cantemir, Dacii au fost distruși prin cucerirea romană, dispărînd fără urmă, civilizația romană ridicîndu-se apoi pe un teritoriu „istovit de tot”. (N. Iorga, *Op. cit.* II, 314).

¹⁹ „...cet acte d’association produit un corps moral et collectif, composé d’autant de membres que l’assemblée a de voix, lequel reçoit de ce même acte son unité, son moi commun, sa vie et sa volonté. *Du Contrat Social*. Livre I. ch. VI

²⁰ R. Johannet, *Op. cit.*, pag. 85.

realităților politice însă, revoluția a fost consecventă cu acest principiu, numai în primii săi ani de existență, când politica ei de anexiuni era călăuzită, cel puțin în formă, de voința locuitorilor provinciilor anexate. Ceva mai târziu, în cuceririle pe care le întreprinde, Franța revoluționară nu mai ține sama decât de interesele ei politice și strategice ²¹.

Pe lângă rolul pe care l-a avut în constituirea principiu-lui naționalităților, revoluția franceză, în ultimii săi ani de existență, a exercitat o influență covârșitoare asupra mișcării naționale din Europa, influență prelungită apoi, de politica napoleoniană. Exemplul Franței revoluționare, succesul armatelor sale, redarea unei existențe politice Polonezilor (Ducatul Varșoviei) și Italianilor (Republicile cisalpine și ligurice) trezire sentimente naționale în toată Europa. Aceste sentimente care aveau să se intensifice, prin reacțiune împotriva stăpînirii franceze, (guerilele spaniole, bătălia dela Leipzig) erau stimulate, în dezvoltarea lor, de faptul că vechile hotare ale Statelor europene, fuseseră, în bună parte, desființate de revoluție și de Napoleon și, odată cu ele, dis-

²¹ Această variație a politicii externe a revoluției franceze, în raport cu principiul naționalităților, este clară în instrucțiunile și discursurile lui Carnot „organizatorul victoriei” precum și în discursurile lui Merlin de Douai. În 1790, cu ocazia dezbaterilor Constituantei, asupra pretențiilor principilor posesionați din Alsacia, Merlin de Douai spunea: „Poporul alsacian s'a alipit poporului francez fiindcă a voit aceasta, prin urmare numai voința sa, iar nu tratatele dela Munster, a legitimat unirea”. Mai târziu însă, sub presiunea necesităților politice și economice, el declară: „Pentru a se despăgubi de re-lele și de cheltuelile celui mai nedrept dintre războaie cît și spre a fi în măsură de a preveni un nou război, Republica Franceză putea și trebuia să rețină cu titlul de cucerire, sau să dobîndească prin tratate, ținuturi care îi erau necesare, fără să mai consulte pe locuitorii acestor ținuturi”.

La Carnot, schimbarea este tot atît de clară. Astfel în instrucțiunile Comitetului diplomatic, redactate de el, scria la 1793: „De-oarece suveranitatea aparține tuturor popoarelor, nu poate să existe nici comunitate, nici reunire, decât în baza unei tranzacțiuni formale și libere; niciunul din aceste popoare nu are dreptul să supună pe un alt popor la o legislație comună, fără consimțimintul expres al acestuia”. Ceva mai târziu, într'un discurs din 1795, dreptul popoarelor de a dispune de soarta lor a făcut loc necesității franceze de cucerire. „Datoriți fraților noștri, spune el, de a păstra Franței, prețul curajului și al singelui lor și îndrăznesc să spun că neîndeplinind această îndatorire, oricine ar fi în drept să vă întrebe: Dar unde este rezultatul atîtor victorii și atîtor sacrificii?

„Pacea trebuie întemeiată pe însăși natura lucrurilor”. (R. Johan-net, *Op. cit.*, pag. 95 și urm.).

părase și obișnuința de a se considera ordinea existentă ca o realitate ce nu mai are nevoie de a fi justificată ²².

Revoluția turburase echilibrul între State și respectul acestui echilibru, creînd astfel posibilitatea unor noi organizații politice.

În noua alcătuire politică, pe care o dădu Europei, Congresul dela Viena nu ținu sama nici de sentimentele, nici de principiile naționale ale vremii. Mișcarea națională își urmează însă cursul, amplificîndu-se, prin formularea unui scop politic dat acestei mișcări și prin întovărășirea ei cu revendicările democratice ale veacului. O idee nouă dă un aspect deosebit mișcării naționale de după revoluția franceză. Este ideea Statului național realizat prin unitatea națională a indivizilor aparținînd aceleiași națiuni, dar locuînd în State diferite. Naționalismul cultural din veacul trecut se transformă peste tot, într'un naționalism politic, care devine o redutabilă armă de luptă pentru realizarea Statelor naționale. Dorința de unitate politică și ideologia care o întovărășește are, în fiecare țară, cauze deosebite, în care interesele culturale și economice ale națiunii se împletesc cu interesele diplomatice ale marilor puteri. În țările romîne, ideia unității provinciilor romînești apare, restrînsă mai întîi la cele două principate, sub influența a două serii de fapte, interne și internaționale ²³.

În domeniul influențelor interne, împrejurarea că aceiași Domnitori au avut, de multe ori, puterea de fapt în ambele principate, precum și faptul că, în timpul Domnilor fanarioți, mulți din ei au fost numiți succesiv în ambele principate, a avut drept rezultat, cu începere din sec. al XVII-lea, alcătuirea unei clase conducătoare comune ambelor principate precum și dispariția multora din obiceiurile speciale fiecărui principat. Același rol de unificare și de nivelare socială l-au avut și ocupațiile rusești din sec. al XVIII-lea și al XIX-lea care au creat, temporar, o viață comună ambelor principate ²⁴. Sub raportul internațional, ideia de unitate politică a Romînilor este susținută de diplomația rusă, ale cărei tendințe de subjugare a provinciilor romînești ar fi fost mai ușor de realizat, prin unirea provinciilor romînești sub un principe rus ²⁵. La începutul veacului al XIX-lea, ideia de unire este sus-

²² Ramsay Muir, *Nationalisme et Internationalisme*, pag. 99.

²³ N. Iorga, *Dezvoltarea Ideii unității politice a Romînilor*.

²⁴ N. Iorga, *Op. cit.*, pag. 29.

²⁵ Ambasadorul prusian la Constantinopol, Senft, aflător la Sibiu în anul 1807, relatează svonul unirii Transilvaniei, Moldovei și Țării Romînești, sub numele de Regatul Dacilor și sub sceptrul Marelui Duce Constantin.

ținută de aceste tendințe ale politicei rusești și se dezvoltă în interior, grație relațiunilor dintre Romîni din Ardeal și cei din principate. Politica rusească se manifestă cu prilejul alcătuirii Regulamentului Organic, prin instituirea unei comisiuni mixte care să unifice legislația ambelor principate²⁶. Articolele 425 și 426 din Regulament ne arată, în mod deslușit că scopul urmărit prin această unificare a legislației a fost realizarea unității politice a principatelor²⁷. În interior ideia unității se dezvoltă prin apropierea dintre Romîni din Principate și cei din Ardeal, în epoca Regulamentului Organic; prin venirea profesorilor ardeleni în principate, și legăturile lor cu cărturarii din Ardeal²⁸. Revoluțiile romînești din anul 1848, deși nu au avut un caracter național unitar, fiecare din cele trei revoluțiuni avînd caracterul ei particular, au pregătît totuși, prin mișcarea generală de idei care le însuflețea și prin legăturile dintre revoluționari, mișcarea către unitate²⁹.

Mișcarea națională de unificare politică care animă popoarele Europei, după 1815, nu are la baza ei o doctrină naționalistă unitară care să-i servească de justificare.

Ea se desparte în două curențe de idei, dintre care primul izvorăște din ideologia revoluției franceze și se întemeiază pe dreptul la libertate al conștiințelor naționale; cel de-al doilea, întemeindu-se pe ideile de origine și de rasă³⁰. Curentul naționalitar întemeiat pe ideia de libertate a națiunilor are un caracter cosmopolit. Partizanii prinși în acest curent, nu luptă pentru unitatea și libertatea unei națiuni anu-

Intr'o cerere de reforme, formulată de boerii munteni refugiați la Brașov, anterioară anului 1829, se cere pentru întia oară unirea principatelor, sub un domn străin. (A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice*, pag. 137).

²⁶ N. Iorga, *Op. cit.*, pag. 43.

²⁷ A. D. Xenopol afirmă că inițiativa acestor articole revine boerilor romîni cari au lucrat la alcătuirea Regulamentului Organic, iar nu Rușilor. (*Istoria partidelor politice*, pag. 171 și urm.).

²⁸ „Prin schimbul zilnic de știri și de sentimente dintre Bariț, „Florian Aron și I. Maiorescu s'a ajuns acolo că foaia dela Brașov a „celui dintii să fie un organ general romînesc, cel dintii cu caracter „politic” (N. Iorga, *Op. cit.*, pag. 54).

²⁹ „In această vreme „Pruncul Romîn” publică de mai multe ori, „articole către frații din Moldova” în care arată că ambele țări trebuie „să aibe aceiași soartă, după cum sint o singură nație...” (A. D. Xenopol, *Op. cit.*, pag. 280).

Ioan Maiorescu, care fusese agentul Munteniei la congresul revoluționar german din Frankfurt, propusese unirea Bucovinei, Moldovei, Valahiei și Transilvaniei sub un principe austriac și sub suveranitatea Austriei. (A. D. Xenopol, *Op. cit.*, pag. 280).

³⁰ R. Muir, *Op. cit.*, pag. 108. E. Bourgeois, *Op. cit.* Vol. III, pg. 179.

mite, ci stabilesc, ca o dogmă, că orice națiune are dreptul, prin însuși faptul că există, de a fi liberă și unită. Sub influența lui Mazini, ei se grupară mai întâi în asociația „Ținăra Italie” transformată mai apoi în „Ținăra Europă” în care cea dintâi nu mai fu decât o secțiune alături de celelalte tinere națiuni ³¹.

Cealaltă doctrină națională, întemeiată pe ideia de rasă, își are originea în cercetările istoricilor și filologilor germani. Metoda de cercetare a societăților antice, inaugurată în sec. al XVIII-lea este aplicată la începutul sec. al XIX-lea studiului Germaniei primitive. Coincizând cu puternicul sentiment național provocat mai întâi de cuceririle și apoi de înfringerile lui Napoleon, studiile acestea fură puse în slujba revendicărilor naționale ale Germanilor. Acțiunea istoricilor grupați în Societatea pentru studiul istoriei vechi germane, fu o adevărată „cruciadă științifică” ³². Unitatea Germaniei era revelată de acești cercetători, într'un trecut îndepărtat, la începuturile rasei Germanilor, după modelul cărora trebuia refăcută Germania. Ambele aceste curente își împart influența lor asupra națiunilor, în tot cursul sec. al XIX-lea și începutul celui următor. Deosebirea dintre ele a creat, cum era și firesc, dificultăți în aplicarea principiului naționalităților. Plecînd dela același principiu de justificare a statelor naționale, aceste curente ajung însă, în consecințele lor practice, la rezultate deosebite. Intre a afirma dreptul de autodeterminare politică al unui grup social, întemeiați pe conștiința națională a acestui grup, și a stabili același drept, ținându-se pe unitatea de rasă a grupului, deosebirea este mare.

În cazul dintâi, pentru a determina cuprinsul și limitele unei națiuni, ne vom adresa sufletului acestui grup, conștiinței lui colective. În cel de-al doilea caz însă, voința națională a grupului social este un element neglijabil, cîciace importă fiind caracterele comune de rasă ale acestei colectivități, singurele care justifică o viață politică comună. În fapt, națiunea nu se confundă cu rasa și conștiința națională poate îmbrățișa populațiuni derase deosebite. În asemenea caz, conflictul în aplicarea acestor două teorii devine inevitabil ³³.

³¹ R. Muir, *Op. cit.* pag. 190.

³² E. Bourgeois, *Op. cit.* Vol. III, pag. 184.

³³ Un astfel de conflict s'a ivit cu prilejul anexării Alsaciei, de către Germani la 1871. Deși de rasă și de limbă germană, Alsacienii se simțeau Franceji. După teoria liberei determinări a conștiințelor naționale, Alsacienii erau și rămîneau Franceji. După teoria unității politice întemeiată pe identitatea de rasă, Alsacienii trebuiau însă să se integreze în națiunea germană. Celebrul istoric german Treitschke a formulat această necesitate în termenii următori, care rezumă doctrina națională rassistă: „...Noi, Germanii, care cunoaștem și Germa-

În domeniul politicii internaționale, conflictul dintre cele două teorii s'a terminat prin abandonarea criteriului de rasă în formarea Statelor naționale. Toate Statele naționale ce s'au desăvârșit între anii 1918—1920, au avut drept justificare liberă voință a conștiințelor naționale. În domeniul național însă și ca o problemă de structură interioară a națiunii, antagonismul dintre cele două curente mai subzistă încă. Această supraviețuire își are explicația în faptul că deosebirea dintre cele două doctrine naționale se întemeia, în fond, pe două moduri diferite de a concepe națiunea. Or, aceste deosebiri în felul de înțelegere al ideii de națiune alcătuiesc și astăzi punctele de plecare ale discuțiunii problemelor naționale.

Cercetarea noastră ne duce dar, la examinarea ideii de națiune.

S. Bayer

nia și Franța, știm ceiace le convine Alsacienilor, mai bine decît acești nenorociți inșiși. Noi vrem, împotriva voinței lor, să le redăm ființa lor proprie". „*Wass fordern wir von Frankretch*". Hauser, *Op. cil.*, pag. 26.

Pocăința starețului ¹

Părintele stareț mănincă astăzi cu duhovnicii mănăstirii. Lucru rar și neașteptat. Rar — fiindcă Prea Cuvioșiei Sale îi place mai mult tovărășia mirenilor, mai ales când aceștia au posibilitatea să-i ciupă un ajutor „pentru bieții părinți”, fie din bugetul statului, fie dela vre-o instituție particulară ; neașteptate — fiindcă din cei șase membri ai consiliului duhovnicesc, Prea Cuvioșia Sa nu mai este în raporturi bune decît cu protosinghelul Gherasim — un bătrîn surd, adesea și „mut”, și întotdeauna inofensiv.

Sufrageria stăreției are, desigur, patru pereți, însă numai trei sînt de zid. Al patrulea, construit în urmă din scînduri și geamuri, micșorează sala de mîncare în favoarea unui bufet mic, dar plin de toate bunătățile pămîntului. Peretele dinspre răsărit e acoperit în mare parte de-o icoană uriașă, înfățișînd diferite scene ale judecății viitoare; cel de miazăzi e ocupat de membrii familiei regale și de vre-o doi stareți răposați, iar pe cel dinspre miazănoapte sînt așezate cu gust: Cina cea de taină, Mintuitorul binecuvîntînd cele cinci pini, chipul sfîntului mucenic Dimitrie, o vedere generală a mănăstirii și portretul în ulei al actualului stareț.

Masa este împodobită ca pentru oaspeți de samă, cu față albă, neumblată și cu tacîmuri de mîna întîia.

În așteptarea celui mai mare, duhovnicii cearcă să deslege taina invitației. Dar mai întîiu să vi-i prezint.

Arhimandritul Gavriil are șaptezeci și cinci de ani, pe care îi poartă fără osteneală și fără durere. Nici barba nu i s'a rărit și nici părul prea mult. Obrajii-i sînt rumeni, fruntea are numai două creștături mai adînci, iar genele-i stufoase strejuiesc doi ochi sglobii care n'au făcut încă cunoștință cu ochelarii. Prea Cuvioșia Sa a servit minăstirea, în

¹ Din volumul cu acest titlu, care va apărea la „Cartea Rominească”.

calitate de eclesiarh, treizeci și doi de ani; iar ca stareț șaisprezece.

În fața părintelui Gavriil s'a așezat cuviosul Natanail, — un moșneag firav la trup, cu fața sbircită, cu barba răruie, cu chelia ieșită de subț potcap și cu pleoapele aproape goale, dar așa de grele că abia le mai poate ridica. Nu păstrează biletul de botez, dar știe că mama sfinției sale îl purta în pintece cînd s'a iscat revoluția dela 48... A fost eclesiarh și econom în mai multe rînduri.

Lîngă părintele Natanail își mîngie barba sură cuviosul ieromonah Pahomie, — un bărbat ca de cincizeci de ani, îndesat la trup, cu ochii verzi și cu nas trufaș. N'a ocupat nici o funcție în administrația mănăstirii, dar întotdeauna a unelțit, se zice, împotriva îngrijitorilor vremelnici ai obștei.

În fața sfinției sale și în stînga prea cuviosului Gavriil, zimbește părintele Ermoghen. Are șaiszeci de ani — ca și cînd ar avea patruzeci și cinci. Nu i-au albit decît puține fire în barba-i scurtă și creată. Pe față nici urmă de post și de grijă. A trecut, pe rînd, prin toată filiera administrativă. De vre-o douăzeci de ani trage nădejde să ocupe și locul cel mai înalt, dar împrejurările i-au fost protivnice. Tot mai nădăjduște însă în „dreptatea lui Dumnezeu” și în „bunătatea episcopului”...

Coadă o face protosinghelul Gherasim. E lung ca o scorbură de salcie, slab ca un măgar de lae, alb ca o coală velină și surd ca o piatră de hotar. În umărul obrazului stîng poartă urma unei schije turcești, dela 77, iar degetul dela mina dreaptă i s'a strîmbat într'o aventură din vremuri uitate... Face parte din consiliul duhovnicesc de cînd nici el nu mai ține minte, pentrucă are o calitate foarte apreciată de către stareți: nu întrebă niciodată ce iscălește.

Pe buzele tuturoră — minus Gherasim — flutură aceiași chinuitoare întrebare: „De ce ne-o fi pofțit? Ce însămnă această dragoste neașteptată?”

— I s'a apropiat sfîrșitul, — găsi Ermoghen o lămurire.

— Asta e dorința ta, — îl tachină Gavriil, — dar eu bănuiesc că nu sfîrșitul vieții i s'a apropiat, că e voinic ca un taur, ci sfîrșitul mării...

— Cam tot acolo vine... Ce crezi, Pahomie?

Părintele Pahomie își privi virful nasului, parcă i-ar fi cerut un sfat, și răspunse în doi peri:

— Nu-i lucru curat la mijloc...

— Că nu e lucru curat, bănuim noi, — zise Gavriil. Dar ce să fie? Asta e întrebarea. Și numai tu ai fi în stare să dai un răspuns.

— Mai degrabă poți ghici tainele lui Dumnezeu decît planurile Satanei, — se lepădă Pahomie, rizînd.

— Totuși s'au găsit în toate timpurile călugări care să

ghicească gândurile dracului și să i le strice; dar nicicînd om pămîntesc n'a tilcuit tainele Tatălui, — îl contrazise Ermoghen. Eu sînt sigur, părinte Pahomie, că sfinția ta bănuiești ceva, dar nu vrei să spui.

— Stați să vă lămuresc eu, — interveni Natanail cu glasu-i copilăresc și tărăgănat. Ne-a poftit ca să ne tae cașetele, așa cum Lăpușneanu le-a tăiat pe-ale boerilor. Dar nu văd pe Moțoc...

— Gherasim! — zise Pahomie stîrnind veselie.

— O să te dea pe mina călugărilor, ca să te strîngă de gît, — îl preveni Natanail pe surd. Dar surdul... ca surdul.

— Ba eu aș mîncea, dar n'am ce. — răspunse el întorcînd farfuriile și paharul.

Intră părintele stareț. Risul stîrnit de infirmitatea lui Gherasim îngheță într'o clipă pe buzele tuturor. Nimeni nu se ridică. Singur Gherasim făcu o mișcare în acest scop, dar văzînd că ceilalți sînt prinși de scaune, renunță și el să se mai ostenească.

Starețul încrunță ușor sprincenele și zise, pe un ton natural, obișnuitul „Blagosloviți!”

— Domnul! — mormăiră duhovnicii, fără să-l privească.

Prea Cuviosul Procopie numără cincizeci și unu de ani dela naștere și patru de cînd a fost ales stareț. E înalt de stat, nu tocmai rotund la trup, părul castaniu, barba roșcată și întinsă, fruntea lată, nasul frate cu al lui Pahomie și zulușii potriviți din foarfecă. Pe porțiunea fără păr a obrazilor plini, s'au țesut firicele de singe, iar dosul palmelor e paucțat cu semnele traiului bun.

— Luați, părinților!

Păhărelele cu rachiu se golesc ușor, dar vorba e legată. Și nici starețul n'o sili. Dăduse ucenicilor poruncă să servească pe meseni după gustul fiecăruia: Pe Gavriil și pe Ermoghen cu țuică de prune, pe Gherasim cu prăștină, pe Pahomie cu spumă de drojdie, iar pe Natanail cu rachiu de izmă, — și aștepta liniștit efectul acestei atenții deosebite. Dar nimeni nu deschidea gura decît pentru un sec și banal „blagosloviți”. și, firește, pentru a înghiți conținutul păhărelelor.

Se serviră icre de crap decorate cu măslina; se înghițiră două cutii cu sardele de Lisa; apoi cite-un rînd de pahare cu vin — și vorba abia începu să se înfiripe, timidă, între vecini.

Starețul rămînea mereu izolat. Nimeni nu-i adresa vreun cuvînt, și nici el nu scotea de sub mustățile-i virfuite decît ceiace îl obliga datorita de amfitrion: poftiți — luați — serviți-vă. Și se părea, judecînd după zîmbetul din colțul gurii și după ironia din priviri, că nu-l jignește de fel mojiția oas-

peților. Ba chiar îi făcea plăcere, ca și când ar fi fost prevăzută.

Vine la rînd ciorba de rață, cu bucățele împărțite iarăși după preferințele — cunoscute — ale mesenilor. Numai părintelui Pahomie, în loc de copane, îi pusese fratele Niculae o aripă și tîrțița. Bătrînul Natanail, vesel că primise ficiații și ciorba duminică gata, remarcă greșeala și stîrni un pic de voe bună. Starețul încercă să rupă ghiața dintre el și ceilalți, dar nu izbuti. Se resemnă în așteptarea unui moment mai prielnic.

Ciulama de găină, cu mămăliguță. De data asta fratele Niculae puse tîrțița în porția lui Natanail. Unchiașul, cînd dădu peste ea, rîse pe înfundate, apoi o luă în furculiță și o trecu vecinului. Pahomie, fără nici o întîrziere, o dăruî lui Gherasim. Acesta îi mulțumi, dar se scuză, sub cuvînt că e... schimnic; și o trecu lui Ermoghen.

— Eu nu mînînc tîr... tîrțiță, — se apără acesta scurt; și o mută la fostul stareț.

Arhimandritul Gavriil păru încurcat. Nu-i convenea nici s'o mînînce și nici s'o ofere starețului.

— Nu-ți mai place, Gavriile? — îl întrebă în batjocură Natanail.

— Ba, de plăcut, i-ar plăcea... dar nu mai are dinți, — răspunse Ermoghen, pentru el.

Arhimandritul înfipse furculița în bucățica orfană și o privi lung.

— Ia încearcă, părinte Gavriile, — îl îndemnă Ermoghen, în rîsul tuturor.

— Îi lasă gura apă... dar nu mai e puterișcă, — îl necăji Pahomie.

Fostul stareț își luă ochii dela tîrțiță și-i îndreptă spre capul mesei. Părintele Procopie, ocupat să desființeze o copană, simți privirea și rinji cu gura plină.

— Dă-o starețului, că e mai tînăr, — îndemnă Gherasim pe Gavriil.

Acesta își privi superiorul mai peste umăr și vru să-i întindă furculița, dar își luă sama. Nu din pricina rangului, ci fiindcă nu vrea să-i dea prilej de vorbă. Dar Gherasim stăruî.

— Dă-o, frate, starețului, că e tînăr, nu e știrb ca noi.

Starețul săltă capul din farfurie și făcu pe neștiutorul.

— Despre ce este vorba, cinstiți părinți?

Duhovnicii schimbară priviri repezi, apoi lăsară rîsul și deveniră foarte ocupați cu ciulamaua și cu mămăliga. Gherasim însă o ținea una.

— Dă-o starețului, Gavriile, că acu e în zaua lui.

Părintele Natanail nu-și mai putu ține rîsul și vărsă pe piept lingura cu ciulama. (El duminicase mămăligă în farfurie și căra cu lingura). Din această pricină rîsul, mocnit o clipă,

răsuflă în forme violente și mai făcu pagube și altora. După ce, cu ajutorul fratelui Niculae și al părintelui Pahomie, își adună resturile de pe haine, Natanail se adresă răstit către Gavriil, care tot nu se agățase de tîrțiță.

— Și nu te mai uita, omule, la ea! Dacă nu-ți place, dă-o pisicii, că ea o mănîncă.

— Ba s'o mănînce starețul. — o potrive, ca prin minune. Gherasim.

— S'o mănînce, dacă vrea. — se răsti iarăși Natanail, bițîindu-și lingura și capul.

Arhimandritul Gavriil, văzînd că n'are încotro, înfipse din nou furculița în tîrțiță și o întinse superiorului. Acesta, deși știa despre ce anume fac bătrînii haz, continua să mănînce, tăcut și cu ochii în farfurie. Numai cînd Gavriil îi duse bucățița în drumul ochilor, își săltă capul, în timp ce musafirii, care îl știau supărăcios și prost la vorbă, așteptau să ridă pe sama lui Gavriil. Dar prea cuviosul Procopie zîmbi cu recunoștință și, luînd tîrțița, zise:

— Iacă un om — și încă fost stareț — care se îndură să dea aproapelei partea cea mai gustoasă. Mulțumesc, părinte Gavriile!

— Pentru puțin. — îi răspunse acesta odată cu un compliment batjocoritor.

— Ar fi mîncat-o el. — sări Pahomie, — dar îi e teamă să nu i se facă rău...

— Și-ar aduce aminte din tinerețe. — complectă starețul. Gavriil îl privi de sus.

— Mda! De cînd eram stareț...

— Cînd erai stareț, te hrăneai numai cu tîrțițe de pasăre? — îl întrebă Ermoghen, privînd la Natanail.

— Tot bătrîn era și atunci, — răspunse Pahomie în locul lui Gavriil.

— Mă rog, — zise starețul, — ce legătură poate să fie între bătrîneță și tîrțița unei găini?

— Ca între stareț și consiliul duhovnicesc. — îl luminează la iuțeală Pahomie.

Procopie lăsă ochii în jos. Ceilalți căutară, care cu picioarele, care cu privirea, pe Pahomie, ca să-l felicite.

Felul al treilea: cite-un purceluș pe varză și cite-o sticlă de vin, de fiecare căciulă... Duhovnicii se priviră uimiți.

— Nu-i lucru curat, — șopti Ermoghen la urechea lui Gavriil.

— Să știi dela mine că tot o să ne tae capetele, — șopti și Natanail la urechea lui Pahomie. Acesta însă privea purcelul cu atîta dragoste părintească, încît nu l-ar fi lăsat orfan, chiar cu riscul capului...

Natanail suci farfuria și o răsuci, neavînd curaj să încerce cu propriile-i puteri a spinteca friptura. Gherasim, la

fel de neputincios, îi dădu ocol, cu furculița și cu cuțitul în mîni, pînă o depărtă ca de-o palmă, și se puse să-și facă un plan. Pahomie, om în putere, se întinse și tăia coada purcelului din fața lui Natanail, apoi o întinse bătrînului. Acesta o respinse, supărat, și continuă să sucească farfuria. În acest timp, Ermoghen, imitînd pe Pahomie, ascuți cuțitul de farfurie, apoi tăe urechiușele purcelului destinat lui Gherasim și le oferi surdului.

— Să dea Dumnezeu să te văz mai surd decît mine, — îi mulțumi acesta din toată inima.

Cînd observă neputința bătrînilor, starețul făcu semn ucenicilor să le dea ajutor. Într'un minut purceii fură sfirtecați în bucățele, iar aburul icnit din carnea lor fragedă se uni cu cel ce ieșea din varză și gîdilă, foarte plăcut, nările duhovnicilor. Iar cînd fălcile lipsite de dinți intrară în funcțiune și limbile prinseră gustul delicios al purcelului de lapte fript la tavă, mai încetară și bănuelile împotriva starețului... Toată ființa bătrînilor se concentrează asupra farfuriilor și orice alt gînd dispăru din mîntea lor ca praful în fața vîntului și ca roua în fața soarelui...

Indemnați de către stareț, ucenicii acestuia interveneau mereu acolo unde mîinile slabe se dovedeau neputincioase, avînd grijă ca și paharele să fie pururea virgine și cît mai la vederea cuvioșilor oaspeți. Nimeni nu vorbea. Toate gurile erau din cale afară de ocupate. Doar cîte-un tușit scăpat fără voe din gîtlej și clefăiturile din ce în ce mai libere, erau singurele semne după care se putea ghici bucuria rară, a trupului și a sufletului laolaltă...

Dar fălcile începură, dela o vreme, să dea semne de obo-seală, furculițele să scormonească după părți socotite mai alese și dracul dușmăniei să-și reocupe locul din care fusese izgonit un pătrar de ceas.

— Eu mă prind că purceii ăștia, deși au fost luați din turma mănăstirii, o să ne coste cam mulțișor, — șopti Ermoghen la urechea lui Gavriil. Acesta se asigură cu coada ochiului de neatenția starețului și-i răspunse, pe aceeași coardă:

— Să fim cu băgare-de-samă.

Pahomie dte și el să-și spue gîndul, vecinului, dar Natanail tocmai clefăia din ficații purcelului, mulțumit la culme că sînt și moi și gustoși — și-i luă înainte.

— Aferim de-așa friptură! Păcat că nu mă întîlnesc cu ea mai des...

— Fă-te stareț, — îl sfătui Ermoghen, fără să-și ridice privirea.

— Așa hodorog! — se miră Pahomie.

— Ca să mînînc purcei de lapte... face, — zise Gavriil împăciuitor.

— Bine, bine, dar unui stareț i-se mai cer și alte calități, — protestă Pahomie, cu ochii la prea cuviosul Procopie.

— Ce calități îi mai trebuie?! — se miră Ermoghen. Să umble după femei, să bea cît patru și să se pună rău cu întreaga obște?

Toate urechile și jumătățile din ochi se ațintiră spre capul mesei. Dar starețul, ca și cînd n'ar fi auzit nimic, goli un pahar pînă în fund, apoi își continuă opera de distrugere a celui din urmă picior. Nemulțumiți și mirați de această tăcere, musafirii îl imitară nervoși și nedumeriți. Abia acum începură ei să găsească unele cusururi fripturii. Gavriil observă că urechile n'au fost bine curățite; Ermoghen, că varza n'a fost tocată „ca fideaua”; Pahomie, că untura „parcă ar avea puțin miros”, iar Natanail că purcelul are și părți care se împotrivesc gingiilor cuvioșiei sale. Singur Gherasim, resemnat din cauza infirmității, continua să înghită și să mestече cu același elan dela început. Numai cînd observă că tăcerea se prelungește, se crezu dator s'o rupă el.

— Dacă părintele stareț mi-ar da în fiecare zi cîte-un purcel fript și cîte-o sticlă de vin, l-aș socoti printre sfinți...

— Poți să-l socotești și așa, că tot habar n'ai tu de ceiace se petrece pe lume, — gingăvi Ermoghen.

Gherasim vru să mai adaoge ceva, dar, întilnind ochii sfredelitori ai starețului, înghiți vorba. Dela el, ochii lui Procopie trecură pe rînd la ceilalți meseni și constatară că... și vinul, și friptura au plăcut. Părintele Gavriil, care începuse purcelul dela mijloc, mai avea capul, coada și picioarele dela genunchi; Natanail mîncase de unde nemerise, iar acuma revenea pe unde trecuse mai în grabă; Ermoghen mai avea o coastă, Gherasim o pulpă, iar Pahomie... număra oasele. Sticlele se goliseră invers cu vîrsta: a lui Natanail avea nivelul cel mai scăzut, iar a lui Pahomie pe cel mai ridicat.

Părintele stareț zîmbi satisfăcut și-și mută ochii la propria-i voinicie: din purcel mai avea coada și ritul, iar din sticlă... sticla! Făcu semn ucenicilor și în două secunde toate clondirele de pe masă fură înlocuite cu altele pline, iar resturile din pahare golite într'un vas.

— Luați, părinților, — îndemnă starețul după ce frații ascultători își făcură datoria și umplură paharele.

Duhovnicii priviră cupele aburite, le mîngiiră cu degetele, dar ezitară să le ridice. Nu din pricină că se săturaseră, ci fiindcă fuseseră invitați... Crezînd oă întirzierea are un rost, nici părintele Gherasim nu bău.

— Luați, părinților, că se încălzește, — stărui din nou starețul, după ce goli paharul prea cuvioșiei sale.

— Apăi... o să mai luăm, — zise Natanail, — că nu prea ne 'ntilnim așa de des cu chilipiruri de-astea.

— Ar sărăci mănăstirea, — găsi Ermoghen o explicație.

— Și s'ar toci masa stăreției, — adăugă Pahomie.

Părintele Procopie așteptă și cuvîntul fostului stareț, dar, văzînd că întîrzie și socotind momentul foarte propice pentru a lega vorba cu oaspeții, luă o poză de pocăit și zise:

— Părinților, am impresia că ori mîncarea nu v'a plăcut, ori vinul vi s'a părut oarecum...

Natanail se burzului dintr'odată și trînti cu paharul în masă.

—Nu-i adevărat! Am minia pe Dumnezeu, dacă am cirtii un cuvînt împotriva mesei.

— Afunci alta este pricina care vă face să grăiți tot în pilde și tot cu două înțelesuri...

— Cum? Adică te faci că nu știi? — se răsti Natanail, improșcîndu-l cu ce avea prin gură. M'ai făcut „porc bătrîn”, pe mine care trăesc de șaptezeci de ani în această mănăstire, și am slujit în sfîntul altar vreme de șazeci și doi de ani — și acuma te miri că nu-ți dau cinstea de stareț?

— Pe mine nu m'a sictirit în chiar timpul sfintei liturghii, după ce ne-am împărtășit amîndoi din același potir? — sări și Ermoghen, mai roșu decît vinul din sticle.

— Am slujit mănăstirea în toate chipurile și nu mi-am auzit decît vorbe de laudă, atît dela cei mici cît și dela cei mari; iar sfinția ta m'ai pîrit la mitropolie că nu mă duc regulat la biserică și m'ai făcut „bou domnesc”, în fața soborului. — Îi reproșă, tremurînd, fostul stareț.

— Vă pierdeți vremea degeaba, — observă Pahomie, umplîndu-și paharul. Mai mult folosiți golind sticlele astea...

Starețul îl împunse c'o privire scăpată fără voe, apoi se ridică, umilit, și umplu cu mîna prea cuvioșiei sale toate paharele de pe masă.

— Smerenia Iudei, — mormăi Gavriil, la un gînd cu ceilalți.

— Cinstiți părinți, aveți dreptate. — grăi starețul, milogîndu-și chipul cît mai meșteșugit. Greșit-am înaintea lui Dumnezeu și sfințiilor voastre....

— Nu mai tăgăduiești, ca în fața exarhului? — îl întrepruse, în batjocură, Pahomie.

— Nu. Imi recunosc păcatul și-mi cer ertare...

— Aha, după ce ți-ai ris de bătrînețele mele și m'ai făcut „bou domnesc”...

— Iar pe mine „porc bătrîn”...

— Și pe mine m'ai ocărit ca pe un țigan sau ca pe un servitor oarecare...

Starețul nu-și pierdu cumpătul. După ce înghiți cu răbdare toate învinuirile, își reluă umilit, cuvîntarea întreruptă.

— Cinstiți părinți, v'am spus că-mi recunosc vinovăția...

— Și Iuda și-a recunoscut-o, dar a fost prea tîrziu...

— ...și nu mă dau înapoi să-mi cer ertare și să primesc

chiar un canon, dacă sfințiile voastre, ca duhovnici bătrini, ați găsi cu cale să-mi rînduiți. Sînt om, nu sînt numai călugăr și stareț; și ca om sînt și eu supus păcatului. Credeți sfințiile voastre că puțin m'au costat neplăcerile pe care, în clipe de minie, vi le-am pricinuit? Vă mărturisesc în frica lui Dumnezeu că nopți dearîndul și zile întregi mi-am pierdut somnul căindu-mă și rugînd pe Cel-de-sus să nu-mi socotească aceste păcate.... Dacă ați ști frățiile voastre de cîte ori am dat să viu și să-mi cer ertare, în genunchi, nu m'ați mai învinui acuma ca pe un criminal de rînd ce nu merită îndurare. Dar n'am putut să-mi ușurez astfel sufletul. căci m'am temut. ca un rău și ca un netrebnic. că-mi voi pierde autoritatea de conducător și deci mai amarnic voi fi judecat de Dumnezeu...

De atîtea ori am vrut să viu la Prea Cuvioșia Ta, părinte arhimandrite, și să-ți zic: ai avut dreptate. Am furat și am mințit. Iartă-mă sau lovește-mă: cum te lasă cugetul. Apoi să trec la bunul nostru Natanail și să-i spui: drept m'ai judecat. Sînt mueratic și prea puțin mă sinchisesc de gura lumii și de slova canoanelor. Iartă-mă sau lovește-mă, — după cum vei socoti că merit. Iar părintelui Ermoghen să-i pun metanie, fiindcă l-am ocărit în fața soborului. La urmă de tot să mă duc la fratele meu de călugărie, Pahomie, și să-i adeveresc, punct cu punct, toate acuzațiile pe care mi le-a adus... Cum vă spusei însă, m'am temut, în prostia mea, că apoi nu voi mai fi vrednic să stau în locul cel înalt, și astfel mai mare greșală să săvîrșesc. Sînt aproape șapte luni de cînd la masă cu sfințiile voastre n'am mai mincat, în sobor n'am mai slujit și vorbă între noi n'am mai deschis. Știe unul Dumnezeu cît m'a chinuit starea aceasta, mai ales că nici sfințiile voastre n'ați făcut nimic pentru împăcare. Mîncarea, pentru mine, n'avea nici un gust, iar băutura nu se lîpea cu plăcere de limbă... Mi-era dor să mai fac haz de lipsa măselelor moșului Natanail, de tactul cu care mînincă și bea părintele Gavriil, de stîngăcia plăcută a părintelui Ermoghen și de graba cu care Pahomie sărea în ajutorul celor neputincioși... În noaptea trecută am avut niște vise urite, trimise dela Dumnezeu, și azi n'am mai putut să mai amîn împăcarea atît de dorită. Am îngenunchiat în fața icoanelor și am zis: „Doamne, facă-se voia Ta!”

Acuma, prea cuvioși părinți și frați în Hristos Domnul, judecați-mă și mă osîndiți după care lege vă convine mai bine. Eu sînt împăcat în sufletul meu că mi-am făcut datoria. Dacă sfințiile voastre nu-mi primiți pocăința, rămîne să dați sama înaintea Celui-din-cer. În tot cazul, pentru mine veți fi de-acu înainte sfătuitoarii cei mai ascultați și frații cei mai iubiți...

Aci, părintele stareț se opri și se făcu că-și strivește lacrămile între gene. Natanail se înduioșă și-i întinse mîna.

— Eu te iert. Iartă-l și tu, Gavriile.

Fostul stareț ezită. Ermoghen îi luă înainte.

— Eu te-am iertat din ceasul în care m'ai ocărit. Numai dacă și Dumnezeu îți va șterge greșeala...

— Iartă-l și tu, Gavriile, — stăruie din nou Natanail.

— Eu n'am nimic cu Prea Cuvioșia Sa, — zise Gavriil cu gura pe din două. E drept că m'a făcut „bou”, dar boii sînt adesea mai înțelepți și mai curați înaintea Ziditorului, decît făpturile cu două picioare.

Mai rămînea Pahomie. Starețul îl fixă stăruitor și făcu semn moșneagului să-i zică.

— Iartă-l și tu, Pahomie, — se rugă Natanail, îmboldindu-l și cu cotul.

Pahomie ridică din umeri.

— Dacă l-oi ierta eu și nu l-o ierta Dumnezeu și... Codul Penal, tot degeaba. — se apără el; înfruntînd privirea starețului.

— Iartă-l, mă! — stăruie iarăși Natanail.

Ermoghen se asociază și el. Dar Pahomie nu mai dete niciun răspuns și-și văzu de sticlă. Procopie scoase un oftat ușor și, ridicîndu-se de pe scaun, se smeri să umple a doua oară paharele mesenilor. Aceștia se împotriviră, dar el stăruie.

— Isus Hristos, că a fost fiul lui Dumnezeu, și a spălat picioarele ucenicilor; fie-mi îngăduit și mie, un ticălos de stareț, să umplu paharele unor bătrîni și prea cuvioși duhovnici...

Cei trei se înduioșară și mai mult.

— Iartă-l, mă Pahomie, și tu, — se rugară ei din toată inima.

Dar Pahomie rămînea neînduplecat. În cele din urmă conveni astfel:

— Dacă starețul crede că faptele pe care i le-am aruncat în sarcină nu păcătuiesc nici împotriva așezărilor Sfintului Vasile și nici împotriva legilor statului, sînt gata nu numai să-l iert, dar să-i sărut și minile și picioarele.

Ceilalți priviră îngrijorați și întrebători spre capul mesei. Starețul, puțin schimbat la față, își ascunse mînia și răspunse cu același glas îndulcit.

— Părinților și fraților, a păcătui e omenesc; dar a stăruie în greșeală e lucru diavolesc. Dacă aș tăgădui că felul cum mi-am înțeles dela o vreme atribuțiile de stareț, și mai ales cum am mînuit fondurile mănăstirii e în desăvîrșită potriveală cu așezările Sfînților Părinți și cu legiurile lumești, aș mai adăoga la păcate și deci mai mult mi-aș îngreuna sarcina înaintea Judecătorului celui drept. Recunosc deci că am călcat, cu bună știință, și canoanele, și legile statului, și ordinele scrise ale celor mai mari; iar de sfaturile consiliului duhovnicesc mi-am bătut joc cum mi-a plăcut. E drept că uneori

m'am ispitit crezînd că voi folosi mănăstirii; de cele mai multe ori însă am păcătuit pentru punga și pentru stomacul meu... Am făcut cheltueli fără să vă cer avizul și am încasat venituri fără să le însemnez undeva. Am socotit, în nerozia mea că, afară de Dumnezeu, de Satana și de Episcop, un stareț nu e îndatorat să mai dea și altora cont de faptele lui și de gîndurile lui. Dela o vreme însă, mi-am dat sama că am apucat căi greșite; că legile trebuiesc respectate cu sfințenie, iar nu călcate, și că un conducător, oricît s'ar crede el mai înzestrat de Dumnezeu decît semenii săi, tot are nevoie de sfatul și de ajutorul altora. Așa am socotit cu mîntea mea cea mai de pre urmă; și de aceia v'am poftit pe sfințiiile voastre, ca pe niște slujitori vechi și încercați în oastea Domnului; întîiu ca să vă cer ertare, după cum mai înainte v'am mărturisit, pentru supărările pe care firea mea iute și nevlăguită vi le-a pricinuit; și de al doilea — ca să vă făgăduiesc că de aci înainte nu voi face un pas și nu voi mai cheltui un ban fără incuviințarea Comitetului. Amin!

Părintele Natanail privi la Gavriil, Gavriil la Ermoghen, Ermoghen la Natanail, apoi toți la Pahomie — și Pahomie... în tavan.

— Ce zici, Gavriile? — întrebă Natanail pe fostul stareț.

— Ce să zic? Dacă făgăduiala și căința au pornit dela inimă, ertat să fie, acum și pururea și în vecii vecilor.

— Amin! — grăi Natanail.

— Amin! — grăi și Ermoghen.

Pahomie se scobea cu un chibrit printre dinți și tăcea. Natanail îl îmboldi cu piciorul, apoi cu mîna, ca să sloboadă și el vorba cea mare, dar în zadar. Pahomie lăsă scobitul și se apucă să așeze oasele purcelului — careși la locul lui. Moșneagul se enervă.

— Hai, Pahomie! Tu ce zici?

— Ce să zic: că lupul păru-și schimbă, dar năravul — ba. Cei trei protestară. Pocăința starețului li se păruse prea sinceră, ca să nu fie crezută.

— Apăi tu... cu capul ăla marele... nici că erai în stare să dai alt răspuns. — îl mustră Natanail pe duhovnicul cel mai tînăr.

— Iartă-l, mă Pahomie, și tu. — stăruie Ermoghen.

— Lăsați-l, părinților, că așa e el: întotdeauna de altă părere, — interveni Gavriil batjocoritor.

— Bun a fost purcelul, dar și vinul... n'are niciun cusur. — sări de colo și cuviosul Gherasim, care habar n'avea despre ce este vorba.

— Iartă-l, omule! — se rugă din nou Ermoghen de Pahomie. Dacă n'ai fi duhovnic, aș zice că nu cunoști cum trebuie primit păcătosul care se pocăește...

— Pocăința vulpoiului, — răspunse Pahomie, rîzînd forțat.

Natanail se burzuluți ca un ariciu și vru să-l certe, dar starea îl luă vorba din gură.

— Părinților, fratele meu de călugărie, Pahomie, face parte din acei oameni care, deși pricep ușor, pentru motive știute numai de ei și de Dumnezeu, se lasă întotdeauna mai greu. Eu sint mulțumit în sufletul meu că, din cinci ciți vă numărați de față și în consiliul duhovnicesc, unul îmi dă credit în alb, trei îmi iartă trecutul și-mi socotesc cuvîntul cuvînt, și numai al cincelea se îndoeste. Dar oare toți ostașii au încredere în calitățile comandantului lor? Nu s'au găsit chiar în ceata Ucenicilor unii care să se îndoiască de dumnezeirea lui Iisus? Să lăsăm dar pe părintele Pahomie să cugete în limba sfinției sale, iar noi, bucuroși că am biruit pe satana și ne-am împăcat, hai să mai cinstim cîte-un păhărel. Noroc și sănătate! Bucurie, frate Pahomie!

— Să dea Dumnezeu, — zise acesta oftînd și ridicînd cu îndoială din umeri.

Natanail apucă paharul cu amîndouă minile, căci una singură era prea slabă pentru atîta greutate, și privind la starea cu ochi protectori, zîmbi părintește și zise:

— Ei, bată-te mintuirea să te bată!... Mă uit la tine și parcă nu-mi vine să cred... Mi-aduc aminte de cînd te-a luat bietul Ghervasie, Dumnezeu să-l erte, întru ale sale. Erai un ciucioiu cu mucii la nas. Nici „blagoslovește” nu știai să zici.

— Era rușinos ca o fată mare, — își aminti și Gavriil.

— Pfi! da' ce rușinos! Cînd s'a mai mărit și a început să citească, la strană, oridecîteori îi făceam cîte-o observație, se roșea pînă în virful urechilor. De! cine ar fi crezut c'o să...

— ...lasă așa, — întrerupse Pahomie.

— Taci, mă țigane! — se răsti Natanail. Tu, nerușinat ai fost de cînd ai intrat pe poarta mănăstirii, și tot așa ești și în ziua de astăzi. Intotdeauna ai fost cu capul mare și plin de gărgăuni, d'aia nu te-a primit nimeni în cele mai de cinste. Nu știu cum a făcut Procopie de te-a vîrit în Comitet. Dar el a fost băiat bun, smerit și ascultător... d'aia a ajuns unde se găsește. Tu, cu prostiile tale, duhovnic ai să mori. Mă mir cum te-au învrednicit și cu atîta!

— La culoare, îmi pare mai frumos vinul de obște, dar la gust... îl întrece asta de-o mie de ori. Ala îmi pare că ar avea nițel smag, — grăi Gherasim, ca să se găsească și el în vorbă.

— O mai fi vrînd și altceva, nu numai smag, — gîngăvi Pahomie, ca pentru sine.

Gavriil și cu Ermoghen își făcură cu ochiul, ca și cînd Pahomie ar fi avut dreptate. Și nici Natanail nu acoperi adevărul. Zise:

— Ce-a fost — a fost! De-aci înainte, toate se schimbă și se îndreaptă; nu-i așa, Procopie?

Starețul adevărat cu o înclinare din cap, apoi se ridică și turnă în pahare. Pahomie îl privi chiorș și strîmbă din nas, dar ceilalți îl învăluiră în ochi calzi și îngăduitori.

— Ia'n te uită ce smerit e! — îl laudă Natanail. Adevărat vorba ceia: puica se cunoaște de pe creastă ce neam o să iasă. Smerit a fost cînd era numai un biet ucenic la Ghervasie, smerit e și acu, stareț fiind... Ce zici, Gavriile?

— Tot ca și sfinția ta. Bine c'a biruit pe diavolul care-i furase înțelepciunea.

— Ce bărbuță caraghioasă avea cînd l-a făcut diacon! — îl mîngie și Ermoghen. V'aduceți aminte, părinților? Parcă era un smocușor dela coada caprei. Și acuma — ia priviți bărbălae! Juri că e arhieru!

— Cînd să-l facă preot, m'a întrebat și pe mine starețul — Marchian era atunci: — Ce zici, Natanaile, să-l fac? — Fă-l, că e bun, am răspuns, eu, incredințat, după cît îl știam, că nu va necinsti Sfintele Taine. Acum mă bucur, că nu m'am înșelat. S'a coborît darul lui Hristos asupra unui călugăr ales... Ba ajunse și stareț! Ei, ce vrei! Ii face Dumnezeu parte — și gata!

— Să știți dela mine că la alegerile de stareți se amestecă și diavolul. Ba chiar Scaraoschi cel bătrîn, — îndrăzni Pahomie.

— Pesemne că d'aia nu s'a ales Ermoghen. — rîse Gavriil. I-a ținut dracu parte prea pe față...

— Ermoghen nu face de stareț, — zise Natanail. El e bun de eclesiarh mare. Starețul trebuie să fie falnic, să aibă îndrăzneală și să știe să vorbească și ce să vorbească, pe unde s'o duce și cu cine s'o întîlni.

— Da' lui Ermoghen ce-i lipsește? — glumi Gavriil. Că nu caer de barbă tot are; minte... în tot cazul mai sănătoasă decît a lui Pahomie; iar cît pentru vorbă, nici un copil de doi ani nu-l rămîne. Afîta că e el cam peltic...

— „Porc bătrîn” și „bou domnesc”, tot poate să zică, — îndrăzni Pahomie.

Bătrîni se supărara deabinelea. Natanail vărsă paharul jumătate pe piept, și puțin lipsi, cînd simți vinul la buric, să nu sloboadă un blestem. Iar Gavriil și cu Ermoghen, deși nu iubeau pe stareț, găsiră purtarea lui Pahomie lipsită de smerenie și de omenie.

— Mă Pahomie, — îl atacă Gavriil. — dacă n'ai fi băut din același vin cu noi, aș zice c'ai băgat pe beregată niscai prafuri de nebuneală. Lasă, omule, ce-i fi avînd pe suflet, și dă cîntea celui care te ospătează!

— Firește! — se asocia și Ermoghen.

— Cu toată plăcerea, — răspunse Pahomie, spre bucuria tuturor. Și ridicându-se de la masă, puse trei metanii în fața icoanei sfântului marelui mucenic Dimitrie, patronul mănăstirii. Duhovnicul îl urmăriră, făcând haz, și așteptară ca la urmă să-și ia iertăciune dela stareț. Dar Pahomie, după ce se cocoțâ pe-un scaun și sărută chipul sfântului, grăi:

— Mă rog, mai aveți ceva de zis? M'ați învinuit că nu dau cinstea cuvenită celui care ne ospătează, și mi-am recunoscut greșala. Dacă părintele stareț îmi poate dovedi că ne-a dat să mîncăm măcar o fărîmătură din averea sa personală, sînt gata să-i fac și lui trei metanii și să-i sărut mînile, ca sfântului Dimitrie...

Cei trei se uitară îngrijorați la stareț. Dar părintele Procopie găsi observația lui Pahomie întemeiată și, ridicându-se de unde ședea, se duse la el și-l sărută pe obraji.

— Sărutarea Iudei, — zise Pahomie, ștergîndu-și obrajii cu batista înmuiată în vin.

Starețul îl luă de mîni.

— Măi frate Pahomie, dacă-ți închipui că purtarea ta mă supără, te înșeli grozav. Dimpotrivă, mă bucur din toată inima că ai rămas așa cum te cunosc de cînd ai pășit pe poarta mănăstirii: cinstit și mereu cu grijă pentru averea și pentru binele obștei. Ne cunoaștem din noviciat — așa e? Sîntem călugăriți în aceeași zi și luați sub aceeași mantie de către același duhovnic, și deci, după datină, ne putem socoti, cum ne-am socotit pînă mai anul trecut, frați buni; nu-i așa?

— Mă lepăd de-așa frate! — se scutură Pahomie, rîzînd.

— Tu te lepezi, dar nu mă lepăd eu. Am fost prieteni din ziua în care ne-am cunoscut, cel puțin eu așa am crezut, — și prieteni vreau să rămînem pînă la moarte. Cunosc pricina supărării tale și-mi recunosc încă odată vinovăția. Și încă odată făgăduiesc că voi pune chiar de astăzi început de îndreptare. Ție, ca mai tinăr și mai priceput, îți dau sarcina să supraveghezi întreaga viață a mănăstirii și să-mi arăți tot ce se petrece împotriva așezărilor sfinților Părinți și a legilor de astăzi... Ei, nici în condițiile astea nu vrei să ne împacăm?

Pahomie șovăi.

— Impacă-te, împacă-te! — îl indemnară ceilalți cu mare sgomot.

— Sai, Ermoghene, de-i desparte, că acu se încaeră! — strigă Gherasim, după ce constată că i s'a lăsat vinul în picioare...

Intervenția bietului surd stîrni un ris care înmuiă pînă și cerbicea părintelui Pahomie.

— Ei, ne împacăm? — îl atacă din nou starețul, în toiul risului.

— Impăcați-vă, împăcați-vă! — strigară duhovniciei bățind cu picioarele în podele, și cu minile în masă.

Gherasim îi privi nedumerit. Îi văzuse rîzînd și nu știa dacă trebuie să se aștepte la păruială, ori la joc. În cele din urmă, copleșit de atîtea făgădueli și de atîta stăruință, Pahomie cedă și se sărută cu Procopie. Nu însă cu toată inima, căci, după ce se lăsară din brațe, el zise :

— Imi pare că mă arde locul unde mă sărută starețul...

— Te arde fiindcă te sărută cu toată dragostea, — îl liniști Natanail, făcînd un compliment celui mai mare.

— Ce era să faci, mă nebunule? — se răsti Gherasim la Pahomie, după ce acesta își luă locul pe scaun.

Ermoghen se apropie de surd ca să-i explice cum stau lucrurile, dar în aceiași clipă fratele Niculae deschise ușa la perete, făcînd loc altor doi frați care abia se luptau cu o tavă cît roata plugului.

— Plăcintă! — exclamară duhovniciei, bucurîndu-se ca niște copii.

Gavriil își slăbi cureaua cu încă două găuri, Ermoghen își descheiă cordonul izmenelor, iar Gherasim, neavînd ce să deschidă, se dibui repede la burtă și constată cu mulțumire că mai e puținel loc.

Starețul urmări pe Pahomie. Acesta nu părea prea entuziasmat de împăcare și deci nici de plăcintă. După ce rise de bucuria bătrînilor, își aruncă și el ochii mai bine în tavă, își gîdilă nările cu nițel miros, apoi sbîrci din nas.

— Sînt sigur că dacă oi tăia eu plăcînta, arc să-i placă și lui Pahomie, — zise starețul, silindu-se să nu pară glumeț. Nu-i așa, măi frățioare?

Pahomie ridică din umeri.

— Nu cred. Eu am auzit, am citit și am constatat că bucățica primită din mîna celui mai mare este ori acrișoară, ori amărue. Dulce — niciodată. Să mai încerc însă...

Natanail se sbîrli ca un curcan.

— Prostul, tot prost! Ptiu! Tae. moșule, și n'asculta d'ale lui Pahomie. Fii smerit pînă la sfîrșit, ca să iei cunună dela Dumnezeu.

Starețul apucă un cuțit și o furculiță, și spintecă plăcînta în două, apoi în patru, în opt, pînă făcu șaisprezece triunghiuri ascuțite. Aburul năvălit din despicățuri dădu sufragei un miros de simigerie și mări nerăbdarea duhovnicilor. Gherasim întinse farfuria. Natanail, fiind chiar în dreptul tăvii, ridică dreapta, cu ajutorul stingii, și înfipse furculița la întimplare. Nimeri însă prea aproape de vîrf, din care pricină toată bucata îi scăpă pe minica largă a rasei.

— Vezi, dacă n'aștepți blagoslovenia? — îi obiectă Ermoghen înghițind în sec.

— Poate vrea să mai ducă și acasă, — glumi Gavriil.

Pahomie ajută moșneagului să-și aducă plăcinta în farfurie. Zise :

— Vezi ce înseamnă să măninci bucățele tăiate de cel mai mare? Te frigi înainte de-a le băga în gură...

— Taci, că ești un prost! — îi mulțumi Natanail.

— Vom vedea...

Plăcinta era delicioasă. Duhovnicii — inclusiv Pahomie — repetară pînă mai rămase în tavă o singură șaisprezecime.

— Ia-o tu, Gavriile !

— Ba s'o ia starețul, că e mai mare.

— Ba s'o ia Ermoghen, ca să ajungă stareț.

— Ba Gherasim, ca să-i vie auzul.

— Dați-o lui Pahomie, fiindcă... tot i se păru lui cam amară, — împuse starețul pe duhovnicul cel mai tânăr.

Acesta luă bucata, chiar în clipa cînd Natanail ridicase mîna, și i-o dete fratelui Niculae.

— „Vrednic este lucrătorul de plata sa”.

— Foarte bine! — încuviințară ceilalți, mirați că ei nu se gîndiseră și la frații slujitori.

Cînd paharele fură din nou pline, Natanail lovi cu piciorul în glezna lui Gavriil. Acesta nu pricepu. Natanail îl mai pocni odată, apoi îi spuse ceva numai din buze, făcu o mișcare cu capul în direcția starețului, iar îl mai lovi cu piciorul, pînă ce, însfîrșit, arhimandritul înțelese. Tuși, făcu un gest închipuind dereticarea bărbii, apoi luă paharul și încercă să se ridice. Pesemne însă că-i fu teamă să nu lovească tavanul, căci renunță și cuvîntă de pe scaun.

— Prea cuvioase și prea cinstite părinte starețe și arhimandrite și frate întru Hristos, Procopie! Ne bucurăm cu bucurie mare foarte... mcă... te-ai slobozit din legăturile satanei... mși... te-ai întors smerit și pocăit... mca... fiul cel desfrinat... mdespre carele pomenește sfînta evanghelie... Acuma... eu... mdacă aș avea darul aceluși cinstit și cuvios Macarie... mdespre carele se scrie în cartea aceea ereticească... mee se chiamă cu numele de „Duhovnicul Maicilor”...

— Taci! Să nu pomenești de ea! — se înfuriă Natanail, gata să se înăbușe.

— ...aș grăi mai multe... Aș zice cîte una și de prin sfințele scripturi... mdar fiindcă nu mă sumet într'atîta... blagoslovește și mă iartă sființa ta... Mulțămim și pentru mîncare... Uitasem...

— Și pentru vin, firește! — adăogi Natanail, nemulțumit de cuvîntarea scremută de Gavriil.

— Și pentru plăcintă! — complectă Pahomie, arătînd vecinului din stînga mînica rasci.

Cuvintează starețul.

— Părinților, mă bucur pentru bucuria sfinților voastre, după cum sfințiile voastre vă bucurați pentru bucuria mea... Și ca bucuria sfinților voastre să fie deplină — să mă iertați că întrebuițez cuvintele Mintuitorului către ucenicii săi — vă făgăduiesc că am să vă dau în fiecare zi câte-o sticlă de vin — mai nou sau mai vechi — după plăcerea fiecăruia. Iar Duminica și în toate celelalte sărbători, să ne ospătăm împreună. Vă rog din tot sufletul să nu-mi refuzați dragostea... Sînteți părinții mei și eu sînt copilul sfinților voastre...

— Ura! — strigă Natanail, ridicînd minile în sus.

— Uraa! — strigară și Gavriil cu Ermoghen.

— Hei, v'ați îmbătat? — se răsti Gherasim, din coada mesei.

Natanail luă furculița și îmboldi pe Pahomie.

— Zi și tu, țigane!

— Lasă-l, moșule, — interveni starețul, — că dacă mi-ura el... mi-e teamă să nu mor.

— Ba să zică și el, — stăruî Natanail, tot îmboldind pe Pahomie cu furculița.

— Ura, de, — zise și Pahomie într'o doară.

Ermoghen se întinse peste masă și-l apucă de mincă.

— După cum bag de samă, sărutarea ta n'a fost din toată inima. Ia fă bine și sărută încă odată pe stareț, păcătosule! De unde te iscași tu mai grozav?

Ca să nu lase indoială în privința sincerității sale, Pahomie se ridică și se duse la stareț. Urmă o nouă îmbrățișare. Evenimentul fu salutat cu un întreit „Mulți ani trăiască”. Cîntat — vorba vine — de corul hiriit al moșnegilor.

În toiul veseliei, la un semn al starețului, fratele Niculae iese din sufragerie, apoi revine repede și anunță pe cuviosul Malh, secretarul mănăstirii...

— Ia să mă lase în pace! — se burzului prea cuviosul Procopie. N'am răgaz nici să mănînce și să cinstesc și eu un pahar cu părinții duhovnici?

Dar fratele stăruî :

— Zice că are ceva foarte urgent.

— Să mai aștepte.

— Ba nu, nu, — se împotrivi Natanail. Cînd e vorba de interesele mănăstirii, trebuie să lași totul la oparte. Du-te, Nicolae, și spune lui Malh că poate să intre.

După ce scăpă un zîmbet ironic, părintele Malh, un monah tînăr și bine făcut, salută pe meseni cu un foarte smerit: „Blagosloviți!”, apoi făcu metanie starețului și-i sărută dreapta.

— Ce-i, părinte Malh? Nici să măninc nu-mi tihnește?

— Cinstite părinte... ertați-mă... uite, am o hîrtie urgentă care trebuie iscălită și de către consiliul duhovnicesc... Și fiindcă auzii că părinții duhovnici sînt cu toții aici la masă, îndrăznii să folosesc prilejul de a-i găsi la un loc, ca să nu-i mai supăr pe acasă...

— Dă-o încoace! — se grăbi Natanail. Toc ai? Cernelă ai?

Starețul ridică indiferent din umeri. Malh desfăcu un sulișor de hîrtie și ajută celui mai în vîrstă să facă un *Natan...* cu toate răscăbăile stropite. Apoi trecu la Gavriil. Acesta vru să desfacă și celelalte pagini, dar Natanail îi dădu zor:

— Iscălește, omule, odată! Ce te mai uiți?

Gavriil izbuti totuși să vadă titlul și să-l silabisească:

Cont de gestiune pe anul 1930...

— Ei și? — se răsti Natanail. Dacă e cont de gestiune, nu trebuie iscălit?

— Ba trebuie și citit, nu numai iscălit, — zise Pahomie, cu gură amară.

— Taci, mă! Nu ne-am înțeles să tragem cu buretele peste tot ce-a fost? Scrie, Gavriile!

Tot cu ajutorul secretarului își puse și arhimandritul numele dedesubtul procesului-verbal, care încheia socotelile anului expirat. Ermoghen făcu singur un *Ermo* și un arc. Gherasim ceru ajutorul lui Malh și numai așa izbuti să încherbeze vre-o trei-patru litere. Arcul — vorba vine — îl trase singur.

Obținuse patru iscălituri. A cincea deci, nu mai prezintă mare importanță. Imbujorat la față, secretarul aruncă o privire triumfătoare starețului. Procopie se scobeia între măsele...

Era rindul lui Pahomie. Acesta, deși se împăcase sincer cu starețul, văzînd însă viclesugul, dealtfel bănuît de el, căută pricină de refuz.

— Cu plăcere, părinte Malh, dar eu sînt cam bucher și nu pot să iscălesc decît cu condeiul meu. Așteaptă-mă peste vre-o trei ceasuri, la cancelarie...

Secretarul se uită la stareț. Starețul lăsă scobitul și privi lung și crunt la Pahomie. Apoi rinji batjocoritor. Ii era indiferent.

— Haide, Pahomie, iscălește și tu, nu mai face pe nebunul, — îl îndemnă Natanail.

— Iscălește, mă, că te-ai sărutat cu starețul! Doar n'ăi fi Iuda?

Pahomie se roși încă pe cit era, apoi se ridică amărit dela masă, zicînd:

— E cineva aicea care poate fi asemănat cu Iuda, dar acela nu sînt eu. Martor mi-e Dumnezeu!

Starețul sări în sus. Uitase toate făgăduelile...

— Malh, să faci imediat raport pentru îndepărtarea părintelui Pahomie din consiliul duhovnicesc, sub motiv că m'a insultat în fața soborului... Ai înțeles ?

— Da, cinstite părinte.

— Iar voi — (către frați) — să ajutați pe hodorogii ăștia bătrâni să se ducă acasă. Apoi să curățați sufrageria, că aștept musafiri.

...A venit vicarul sfintei episcopii, însoțit de prea cucernicul referent dela consiliul economic, aproape către sară. În noaptea aceea, părintele Pahomie a dormit afară... din consiliul duhovnicesc.

Damian Stănoiu

Fapt divers

*Inculpatul X. — achitat de Jurați
pentru crima de a-și fi omorât iubita
— s'a sinucis după câteva săptămîni
dela eșirea din închisoare.*

ZIARELE

Atît de bine te 'nțeleg..

Tu ai crezut că glontelee ucide
Figura blondă sau brunetă;
Că arde ca păpușa păru 'ntreg,
Pe veci lumina în orbite se închide
Și se distramă 'n aer zvelta siluetă.

Dar dupăce ai ucis-o într'o noapte,
Prinzîndu-i pe cămașă purpurie lentă —
Ai auzit alături șoapte :
Era prezentă..

Te urmărea cu ochi severi,
Cu zîmbetul crispăt de suferință. —
Și ai simțit in suflet o căință..

Venea adeseori rîzînd, ca eri;
Dealungul trupului tău — caldă,
Se strecura cu scurte mlădieri...
O contemplai în lac pe lună — cum se scaldă...
Îți întindeai spre dînsa brațul dornic
Și buzele-ți cătau o gură moartă...
Se auzea la poartă
Doar pas de santinelă și de ornic...

Cînd ai eșit din temniță, — în goană
Te-ai cufundat în lume.
Te obseda un nume;
Și pretulindeni o vedeai — în piept c'o rană...
Iar într'o noapte de nesomn subt tei
Ți-a tresărit în sînge pulsul ei;
Ai auzit cum inimile vă băteau delaolaltă...
În capul tău, s'a arcuit o boltă naltă:
Ca o icoană pe catapeteazmă,
Prin nouri tămîioși de fum,
În ploae argintie de agheazmă,
Ți ai regăsit prietena de scrum.

Iar cînd pe „Drumul Robilor” se vîntura nisipul
Și sus era de cîntec și aromă plină Slava, —
Tu ți-ai primblat pe tîmplă țeava:
Și i-ai țintit acolo chipul.

Tran

Cronica literară

Categoria „epatantului” și literatura informativă

Să ne ajutăm de la început cu un exemplu: e nou — din 1931 — și e roman.

Titlu: *Montijo, sau în căutarea națiunii*. Autorul, Otto Flake, a publicat vre-o duzină de romane; afară de aceasta: biografia aprigului humanist Ulrich von Hutten, biografia savurosului berbant Marchizul de Sade; și cinci volume de esayuri, de exemplu: despre revoluție, despre libertatea erotică. Adică materii ce interesează mult, actuale și cultivate.

Un roman promite distracție; iar noi ne vom bucura să arătăm că acesta de care vorbim, ține mai mult decît promite genul, — fiindcă e informativ. Și această constatare ne va servi probabil să înțelegem oarecare adevăruri generale.

Este o carte de 512 pagini, cu romană corp 10. La asemenea volum se impun diviziuni și subdiviziuni: are trei părți, și în ele intră 40 de capitole. Titlurile capitolelor sînt neapărat sugestive și le clasăm astfel: titluri etnografice și geografice — Element spaniol; Oameni prusieni; Intre rasse; Stambul; Bruxelles; Mon repos; Zuerich —, titluri poetice psihologice și poetice sociale — Leul; Cei patru; Intervenția; Tranziție; Noapte de vară; Nici o adiere; Pe deasupra cîmpiei; Iernatic; Diplomatie; Cazarmă; Disoluție; Experiență; Ruptură; Inchidere; Agrarii; Inflația; Tragedie; Aritmetica anilor (poetice, fiindcă toate trebuie înțelese la figurat, mai mult sau mai puțin) —, nume de femei: Ruth; Secretara; Ninnon; Ellen; Magda; Alma; Luba; Nora. — În totul, opt femei la patruzeci de capitole (face 20%). Însă deosebit de femeile care dau titlu de capitol, și intru nimic mai pe jos decît acestea ca farmec dramatic, sînt altele încă, și anume: Lotte, Lisa, Wilhelma, Alma, Olga, Lily, Barbara, Fraeulein von Espe, Dorothy, Adele, Frau von X. Total, 18 (poate vre-o două mi-au scăpat mie, la statistică). Optsprezece e normal pentru o

viață de bărbat; ba e chiar modest și distins. Trebuie să nu uităm că timpul actual, prin feminism mai ales, ridică piedici nouă vocațiunilor donjuanice. — Așa dar e vorba de femei, de amestecuri de rassă, de viață elegantă. Sfera: negustorime bogată internaționalizată, dar de neam german. Decorul: expressele de lux, Palace-Otelurile de cea mai scumpă marcă, transatlanticele de ultimă lansare; festivalele de teatru și operă în Bayreuth, Muenchen, Salzburg, plajele și stațiile termale indiscutabil elegante.

Montijo, omul interpus al autorului, copiază autobiografic după natură viața unui german hibrid din regiunea socială arătată. Autorul a avut grija să dea cât mai complet inventarul unei asemenea vieți. Pe omul lui Flake îl chema, drept, Siemens; el își zicea Siemens-Montijo, pentru că o bu-nică fusese spaniolă, iar tatăl său avea o casă de export în Lissabona și o filială în Cadix. Își păstrase însă naționalitatea bătrînul, de dragul băieților: altceva e să fii ofițer de rezervă german! Și băiatul nu se sfîia, în fond, să treacă drept Neamț. Prima mărturisire a băiatului cînd intră în Germania: „mă mira succesul pe care-l aveam la femei”. Și cu aceasta rămînem pînă la urmă. S'a văzut numărul: optsprezece triumfuri memorabile.

Dar totdeauna *stilvoll*. „Die Taille entzückte mich; die Augen hatten mich erregt”. Sentimente și fapte au, neapărat, un tempo electric (*die moderne Firigkeit!*). „In loc de Alma a venit la mine Wilhelmina. Eu, hotărîndu-mă repede, am invitat pe Luba”. Montijo este, înainte de toate, modern; deloc sentimental, dar lucid, științific cît se poate. „Die sexuelle Spannung zwischen dem Ich und der Aussenwelt”. Nici o clipă nu uită a vorbi foarte cultivat. De aceia nici la femei nu se mulțumește numai cu simțurile. Favoritele sale sînt fete deștepte, toate; una știe pe Rilke și pe Valéry. Nici nu s'ar cuveni altfel, fiindcă eroul citează familiar, în aluziuni de eleganța cea mai sigură, pe Sfîntul Augustin, Platon, Luther, Buddha, Balzac, Nietzsche. Către sfîrșitul povestei se cufundă în Calvin. Nimic mai puțin decît secătură. „Ich erlebte, sah und dachte” — o transpunere impresionantă a celor trei vorbe ale marelui Iuliu. „Erleben”, de mult, este cuvînt prestigios printre intelectualii viguroși de felul lui Montijo. Iar *a vedea* e o idee cu accent foarte modern. Omul modern umblă mult, și vede, vede. În cîteva săptămîni Montijo, umblînd prin muzeele din Berlin și München, se face perfect cunoscător de artă. Printre ocupațiile sale diverse, zărim că idealul preferat al lui Montijo era essayul cultural — de exemplu: rassă și cultură (cum europeanul energic nu suferă filosofia nihilistă a lui Buddha). Montijo se și face jurnalist-essayist, pe vremea războiului. Omul acesta are toate noroacele. Nu e trimis la front, ci capătă o delicioasă slujbă sedentară în Bruxel-

les. Și femei, peste tot. Cum îi spune chiar Frau Bettina, menajera (o femeie distinsă și ea): „die Gefühle der Mädchen suchen Sie”. Puterea culturii moderne în orașe mari: chiar fiica unui chauffeur și a unei menajere este distinsă ireproșabil. Poți să supezi cu ea în cel mai superior otel — „tadellos”! Elită și numai elită în toate felurile: soții sau surori de junkeri, englezoaice distinse, rusoaice rafinate (chiar prințese). Iar cînd se întîmplă și cite o mică burgheză, e totdeauna foarte originală.

Conversație intens intelectuală, — de exemplu despre Wagner. „Cred că Bülow, ca om, era preferabil lui Wagner, ca om”, descoperire Montijo, original. Partenera lui, Alma, e obsedată de figura doamnei Cosima: cită pasiune și cită inteligență, la un loc!... Montijo practică, rafinat, psihologie: ține fișe despre prieteni și prietene. Puțin cam mefistofelice. Alma, o inimă de Gretchen, se îngrozește de pesimismul orișil al fișelor: să nu fie nimic alta decît egoism în fundul sufletelor?! Nu se poate. E fals, strigă Alma cu glas sigur („ihres weiblichen Mitbestimmungsrechts bewusst”). După asemenea dispute, Alma îi sărută minile lui Montijo, care, în fond era încîntat să aibă o adversară atît de capabilă. „E natural: un om care se ocupă cu idei, își face din soție un camarad”.

Cadrul unor asemenea „Erlebnisse” intense (flirt, idei, afaceri, inflație, ruină, reîmbogățire) este tot atît de distins, cit e de mobil. Eleganță și iuțală. Apartamentele de otel sau altfel sînt interioare de un gust și un șic complex — modern și tradițional deopotrivă. Montijo are o severitate implacabilă pentru șicul formelor și al culorilor. Nu e nesimțitor nici la peisajul romantic: lună, efecte de ceață — pentru o plimbare cu o amantă-camarad. Și totul se petrece cu o repejune îmbătătoare.

Vedem, în sfîrșit, că frumusețea acestui fel de viață modernă stă aci: interioritate ardentă, idei multe, emoții interesante, în prestissimo. De neprevăzut, pentru cine nu trăiește această viață, cită gîndire, cită filosofie chiar pot încăpea în așa iuțală. Autorul ajunge să se teamă, ca nu cumva să plictisească pe cetitor prin exces de idei, — pentru a explica, de exemplu, că omul, odinioară, cunoștea un Absolut, pe Dumnezeu; astăzi, toate îi par relative (tema unui essay al lui Montijo). Dela o vreme, Montijo se însoară; atunci se lasă imediat de psihologie și aruncă fișele. Are copii. Rămîne văduv. Dă de societate engleză: Dorothy, Vivian — „city-mäs-sig”. Sfîrșim firește la nivel elegant, prin o reînoire de cunoștință cu o încîntătoare persoană. E Lily. Plină de idei moderne: energia în femininitate. Aceste șarmante fete se deplasează, toate, pe fața continentelor cu o iuțală de te ameteșc. Inșă Montijo, acum tată de copii mari, este și rămîne doar un virtuoz: flirturi, idei, sau alte „Erlebnisse”, se țîn în

șir strins pînă la pagina 512, și se anunță în dant zglobiu peste sfîrșitul cărții.

Iată acum, puțin comentariu.

Pentru acei care au cunoscut lumea despre care raportează cartea lui Flake, strîngem acest mic vocabular: „schneidig, tadellos, tipptopp, schick, smart, fair”, sau, în rezumat: „hochgebildet”. Adjectivele acestea rezumau (încă mai rezumă?) filosofia unui tip german de care te loveai, pînă la război cel puțin, în toate piețele elegantelor internaționale. Acest tip de german, desnaționalizat și nu prea, îndispunea mult pe cei ce căutau odihnă sau sănătate; și el a făcut mult pentru a crea, în străinătate, o reputație de tot proastă, și nemeritată, germanului autentic, fiindcă lumea, natural, generalizează după ceiace i se vîră în ochi și în suflet Cetitorii care au cunoscut modelele lui Flake, ar putea, la fiecare amănunt accentuat, să completeze din memorie ce trebuie să urmeze, după geometria fixă a tipului. Un punct de principiu, a neglijat, nu știu de ce, autorul: că subiectul Montijo nu-i decît un commis-voyageur amplificat prin dificultăți și mofturi extrase din o amestecare etnică și o deplasare geografică mai largă decît ale voiajorului de comerț necostumat în cavaler mondial. Neglijența aceasta o deplorăm, fiindcă, evident, autorul a vrut să dea o contribuție solidă la istoria culturii actuale. Și contribuția a dat-o; însă a definit și clasat greșit tipul central: n'a luat sama că e commis-voyageur. Prin aceasta s'a deformat optica lucrării. Referatul său nu e bun de utilizat decît cu această rectificare. Istoricește, tipul Montijo este interesant tocmai și numai ca încarnare particular actuală a voiajorului comercial.

Probabil, spiritul „commis-voyageur” face acum ambianță foarte generală. Asistăm la un triumf oarecum subtil al lui „dernier cri”, al lui „epatant”, al unei mondiale mitocăni cu mofturi. Triumf oarecum subtil: dacă în *Montijo* idealurile și gusturile commis-voyageur sînt foarte gros evidente, în *Morand* sau alți mondiali epatanți ele sînt date cu un lac vechiu literar, ce ia ochii. Nu numai pe ai cetitorului grăbit. Să luăm sama: stilul unui fel de cărți actuale poartă pecetea „commis-voyageur”. Experiența voiajorului comercial e compusă din *multe* și din *repede*. La nivelul acelei experiențe, se înregistrează lucrurile *nouă*, indistinct. Însă această specie de om nu vede *nou*. El are, prin simplă deplasare materială, mirajul varietății, și nu-și dă sama cît e de copleșit de clișee. Fiindcă se vorbește de lumi depărtate, nici cetitorul, nici chiar scriitorul, nu simte clișeul. Spiritele lor coincid, caracteristic, pe domeniul *epatantului*.

Epatantul figurează ca formă hipertrofică în literatura informativă. Numim așa scrieri de intenție instructivă, care adoptă totuși convenții artistice. Obișnuit ele afectează chi-

pul romanului. Varietate de corcitură: didacticism cu ficțiune. Pentru sărăcia isvoarelor, erudiții citește pe Homer, ca să cunoască mitologie, moravuri, instituții, limbă, costum, geografie, idei morale. Poate că poemele homerice s'au făcut spre glorificarea unor familii mari, de exemplu. Posteritatea însă le-a luat, de mult, ca produse de frumusețe literară; și învățații au astăzi convingerea, că autorii homerici creau, lucid, frumusețe. Istoricii literari, în sfârșit, oricât de erudiți, admit acum că literatura se obligă, mai întâi, a fi artă literară. Delimitarea artei literare este, acum, o fatală problemă de nuanțe.

Poți da o impresie eminent epatantă arătând, pe temeiul unor dialoguri platonice, cum erau încuierile la uși, în Atena veacului V înainte de Hristos. Cei ce scriau călătorii în America prin secolul XVI și XVII creau, adeseori, în epatant. America a rămas epatantă pînă astăzi, cu toată anularea distanțelor, cași alte părți ale lumii care erau exotice acum patru secole. Intîmplările cu femei de diverse culori, sau de diverse alte caractere decît ale pielii, epatează pe burghezii, la urma urmelor sedentari. Cei ce au sau imaginează asemenea aventuri, și le scriu, sînt autori favoriți de literatură informativă epatantă.

Acești autori își notează, astăzi, isprăvile cu un laconism picant. În materia dată adineaori ca exemplu, cărțile se prezintă ca o înșirare de telegrame ce referă erotică. În conștiința lectorului curent, asemenea cărți funcționează ca informații despre autor însuși. Neapărat, cetitoarele dau năvală teribil, cînd ajung a-l cunoaște în carne și oase. Este o ocazie delicată de propagandă personală, ce concurează cu succes mijloacele simpliste ale codoșlicului de altădată. Autobiografie romanțată, de băieți dați dracului. Casanova umple piața de pui; literari, cel puțin.

Toate aceste — să nu uităm : — numai pentru a ilustra, prin exemple, o categorie ce ne servește la delimitarea artei literare.

Un monument nou de artă informativă a dat, cu totul la alt nivel. Proust, prin orientarea tot mai științifică — studiu de tipuri, de clase sociale, de sfere de cultură — pe care a imprimat-o din ce în ce mai mult operei sale. Sub nume închipuite, el a scris memorii, injectate cu raționament psihologic de o rafinare cu totul supranormală.

Literatura naturalismului, a celui francez în frunte, a avut ambiția de a fi pur informativă; și tocmai această literatură a dat ocazie să se vadă bine că acea ambiție implică o poziție falsă. Adversarii, în general, au ridicat drept obiecții naturalismului diverse nerozii idealistice, cum se zicea. Astfel s'a deprins lumea, de atunci, a pierde din vedere că estetica naturalistă a servit să anexeze artei domeniul nouă, a li-

berat-o de a vedea viața stupid burghezește și pedant profesoral, a compromis definitiv privilegiile unui rincead stil academic. De altă parte lumea n'a luat sama că literatura informativă este, din început, o faptă șășie, oricare ar fi compensările aduse eventual de calitățile de spirit ale scriitorului.

Balzac și Dickens oferă, la loc eminent, cazuri de literatură informativă. Literatura informativă place incomparabil oamenilor inteligenți și neliterari, adică insuficient sau deloc simțitori la ceiace semnifică, în sisteme de expresie: punct de plecare, raporturi de ton, ritm acustic și ritm psihic, valori de impresii, construcție de imagini. Inevitabil, cetitorul neliterar tinde să prefacă în literatură informativă orice scris literar. Proust servește ca manual clasic criticilor snobismului; însă, foarte probabil, servește și snobilor. Acestora în ascuns, firește. Superbul său impresionism, cu atit de îndrăznețele lui descompuneri de imagini, se pierde cu totul din vedere; primează Proust informatorul, pare că n'ar fi, și el, decât unul între atîți scriitori actuali de romane pe familii și cariere.

În vremuri vechi, se mărturisea cinstit că ficțiunea și așa numitele frumuseți de expresie, slujesc pentru a ușura înțelegerea adevărurilor, care altfel, apar austere și sînt oboseitoare. Astăzi, prestigiul artei poartă un accent social mai energetic decât altădată: arta e ceva pentru elită, și elita nu se poate înțelege fără artă. Sau arta constituie obligație de cultură: în societățile democratice și revoluționare.

Nici un scriitor informativ, în zilele moderne, nu a vrut să justifice literatura informativă în așa fel, ca să înțelegem la ce mai e bună ficțiunea, odată ce ne-am propus informație. Este o faptă îndoit nerespectuoasă: către ficțiune și către informație. În literatura informativă ambele sînt tratate neseorios, în principiu; în practică nu e decât confuzie. De sigur, informația ține de practică; dar atunci: de ce și literatură?

Paul Valéry a scris de cîteva ori, că romanul îi e ceva de neînțeles. El nu vede în roman decât feluri diverse de informație. Acestui perfect artist literar, asemenea incoerență îi repugnă radical. El nu tolerează decât muzicalitatea ca temelie a oricărei arte literare posibile. Ignorează visarea, sub ficțiunea de memorare a unei lumi ce ai fi trăit-o numai ca imagine; respinge prin urmare, narațiunea ca artă. De exemplu, pe un Tolstoi. Valéry e fanatic. Totuși, pentru estetica literară, condamnarea romanului rostită de el, e un prețios motiv de meditare.

Paul Zarifopol

Cronica teatrală

— București —

Toată presa străină vorbește de criza teatrului. Chiar Franța își vede scenele în pericol. Nu mai este teatrul în gustul public? Nu plac piesele care se reprezintă acum? Sau prețurile ridicate opresc pe spectatori la casa teatrelor? Iar cinematograful — cu bilete care costă puțin și cu filme mai în gustul publicului — adună oameni, clae peste grămadă, în săli supraîncălzite și rău mirositoare, sub lumina tremurată a aparatului de proiecții.

N'am putut fi cucerit de cinematograf — cu toate sforțările făcute. Chiar în comoda sală a cinematografului Paramount din Paris, cu largi fotolii capitonate, cu spațiu mult și cu aer proaspăt, fără zgomote din stradă în concurență cu cele de după pinză — nu m'am simțit bine. Acea circulație de spectatori, conduși de lămpile electrice ale plasatoarelor, te împiedecă în fiecare clipă să simți frumusețea unei scene. Nu-i posibil ca publicul să intre ca la teatru, la fiecare început de film? Dar pesemne un avantaj în plus al cinematografului este și libertatea de a intra în sală — cînd vrei...

Apariția umbrei unui spectator din sală pe ecran, cu mantoul nevestei pe braț, tocmai între cei doi amanți gata să se precipite unul spre celălalt — nu poate lăsa indiferenți decât pe spectatorii siamezificați în stal. Pentru perechile din sală, care fac un trup și un suflet în parter (părechile n'ar putea să cumpere un singur bilet?), — nu contează nici filmul, nici domniile burtoși care își face loc zdrelind cu cătărămile dela jartiere genunchii spectatoarelor, nici „licuricii” electrice cu micile lor reflectoare aprinse cînd nu trebuie, nici filmul — excelent sau timpit...

Acest lucru justifică oarecum existența cinematografului — dar nu în ochii tuturora. Cei ce caută în artă viața care tremură într'o lacrimă sau în timbrul unui interpret — n'au ce căuta la cinema. Acolo vor găsi numai umbre fugare: umbre de oameni și umbre de voci...

La teatru, numai, găsești viața adevărată.

Numai la teatru spectatorul se pune la același diapazon sufleteș cu artiștii și cu autorul. Și numai într'o sală de spectacol, te simți în fața unei cugetări și a unei simțiri — exprimate artistic de actori dela cuvânt și pînă la gest. E prea puțin să urmărești din stradă, pe-un stor, umbrele dintr'o casă, angrenate în mașinăria unei intrigi teatrale. Parcă ai privi de pe gard conflictul dintr'a cincea curte: învălmășeală... o sudalmă... și ruperea, cu troznet, a unui par din gard.

Asta-i artă?

Pentru a rezista crizei, teatrele. — în credința (justă de altfel) că gustul inferior al publicului selectează lucrările mediocre, dar senzaționale. — au început să joace piese de calitate dubioasă. Un teatru a mers și mai departe: a reprezentat o piesă jumătate teatru, jumătate cinematograf. Dar asta n'a mers... Publicul vrea sau cinema prost, sau teatru prost. Teatru cinematografic prost împreună — nu!

La noi teatrele nu țin piept crizei decît datorită subvențiilor. Altfel ar fi un dezastru. Nici micșorarea prețurilor, nici scoborîrea calității pieselor pe trapa gustului public — n'au folosit la nimic.

Un teatru era chiar să închidă porțile. E vorba de Teatrul Regina Maria. În ultimul moment s'a găsit o soluție salvatoare — deocamdată...

Acest teatru și-a marcat foarte bine locul în mișcarea noastră artistică. A fost un gest novator. Un protest contra rutinei oficiale. O eliberare dintr'o cameră îmbîcsită. Iar compania dramatică — condusă cu pricepere și cu dragoste de un iscusit om de teatru — a jucat cu un entuziasm antrenant.

Teatru nu se poate face numai cu conștiinciozitate — ca la Național. Actorii de cele mai multe ori știu rolurile. (Asta ar mai trebui: ca un rol sau două pe stagiune să nu poată fi învățate pe derost). Repetițiile se fac la oră exactă. Totul se desfășoară conform programului. E o mașină pusă la punct, care funcționează fără greșuri prea mari.

Dar Teatrul Național suferă de păcatele vechimii și ale oficialității. Există o tradiție care nu poate fi ruptă cu una cu două. Iar tradiția cuprinde alegerea pieselor, repartiția între actori a rolurilor și chiar interpretarea lor. Singura revoluție săvîrșită — și de cele mai multe ori în rău — a atins numai domeniul regizoratului. Acest lucru pune în evidență și mai mult, prin contrast, lipsa de unitate.

La această instituție de stat, oficialitatea totdeauna a avut cuvînt. De-acia actorii au căpătat și moravuri și mentalitate de funcționar public. Aceleași intrigi și aceleași „lucrături” — ca'n biurouri... cu o amplificare, datorită imaginației teatrale.

E ceva rigid în teatru. Toate mișcărilor parcă se execută

în urma unei petiții cu număr de intrare, și conform unei adrese cu antet — care are iscălituri și stampile la locul cuvenit.

Fiecare își caută numai de rosturile lui. Nu-i realizat ansamblul. Nu există acel spirit de identificare cu instituția — spirit care se întâlnește în străinătate chiar la un chelner, la portarul unei bănci...

Atmosfera de funcționarism trece dintre culise pe scenă, și de-acolo — în sală. Spectatorul nu-i luat înainte de entuziasmul rampei.

La Teatrul Național vin regulat oamenii sosiți în București cu afaceri din provincie, și care — după o alergătură la ministere și prin diverse instituții financiare — se odihnesc în fotolii pînă la miezul nopții, cînd își încep serios activitatea cabaretele.

Cei ce frecventează însă îndeobște teatrele nu sînt tentați să se ducă la Național — decît pentru a revedea, cu tandră nostalgie, piese din adolescența lor.

Spiritul altor vremuri s'a cuibărit și la Teatrul Regina Maria. Revoluționarismul lui a îmbătrînit puțin. Totuși acest teatru are o aristocratică ținută. Nu se simte cadrul de fier al tradiției legalizate. Există doar o supunere de bună voe în fața vechimii.

În afară de patina timpului peste lucrurile omenești, Teatrul Regina Maria realizează spectacole desăvîrșite — mulțumită talentaților conducători: d-na Sturdza, și d-nii Maximilian, Bulandra și Storin.

Acest teatru a dat reușite spectacole de comedie și de dramă. Primează comedia — cași la celelate teatre particulare. Pare că spectatorii — amărîți de atîtea mizerii — n'au chef decît de piese vesele. Vor să ridă puțin și să mai uite... Misiunea actorului de comedie capătă astfel un caracter de consolare. Deci cu atît îi e mai gravă vina — cînd nu reușește...

Mai multă vivacitate și frescheță, entuziasm mai mult — are Teatrul Ventura. Tinereța palpită pretutindeni. Actorii au încredere. Sînt stăpîniți de-un elan. Încrederea se va risipi cu timpul. Elanul de-asemeni va cădea. De-ocamdată însă risul sonor de pe scenă — deslănțuit de impetuositatea d-rei Leny Caler și a partenerilor săi — provoacă unanim voia bună a sălii.

Teatrul Marioara Ventura se bucură de experiența și de gustul artistic al d-lui Victor Ion Popa, directorul de scenă, care dă sens fiecărei replici, fiecărui cuvînt — realizînd totodată un ansamblu pus perfect la punct.

D-sa este secundat de un stilat personal artistic pentru dramă (d-na Buzescu și d. Vraca), și pentru comedie (d-nele

Leny Caler, Mohor și d-nii Timică, Lăzărescu, Cazaban, Nicolaide, etc.).

Remarcăm încă odată marele talent al d-lui Timică — autorul unei serii de desăvârșite creații din această stagiune.

La teatrele particulare, talentele adevărate se pot ușor manifesta și deci impune. La Teatrul Național — mai greu! Dar se răzbește și acolo... grație schimbărilor de direcție. Fiecare director are artiștii săi agreeți: numai aceștia joacă. Apoi.. se schimbă partidul. Vin alții la putere. Guvernamentalismul funcționează astfel și'n teatru. E mai greu de eternii opozanți.

Prin București a trecut, la începutul acestei stagiuni, temperamentul în permanentă fierbere al d-nei Marioara Ventura care a jucat, la teatrul său, în „Vocea” de Jean Cocteau și 'n piesa lui James Barrie: „Medaliile bătrînei”.

Tinără în prima piesă, aproape babă în cea de-a doua, — d-sa a știut, agitată de diverse sentimente, să joace veridic și impresionant.

Mai ales rolul d-nei Dowey din „Medaliile bătrînei” a fost un model de compoziție. Interpreta a știut să joace mut un act întreg — fără monotonie, găsind pentru fiecare idee un mod potrivit și original de expresie.

Am fi vrut s'o vedem pe d-na Marioara Ventura în mai multe piese. Se anunțase chiar un spectacol. O informație neașteptată a vestit plecarea artistei la Paris! — „Atunci, — cum spun actorii teatrului său, — *pe curind*”...

Apărind cu întârziere acest număr al „Vieții Românești”, — am aruncat asupra mișcării teatrale numai o privire sumară.

Piese care se vor mai juca, vor avea dări de samă detaliate.

M. Sevastos

Cronica economică

Criza finanțelor private

Cauzele crizei actuale a finanțelor private în România trebuie scrutate, nu atât în vina factorului uman, cât în aceea a împrejurărilor.

Alături de inițiativa particulară, în orice economie națională, elementul constitutiv al acesteia care reușește să se reliefeze deasupra tuturor celorlalte, — este Statul. Or, tocmai în intervenția uneori prea insistentă, alteori prea inconsecventă a Statului, vedem noi un generator al crizei bancare actuale.

Statul a avut o politică șovăelnică și prea schimbăcioasă în materie economică, financiară și monetară. Băncile la rândul lor, următoare acestei politici, nu s'au putut preciza cărui fel de întreprinderi să acorde mai multă sollicitudine; unele au sprijinit industrii sau activități pe care statul părea a le încuraja un moment dat, altele — prudente față de măsurile contradictorii ale Statului — nu le dădeau din contra nici o atenție. Pentru unele bănci păreau mai indicate întreprinderile industriale, altora le păreau indicate întreprinderile agricole. În această atmosferă de dubiu, creată de inconsecvența politicii de Stat, băncile au contractat angajamente financiare, de care mai târziu — oricât ar fi voit să le modifice în urma schimbărilor politice — ele nu s'au putut prea ușor de-gaja, fiind obligații deja încheiate.

Nu mai stăruim și asupra influenței apropiatului trecut, cind s'a urmat pînă în 1926 o politică de revalorizare monetară și, abia în 1928, partidul liberal și-a precizat punctul de vedere în favoarea stabilizării.

În urmă, după stabilizare, efectele acesteia au fost de natură a înregistra la noi influențe nebănuite și neconstatate în alte țări.

Stabilizarea a produs o contracție pe piața monetară, în locul afluxului de capital așteptat, surprinzînd astfel cercurile bancare.

Dealtfel din legile monetare garantînd stabilizarea, rezultă în bună parte imposibilitatea de ajutorare a Băncilor de către Banca Națională, aceasta fiind ținută la o emisiune rigid limitată și neavînd posibilitatea unei rezerve suficiente pentru ca, la o eventuală aglomerare în fața ghișeelor, să ajute Băncile care au clienți sperioși.

Mai notăm deasemenea că instabilitatea politică, fiscalitatea și alte condițiuni neprielnice dezvoltării capitaliste (pericolul rusesc, etc.) — după balanța plăților din ultimii ani — au determinat retrageri însemnate de capitaluri străine.

Să mai amintim că unele guverne au înșelat așteptările băncilor, lăsînd să se creadă că vor descongestia pe agricultori. Acest fapt a determinat unele bănci să-și angajeze depozitele peste măsura normală. Și nu este surprinzător că în România, — țară agricolă, — băncile sînt angajate în special cu agricultorii.

Se pare deasemenea că unele bănci au fost prea insistente îndemnate la participări industriale și întreprinderi comerciale, ceiace a condus la imobilizări ale căror rezultate s'au cunoscut.

Nu sînt deasemenea cauze de amănunt pentru criza bancară procedeele de fiscalitate excesivă, debitorii fiind constrînși a-și plăti datoriile către Stat, înaintea datoriilor către bancă, — datorită atît privilegiilor de preferință, cit și de executare ale Statului, Statul exercitîndu-și prioritatea pentru un mare volum de datorii.

O cauză mai îndepărtată peste care nu putem ușor trece, este politica de naționalizări, intronată cu o impetuoșitate responsabilă prin îndemnarea băncilor de a cumpăra acțiuni în valoare de miliarde.

Băncile sprijinite pe credite străine s'au văzut evident în situații dificile atunci cînd aceste credite au fost pe punctul de retragere și nu au putut fi ușor mobilizate. E suficient să fi fost o singură bancă în asemenea situație, pentru a contribui la psihologia generală a deponenților din ultimul timp.

Evident, aceste cauze ar fi putut fi preîntîmpinate. Fapt este că *post festum* ele se văd mai ușor și influențează mai mult și imens prea grav.

Importanța acestor constatări rămîne aceeași pentru România, oricît ne-ar impresiona mai adînc evenimente ca cele din ultimul timp din Anglia.

În toate crizele și în neliniștile lor, instituțiile bancare apar ca oricare altele și nu-și regăsesc echilibrul decît în obiceiurile lor. Că rolul considerabil pe care l-au avut, n'a putut influența politica generală de Stat. — acest fapt arată limitele adevăratei puteri a băncilor și neînăturabila interdependență a tuturor factorilor economici între ei. Numai cînd este

cineva — fie acesta chiar Statul — care forțează legăturile normale, echilibrul nu mai poate exista, spre dauna tuturor.

Dealtfel nu mai este azi un secret pentru nimeni că băncile au pierdut încet și foarte sensibil influența, uneori nevăzută, dar esențială, pe care o exercită în întreaga lume a afacerilor.

Am trăit cîtva timp sub impresia că e vorba de un caracter trecător al acestei pierderi pentru bănci. Pierderea poate fi însă și pentru o mai lungă durată. E fatal totuși să simțim cu toții renăscînd sentimentul obișnuitei lor grandori și al utilității lor, alături de dorința generală de a face să recapete prestigiul ideea de depuneri și de credit.

Al. Hallunga

Cronica pedagogică

Contribuțiuni la problema educației nouă

În vara anului 1924, aflindu-mă în Franța, întâmplarea a făcut să iau parte la congresul Internațional al A. S. C. care se ținea la „Ecole des Roches” — nume care nu-mi spunea nimic atunci — la faimoasa școală creată de sociologul Démolins, după modelul colegiilor engleze, în urma răsunetului extraordinar stîrnit de lucrarea sa „A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons”.

Acesta a fost primul meu contact cu școala de educație nouă, contact cu totul superficial, desigur — școala fiind în vacanță — dar suficient pentru a-mi deștepta interesul pentru acest gen de școli, atît de fundamental diferite de ale noastre.

Însăși instalația școlii dela Roches este o imagine vie a felului cum este concepută educația acolo. Inchipuiți-vă în mijlocul unei proprietăți de peste 50 ha. (cu teren agricol, pădure, fermă) un parc imens, în care sînt răspîndite o serie de vile cochete, împodobite cu plante acățătoare și despărțite prin peluze și straturi de flori. Nici gard împrejur, nici poartă, nici portar — libertate complectă de a circula prin împrejurimi și nici un fel de barieră față de restul vieții.

Aceiași libertate bazată pe simțul răspunderii și pe încredere reciprocă între profesori și elevi caracterizează întreaga viață a școlii.

— Voind să formăm oameni, — spunea un profesor al școlii, — noi vrem să dezvoltăm personalitățile ce ne sînt încredințate. Trebuie, așa dar, să le lăsăm mai întîiu libertatea de expansiune, ca să le putem cunoaște.

Din conversația cu diferiți profesori și cu directorul școlii, precum și din diferite monografii ce mi-au căzut în mînă, am putut să-mi fac, cred, o idee destul de exactă asupra vieții școlii dela Roches.

Deviza școlii este „Par la famille, pour la famille”. Ori-cît de paradoxală ar părea prima parte a acestei lozinci, cînd este vorba de un internat, ea este totuși exactă. Nu numai că elevii nu pierd contactul cu părinții, care colaborează

neconținut cu profesorii, dar ei duc și în școală o viață de familie, fiind oarecum adoptați, pe tot timpul școlărității lor, de familiile profesorilor lor.

În adevăr, în fiecare pavilion trăesc, împreună cu familia unui profesor, și 30—40 băieți, formînd o singură familie numeroasă. De dimineață și pînă sara, ei sînt împreună: în clasă, la masă, în bibliotecă, la foot-ball, la înotat, la plimbare, sara la muzică, etc. Numai la culcare se retrag băieții în dormitoarele lor cu 8—10 paturi.

Dar mai mult decît atît. Toată viața școliei dela Roches este organizată așa fel ca să fie o școală a vieții celeilalte, a vieții în care va intra tînărul mai tîrziu.

— Nu-i deajuns să învățăm pe copii ce-i prin cărți, — spune Démolins. Trebuie să-i învățăm ce-i în viață și ce este în realitate viața. Regimul actual este perfect adaptat scopului urmărit, acela de a forma perfecți funcționari, adică niște oameni lipsiți de orice inițiativă, deprinși a se supune în mod pasiv, fără nici o judecată ori sentiment personal. Dar acest sistem nu mai corespunde vieții moderne. Trebuie să facem din copil un om întreg, capabil să înfrunte toate greutățile vieții. De aceia școala nu trebuie să fie un mediu artificial, în care copiii să nu vină în contact cu viața decît prin cărți. Ea trebuie să fie o mică lume reală și practică, care să înlesnească cît mai mult apropierea copilului de viață și de realitatea lucrurilor. Nu-i mare ispravă să propovăduiești oamenilor ce trebuie să facă; dar e mare lucru să-i pui în împrejurări, care să le ușureze punerea în practică a celor ce li se propovăduesc.

Urmărind a desvolta în primul rînd inițiativa, voința, independența de acțiune, școala dela Roches este încredințată elevilor — este hunul lor. Ei îi au toată răspunderea, nu numai în ce privește ordinea și curățenia, dar și în ce privește moralitatea, căci educația morală se face tot cu ajutorul elevilor.

— Cei mai buni auxiliari ai noștri sînt elevii cei mari, — spune directorul unui colegiu englez.

Totul e să faci din disciplină o școală a libertății, să pui mișcare și antrenament în locul supunerii pasive de pînă acum.

— Fiul d-voastră este supus și ascultător, — iată cea mai mare laudă pe care un profesor francez o poate aduce unui părinte, — spune ironic Démolins. Iată ce i se scrie lui însă, la sfîrșitul primului an școlar, dela colegiul din Bedales (Anglia) unde și-a trimis băiatul:

„Nădăjduesc că veți găsi pe fiul dv. mai robust, mai independent și mai stăpîn pe sine”. Cu cît mai înaltă și mai exactă concepție despre educație și despre om! — comentează sociologul francez.

Tot el povestește un fapt interesant, caracteristic educației engleze și educației noi în general. Întrebînd într'o zi pe băețelul său, după un an de ședere în Anglia, ce l-a impresionat mai mult în noua lui școală, copilul a răspuns:

— Nu minte nimeni !

— Și de ce nu minte nimeni? — a întrebat tatăl.

— Nu-i nevoie, căci nu sîntem spionați, — a răspuns băiatul, după un moment de gîndire. Și afară de asta, dacă un băiat ar minți, ar trebui să părăsească școala, căci ceilalți băeți i-ar întoarce spatele. Cînd un profesor întrebă cine a făcut cutare greșală, vinovatul se ridică și se denunță singur.

— Ceilalți trebuie să rîdă de el! — s'a făcut a-și da părerea Dêmolins.

— Dimpotrivă, — a răspuns cu mîndrie copilul, — ei consideră ca ceva foarte „chic” să nu-ți fie frică niciodată.

Aceiași atmosferă domnește la Roches. Cele mai mici detalii ale acestei educații sînt combinate așa, ca să dea copiilor, chiar celor mai mici, simțirea clară că sînt oameni. Încrederea și respectul ce li se arată, desvoltă în ei încrederea și respectul de sine. Astfel acești copii, totdeauna tratați ca oameni, devin în adevăr și în scurt timp oameni. Fiind luați în serios, se iau și ei în serios și se poartă ca cei mari.

Pentru asta însă, trebuie ca și cei mari să știe să se poarte cu dinșii.

— Nu ești profesor prin simplul fapt că ai trecut un examen de capacitate, — spune Dêmolins. Trebuie să iubești copiii și să ai dorința și darul de a-i crește bine.

În privința aceasta, Dêmolins citează în „Education nouvelle” o întimplare foarte caracteristică, povestită de Duhamel, profesor de Franceză la colegiul din Harrow.

Fiind nevoie de un al doilea profesor de franceză, Duhamel a recomandat pe un tînăr agregat, avînd deja o experiență de doi ani în Anglia, plin de diplome și de recomandății elogioase și vorbind perfect englezește și nemțește. Tînărul candidat se grăbea să pue sub ochii directorului tot teancul său de documente. Acesta însă, cu tonul său cel mai amabil, îi spuse zîmbind:

— Mie nu-mi trebuiesc certificate, domnule. Mie imi trebuie un om !

Și în adevăr „oameni” trebuie să fie în primul rînd acești profesori-camarazi dela Ecole des Roches și dela toate școlile similare, pentru a se putea achita conștiincios de misiunea lor, așa cum este înțeleasă acolo.

Iată ce spune unul din profesorii dela Roches despre viața din școala sa:

„Elevii noștri sînt profund atașați de școala lor. Ei o iubesc, fiindcă se simt fericiți în ea. Dar fericirea aceasta n'o face numai confortul și o viață relativ ușoară; o face incre-

derea ce li se arată, încurajarea neîncetată de a-și desvolta energia și stăpînirea de sine, neconținut apel la conștiință; cu un cuvînt, cîntea ce li se face de a fi tratați ca oameni. O face de asemenea comunitatea de viață cu bărbați și femei. (la clasele mici sînt și profesoare), care nu se mulțumesc să le acorde numai cîteva ore de clasă, ci trăesc împreună cu ei, duc viața lor, nu se gîndesc decît la dînșii, nu muncesc decît pentru dînșii. O face mîndria de a fi copiii profesorilor lor, posibilitatea de a deveni prietenii lor; o face în sfîrșit convingerea că, oricît de plăcută ar fi această educație ce li se dă, departe de a fi inutilă sau sterilă, ea îi pregătește direct și bine pentru viața de mai tîrziu. Să facem oameni, iată dorința și ambiția noastră. Bucuriile și fericirea pe care le oferim copilului nu sînt decît un mijloc de a-l interesa și a-l asocia la formarea caracterului său”.

Oricît de nouă apare școala de la Roches în comparație cu școlile noastre și chiar cu alte școli franțuzești, ea a fost cu mult întrecută de alte școli din țări mai accesibile ideilor nouă, mai ales în ce privește învățămîntul propriu-zis. Nu trebuie uitat că Ecole des Roches a fost înființată acum 40 de de ani, într'o țară foarte reacționară față de tot ce-i nou, în care nu poți răsbate fără examene și diplome de Stat și unde, prin urmare, libertatea de program nu poate fi decît foarte relativă.

— Școala d-voastră este în adevăr o școală nouă după amiaza, cu programul ei de lucru manual și cu sporturi. — a spus un American după ce a vizitat Ecole des Roches. Dîmineața ea este încă o școală veche.

De aceia, cînd voi vorbi de educația intelectuală nouă, mă voi referi la alte școli, în special la acele școli de experimentare în care se aplică cele patru faimoase metode: Dalton (Anglia), Winetka (America), Montessori (Italia) și Decoly (Belgia) răspîndite astăzi și în cele mai depărtate colțuri ale lumii. Trebuie să mărturisesc că pînă anul trecut cînd am asistat la Congresul „Ligii Internaționale Pentru Educația Nouă” ținut la Elseneur (Danemarca) toate aceste metode, precum și întreaga mișcare pedagogică nouă, îmi erau aproape necunoscute. În ce sens este concepută această educație nouă, s'a putut vedea într'o măsură oarecare din cele spuse mai sus cu privire la Ecole des Roches. Se va vedea și mai bine însă, din următorul apel al „Grupului Francez Pentru Educația Nouă”.

Părinți, educatori,

Sinteți dintre aceia pe care îi alarmează :

a) Separarea actuală a educației intelectuale de cea morală și fizică;

b) Surmenajul la care programele enciclopedice supun școlăria, în dauna adevăratei culturi;

c) Desgustul de muncă intelectuală, dispariția curiozității și pasivitatea minții, care sînt adesea rezultatul unei organizări școlare și a unor metode rău adaptate nevoilor și posibilităților naturale ale copiilor;

d) Autoritarismul care continuă să domnească în educație, atît în cea intelectuală cît și în cea morală, pentru că se crede posibil a se ajunge la desvoltarea și perfecționarea copiilor prin acțiunea autoritară a educatorilor, în loc de a obține aceasta prin favorizarea și încurajarea forțelor existente în fiecare copil și pe care educatorul ar trebui să le pue în valoare în loc să le înăbușe, lipsindu-le de ocazia de a se manifesta;

e) Lipsa de disciplină a unora și lipsa de inițiativă a altora, rezultate ale unei educații care nu știe decît să poruncească și să oprească, în loc să deprindă pe copii să voiască și să execute ceia ce vor.

Sinteți dintre aceia pe care-i desgustă :

a) Dresajul strîmt naționalist care întretine prin orbire și exaltare o stare de spirit funestă pentru pacea internațională;

b) Ambiția meschină care nu vede în educație decît o adaptare la nevoile societății prezente, ca și cum formele i-ar fi definitive și perfecte;

c) Lipsa de omenie a tot ce, sub pretext de necesitate socială sau economică, pretinde să modeleze pe individ în vederea unui rol desemnat din afară: rol de sclavie sau de comandă;

d) Economia deplasată care menține organizații și metode defectuoase din lipsă de bani.

Sinteți dintre aceia care doresc :

a) Ca tot ce-i mai bun în chestie de igienă, știință, artă, metode de educație, să fie asigurat tuturor copiilor, după nevoile și aptitudinile lor, nu după avere sau stare socială;

b) Ca societatea să considere ca una din obligațiile sale esențiale, aceia de a forma caractere;

c) Ca educația să caute să apropie pe oameni, în loc să accentueze deosebirile de clasă, nație sau religie; să libereze pe indivizi prin executarea propriei lor gîndiri, în loc să le impue, fie și prin blîndețe, credințe de-a gata și obiceiuri care le molesesc voința și le mecanizează activitatea; să îmbogățească sufletele și să inobileze tendințele naturale, în loc să mutileze personalitățile sub pretext de adaptare.

Sinteți dintre aceia care cred posibil :

a) Să se obțină, prin metode mai raționale, o cîștigare mai rapidă a cunoștințelor necesare desvoltării activităților superioare ale spiritului;

b) Să se facă mai profundă și mai eficace opera educa-

tivă, printr'o adaptare exactă și mai științifică a metodelor sale la natura copilului, printr'o preocupare mai constantă de a proteja, libera și stimula forțele latente din fiecare copil.

Sinteți dintre aceia care caută :

a) Nu o doctrină, o dogmă pedagogică, pe care nimeni n'o poate formula fără a lipsi educația de însuși principiul ei vital: spiritul de cercetare și pasiunea de perfecționare a educatorilor — ci un acord asupra scopurilor superioare ale educației (desvoltarea părților celor mai bune din om) și asupra esențialului metodelor sale (căutarea punctelor de sprijin în forțele înăscute ale copilului, mai mult decât într'o acțiune exterioară).

b) O colaborare a savanților, pedagogilor, educatorilor și a oamenilor de Stat care au lucrat cu succes în această direcție.

Dacă sinteți dintre părinții doritori de o educație mai bună; dintre profesorii îngrijorați de insuficiența metodelor dv. și doritori de a vă sprijini experiența și bunăvoința pe aceia a altor educatori, adevărați la marea mișcare, care în toate țările se formează în favoarea reînnoirii metodelor de educație".

După cum se vede, acest apel-program cuprinde în linii generale toate ideile aplicate la Ecole des Roches. Dispunând însă de o libertate mult mai mare, școlile nouă de care am pomenit mai sus au o vădită superioritate asupra școlii din Normandia, în ce privește educația intelectuală, — instrucția propriu-zisă.

Pornind dela ideia agitată încă de Comenius, că numai acele cunoștințe, pe care și le capătă singur sînt asimilate de copil și că acesta este în mod esențial un factor creator, ei rup complect cu tradiția cursurilor ex-cathedra, același pentru toți elevii de aceeași vîrstă, nu numai din aceeași clasă, dar din orice școală și din orice generație. Caracterul rigid, static al acestui sistem nu mai corespunde psihologiei moderne — spun ei.

Problema cea mai imediată — a spus Prof. Dr. W. Boyd la Elseneur — este de a găsi mijlocul de a modifica metodele actuale de disciplină, de învățămînt și de examen, pentru a libera într'o măsură cît mai mare facultățile creatoare ale copiilor. Trebuie utilizate în scop constructiv forțele latente din fiecare existență omenească.

Locul școlii „în care se învață” l-a luat școala „în care se lucrează”, spunea Otto Gloeckel la Elseneur. Dascălul profită de bucuria copilărească de a crea și de a cunoaște, iar copiii au satisfacția unei activități rodnice și mîndria că lecția e „a lor”. Copiii sînt activi. *Bucuria este caracteristica*

școlii nouă. În locul planului orar care mecanizează, s'a introdus planul de lucru al profesorului; iar disocierea diferitelor obiecte de învățămînt este evitată în cursul inferior prin „lectia de ansamblu”. Materia de predat este prezentată astfel în conexiunile ei naturale, iar noua metodă consistă în a face pe elevi să-și dobîndească cunoștințele singuri.

Cum privesc elevii noua metodă? De cei care se deprind de mici cu dînsa, nici nu mai rămîne vorbă că sînt încîntați, căci ea răspunde unei nevoi sufletești a lor. Ceilalți însă, deprinși cu vechile metode, care nu cereau decît oarecare sfortare a memoriei, se cam sburlesc în fața greutăților ce întîmpină cînd trebuie să lucreze singuri. Iată cum se exprimă în jurnalul său Kostia Riabțev, elev de 15 ani dintr'o școală din Rusia, în care de curînd s'a introdus sistemul Dalton:

„Sistemul Dalton constă în aceea că profesorii nu fac nimic, iar elevii trebuie să învețe totul singuri”.

Este desigur o apreciere cu totul copilărească și încă de copil necăjit. Iată cum îi explică aceluiași elev rus, un profesor al său, avantajele nouăi metode:

„Altădată profesorii nu se gîndeau decît să umple capul copiilor cu noțiunile cele mai diverse, pe care aceștia se grăbeau de altfel să le uite, îndată ce părăseau școala. Atunci chestiunea era de a umple un vas gol. Capacitatea vasului era lucru secundar. Astăzi noi considerăm pe copil ca pe un rug, căruia i-e suficient să-i dai foc cu un chibrit, pentru ca să ardă apoi singur. Planul Dalton a fost adoptat pentru ca elevii să lucreze cît mai mult posibil cu capul lor”.

La expoziția anexă a congresului din Danemarca am putut să-mi dau sama cît de inteligent se lucrează în toate aceste școli nouă și ce rezultate minunate se obțin.

Învățămîntul nou, pe lingă că este activ, este și pe cît posibil individual.

Primul pas spre individualizare îl constituie trierea elevilor cu ajutorul testelor — lucru practicat de altfel în foarte multe școli din Apus cu rezultate minunate. Principalul avantaj este că se pot diferenția metodele pentru elevi de forțe diferite. În Polonia de ex., s'a constatat că după separarea elevilor în clase de același nivel intelectual, procentul repetenților s'a redus dela 20% la 0 în clasele mai bune și la 10% în cele slabe. Determinarea valorilor cu ajutorul testelor o fac acolo profesorii, în colaborare cu psihologii școlari, care-i ajută atît în observarea copiilor cît și în educarea lor și care pot de asemenea influența organele administrative pentru schimbarea programei, atunci cînd o socotesc necesară.

Dar lucrurile nu se mărginesc aci. Întreg sistemul de învățămînt din școlile nouă este mai mult sau mai puțin individual.

— „*Metodele de predare* — spunea delegata sîrbă la congresul didactic dela Bruxelles — trebuie înlocuite cu *metode de formare a spiritului*. Rolul profesorului nu-i de a da cunoștințe, ci de a înlesni pe elev să și le capete singur”.

De aceea, învățămîntul din școlile nouă samănă, ca metodă, mai mult cu învățămîntul universitar dela noi, — atunci cînd și acela este înțeles cum trebuie, — decît cu cel secundar. Vreau să spun că cursurile teoretice devin de o minimă importanță. Adevărata cultură și-o însușește elevul singur, la laborator și'n bibliotecă, unde lucrează după indicațiile profesorului și sub supravegherea acestuia. La începutul fiecărei luni, elevii își aleg o serie de subiecte propuse sau sugerate de profesori. Aceștia le indică bibliografia necesară și stau la dispoziția lor în tot timpul elaborării și redactării lucrărilor. Cînd este gata, elevul trece un fel de examen asupra subiectului tratat, cu profesorii respectivi, și acesta își face observațiile definitive.

Am văzut asemenea caete de lucrări la expoziția dela Elseneur și aș fi fost în stare să le răsfoesc zile întregi, atît de mult m'au interesat.

De ex. un caet asupra Renașterii, conținea o minunată colecție de reproduceri de picturi și sculpturi celebre, fiecare explicată în cele mai mici amănunte. Un altul tratînd „Viața socială în antichitate” era plin cu ilustrații tăiate de prin reviste, fotografii și deseneuri, reprezentînd casa romană în diferite epoci — interior și exterior, planul orașului antic, costume, temple etc., — ilustrînd diferitele capitole ale subiectului tratat.

Pe marginea caetului erau observațiile profesorului, relativ la exactitatea informațiilor, la claritatea expunerii, la eventuale omisiuni, etc., din care se vedea că lucrarea fusese pas cu pas urmărită de dascăl, căruia i se cere o cultură mult mai serioasă, și o muncă mult mai intensă decît în școala veche.

Lucrul manual, desenul, modelajul, construcția în carton, lemn etc., joacă un rol covîrșitor în aceste școli. Ele sînt auxiliarele indispensabile tuturor obiectelor de studiu. Elevii își construiesc singuri aparatele de fizică precum și tot materialul didactic al celorlalte obiecte. Secția de modelaj din expoziția de la Elseneur era dintre cele mai interesante. Se putea vedea acolo în miniatură viața în deșert, la poli, în junglă, un oraș antic, o procesiune greacă la templu, un forum roman, un sat de sălbateci, un oraș medieval, o catedrală gotică etc., executate în carton, lemn și plastilină, de copii între 9 și 12 ani.

Desenul din memorie, ca mijloc de exteriorizare a impresiilor este foarte mult întrebuintat, în special cu copiii mici. Interesant este faptul că aceste desene care în cele mai multe

cazuri n'aduc nici pe departe cu modelul, nu sint niciodată corectate de învățător, căruia îi servesc ca un fel de ilustrare a gradului de dezvoltare a copilului. În privința aceasta în lucrarea D-nei Sadoveanu asupra metodei Montessori se citează cazul unei învățătoare, care, văzînd că o fetiță colorează crăcile copacului cu roz, a vrut să-i atragă atenția asupra inexactității impresiei ei. D-na Montessori a oprit-o însă, explicîndu-i că dacă copilul nu vede singur că frunzele sînt verzi, înseamnă că încă nu i-a venit timpul să vadă acest lucru și că fetița va ride singură de copacul ei roz peste citva timp — lucru care s'a și întimplat.

O altă originalitate a școalelor nouă este, cum am mai spus, însăși alcătuirea programului de învățămînt.

„Fiecare epocă cu programul ei” și-a intitulat D-na Dr. Roeten conferința sa dela Elseneur. Prin reforma programei — a spus conferențiară germană — trebuie înțeles ceva mai profund decît reforma conținutului formal al programei, adică a bagajului de cunoștințe socotite necesare în viață. Transformarea programelor trebuie să plece nu dela cutare sau cutare cerință a materiilor de învățămînt, ci dela cunoașterea psihologică a creșterii spirituale a copilului. Diferența esențială între un program de tip vechiu și unul nou nu este în conținutul ei static, ci în dinamismul său.

Un program este static, chiar dacă este revizuit și adaptat condițiilor de moment în fiecare an, dacă se aplică în toate școlile de același grad. Și dimpotrivă, este dinamic chiar acolo unde se repetă din an în an — fără să fie bine înțeles efectul unei reguli impuse — pentrucă procesul psiho-biologic al evoluției copilului, duce spontan, în virtutea legilor genetice, la rezultate analoge în circumstanțe analoge.

A pleca dela copil—cerința generală a pedagogiei nouă— se aplică și aici. Nu trebuie uitat însă că copilul este o ființă în creștere, pe cale de a asimila lumea înconjurătoare. Realitatea constituie punctul de plecare normal pentru a constitui în mod dinamic un program. Trebuie adică alese și ordonate acele materii, de care are nevoie natura copilărească pentru a se dezvolta materiile pe care le va putea absorbi și asimila. Această creștere a energiilor în vederea dominării și asimilării organice a cunoștințelor mereu nouă, este o evoluție care nu încetează decît odată cu moartea și căreia nu trebuie deci să-i punem nici o limită artificială. (Toate aceste discuții dela Elseneur m'au făcut să mă gîndesc cu tristeță cît de departe de acest just punct de vedere sînt toți reformatorii noștri de programe).

Ideia culturii individuale perfecționîndu-se în timpul vieții întregi — idee ce stă la baza școlii populare daneze și care a provocat crearea școlilor de adulți, trebuie să fie inseparabilă de ideia creării unor programe după concepția nouă.

Nu școala dă cultură. Școala nu-ți dă decît gustul și posibilitatea de a te cultiva singur, în timpul școlariții și mai ales după aceea, dîndu-ți o serie de noțiuni de bază, care să-ți servească de material apercceptiv și mai ales creîndu-ți deprinderea și plăcerea ocupațiilor intelectuale. Iată noua concepție asupra rolului școlii nouă prin aceea că abia acum e pusă în aplicare — dar susținută încă de Comenius. Aceasta atrage după sine o transformare totală a sistemelor de examene, care, de acum înainte, nu vor mai avea a cîntări cantitatea cunoștințelor acumulate, ci a aprecia forțele elevilor și posibilitatea de-a și le perfecționa mai tirziu. Spuneam mai sus că Ecole des Roches este socotită de unii ca o școală încă de modă veche, prin aceea că are un program mai mult sau mai puțin analog celui oficial.

În privința aceasta școlile lui Decroly au rupt-o cu totul cu tradiția, aplicînd un program cu totul original, în conformitate cu ideile psiho-pedagogice ale fondatorului lor.

Văzusem diferite scheme ale acestui program la expoziția de material didactic de la Elseneur, dar drept să spun că mă uitasem la ele drept ca pisica 'n calendar. Totuși m'au intrigat așa de mult, că astăvară, plecînd în străinătate, am făcut tot posibilul să vizitez „Ecole de l'Ermitage” dela Bruxelles și cu toate că n'am fost primită decît în două zile, cred că mi-am făcut o idee destul de exactă despre metoda Decroly.

Impresia primei mele vizite la „Ermitage” o am încă vie în minte.

Urmînd drumul indicat de conductorul dela tramvai, am rămas cu totul surprinsă cînd m'am pomenit într'o pădurice, în care se zăreau în adevăr o serie de vile, dar nici una nu trăda, după aspect, că ar adăposti o instituție școlară.

Tocmai mă gîndeam că trebuie să fi fost indusă în eroare, cînd iată că zăresc înfine pe poarta uneia din ele o tăbliță, de mărimea unei firme de doctor bun. Mă apropiu și citesc cu mirare: „Ecole de l'Ermitage”.

Intrînd pe poartă, am zărit mai în fund o siluetă feminină spre care se îndreptau grupuri de băeți și fete de toate vîrstele în costume de vară multicolore. M'am luat și eu după ei, cu gînd să mă informez despre directoare. Cînd colo, era chiar D-ra Hamaide în persoană. Dacă n'ași fi văzut-o la Elseneur, n'ași fi putut niciodată ghici că femeia aceea cu înfățișarea așa de modestă, în halat verde și cu picioarele goale în sandale, care stringea zîmbind mina tuturor elevilor care se perindau prin fața ei ca s'o salute, era conducătoarea și sufletul unei școli cunoscute în lumea întregă.

Am avut dintr'odată impresia că am pătruns într'o lume nouă, în care la tot pasul avea să mă întîmpine ceva intere-

sant și neobișnuit, și din care nu-mi va mai veni să plec. Așa s'a și întimplat.

După ce și-a primit toți copiii, D-ra Hamaide m'a rugat s'o aștept un moment în cancelarie și a dispărut. N'am apucat să arunc decît o privire fugară asupra nenumăratelor desene, scheme, diagrame și hărți ce tapisau pereții, cînd a apărut D-ra Hamaide cu un cățel în brațe și m'a invitat s'o urmez. Am intrat la grădina de copii, unde apariția directorului cu cățelul în brațe a făcut senzație. Intr'o clipă cei 15 copii erau roată în jurul ei, ne mai conținind cu întrebările: — S'a sculat de mult Tutu? — Și-a băut laptele Tutu? — Ce face mama lui Tutu? — Ce fac frățiorii lui?

Vizita prietenului lor le-a făcut cu atît mai mare plăcere, cu cît se nimerise să fie tocmai ziua lui de naștere: cățelul împlinea o lună, lucru pe care unul din copii s'a și grăbit să-l însemne în calendarul întocmit de ei înșiși și în care marcau toate evenimentele mari ale zilei. O ocazie foarte nimerită pentru ei să-și amintească toate datele biografice ale protejatului lor, iar pentru noi vizitatorii, să admirăm măestria cu care d-ra Hamaide conducea conversația, astfel ca pe nevăgăte în samă copiii să-și trădeze nenumăratele și precisele lor cunoștințe cu privire la viața animalelor și la adaptarea lor la mediu.

S'a adus apoi un cîntar și bietul Tutu a fost ghemuit pe unul din talere. Spre satisfacția generală el atirna mult mai greu decît săculețul cu castane ce reprezenta greutatea lui la ultima cîntărire. Copiii au adăugat castane pînă la echilibru și au constatat că Tutu crescuse cu 75 de castane — lucru pe care unul din copii l-a scris degrabă în calendar.

Profesoara a scris atunci pe tablă:

„Tutu împlinește astăzi o lună și e foarte mare. El a crescut cu 75 de castane într'o săptămînă. Frățiorii lui sînt de asemenea foarte mari”.

În timp ce o fetiță citește, o alta urmărește cu ajutorul unei pendule timpul ce-l pune ca să citească cele scrise pe tablă — 32 secunde. Un alt copil trece de citește și se constată că i-au trebuit 62 secunde — adică, spun copiii, de două ori mai mult decît celui dintîiu, mai puțin 2. Citește apoi profesoara, în 6 secunde. Incepe atunci o întrecere grozavă între copii, care să citească mai repede, mai ales că d-ra Hamaide s'a ridicat în picioare și le spune să se așeze în spatele ei în ordinea clasificăției. Fiecare ambiționează să fie cît mai aproape de dînsa.

— A cîta parte dintr'un minut sînt 32 secunde, adică 30 sec.+2? Dar dintr'o jumătate de oră? Dar dintr'o oră?

Răspunsurile vin cu o repeziciune și o precizie uimitoare.

— Cu ce mai este egal 32? — întrebă ea apoi.

Răspunsurile curg ca picăturile de ploaie: 1×32 ; $40 - 8$; $3 \times 10 + 2$; $6 \times 5 + 2$; 8×4 ; 2×16 ; etc.

Lecția-joc continuă. Cu ajutorul cuvintelor de pe tablă, copiii combină fraze nouă.

Un băețel iese apoi la tablă, arată un cuvânt, apoi, învîrtind linia ca pe-o baghetă magică, o îndreaptă spre unul din camarazi. Acesta trebuie să-i spună imediat o propozițiune cu acel cuvânt. Dacă se încurcă sau întîrzie, iese el la tablă. Clasa se animează grozav. Toți vor să răspundă, toți fac semne desperate celui dela tablă să-i indice pe ei.

Spre dezolarea generală se aude clopoțelul.

Noi vizitatorii aveam însă să ne consolăm repede, căci ne așteptau încă multe lucruri interesante de văzut și de auzit.

Am intrat într'o altă sală de clasă care, ca și prima de altfel, n'avea nimic din aspectul claselor noastre. Nu catedră, nu catalog, nu bănci, nu uniformă, nu mini la piept ori la spate, nimic din atmosfera austeră și rigidă a claselor noastre. O odaie ca oricare alta, cu tablouri și desene pe pereți, cu flori la fereastră. În mijloc trei mese așezate în formă de potcoavă, la care stau, fiecare în poziția cea mai naturală, băeți și fete foarte simplu îmbrăcați, dar fără uniformă; o tablă dublă în perete, cîteva caziere și un dulap — iată sala în care intrăm acum. D-ra Hamaide ne-a prevenit că aveam să asistăm la două conferințe ținute de elevi de 10—11 ani.

Am aflat atunci că toți elevii, începînd dela 8 ani, trebuie să vorbească fiecare odată pe lună — desvîltînd subiecte pe care și-le aleg singuri sau le sînt sugerate de profesori.

Am copiat de curiozitate o parte din lista anuală a conferințelor unui grup. E vorba de copii între 8—9 ani.

	<i>Oct.</i>	<i>Nov.</i>	<i>Dec.</i>	<i>Ian.</i>	<i>Febr.</i>
Arnoldy Janine . .	Lutra	Spa	Pescuitorii de perle	Congo	Dinant
Beckers Jacques	Bretagne	Brazii	Iarna în Rusia	Viața fur- nicilor	Ciuper- cile
Burdett Edmond .	Oamenii primitivi	Vinătoa- rea de balene	America de Sud	Urșii	Struții
Calemberg Jeanne	Indienii	Chinezii	Galii	Egiptul	Pielele Roșii

Este foarte caracteristică din punct de vedere psihologic această listă, denotînd interesul particular al unora din copii pentru anumite subiecte: Geografie, Istorie, Viața animalelor, etc.

Primul din cei doi mari conferențieri pe care i-am ascultat a vorbit despre „Festivitățile romane”, cu o profuziune de detalii care m'a uimit. El s'a ajutat cu multă îndeminare de note, de desene la tablă și de diferite ilustrații.

La sfîrșit a fost aplaudat de colegi, care l-au asaltat îndată cu tot felul de întrebări relative la subiectul tratat. Ei

i-au făcut în urmă o critică foarte minuțioasă, dar favorabilă în fond.

Al doilea băețel a vorbit despre nu știu ce castel din Belgia, pe care-l vizitase de curînd. Deși s'a servit în expunere de o hartă a regiunii și de un număr foarte mare de ilustrate, conferința n'a plăcut și critica i-a fost severă. I s'a imputat că s'a mărginit să înșire ceiace a văzut, fără să pomenească nimic de originea castelului și de viața lui de altădată.

Trebue să mărturisesc că în fața unor astfel de observații juste, venite dela copii de 10 ani, am rămas uluită. Mi-am manifestat entuziasmul meu d-rei Hamaide, precum și nedumerirea asupra modului cum se documentează elevii asupra subiectelor ce vor să desvolte. Ea mi-a explicat că primul asistase la niște serbări antice date cu ocazia Centenarului Belgiei și apoi cetise diferite cărți și reviste referitoare la acel subiect.

După părerea ei nimerisem la un grup foarte mediocru.

Cînd am ieșit de acolo, d-ra Hamaide fiind liberă, ne-a condus în grădină, care trebue să spun, e tot așa de interesantă ca și restul școlii. Inchipuiți-vă în fund un mare teren de sporturi, iar restul cultivat în mici parcele. Ni s'a explicat că fiecare parcelă aparține unui grup, care are libertatea de a-l cultiva cum vrea. Și, în adevăr, fantezia le-a lucrat în voie! Unii au semănat numai flori, alții numai legume, alții numai pomi, alții din toate cîte puțin și în aranjamentele cele mai bizare.

Și în timp ce admirăm rodul muncii practice a elevilor, d-ra Hamaide ne vorbește cu multă căldură de metoda d-rului Decroly, a cărui colaboratoare entuziastă este de aproape 20 de ani.

Cineva se interesează de numărul claselor.

— Noi n'avem clase, — explică cu vocea ei nespuse de blindă d-ra Hamaide. — ci simple „grupuri” de elevi între 5 și 16 ani, atîtea grupuri, cîte categorii de forțe intelectuale se pot stabili cu ajutorul testelor. Lucrul acesta nu-l știu nici copiii nici părinții, căroră gruparea le pare cu totul întimplătoare. Grupurile acestea A. B. C. D. etc. n'au nimic definitiv, un elev putînd foarte ușor trece dintr'unul în altul, dacă vedește a fi superior sau inferior grupului din care face parte. Lucrul acesta este ușor realizabil de oarece elevii din întreaga școală, dela cei mai mici și pînă la cei mai mari, studiază într'un an aceeași materie — același „centru de interes” — potrivit gradului de desvoltare a fiecărui grup.

Cum pe mine mă interesa tocmai programa școlii, am profitat de ocazie ca s'o rog să ne explice în ce constă originalitatea ei și cum este pusă în practică.

— Programa Decroly, — a început d-ra Hamaide, — are o

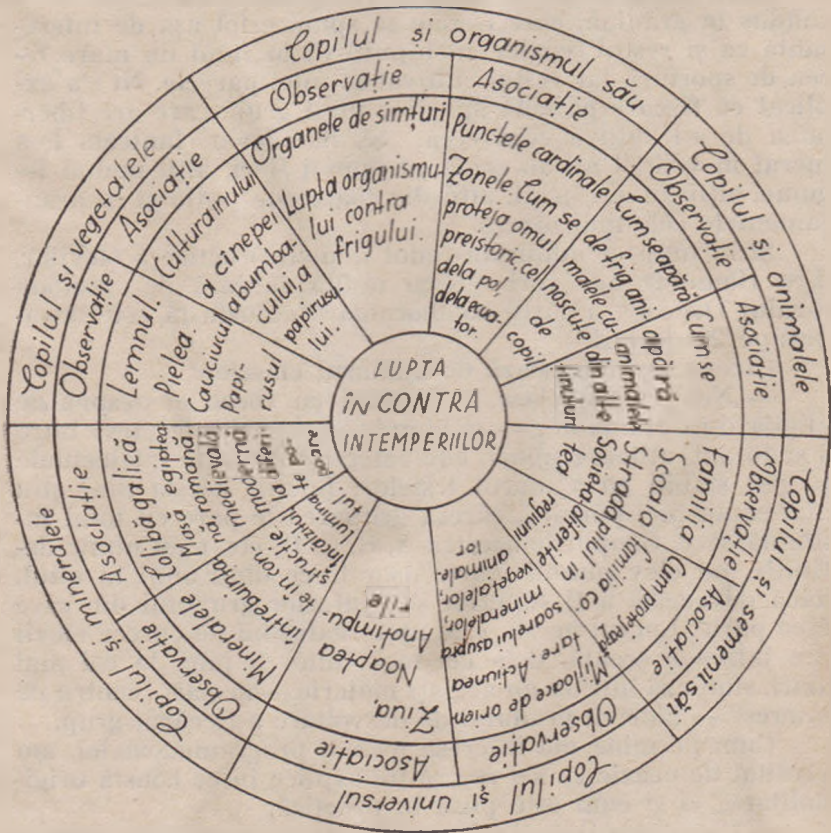
bază psihologică. Ea pornește dela cunoașterea copilului și a nevoilor lui fizice și sufletești, precum și a mediului ambiant în care acestea se manifestă.

În scopul de a rămânea cât mai în cadrul vieții copilului și a lucrurilor ce se pot ușor observa direct de elev, Decroly se mărginește la patru nevoi primordiale, care au o repercusiune mare asupra activității omenești:

- 1) Nevoia de a se hrăni; 2) Nevoia de a se proteja împotriva intemperțiilor; 3) Nevoia de a se apăra de dușmanii de tot felul; 4) Nevoia de a munci în societate, de a se recrea și a se ameliora.

Aceste patru categorii de nevoi constituie așa numitele „centre de interes” în jurul cărora gravitează întreg programul Decroly.

Iată o schemă reprezentînd planul de dezvoltare a unui asemenea centru de interes, studiat acum doi ani, cu ocazia valului de frig ce a bîntuit în toată Europa.

După cum spuneam mai sus, un astfel de centru de interes este studiat într'un an de toți elevii, dându-i-se în fiecare grup o dezvoltare potrivită cu vârsta și capacitatea copiilor. În patru ani consecutivi sînt astfel studiate toate cele patru centre de interes; iar în al cincilea ciclul este reluat în aceeași ordine, astfel că, începînd din anul acesta cînd, în urma cererii părinților, școala va pregăti pe elevi pînă la Universitate, elevii vor studia de trei ori pînă la absolvire, cele patru centre de interes.

Iată aspectul particular, adecuat programei, sub care se prezintă treptele psihologice aplicate în metoda Decroly :

A) <i>Observația</i>		Percepții, experiențe.
		Măsură, comparație, calcul.
B) <i>Asociația</i>	{	In spațiu (Geografia).
	{	In timp (Istoria).
	{	Morala.
C) <i>Exprimarea</i>	{	Citit, scris, desen.
	{	Exerciții de limbă : ortografie, redacție, memorizare, ortofonie.
	{	Aplicări grafice și practice de calcul.
	{	Economie domestică. Higiena. Jocuri. Gimnastică. Cînt.

Planul acesta e luat dela „Ferme-écoles de Waterloo”, o școală de anormali, în care se aplică metoda Decroly.

Iată acum aceleași trepte psihologice aplicate în planul de lucru al profesorului, care la Ermitage a înlocuit planul orar din școlile vechi.

OMUL ȘI ANIMALELE

1) *Observația.*

A. *Temperatura corpului la animale.*

Comparația : ființe simple și animale superioare.

Temperatura medie : aceea a singelui.

Animalele cu temperatură variabilă	}	Nevertebratele, peștii.
		Amfibienele, reptilele.
		Animalele hibernante
		Mamiferele și pasările nou născute.

Animale cu temperatura constantă	}	Mamiferele adulte
		Păsările adulte

Diferența de senzație cînd pui mîna pe o pisică, o găină, un pește, o broască, etc. Se va lua temperatura la diferite animale și se va compara. Se va lua temperatura unei rîme abia scoase din pămînt și apoi după ce am ținut-o în mînă cîtva timp. Diferență de senzație.

B. *Efectul frigului asupra organismului animal*: amortirea.

Lupta împotriva frigului	Conștientă	{	adăpost sau înveliș (hibernarea)
			mișcări (migrațiunea)
			mi șorarea suprafeței
	Inconștientă	{	Respirația mai activă.
			Circu ația micșorată la suprafață.
			Pielea {
			păr, bl nă.
			pene.
			straturi de grăsime.

C. *Efectul căldurii*: creșterea excesivă provoacă moartea

Lupta contra căldurii	Conștientă	{	adăpost
			odihnă
	Inconștientă	{	transpirație
			căderea părului etc.

D. *Omul ajută pe animal să se ferească de intemperii*

- a) adăpost.
- b) încălzit.
- c) înveliitoare.

E. *Animalele ajută pe om să se apere de intemperii.*

- a) Imbrăcămîntea (lîna, mătasea, pielea, blana).
- b) Hrana.
- c) Locuința (corturile de piei de animale la sălbatici).
- d) Încălzitul (gunoiul animal).
- e) Luminatul (seul, ceara, fabricarea lumînărilor).

F. *Plantele ajută pe om să se apere de intemperii.*

- a) Locuința { Materiale de construcție de origine vegetală
Industria lemnului.
- b) Încălzitul { lemne
turbă
paie
- c) Luminatul { Uleiul vegetal.
- d) Hrana { Diferența de hrană vara și iarna. În ținuturile
polare și ecuatoriale.

G. *Mineralele ajută pe om să se apere de intemperii*

- a) Casa { Materiale de construcție { Fabricarea cărămizilor
Carierele de piatră
Industria fierului
- b) Incălzitul { Petrolul. Industria petroliferă { Diferite sisteme
Kocsul de încălzit
Gazul aerian
- c) Luminatul { Petrol { Diferite sisteme de luminat
Gaz metan
Gaz aerian

2) *Măsura.*

Să se măsoare lungimea corpului unui animal, a labelor, etc. Comparație. De câte ori lungimea capului se cuprinde în aceia a corpului? Să se măsoare temperatura diferitelor animale. Să se cîntărească un cuib, să i se măsoare diametrul. Cîte oi au trebuit să se tundă pentru o rochie de lînă? Cîte kg. de lînă intră într'o saltea, ce cantitate de pene într'o pernă, într'o pilotă, etc. Prețul diferitelor blănuri, etc.

3) *Asociația.*

- A. *In timp* { Cîteva animale interesante din punct de vedere
al construcției locuinței. Păsările călătoare.
Animalele hibernante.
- B. *In spațiu* { Localitățile unde se tăbăcesc piei în Belgia și în alte țări
, , , fabrică stofe , , , , , ,

Din lipsă de timp n'am putut copia în întregime aceste din urmă două puncte (Măsura și Asociația) iar ultimul — *Exprimarea* cum o numesc ei sau Aplicația, cum i-am zice noi — îmi lipsește cu desăvîrșire. Din cele expuse, cred totuși că-și poate face oricine o idee a felului cum este tratat un subiect după metoda Decroly.

Spuneam mai sus că aceeași materie, același centru de interes este studiat simultan de toți elevii școalei. Am aci un plan, din nenorocire incomplet (privește numai clasele mici), din care se vede clar cum se poate realiza un lucru oarecum straniu în aparență.

Omul și mineralele

	Grădini de copii 4-6 ani	Anul I 6-7 ani	Anul II 7-8 ani	Anul III 8-9 ani	Anul IV 9-10 ani	Anul V 10-11 ani
A. <i>Observația</i>	Noi privim fructele din grădină (Desen)	Noi am luat argiță din grădină (Desen)	Cărbunele Lemnul	Construcția unei case	Citeva metale întrebuințate în construcția casei	Argila
B. <i>Măsura</i>	Comparație de mirosuri; Recu- noaștrea florilor după parfum	Măsurarea clasei	Măsurarea unui ster	Măsuri de lungi- me, capacitate, suprafața. Planul clasei	Probleme cu lungimi și suprafețe	Sistemul metric. Probleme
C. <i>Asociația în timp și spațiu</i>	Desen liber de diferite animale	Locuința în Belgia	Încălzitul la diferite popoare	Locuința egi- pteană. Materiale de construcție	Metalele în istorie. Cele patru ere preistorice	Materiale de con- strucție la Romani. Argila în Belgia
D. <i>Exprimarea abstractă</i>	Desen liber	Desenul și descrierea cărămizilor	Cărbunele și lemnul (Coul poziție)	Casa mea (Dictare) Gramatică. O casă egipteană își po- vesește viața (Compoziție)	Minerurile și industria lor în Belgia. (Hartă, tablou grafic)	Harta Belgiei cu localitățile de unde se scoate argila. Aceași hartă a Europei

La clasele mici sînt cîte două învățătoare: una face Observația și Măsura, iar cealaltă Asociația și Expresia. La clasele mari sînt profesori de specialitate care colaborează însă foarte de aproape. Regret cu atît mai mult lipsa planului la clasele mari, cu cît s'ar fi putut vedea ce strînsă corelație există între diferitele obiecte de învățămînt. S'ar fi putut de asemenea vedea cît de întinse și de variate cunoștințe dă epuizarea acestor centre de interes — ceea ce spulberă acuzația de unilateralitate, pe care unii observatori superficiali o aduc acestui sistem.

Cu corelația materiilor și cu laturea practică a învățămîntului merg așa de departe, încît chiar și serbările lor nu sînt decît o aplicare a cunoștințelor căpătate în anul acela. De exemplu, în anul cînd au învățat Istoria antică, copiii prezintă la serbare o piesă cu subiect din istoria romană, joacă jocuri olimpice, mimează o procesiune la un templu egiptean etc. — toate în costume și decoruri confecționate după modele găsite prin manuale, în atelierele școlii și în cel mai mare secret. Ei au toată inițiativa și răspunderea serbărilor așa că țin să fie o surpriză și pentru profesori și pentru invitați.

Multe lucruri interesante s'ar putea spune încă despre „Ecole de l'Ermitage”, dar cum nu acesta mi-e subiectul, mă voi mărgini la cele expuse pînă acum, ca să trec la un alt aspect al educației nouă, așa cum se prezintă în Austria.

— Trebuie să individualizăm și să socializăm în același timp învățămîntul. — spunea Ferrière la Congresul dela Elseneur.

Educația nouă — s'a spus la același congres — nu este decît reflexul profundeii evoluții a gîndirii omenești, cu privire la viața socială și cea individuală în lumea modernă. Singura psihologie care poate în adevăr să vie în ajutorul educației nouă, trebuie să ție continuu samă de curentul schimbător al valorilor omenești, așa cum se reflectă în apele profunde și agitate ce reprezintă programele sociale și politice ale lumii moderne.

Marea reformă a școlii primare, realizată în anii din urmă în Austria și în special la Viena, are în adevăr un vădit caracter social.

Noul plan de învățămînt — spunea Otto Gloeckel la Congresul dela Elseneur — are în vedere o educație în sensul democrației; ea urmărește dezvoltarea simțului comunității sociale. Insuși aspectul unei clase moderne este cu totul altul decît al claselor de mai înainte — potrivit noii metode, prin care institutorul nu face decît să stimuleze curiozitatea și forțele creatoare ale copiilor. În locul șirurilor de bănci incommode și nesănătoase — mese și scaune așezate în semi-cerc, astfel încît copiii care au a vorbi cît mai mult între ei, să se

poată vedea; iar în locul catedrei de unde profesorul trona, un scaun în mijlocul cercului. Distanța între catedră și bănci, între profesor și elevi, a dispărut. Dascălul stă între copii. El nu mai este severa autoritate exterioară de altădată; el a devenit prietenul, conducătorul și educatorul tineretului.

Maximum de rezultat se obține prin această metodă, când institutorul reușește să stimuleze participarea interioară a elevilor la lecție în așa grad, că prezența lui devine inutilă — lecția continuând între copii.

În locul vechiului principiu de autoritate „Să nu vorbești decît cînd ești întrebat de profesor”, se introduce astfel unul tocmai contrariu: „Vorbește cînd știi ceva sau vrei să știi ceva, în formele necesare societății”.

Altădată exista un Regulament al școalei, care sub formă de ordin sau interdicție stabilite de direcție, căuta să reguleze viața școalei — întocmai cum făcea statul autoritar. Într-un Stat democratic însă, cetățenii singuri își fac legile. În același fel se procedează acum în Austria și cu Regulamentul școlar.

Copiii recunosc repede că ordinea este indispensabilă și își croiesc legi scoase din experiență, întocmai ca și cetățenii. În felul acesta ordinea este stabilită, „ciștigată”, prin cooperarea copiilor, după experiențele și necesitățile vieții școlare.

Astfel — spune Gloeckel — din cea mai fragedă vîrstă, copilul este deprins cu ideea că e chiar în interesul lui să fie samă de semenii săi; el este în mod sistematic condus să simtă și să se poarte ca un membru al comunității.

În perioada de perfecționare, între 14 și 18 ani, în parte chiar mai înainte, intră în joc „comunitățile școlare”. Scopul acestora e de a dezvolta sentimentul loial de comunitate, o camaraderie mai strînsă, relații mai apropiate și o mai bună înțelegere reciprocă între profesori și elevi, prin educația civică și manifestări artistice și sportive comune.

Un alt factor important și colaborator prețios în propășirea și realizarea practică a acestei concepții asupra educației, sînt Asociațiile de părinți. Scopul lor este de a interveni din ce în ce mai mult în mersul școalei, pînă la o adevărată comunitate în educație. În consiliile de părinți ale asociațiilor vieneze lucrau acum doi ani 8887 părinți și 2398 dascăli. O treime din consilieri erau femei.

În cursul aceluiași an au avut loc 230 de serate pentru părinți, cu 223.000 de participanți. Pe lângă aceste serate generale, seratele părinților pe clase au luat în timpul din urmă un mare avînt. Revista „Familia și școala” întreține legătura dintre părinți.

Iată spiritul nou care a pătruns în școlile austriace.

N'ar putea el oare să pătrundă și la noi? Lucrul nu este desigur imposibil, dar va trebui să mai curgă multă apă pe

Dunăre pînă atunci, căci asemenea reforme mari nu se înfăptuiesc cu una cu două.

Nici în Austria lucrul nu s'a realizat cît ai bate din palme. Prima greutate a fost desigur de a forma dascăli capabili de a aplica cu succes nouăle metode. În privința aceasta Gloeckel dă un amănunt foarte interesant și anume că întreagă această mișcare pentru reforma educației a fost susținută în primul rînd de entuziasmul dascălilor; ei au fost adevărații animatori ai propriei lor reforme. Un nou plan de învățămînt a fost elaborat și apoi încercat în 253 de clase de experimentare, organizate la Viena și în alte regiuni. În urmă el a fost supus criticii întregului corp didactic.

S'au organizat cursuri de vacanță, care să introducă pe institutori în ideile nouă. Trei reviste pedagogice nouă au apărut, ca să ție în curent publicul și mai ales pe institutori cu nouăle probleme psihologice și pedagogice. Institutul Pedagogic din Viena nu mai putea face față numeroaselor cereri, așa că a fost nevoit să suspende pentru un timp admiterile, avînd deja peste 3500 de auditori.

Dar principala contribuție au dat-o tot institutorii. Timp de șase ani noul plan de învățămînt a fost experimentat și, după ce s'au văzut rezultate deosebit de favorabile, el a fost introdus în toată Austria.

Dar această reformă n'ar fi fost posibilă fără concursul comunei Viena. Tot materialul didactic (cărți, rechizite școlare, etc.) este procurat copiilor fără plată. Numărul elevilor unei clase din Viena este în medie de 30. În locul cărții cu bucăți alese în mod artificial, se dau copilului 10—15 adevărate cărți clasice, care formează lecturile clasei. Astfel peste 100 de cărți sînt studiate cu copiii în timpul școlarității lor. S'au clădit ateliere și bucătării școlare. Orașul Viena își formează institutorii prin cursuri de perfecționare organizate după modelul Universității. Comuna a dăruit de asemenea corpului didactic o bibliotecă pedagogică centrală de 150.000 de volume.

Iată ce s'a făcut la Viena pentru învățămînt și pentru copil.

Este realizabilă o astfel de reformă la noi? Cred că am tot dreptul să fiu sceptică.

În orice caz, o cît de mică reformă în sensul educației nouă nu s'ar putea înfăptui decît tot cu concursul comunei, al autorităților școlare, al dascălilor și al părinților. Și a urni din loc atîtea pietroie, nu-i tocmai lucru de glumă!

Magda Sp. Popescu

Miscellanea

Despre prea cuviosul mucenic, întocmai cu apostolii, Nichifor

Pentru ca cineva să nu-și inchipue că inverșunarea noastră împotriva d-lui Nichifor Crainic este un efect al necredinței, o lucrare a diavolului și a Anticristului în sufletele noastre năpădite de scaeți, o ură a Necuratului împotriva luminii și parfumului de sfințenie ce aburesc făptura neobositului stareț al *Gîndirii*, — ne grăbim, cu toată umilința creștină, să lămurim că spiritele noastre nu sînt impietrite de păgînatate, nici înrăite ca Lucifer împotriva luminii ortodoxiei, dar că ne temem ca d. Nichifor Crainic, prin arătările sale prefăcute, onctuoase și pline de ispite lumești să nu fie însuși Necuratul, venit, cum se întîmplă adesea, în chipul umbrei lui Isus sau a apostolilor săi, să sdruncine mai virtuos sufletele noastre prin vorbele sale viclene și acoperite. De aceia noi, ca oameni temători de Dumnezeu, nu vom crede în d. Nichifor Crainic fără îndelungi încercări și nu vom înceta de a socoti cuvîntul său înșelătoriu pînă ce prin semne sigure Duhul sfînt nu se va vesti în lucrările sale.

Cînd dară d. Nichifor Crainic se va întinde în pat înroșit de fier, și cărnurile sale groase topi-se-vor cu sfîrșit, și va zîmbi de fericiri asemeni Sfîntului Mucenic Evlampie, compunînd versuri întru slava Domnului;

cînd mestecînd vin, untdelemn și oțet laolaltă într'un burduf le va turna pe rînd neîmpreunate și va arunca stînci mari în văzduh asemeni Sfîntului Erarh Averchie;

cînd insul său brun se va acoperi de zăpezi strălucitoare asemeni trupului Sfintei Mucenițe Eulalia;

cînd același trup așezat într'o raclă de plumb va pluti ca dopul pe apă asemeni cînstitelor moaște ale Apostolului Var-tolomeu sau va purcede prin văzduh nesprijinit pe umeri

către veșnicele lăcașuri în filiiit de aripi ca acela al fericitei Sfinte Marta ;

și ca aceeași cuvioasă se va lumina de foc minunat la față după luarea Sfințelor Taine, biruind întunecimea ei obișnuită ;

cînd își va duce viața în sfinte munciri, rugîndu-se la pămînt în chip de cruce, săpînd gropi adînci pînă ce va auzi glas din cer arătînd calea mîntuirii, ferecîndu-se cu lanțuri de un munte și postînd patruzeci de zile într'o chilie astupată la gură cu bolovani, spre a fi găsit de colaboratorii săi aproape fără suflare lîngă piinea neagră neatinsă, asemeni Cuviosului Simeon Stilpnicul ;

cînd se va lăsa bătut și ars cu feștile groase de luminări și flacărele se vor rușina de goliciunea sa cuprînsă de materialnică inflație și se vor întoarce cu fum și dogoare împotriva noastră a asupraitorilor dela *Viața Romînească*, precum s'a întîmplat cu Prea fericitul Mucenic Mamant ;

cînd picioarele sale ușoare și roșcate de porumbiță vor călea, ca pe fulgi, pe o groapă cu sulite și tășuri precum Sfînta și întru tot lăudata Muceniță Eufimia ;

cînd cu sudoarea frunții va despica lemne și va fierbe bucate pentru locurile de obște, iar vinul și untdelemnul îl va gusta numai la praznice purificat cu apă asemeni Cuviosului Chiriac sihastrul ;

și va strîmba împreună cu d. doctor Voiculescu grumajii necredincioșilor asemeni doftorilor fără plată, Sfinților Cosma și Damian, Samson și Diomid, Chir și Ioan, Pantelimon și Ermolae, Talaleu și Trifon, Mochie și Anichit ;

și va păși gol printre fiare și acestea rușina-se-vor de fecioreasca-i goliciune și vor lăsa capul în jos precum s'a întîmplat cu fericita Muceniță Tecla ;

cînd se va smulge de dragostele lumești și se va lepăda cu semnul sfîntei cruci de ispita diavolului ieșit înainte-i în chip de om înalt, negru la vedere și murdar la chip, cu unghii de fier și cu sînuri femești, ce cu două firi îl va turbura pre dînsul de poște spurcate, căzînd asupra-i și sărutîndu-l, cum l-a sărutat pe Apolos, ucenicul Sfîntului Sisoe ;

cînd privind prin pod cu gînduri necurate în cămările fecioarelor se va fi cuprîns, asemeni Cuviosului Patermutie, de duh creștinesc și privirea-i spurcată va cădea căită la picioarele goale ale fecioarei ca un pîlc de crini și de zăpadă ;

și căzînd în extaz la icoane ca Sfînta Tereza de Avila își va perde ceasuri întregi simțirile și ucenicii săi dela schitul *Gîndirea* îl vor readuce de pe fericita cale de raze a cerurilor cu sguduituri și stropiri de apă și ochii săi întorși către suflet vor fi plini de lacrimile de rouă ale fericirii și sila sa de viață fi-va dulce ofilire de trandafiri ;

și uimit de priveliștea de foc a Arhanghelului nu va pu-

tea îngina răpit fără de numai A. A. A. ca Sfântul Francisc și ca acesta va ridica în aer pe colaboratorii *Gîndirii* — pe d. Bădăuță bunăoară — suflînd în pulberea tălpilor sale ;

și-l vom vedea condus prin lumea aceasta a desfrînărilor de un stîlp de foc ca Sfântul Toma depe muntele Malein sau învrednicit a fi însoțit în pășirile sale de Prea Sfînta Fecioară cea prea luminată și de doi îngeri prea luminați, cu luminări aprinse, unul înaintea și altul dinapoi ca Cuviosul Monah Matei;

cînd va da munților graiul și Gîndiriștilor har literar scuipeindu-le de trei ori în gură ca Sf. Epictet;

și aruncat pe foc va stinge văpaia prefăcînd-o în țurțuri de ghița ca Sfîntul Asterie;

și va opri ploile ca Cuviosul Alexandru dela Mănăstirea Neadormișilor;

și se va hrăni cu verdețuri nefierte și cu poame și-și va uda fața sa cu apă rece spre a nu-l birui somnul ca Părintele Atanasie cel dela Aton ;

și va sluji nouă, spălîndu-ne picioarele, asemeni Sfinților Părinți;

cînd îl vom găsi sburînd prin casă ca Sfînta Caterina de Siena bătînd cu mîinile sale serafice aerul gros ;

și va fi strejuit de îngeri, iar trupul său va adia a miroznă bună de crini, narcisi și chiparoasă, ca al Sfîntului Potit din muntele Gargarei;

și dulapul său de haine și rufe va străluci de luminări și va răspîndi miros suav de tămie tămăduind bolile trupești și sufletești asemeni cămării în care sta tînuț vesmîntul Prea Curatei Fecioare Maria, găsit de Glavie și Candid ;

și moaștele sale vor îmbăta asemeni aromelor rare de flori sau moscului și vor apăsa grele ca plumbul pe umeri și vor rămîne o sută de ani în străluciri de pară, nesticite, învelite în prapuri de aur și podoabele de grivne și mărgăritare și alte nestemate asemeni trupului Fecioarei Iuliana din Kiev;

cînd însfirșit i-ar răsări aripi la subsuoară și crini între deștele picioarelor și sfîrcul țîțelor s'ar face feștile aprinse de luminări și hainele sale ar cădea în riuri de foc și din gura sa ar ieși flacări și duh de aloe și ar pluti ca o luminiță de candelă pe vrajba mării, rotit de stoluri îngerești și pe locul șederii sale ar crește busuioc, iar lacrima sa s'ar preface în aghiasmă. — atunci abia am crede că însuși Duhul Sfînt să-lăsluește întru făptura sa și că nu este înșelătoare nălucire a Celui Veșnic Negru. Atunci și nici atunci! Nu vom face și noi ca fratele Ruffino care, ispitit de diavol în chipul lui Cristos, era sfătuit de Sfîntul Francisc să isgonească pe necurat cu vorbele de ocară: — Deschide gura că acuși o spurc! — în urma cărora Intunecatul se risipea cu fum de pucioasă

și prăbușiri de stînci, ci ne mulțumim să conjurăm pe Cuviosul Nichifor scuipînd — ptiu — ca ortodocșii în sîn și strigînd tradiționalul: Piei, drace! — *G. Călinescu*.

Iar romîneasca de după războiu

Este din ce în ce mai exasperant felul cum se scrie romînește după războiu. Beatitudinea națională de după 1919, a avut ca efect nu numai să ne tocească spiritul critic, dar să ne strice pur și simplu limba. Limba romîneasă, această limbă atît de pitorească și de proaspătă, a încăput pe mina cavalerilor de patriotism care au obligat-o să fie neaoșă cu orice preț. Și cum toți acești stilisti sînt, în ordinea morală, eminentemente mitocani, neaoșism și mahalagism sînt foarte adesea luate unul drept altul.

Dar să lăsăm cauzele, și să vedem efectele.

Am în fața mea o foarte frumoasă carte germană masacrată de un traducător romin. De data asta nu mai e vorba de un licean, ci de un scriitor plin de pretenții, care face piese „de avangardă”, este primit la toate revistele și ziarele, și se numără printre literații cei mai talentați de după războiu. Este deci cu atît mai curios de constatat că un asemenea cetățean nu știe romînește. Căci literalmente nu știe. Nu numai că îi lipsește ceiace aș numi „sentimentul limbii romine”, dar adeseori comite serioase greșeli de sens sau chiar de sintaxă. Ceiace voi dovedi mai la vale prin cîteva exemple.

Dar înainte de asta, încă un cuvînt. Scriitorul în chestiune este Evreu. Și n'aș vrea să fiu înțeles greșit. N'aș vrea să par cituși de puțin de partea acelora care nu remarcă dintre Romîni, care nu știu romînește, decît pe acei care sînt și Evrei. De fapt, numărul cel mare al agramatilor în materie de romîneasă sînt ne-evreii. Evreul vorbește mai degrabă corect, căci are în genere mai multă carte decît ceilalți Romîni. Și afară de asta nu pot uita că una din cele mai bune traduceri din cîte cunosc e aceea a cărții lui Remarque („Întorcerea de pe front”) al cărei traducător este evreu.

Un publicist romin foarte deștept îmi spunea odată:

„Cînd un Evreu vorbește încorect, îi sare toată lumea în cap. În schimb, să poftesti să te legi de un Popescu sau Ionescu, fiindcă nu a acordat subiectul cu predicatul. Il vei auzi spunînd, furios: „Ce face? Adică eu, mă 'nțelegi, în țară la mine — fac ce vreau”.

Scriitorul de care ne ocupăm scrie în mod absurd și neverosimil nu pentrucă e evreu, ci pentrucă foarte ușor este azi pentru cei slabi de înger să cadă în estetica aceea fals-cronicărească a grămăticilor ortodocși romîni de după războiu. Aceștia au stricat, au sabotat „sentimentul” limbii romîne. Și în rîndurile ce urmează voi da cîteva exemple.

Exemple de neaoşism cu orice preţ.

„Iată pe divinul Kupfer, cel drept şi aevea”.

„Kurt adăsta cu infrigurare” (în tot cuprinsul cărţii, traducătorul n’ar spune. să-l tai: aştept, ci adăstez. E mult mai frumos).

În loc de „făcînd din ea odaie de lucru”, cetim: „rînduind-o odaie de lucru”.

Sau:

„A venit tîrziu, a zis ca de obicei, în loc de „staţi jos!” cu uşoară înclinare „Bună ziua” — prinse a se munci de ceva pe dinăuntru, privi clasa... etc.”.

Las la o parte amestecul acesta de imperfect şi perfect simplu; las la o parte construcţia încilcită a frazei, şi reţin numai nobila expresie cronicărească: „prinse a se munci de ceva pe dinăuntru”.

Sau: „Părinţii au vorbit Lizei cu minile împreunate a rugă” (E şi frumos, şi corect acest „a rugă”).

Dar expresii ca „îns de valoare”! Dar verbul a isvodi în loc de a isvori! Însfîrşit, ce să mai spunem? O strîmbătură continuă care exasperează pe oricine are dragoste de o romînească naturală şi spontană. Şi ce e comic în toate acestea este că, alături de maimuţăriile astea neaoşiste, deodată apare cîte un „boton electric” sau cîte un „sîcieli” scris francamente „săcăeli”.

Spuneam că distinsul scriitor de care ne ocupăm nu ştie romîneşte.

Exemplu:

„Divinul Kupfer mănîncă *fript* pe alţii”. După d-sa „fript” este un cuvînt invariabil?

Sau: „Şi nepăsarea e o părere. Kurt nu era măcar nepăsător” (În loc de nici măcar nepăsător).

Sau:

„— Am căzut, domnule profesor.

— Ai căzut! Ai fugit iar repede-repede după fetiţa aia. Trăzni-v’ar de puşti!...”

Dar pasajele cu totul incomprehensibile sînt numeroase. De pildă:

„Simţirile lui atente par a prinde dintr’acolo un licăr blînd”. (Cînd eşti viver ai şi licăr. Nota comentatorului).

Sau:

„Cît e de plăcut, după ordinea ţapănă şi plicticoasă a orelor de şcoală, să te bălăceşti în zmîrcuirile dezordinei”.

Sau: „Liniştea lui esenţială pipăi oarecari slăbiciuni în vervă. În verva mea cea repezită”.

Vă inchipuiţi desigur foarte uşor pe cineva spunînd:

„Vrei mata, te rog, să mă pipăi puţin? La slăbiciuni? Cu liniştea dumitale. Dar, te rog, să fie esenţială. Ştii că eu

nu întrebuițez decit esențiale. Unde? Ca de obicei. In vervă. In verva mea cea repezită”.

Și, însfîrșit. „pour la bonne bouche”:

„Baroneasa, după ce zădarnic a încercat o apropiere, s'a depărtat scirbită de zgomotoasa lui găunoșie”.

^Cam ce să fie chestia asta care face scirbă la cucoane?

Nu mai insistăm. Ne mulțămim să amintim tuturor acestor scriitori romîni că vorbele limbii romînești nu-s ale lor; că nu pot face cu ele ce vor și cum vor; că fiecare cuvînt are o noimă, că vorbele fac parte dintr'o limbă care aparține multor milioane de oameni, și că e bine să se țină puțin sama și de urechile lor... — *D. I. Suchianu.*

Criză, spiritism și alte combinații...

Criza mi-a adus plocon în casă o mulțime de prieteni necunoscuți.

Toți acești neo-amici au venit să mă consulte în chestii metafizice. Cei mai mulți mi-au cerut lămuriri spiritiste. Cîțiva s'au înarmat cu recomandajii dela vechi colegi și rude din provincie: mi se cerea să intervin pentru înscrierea protejaților în „Societatea spiritistă”.

Intrucîtva mă simții măgulit: nu bănuisem niciodată că sînt atît de popular.

* * *

Tocmai dela Chișinău mi-a sosit un aristocrat rus, cu buze subțiri de femeie și ghetе nevăcsuite. Fără să-l întreb, îmi declară, cu sinceritatea caracteristică slavilor, că e pe cale de-a părăsi definitiv țara noastră. Nu mi-a ascuns nici intenția că are de gînd să se stabilească la Paris.

Il felicit, firește, pentru această idee ingenioasă: nu încape discuție — Parisul e de preferat Chișinăului.

Dar, înainte de-a ne părăsi, distinsul meu musafir dorea să afle dela mine — ce-i spiritismul? Apoi — dacă sînt de părere că trebuie să se înscrie în societatea spiritistă. Fiindcă, vezi dumneata, dacă i se oferă o slujbă, mai mult sau mai puțin modestă, la Chișinău, e în stare să se răsgingească și să nu mai părăsească țara.

— Și cine să-ți dee această slujbă? — întrebai.

— Șeful.

— Care șef?

— Șeful care prezidează cu atita onoare societatea spiritistă...

* * *

Noaptea tirziu, am fost trezit din somn.

— Ce e?

— Vă caută un domn cu o scrisoare. E urgent.

Un tânăr înalt și svelt. — cu favoriți subțiri, stilizați ro-coco, și cu niște pantaloni foarte strâmți. Nu știu de ce — dar m'au impresionat pantalonii și favoriții.

Imi întinse scrisoarea și se așeză în fața biuroului, strin-gînd genunchii ce treceau peste masa mea de lucru. Pe cînd descifram scrisoarea, musafirul zîmbea, zîmbea fără între-rupere.

— După cît înțeleg, te interesează spiritismul ?

— Da, hi, hi, hi...

— Și vrei să te faci spiritist ?

— Da, hi, hi...

— Presupun că intenționezi să te înscrii în societatea spiritistă.

— Da, hi, hi, hi...

— Și cu ce te ocupi ?

— Sînt funcționar în departamentul șefului...

— Și dorești să faci nițel spiritism împreună cu șeful d-tale ?

— Da, hi, hi...

* * *

Colecția de vizitatori se înmulțea mai abundent decît colecția mea de mărci poștale. Erau și nevoiași printre ei, lo-viți de criză. Decît, spiritismul se dovedi că nu-i leac contra șomajului. Cu ajutorul ocult al spiritelor nu se mai putea obține nici o înaintare. Șeful dezertase din sfera metafizică; devenise imun și închis ca o poartă de minister.

Fără nici un motiv plauzibil, mă simții obligat să salvez aparențele. Presupusa mea popularitate și... într'un cuvînt: orgoliul și celelalte — mi-au tăiat deodată egoismul, somnul, pofta de mîncare și liniștea. Neapărat — trebuia să găsească alte soluții. Și descoperii, întîmplător, cu prilejul congresului interparlamentar, vre-o două ocupații — vremelnice, ce-i drept — dar remuneratoare.

— Uite ce, — zisei primului solicitator, — pe criza asta, te rog să nu te miri că ne-au părăsit toate spiritele... Dar am găsit totuși o ocupație pentru d-ta: du-te zilnic la gară și în-tîmpină pe parlamentarii și delegații străini. De cînd li s'a întîmplat rușinea cu valuta, vin, vin mereu. Te asigur că profesia de întîmpinator de musafiri e inedită. Concurența nu e mare — grăbește-te! Vei cîștiga binîșor. Vei fi răsplătit pentru că ai să reprezinți cu frenezie și patriotism legenda ospitalitate a poporului nostru. Legendele sînt totdeauna lu-crative.

Unde mai pui că n'ai să ai nici o cheltuială: excursii plă-cute, mîncărică și băutură de calitate superioară și cele-lalte...

Nimerisem. Nimerisem mai bine decît îmi închipuiam. Ce e și cu inspirația directă, care cade deodată ca trăsnetul din cer senin! Se știe că cerul senin livrează cele mai bune trăsnete. Se răspîndise vestea. Popularitatea mea crescuse amănunțitor. Începusem să refuz; să nu mai primesc pe nimeni; să mint la telefon că eu nu sînt eu și că nu mai sînt niciodată acasă.

Dar nevoia nu cunoaște consemne. Un amic necunoscut reuși să mă prindă și să-mi prezinte un certificat medical că nevastă-sa îi lehză. Puteam să-l mai refuz ?...

— Văd, — i-am zis, — că ești o persoană inteligentă. De aceia îți recomand o afacere delicată. Depinde de diplomația d-tale... Parlamentarii străini sînt mai toți pacifiști. Or, pacea — cum știi — nu-i decît un războiu cu alte mijloace. De aceia se vor găsi, sper, cîțiva patrioți care să aplice, — cum se spune la noi, — o lecție bine-meritată cel puțin unuia dintre acești musafiri. D-ta n'ai altceva de făcut, decît să pindești din umbră acest moment fericit. În clipa declanșării, bagă-te în învălmășeală și captează insulta. Cine încasează palme, încasează și despăgubiri. (Nu te supăra: e mai rușinos să bați, decît să fii bătut). Guvernul îți va fi recunoscător că te-ai sacrificat pentru un scop atît de înalt. Vei certifica apoi că nimeni n'a fost atins, nici măcar cu o floare. Prestigiul țării va fi salvat și d-ta vei fi mulțumit... (va costa mai efin și banii vor rămîne în țară).

*

... Și acum sînt în căutare de combinații nouă în vederea celorlalte conferințe, expoziții și banchete pe care ocîrmuirea le organizează în același scop — de propagandă.

Înțelegerea franco-germană.

Naționaliștii francezi au protestat contra vizitei d-lor Laval și Briand la Berlin; naționaliștii germani deasemenea — ei au amenințat chiar cu represiuni...

Numirea noului ambasador francez la Berlin, d. François Poncet, a fost întîmpinată cu semnale de alarmă de către ziarele -trompete ale industriei de război germane.

A fost însă o alarmă falsă... S'a dat, repede, a înțelege gorniştilor că d. Poncet este un francez excepțional de simpatie, înrudit deaproape cu marea industrie franceză, și că a venit la Berlin cu propuneri sentimentale la adresa industriei grele germane.

Deodată au amuțit cerberii hitlerismului, parcă ar fi dat o epidemie de gilci peste toate potaiile din Germania. Iar șovinii francezi surîd, mișcați de buna primire ce s'a făcut adversarului lor, Briand, la Berlin.

Ce minunății !

Proiectata fuziune între fabricanții de material de războiu, francezi și germani, echivalează cu fraternizarea a două armate inamice.

Pe spatele, pardon: pe contul cui se va săvârși fuzionarea celor două mari industrii — esie o chestiune aparte. Deocamdată vom mai putea respira puțin în tihnă, aerul neotrăvit încă de gaze.

Și, stop — lupta de cocoși ! Căci spectacolul devine absurd și inutil. Mai mult: primejdios, pentru dezvoltarea afacerilor și câștigurilor comune. Robinetele se vor închide brusc: Hitler și gemenii săi de pretutindeni vor trebui să renunțe la parade și alte spectacole zgomotoase. Cel mult dacă li se va oferi „conducătorilor” câte o funcțiune mai modestă într'un consiliu de administrație.

Și căpitani de industrie cu exagerate pretențiuni politice vor trebui să se resemneze și să nu mai comande decât în jurul unui coș de fabrică.

Trîntorii — la muncă !

Someurii vor găsi ocupații în colonii, în Camerun și Togo. Se vor construi canale; se vor aranja și polițele rusești...

Principalul e: mulțimea să aibă de lucru, — altminteri face politică și scandal; iar industriașii să aibă beneficii, — altminteri își pierd încrederea în regimul capitalist...

Deasupra guvernelor de personalități cu competențe dilutate se va institui o comisiune economică franco-germană care va cuprinde pe reprezentanții principalelor ramuri economice.

Această comisiune nu mai are misiunea să aiureze; ea însămnă începutul unui cartel uriaș, care va monopoliza toate sursele și toate brațele. Ea este Internaționala I-a a industriașilor... — *F. Dima.*

Edison

Cu Edison a dispărut în liniștea eternității o figură tipică și exemplară a spiritului occidental extrem, a celui spirit care poate fi și învinuit, dar și admirat, pentru că pune munca și roadele ei deasupra oricărei fericiri pămîntești. Americanul Edison a cercetat natura nu pentru a-i afla adevărul, ci pentru a o înțelege prin productivitatea ei. Marele inventator n'a cercetat natura nici teoretic, nici obiectiv, nici desinteresat cum a făcut-o în largă măsură Europeanul Einstein, și el tipic pentru spiritul occidental, dar nu în partea lui extremă.

Atitudinea științifică a lui Edison a fost pragmatistă, adică practică, personală și interesată. Ea s'a încrezut în natură și în realitatea naturii pe măsură ce natura era operată, manipulată, descoperită eficient. Spiritul lui Edison a scos

din infinitele posibilități naturale lampa incandescentă, fonograful, cinematograful, iar străduințelor științifice ale timpului său — el le-a adus îmbunătățiri în ceiace privește telegraful și telefonul. Contribuția edisoniană la progresul tehnologiei moderne este uimitoare prin multilateralitatea, variația și ingeniozitatea ei. Invenții mari și invenții mici, toate s'au rotit împrejurul nevoilor concrete ale oamenilor și nu ale celor speculative, teoretice sau de cunoaștere pură.

Contrar prietenului său Ford, Edison nu a înțeles lumea ca o piață pentru desfacerea produselor industriale, ci ca un vast laborator, în care pe măsură ce muncim preamărim bunătatea naturii și îi dovedim adevărul. Idealurile lui Edison au fost desigur practice, pentrucă ele ținteau către ușurarea nevoilor vieții de fiecare zi, nu a nevoilor spirituale și permanente. Promptitudinea cu care el a știut să ghicească aceste nevoi practice și mersul lor indică o înțelegere inspirată a lumii.

Viața lui Edison, lungă și fructuoasă, este aceea a oricărui American: ambițioasă, persistentă, mobilă, disponibilă, optimistă. Petrecută în contrastele funcțiunilor sociale cele mai opuse, viața celui ce-a fost, rind pe rind, vânzător de ziare, ziarist, chimist, telegrafist și în sfârșit inventator celebru, bogat și sărbătorit, vrea să semnifice ceiace însuși Edison spusese acum doi ani, unor tineri exploratori în regiunile științei: *orice succes în viață este datorit 90 la sută muncii grele și numai 10 la sută talentului*. Nu numai aprecierea matematică a dispozițiilor umane este tipic americană, dar însuși fundamentul acestei aprecieri. Americanii și uneori Europeanii sînt înclinați să uite că aceia ce obțin ei prin muncă și voință nu este întotdeauna numai produs uman, ci și rezultatul unor calități cu care omul este dăruit de natură și fără de care nimic nu ar fi posibil. Puritanul prohibiționist Edison, uitînd de cele eterne, s'a minunat și încîntat de puterea care poate țîzni din ființa umană. Pe urmele energiei umane a mers Edison, muncind și învingînd, fără a se întreba prea mult asupra obirșciei acestei energii. Metamorfoza nașterii și a morții nu preocupă pe Americani, iar pe Europeanii din ce în ce mai puțin. Viața cu toate posibilitățile ei de succes și utilitate grandioasă este ceiace a preocupat pe Edison, ca geniu tipic și exemplar al timpului nostru.

George Enescu

Zilele acestea, România a sărbătorit cincizeci de ani de cînd soarta a dăruit-o cu un mare talent: George Enescu, fiu de țărani moldoveni, destinat unei glorii mondiale, ca violonist, pianist, dirijor de orchestră și compozitor

În expresia artei sale, cîntărețul acesta pare că-și mărturisește propria existență, echilibrînd-o după regulile obiec-

tive ale naturii, pe care și auditorul și artistul par că le descopăr ca un miracol așteptat și totuși necrezut. Interpretarea lui Enescu este caldă și totuși echilibrată, vie și totuși precisă, sensibilă și totuși de-o puritate angelică. Temperamentul său nu rupe formele estetice, precum viața sensibilă nu duce în cazul său la un sentimentalism manierat sau arbitrar. Enescu își are un stil propriu și dacă stil însemnă potrivire între conținut sufletește și formă estetică, adică *expresie clară și adecuată*, atunci Enescu exemplifică perfecția estetică într-o măsură aproape unică. Față de el Fritz Kreisler pare romantic și insistent prin sentimentalism, Alma Moodie oarbă față de imperativul clarității formale, de care Thibaut se apropie nu atât cu rigoarea nevoii de echilibrare cât cu finețea și grația spiritului său latin. Comparat cu temperamentul vibrant și nuanțat al unor violoniști ca Heifetz, Efrem Zimbalist, Nathan Milstein sau cu simțămîntul prodigios, dar încă neclarificat, al elevului său, Yehudi Menuhin, George Enescu rămîne un clasic în care sentimentul se echilibrează cu natura, *lirismul cu claritatea rațională*.

Arta lui Enescu e deaceia clară și unitară prin fond și formă ca Partenonul acelor Greci, care nu s'au lepădat de simțuri, dar nici nu s'au lăsat orbiți de ele. Enescu nu impune prin explozii sentimentale, gemete mistice, nuanțe de detalii care ar strica întregului. O spunem fără înconjur că violonistul Enescu ne pare *cel mai aristocrat muzician al timpului nostru*. Nu în sensul francez și nobil al aristocrației (esprit de finesse), ci în sensul intelectual și valoric al ei, referitor adică la echilibrarea existenței, așa cum au cunoscut-o Elenii, în marile lor momente.

Violonistul Enescu își are în poezie drept corespondent pe Paul Valéry și printre pianiști pe germanul Walter Gieseking, acest unic interpret al lui Bach și Debussy, la care adîncimea sentimentală și disciplina formală coexistă într-o identificare perfectă.

Afinitățile lui Enescu cu spiritul grecesc pot fi duse mai departe dacă ne-am ocupa de compozitorul, autor al acelei opere prețioase și clare „Oedip Rege”. Dar aici n'am putut decît sugera, glorificînd cu înțelegere și sentiment, sensurile acestei activități tipice și exemplare pentru omenire.

Pentru spiritul rominesc pe de altă parte, Enescu a dăruit în plină maturitate, o sonată în caracter popular rominesc, frescă lurninoasă și vie a simțămîntelor țaranului nostru. Această sonată pe care noi am numi-o „sonata dorului”, aduce ceva specific rominesc nu în sensul unei imitații a folclorului, ci prin faptul că autorul urmînd spiritul acestui folclor a dus mai departe și pe conț propriu posibilitățile de exprimare populară. Deaceia Enescu nu este un sămănătorist întirziat în „Sonata la minor nr. 3 pentru piano

și vioară”, ci un neoclasicist inspirat din semnificațiile estetice ale muzicii populare românești. Dorul din această sonată nu însămnă extaz, ci vioiciune melancolică, nu zburciun ordic sau torturare herculeană, ci oftat prelung, desfășurare cumpănită și adincă în care natura devine confidenta omului și omul își destăinuște ei dragostea, liniștindu-se și reculegându-se după câteva sbateri sentimentale și alunecări spre huzureală.

Compozitorul George Enescu a deschis prin această sonată drumul unei înțelegeri estetice, care lipsea și sămănătoristilor români și celor de tot înstrăinați. Enescu a arătat că arta este, pe deoparte, expresia în forme obiective și universale a unui spirit, care, pe de altă parte, se poate inspira din ceiace societatea și patria sa îi sugerează. Se poate inspira, dar el nu poate nici imita, nici supune orbește la realitatea din afară.

În artistul Enescu se trezește, exemplar și simbolic, o lume întreagă care în ceilalți oameni sălășluște fără a se putea întrupa în forme perfecte și clare. Omagiul pe care-l aducem lui George Enescu este un omagiu pentru claritatea și perfecția estetică în genere. Lor, el le este de mult identificat. — P. C.

Elogiul lui Chevalier

Nu e vorba aici de eroul romanului *Histoire comique* al lui Anatole France. Acel tragic comedian care și-a tras un glonte în tivvă, la picioarele amantei sale indiferente.

E vorba chiar de fermecătorul Chevalier la care v'ați gândit și d-voastră: șansonetistul parizian și actorul de cinema.

Printre actori, afli uneori și artiști. Artist însămnă știu și manieră.

Dacă m'am hotărât să vă vorbesc despre domnul Maurice Chevalier — despre care dealfel vorbește toată lumea — e ca să subliniez stilul și maniera lui, fiindcă acest actor e artist în felul său.

Înainte de a-l fi văzut pe ecran, trebuia să-l vezi, pe vremea cînd Maurice era al Parisului, numai al Parisului, să-l vezi într'o „boîte” ca *le Lapin à Gile* (sau „le Lapin agile”).

Pe-atunci nu era mai celebru decît croul lui France. Cu toate că mult mai vesel, cum s'a păstrat și azi. Il știau frecventatorii cabaretelor nocturne, printre care doamne „bien mises”. Il știau — și mureau după el.

O pălărie de păiu pe sprințana dreaptă; buza lui de jos înaintată și coborîtă; un baston cu măciulie de os, albă, învîrtit cu agilitate și nu știu încă ce nimicuri, cucureau și subjugau.

Americanii care picau în Paris, dupăce vizitau Luvrul

cu un *guide bleu* în mână, se duceau prin cabarete să găsească pălăria de paiu a lui Chevalier. Dacă Luvrul îi lăsa reci, Chevalier îi încălzea.

Repertoriul acestui imbatabil diseur era mai nimic. Şansonete pe care nu putea să le cînte — şi ar fi fost o nenorocire dacă n'ar fi ştiut, fermecător, să le diseze. Şansonete atît de picante că ar fi zburlit pînă şi frumosul păr al d-rei de Saint-Yves, dealtfel dornică să se lase în voia celor mai mari nebunii.

Saint-Antoine avait un manteau
Moitié poil de chèvre, moitié poil de veau.
Saint-Antoine avait un manteau
Moitié poil de chèvre, moitié poil de...
Qu'on y pense à ce que l'on voudra,
A qui mal y pense, mal y trouvera!

Vedeţi dv. sînt oameni — dintre cei eleganţi sufleteşte — care, la ceasul potrivit, sînt dispuşi să-şi vîndă diavolului sufletul pe preţul unei picanterii spirituale. Cu condiţia specială a spiritului sclipător, porcăria e valabilă.

Chevalier, care se trădează inteligent, ştie asta. Şi profită.

Mă rog, încercaţi să vorbiţi într'un colţ stingher de salon cu lume multă, doamnei pe care o iubiţi, despre ce şi cît poate un bărbat pentru femeea pe care o iubeşte. Cam așa cum, în carte, o făcea candidul lui Voltaire. Veţi fi dat afară.

Şi veţi fi dat afară tocmai atunci cînd o sumedenie de asemenea doamne, vor suspina de langoare şi vor leşina de voluptate, auzindu-l pe acest „drôle” de Chevalier cum cîntă făcînd gesturi convulsive:

Nous qui sommes des as,
Nous avons des ananas,
Des ananas !
Ah, que c'est bons,
Ah, que c'est longues, Madame,
Les ananas !

Tot ce face şi spune şi cîntă Chevalier e pentru noi melancolic.

Pe sufletul celui mai cuminte burghez, celui mai pios creştin, celui mai grav filosof, celei mai candido şi înţepate fecioare — joacă cu picioare flexibile şi agile de drac, dorul de-a face nebunii. Ah, dacă am putea sparge barierele tradiţiei, convenţiei, decenţei, principiilor moştenite — şi să-i dăm drumul cum ştim noi! Liberi, Doamne, liberi!

Ceiace este pentru noi simplu dor, dor în chip neruşinat

tăinuit, e la Chevalier realizare. Chevalier e numai viață. Viață în libertate, după instinct, după sentiment.

Iată melancolia noastră.

Fiindcă într'adevăr e o mare melancolie să știi pe cineva trăind în eternă bună dispoziție, când tu hibernezi „*même dans la canicule*”.

În definitiv, vrei să știi cine e Chevalier? Veniți mai aproape: e setea de viață. Setea dumitale și a mea și a fratelui Richepin.

Frère, il faut vivre.

E deajuns să stai ascultînd banjo-ul care-l acompaniază și să te lași, deslegat de prejudecata unei estetice înalte care nu există, în voia nimicului care-i melodia și vorba și gestul și glasul lui Chevalier. Vei auzi *Mais personne ne s'en sert maintenant, Dites-moi ma mère, Valentine, Les fraises et les framboises* — toate pline de humorul buneii sale dispoziții, cu aluziile lui și picante și spirituale — și simți viața fluid viu în tine.

Dacă e adevărat că arta, ca să fie adevărată, trebuie impregnată de fiorii vieții și e în același timp un pulverizator de vitalitate în preajma noastră, atunci cu siguranță Chevalier e un mare artist. — L. S.

Recenzii

Ion Minulescu, *Bărbierul regelui Midas*. București, Ed. „Națională” S. Ciornei, 1931.

Cînd eram adolescent, iubeam literatura d-lui I. Minulescu în secret. O iubeam ca pe un păcat. Simțeam că-mi place, nu pentru motive de stimă, ci pentru calități, pe care conștient n'ași fi voit să le admit. Dar amorul începe cînd iubești defectele, nu calitățile.

Pe atunci Minulescu era poetul tineretului. Și cred că a rămas și astăzi. Tinerilor le e rușine să mărturisească sentimentalismul, idila, visul, entuziasmul. De obicei ei fac pe blazații, pe cinicii. Ei arborează ușor o mască de senzualism sceptic și de „je m'enfichisme”. Lor le place magia vorbelor mari, exotismul îndepărtat, muzica formulelor grandiloquente.

Pentru toate acestea d. I. Minulescu a fost atunci foarte gustat. Cinismul său senzual, îmbrăcat în emfatice formule, ne dădea, pur și simplu, gata.

*Eu știu c'ai să mă'nșeli chiar mine
Dar fiindcă azi mi te dai toată...*

Cine ar fi putut rezista?

Dar, tragedie ascunsă a lucrurilor, poezii de manieră îmbătrînesc iute. Rezultat al unui entuziasm de o clipă, legați de specificitatea unui moment, ei se demodează repede.

D. I. Minulescu e legat de momentul simbolismului. Numele său aduce cu el evocări de poeți uitați azi: Stuart Merrill, Corbière, Jehan Rictus, etc. E generația lui „Mercure de France” cu Gourmont, Rachilde și A. Valette. Sînt ultimele momente ale cafenelei Vachette, unde strălucea încă, astru în agonie, metecul grec Jean Moréas. Pe atunci trona anarhismul lui Laurent Tailhade, se vorbea mult de bombe și de asasinat, iar tinerii la modă erau perversi și complicați, rafinați și detracăți ca Desesseintes, eroul lui Huysmans. De parfumuri barbare, de luciul mort al pietrelor prețioase, de

peisaje polare ne-a vorbit mult și d. Minulescu. Pe vremea aceea d-sa era considerat ca un scriitor exotic, ferit de orice influență a specificului național, fruct importat de pe alte țărni. Artă sa părea factice, artificială, produs de seră, crescut departe de aerul tare și tonic, de determinismul firesc și necesar al țării de origine. Nici limba sa nu era destul de adaptată locului: expresivitatea sa era compusă din bizerii de vocabular, din cuvinte rare, sonore și prețioase, dar plămădite din sunete străine, care citeodată jigneau urechea românească.

Dar această ștregărie a durat puțin „ce que durent les roses”. D. I. Minulescu, ciștigat complet de București, a uitat Parisul. A simțit, devenit matur, nevoia unei adaptări. A început atunci, în epoca de după război, să observe obiceiurile locale și să scrie romane satirice și realiste, cu eroi bucureșteni. De la Huysmans la moravurile Capitalei noastre e o bună distanță; dar d. I. Minulescu a cedat și s'a adaptat legii locului. Criticii săi nu-i mai puteau reproșa o dezvoltare efectuată pe deasupra oricărui specific național. Nuvelele și micile sale romane, de la „Roș, galben și albastru”, la „Bărbierul regelui Midas”, prezintă eroi luați din lumea obișnuită a Bucureștiului. Dar toți au o caracteristică, toți formează o categorie. E funcționarul, samsarul, micul scriitor, — indiferent de profesie, — pehlivan, șmecher, tare în bufade și miticisme de bodegă. E ceiace se cheamă în Capitală, cu oarecare admirație, „șef”. Eroul d-lui Minulescu trebuie să fie „șef”, adică să se „învrtească”. Să facă din ochi satisfăcut oridecîteori a tras pe sfoară pe cineva, să facă mereu spirite, să fie vulgar cît trebuie, să fie însă, una peste alta băiat bun.

Prin el transpiră o întregă filozofie românească: o filozofie ușoară, vodevilească, amuzantă, un „je m'enfichisme” integral și absolut, ușor cinic, senzual cu înjurături neaoșe, distilate cîte-odată de cîte-o formulă distinsă. „Șeful” d-lui Minulescu e oarecum ca „cocu”-ul lui Courteline.

Căci mai ales de Courteline aduce aminte această literatură.

Toată lumea d-lui Minulescu e privită amuzat, fără nici o atitudine, fără gravitate și, cum se spune azi, fără nici o problemă.

Cum își privea Courteline „cocu”-ul, așa își privește d. Minulescu „șefii”. Se poate desprinde numai o predilecție pentru aspectul de senzualitate destrăbălată, sau pentru șmecheria cinică. În fond omul e același. Și atunci cînd era în postura simbolistă cu parfumuri barbare, cu ametiste, cu exotică complicație, și acum cînd s'a specializat în subiecte de viață bucureșteană. Incolo nici o semnificație. Tocmai în

această lipsă de semnificație, unii, d. P. Zarifopol de pildă, au crezut a găsi artă pură, ferită de orice tendință.

Pentru cine caută amuzament pur, desigur, scrierile d-lui Minulescu vor fi gustate.

Literatura și arta modernă cer însă mai mult; cer puncte de vedere și frământare, cer o viziune a lucrurilor de dincolo de aspectul hazliu.

Mihai D. Ralea

* * *

Ioan Petrovici, *Peste hotare*. București, Editura „Casei Școalelor”, 1931.

D. Ioan Petrovici publică al treilea volum de note de călătorie. După „Raite prin țară” și „Impresii din Italia” d-sa a adunat în volumul de față impresii din mai multe țări. Cartea capătă, astfel, un aspect mult mai variat și un interes mai mare. Ne plimbăm, conduși de d-sa, prin Tirol și Bavaria, prin Alsacia, prin Elveția, valea Ronului, în preajma lui Mont-Blanc.

După cum vedem, sînt țări menite să figureze, alăturate pe paginile aceleiași cărți, contraste interesante. Deși autorul le-a vizitat la date diferite, există totuși o înlănțuire — care poate fi pur accidentală — dar care dă cărții un aspect unitar. Această înlănțuire este expresia unei unități de fond și a unei consecvențe de gândire, și dovada unei contemplații adînc ordonate și mereu controlate de o inteligență vie și sigură.

D. Ioan Petrovici are legături vechi și trainice cu literatura. Atît de vechi și atît de trainice încît au ajuns să devină o veritabilă pasiune. D. Petrovici pune în slujba acestei pasiuni toate calitățile d-sale de gînditor, fără să cadă însă niciodată în abstracții.

Aceasta, din pricină că literatura pentru d. Petrovici nu este un simplu „violon d'Ingres”, o ocupație de vacanță, o în-deletnicire de ceasuri libere sau un derivativ dela alte preocupări (și d. Petrovici are destule). Iți poți da sama ușor de acest lucru cetîndu-i notele de călătorie.

„Peste hotare” oferă, față de celelalte jurnale de voiaj ale d-lui Petrovici, un material mai bogat și mai complex. În primul rînd din pricina cantității mai mari de lucruri văzute și înregistrate. D. Petrovici posedă secretul și practica contemplației panoramice, din care Goethe își făcuse o regulă de viață și o metodă spirituală. Această contemplație panoramică consistă într'o știință a detaliilor caracteristice și a concluziilor adequate. Este puțința de a arunca în jurul tău, în fiecare clipă, o privire circulară, sigură, rapidă și justă. Trebuie pentru aceasta, pe lîngă inteligență, și oarecare experiență, oarecare rutină. Este o îndemînare care cere dela-

olaltă spirit sistematic și fantezie, ordonare și libertate, știință dar și imaginație.

D. Petrovici, ca filosof și scriitor, posedă această privire panoramică. Iată de ce însemnările d-sale de călătorie prezintă mai mult decât un simplu agrement. Observațiile interesante și aprecierile judicioase se întîlnesc la tot pasul.

Iată-l, de exemplu, vizitînd Strasbourg-ul. Dela început o imagine ingenioasă dă tonul :

„Expresul Paris-Strasbourg shoară fără oprire, ca o ghiulea svîrlită spre frontiera germană de gura unui tun cu trageră uriașă”.

Și mai departe :

„Mă simt cuprins de aceeași curiozitate ca în provinciile noastre eliberate: să-mi dau sama de urmele stăpînirii îsgo-nite și de greutățile celei nouă, — să cîntăresc proporția limbilor folosite și să deslușesc, dincolo de straiul aparențelor, procesul de îmbinare a două mentalități eterogene”.

Urmele germanismului apar în detalii nostime. Abundența cilindrelor în galantarele pălărierilor, de exemplu... „Nemții poartă cilindrul nu numai pentru ceremonie, ci pentru nimica toată...” Altă impresie de permanență a germanismului : „Lipsesc acele cafenele micuțe care constituie un farmec al orașelor franceze, și 'n schimb, ca'n centrele germane, publicul se adună în vaste și confortabile berării”.

După aceste indicații, frivole în aparență dar atât de definitive pentru aspectul exterior al unui loc, d. Petrovici începe să descopere, pe nesimțite, aspectele esențiale. Este o metodă excelentă și un procedeu foarte bun pentru redactarea unor însemnări de călătorie. Fără să afirme că prima impresie este cea mai justă, d-sa caută să-și controleze mereu această primă impresie. Și nu rareori ajunge să și-o confirme, experimental, și să ne convingă și pe noi.

Așa i se întîmplă, de exemplu, cu Stuttgart-ul, pe care îl vizitează, ispitit de o reclamă turistică. D. Petrovici ne dă un capitol amuzant și pitoresc, plin de humor, despre decepțiile întîlnite de d-sa în „paradisul Germaniei”.

Emoționant și liric e capitolul în care d. Petrovici istorisește întoarcerea în Leipzig, oraș în care cu ani în urmă și-a făcut studiile.

Un capitol impresionant este acela intitulat „Lacuri alpestre”. Sînt lacurile cu care regele Ludovic al II-lea Nebunul a împînzit toată Bavaria.

Dealtfel, d. Petrovici are o dragoste specială pentru lacuri. În cartea d-sale se găsește o descripție patetică și evocatoare a lacului Aunecy din Savoia. Această descripție dă prilej d-lui Petrovici să scrie cîteva pagini de o desăvîrșită frumusețe literară....

Întreg volumul se prezintă, dealtfel, ca o realizare impe-

cabilă a acestui gen atît de facil în aparență, dar destul de dificil în fond, pe care îl formează notele de călătorie.

D. Petrovici, cu volumul „Peste hotare”, a dovedit că posedă în mînuirea acestui gen resurse inedite, procede originale și un talent autentic.

* * *

Mihail Manollesco, *Théorie du Protectionnisme et de l'Echange international* Paris. Ed. Marcel Giard, 1929

Liberschimbismul și protecționismul au fost doctrine economice care, în cursul secolului al XIX-lea, au despărțit pe economiști în două tabere vrăjmașe. Datorită acestor doctrine Economia politică, pe care nu mai știu ce scriitor o numea „literatură plicticoasă”, a început să pătrundă în marele public. Astăzi aceste doctrine sînt mai mult decît oricînd la ordinea zilei. Nu și-au pierdut nimic din actualitate. Toată lumea știe astăzi ce însemnă protecționism și liberschimbism (sau își închipue că știe); orice cetățean de pe stradă își poate afirma că e pentru ridicarea barierei vamale dintre state sau că dimpotrivă e partizan al taxelor vamale pentru protejirea produselor naționale. Este adevărat că aceste doctrine corespund la două fenomene sociale bine definite (dintre care d. Manoilescu nu acordă încredere, după cum vom vedea, decît fenomenului social corespunzător protecționismului).

D. Manoilescu ia, dela început, atitudine hotărîtă împotriva liberschimbismului. Dela început ține să afirme că „fenomenul protecționist prezintă în el însuși un limpede caracter de generalitate”. Ceiace îi lipsește însă, este o teorie care să-l justifice științificește. Liberschimbismul, în schimb, e dotat din belșug cu teorii de tot felul; el este chiar — după părerea d-lui Manoilescu — numai teorie.

În cartea d-sale d. Manoilescu încearcă să construiască o teorie științifică a protecționismului. „Liberschimbistii au accentuat întotdeauna avantajele de ordin *pur economic* ale sistemului lor. Dimpotrivă, protecționistii și Friedrich List în special, au invocat în favoarea doctrinelor lor alți factori mai mult sau mai puțin străini de factorii pur economici”. D. Manoilescu își propune să demonstreze cu *argumente economice* avantajele protecționismului.

D-sa începe prin a defini noțiunea de productivitate și de profit național. Opune profitul individual profitului național. Productivitatea e producția netă raportată la om. Productivitatea exprimă intensitatea producției și nivelul venitului social.

Dela început trebuie evitată eroarea de a cădea în considerațiuni asupra valorii. Teoriile valorii sînt un labirint încîlcit și inextricabil, în care s'au încurcat toți economiștii.

Ca primă aproximație pentru construirea unei teorii a protecționismului, trebuie de presupus că prețurile exprimă valorile. „Prețul este măsura valorilor noastre”.

Mai departe autorul pornește la revizuirea teoriilor liberschimbiste ale economiei clasice. „Argumentul suprem al liberschimbismului este că o națiune, ca și un individ, trebuie să cumpere cât mai ieftin posibil produsele de care are nevoie”. Aceasta este o eroare. Problema schimbului pentru o națiune e deosebită de problema schimbului pentru un individ. Nu e esențial, pentru o națiune, *cum cumpără* ci *cum produce putere de cumpărare*. La o națiune problema schimbului nu e niciodată o problemă pur comercială; este o problemă de producție. Teoria comerțului internațional, construită de Adam Smith și Ricardo, păcătuiește prin faptul — comun întregii economii clasice — că dintr'un caz izolat se trag concluzii cărora li se impune, forțat, o valabilitate generală. După Ricardo o țară trage avantaje din comerțul internațional importând o marfă în producerea căreia are o inferioritate absolută față de străinătate; mai mult, ea are aceste avantaje chiar atunci cînd importă o marfă în producerea căreia e superioară străinătății, totuși mai puțin superioară decît în alte mărfuri. Această teorie a avantajului comparativ nu e adevărată decît în anumite cazuri particulare. Aceasta din pricină că o țară nu trebuie să-și concentreze producția în mărfurile în care are cel mai mare avantaj față de străinătate, ci în mărfurile care prezintă cea mai mare productivitate.

După această critică a teoriilor clasice, d. Manoilescu procedează la o „schemă teoretică”, silindu-se să rezolve problema de a ști „dacă o țară agricolă are un avantaj să producă numai produse agricole pentru ca să cumpere cu ele din țările industriale produse industriale, sau dacă, dimpotrivă, are avantaj să fabrice ea însăși produse industriale”. După o întregă demonstrație complicată și savantă, d. Manoilescu ajunge la concluzia că pentru o țară „superioritatea absolută, calitativă, a industriei asupra agriculturii e mai decizivă decît superioritatea relativă a agriculturii sale asupra străinătății”. Țările agricole sînt în desavantaj exportînd produsele lor agricole, comportînd o mică productivitate, pentru a importa articole industriale, comportînd o productivitate mai mare decît productivitatea agricolă. „O industrie inferioară străinătății e în general mai profitabilă decît o agricultură superioară străinătății”.

Consecința acestei teorii extrem de industrialiste este, natural, următoarea: Protecția vamală trebuie să compenseze inferioritatea relativă a productivității agricole pentru a asigura existența industriei, care reprezintă o productivitate ca-

litativă superioară. „E mai bine să produci mai scump lucruri scumpe, decât să produci mai ieftin lucruri ieftine”.

În cartea d-sale d. Manoilescu întrebunțează o logică strinsă, o argumentație demultori convingătoare și un suficient bagaj de fapte și de exemple. D-sa este un realist. Nu-i plac abstracțiile. Dovadă este critica acerbă pe care o face Economiei politice clasice, atât de amatoare de abstracții și felul simplu în care evită împotmolirea în teoriile valorii, această piatră filosofală pe care au căutat-o toți economiștii.

Pentru construirea teoriei d-sale d. Manoilescu uzează, fără îndoială, de multe ipoteze. Nu poate scăpa nici d-sa de acel „să presupunem că” cu care economiștii clasici ai școlii liberale își începeau întotdeauna demonstrațiile. Totuși nu întirzie niciodată prea mult în presupuneri și se grăbește să dea soluții practice.

Industrialismul d-sale, cîteodată exagerat, nu este, desigur, în afară de orice critică. Insuși d-sa dealtfel, insistă asupra faptului că, în ce privește protecția vamală, nu poate fi vorba decît de măsuri *temporare*, susceptibile așadar să fie modificate mereu, după jocul împrejurărilor. În orice caz o bună parte din argumentele teoretice în favoarea protecționismului corespund, hotărît, unei realități.

În revizuirea doctrinelor economice oficiale și unanim admise d. Manoilescu întrebunțează o pasionată înverșunare, susținută mereu de o cunoștință amănunțită a subiectului pe care îl tratează. Dar ceiace se desprinde din lectura acestei cărți de economie politică este o subtilă inteligență. Datorită acestei inteligențe și a unui remarcabil dar de expunere, cartea d-lui Manoilescu, deși de economie politică, e tocmai contrariul unei „literaturi plecticoase”.

Al. A. Philippide

* * *

Heinrich Mann, *Geist und Tat* (Franzosen, 1780-1930). Berlin, 1931, Gustav Kiepenheuer Verlag (301 pagini, 16°).

Opt studii despre literați franceji: Laclos, Stendhal, Hugo, Flaubert și George Sand, Zola, France, Philippe Sou-pault. Afară de scurta notiță acordată lui France — douăsprezece pagini —, nici o bucată nu se întinde pe mai puțin de 25. Lui Zola, excepțional, îi dă Mann generos 55 de file, o întreagă broșură. Am zice că e proporțional cu dimensiile operei studiate, dacă în colecția de care referăm nu ar fi vorba și de George Sand. Lui Zola, Heinrich Mann îi închină un entuziasm grav și fidel. Pentru el, Zola a fost scriitorul „cărui i-a fost dat să îmbrățișeze cea mai mare citime de realitate”. Masivul studiu e împărțit în șase capitole: *Tinerete, Muncă, Poemul pămîntului, Spirit, Faptă, Transfigurare*. Titlurile aceste au suflu poetic sau eloquent; Mann, în fond, compune un elogiu. — Îndeobște arta lui Zola a găsit la intelectualii

germani primire călduroasă. Ni se pare că se simte oarecare înrudire între fierbințeala retorică a maestrului naturalist și anume patos caracteristic prozei germane dela Herder începînd pînă la essayiștii de astăzi. Zola a fost un fel de *Popular-philosoph* în maniera veacului XVIII. — „Und aus den heissen Gesichten des Jünglings hernieder senkt sich feierlich in sein Herz das Gewissen einer Verantwortung, die Sendung einer Führerschaft”, scrie Mann; aceste rînduri de lirism solemn și pompos ar putea să fie traduse din vre-un pasaj de avînt profetic al lui Zola însuși. Francezii au rezistat simp-tomatic, dela început, acestui „génie immodéré”, cum l-a numit France, care credea că „nimic nu e mai departe de natură” ca poetizările căror se deda acel ce afîșase cu atîta foc „ses besoins cuisants de réalité”. Cași atîți alții, germani sau nu, Mann pare a lua aspirațiile lui Zola drept realizări, și este puțin cam ciudată această confuzie, la un om de generația sa. Să ne ferim de a fi nedreți: ferventul democrat german respectă, și adoră aproape, în Zola pe luptătorul liber-tar, umanitar, republican. E dreptul său. Putem nota însă că, pe temeiul acestei admirații de alt gen, Mann face litera-tului Zola un credit cam orb. I l-au făcut destul diverși pro-fani; un scriitor literar nu era obligat să i-l facă, desigur nu în formă atît de lungă și umflată. Dar Mann a devenit om de partid. — Nu altfel se comportă scriitorul german cu Ana-tole France; însă mai pe scurt, cel puțin.

De ce unui Mann trebuie să-i fie numai decît dragi ro-manele familiilor și generațiilor, cum sînt acele ale lui Phi-lippe Soupault, se înțelege lesne. Frații Mann sînt cultivatori serioși ai genului informativ.

Cele șazeci de pagini, care scriu de Flaubert și Georges Sand, sînt o mărturie de respectuoasă admirație către arti-stul, pe care „astăzi îl acopere un strat ușor de praf”, cu re-petate, dar cu totul nesemnificative amabilități pentru „prie-tena înțelegătoare” a holteiului mizantrop.

Un mic panegiric asupra lui Hugo, cuprinzînd pînă și pe romancier, nu va face nici un rău publicului german, nici celor din alte părți: prea s'au istovit asupra artistului Hugo toate ponegririle, pînă și cele mai inepte. — Despre Stendhal, cași despre concetățeanul și oarecum concurentul literar al acestuia, Choderlos de Laclos, Mann vorbește ca moralist pur.

Tot ce e cuprins în acest volum pare născut din nevoia unui luminat intelectual german de a publica admirație abun-dentă cătră literatura franceză. E o faptă bună. — Mann scrie abstract, cu exces de figuri și de aluzii. Este o obligație acest scris, în proza germană care vrea să fie bine, astăzi.

Egon Erwin Kisch, beehrt sich darzubieten *Paradies Amerika* Berlin, 1930 Erich Reiss.

Europenii se luptă acum cu America și prin scris. A trecut demult, în lumea veche, gustul de a panegiriza pe Anglo-Saxonii de peste Ocean. Acum ne entuziasmează doar amarul Upton Sinclair. Căutăm cu unghiile uriciunea și răutatea ascunse sub suprafața sclipitoare a uriașei gospodării a Uniunii.

Egon Erwin Kisch, autor a citorva volume cu ispititoare titluri (*Der rasende Reporter — Hetzjagd durch die Zeit — Zaren, Popen, Bolschewiken*), zgirie cu humor comod, și nu fără serioasă perspicacitate, lustrul puritano-naționalist al societății americane. E o faptă necesară: s'a înegrit, în Europa, destulă hîrtie cu neroziile entuziaste a diverși excursioniști europeni, care au luat suprafețe oficial convenționale drept material sociologic, cum se zice, și ne-au fabricat antologii de modele morale, politice, sociale, după care stricata lume veche ar trebui să se îndrepte.

Povestește Kisch ce sînt, de exemplu, așa numitele *burlesks* în sfîntul pămînt al Uniunii. Pe scena varietelului dansează o sumă de femei jumătate goale. După ce isprăvesc dansul, femeile, chemate de aplauze, ies una cîte una din culise și se urcă pe o punte de unde pot fi minuțios de bine văzute, și acolo se desbracă de ce mai au pe ele pînă nu le rămîne decît o cîrpă subțire în dreptul organelor interesante. Apoi, în tăcerea gîfîindă a publicului, încep a-și descheia și această din urmă hăinuță. Subt aceasta însă e o altă cîrpă. Delicată atenție pentru pudoarea națională. Dacă aplauzele stărue, fata schițează cîteva mișcări legănate, din burtă și din contra-parte. Însă închisorile și casele de corecțiune pentru femei stau subt un regim feroce.

Nu sîntem de părerea lui Kisch, că „*ye son of o bitch*” (cf. italianul *figlio di putana*) ar fi „cea mai rea înjurătură americană”. Bănuim că vre-un ipocrit de patriot l-a informat greșit. Kisch însuși a descoperit că, într'o fabrică foarte vizitată de turiști, lucrătoarele își exagerează mult activitatea în fața musafirilor străini. Aici trebuie să semnalăm vina turiștilor europeni care se epatează, și provoacă, inevitabil, cabotinism. În felul acesta, Americanii au devenit copii răucrescuți ai turismului european.

Paradies Amerika schițează abundant mizerii ale Anglosaxoniei transoceanice. De sigur, în mare parte aceste mizerii sînt, prealabil, de înțeles pentru orice minte normală. Însă e necesar a ridica obiecția banală că oamenii sînt oameni oricînd și oriunde, cînd banali național-pedagogi, din incapacitatea lor de a vedea nuanțat, combinată cu interesele unei grosolane propagande oficiale, ne debitează utopii simpliste.

Cartea lui Kisch este un ajutor bun pentru a evalua americanolatria vulgară.

P. Z.

* * *

Alexandra Stolypine, *L'Homme du dernier Tsar - Stolypine (Souvenirs)*, Ed. Al. Redier, Paris 1931.

Fiica lui Stolypin, vestitul om de stat rus, și-a scris memoriile din copilărie pînă la zi (are 30 de ani). Amintirile acestea constituie o frescă a istoriei social-politice rusești dela 1900 pînă astăzi. Din acest punct de vedere, ele merită să fie citite, pentru valoarea lor documentară.

Evident, fiica refugiată a lui Stolypin are resentimente îndreptățite, personal, împotriva regimului sovietic. Are în schimb numai cuvinte de elogii pentru țar și pentru regimul țarist. Repulsiunea ei împotriva sovietismului merge pînă la abhorarea ideilor libertare, așa încît nu pentru sentimentele scriitoarei prezintă interes memoriile, ci numai pentru oglindirea Rusiei din timpul ultimului țar și începuturilor revoluției.

Stolypin, tatăl memorialistei, a fost un om politic de dreapta, continuator al politicii tradiționaliste. El este acela care a încercat să introducă regimul proprietății individuale pentru țărani ruși, fie după împroprietărirea și eliberarea lor făcută de împăratul Alexandru Eliberatorul (25 de milioane), fie pentru alte categorii. Numele lui Stolypin mai înseamnă înăbușirea revoluției rusești din 1905. Paginile autoarei sînt pline de sugestii asupra evenimentelor tragice din 1905 și încercării de reformă agrară a lui Stolypin, asupra luptei lui cu prima Dumă și a întregii strădanii de a zăgăzui declanșarea spiritului revoluționar.

Starea primă a monarhiei constituționale din Rusia ne este puțin cunoscută și totuș cercetătorul politic-social trebuie să aibă cunoștință de ea, fiindcă numai astfel își poate da sama de fatalitatea transformărilor ce aveau să vie. Din acel timp lupta dintre Rusia oficială (țarul și nobilimea) și intelighenția a ajuns la paroxism: victima acestei lupte a fost Stolypin, care a căzut sub gloanțele unui anarhist.

Începuturile și epoca războiului, revoluția lui Kerensky, detronarea țarului și deportarea lui, în urmă mișcarea comitetelor revoluționare, preluarea puterii sovietice, la început cu timiditate și apoi cu mare energie, tratativele de la Brest-Litowsk, cucerirea revoluționară a Rusiei — sînt descrise cu multă vigoare.

Stilul narativ, înșirarea atrăgătoare a evenimentelor, sinceritatea expunerii, însemnătatea întimplărilor și mai ales plămădirea și desfășurarea formidabilei revoluții rusești ne-au îndemnat să relevăm această carte.

Victor Godeanu

Ada Negri, *Vespertina*,¹ Ed. Mondadori, Milano, 1931.

O poetă care n'a abdicat. Mai mult: a continuat un drum evolutiv. Ada Negri de azi, pur lirică, e cea de dinainte de războiu, răzvrătită și socială.

Ultima-i colecție de poeme *Vespertina* e o desprindere totală de pământ și de oameni, o subtilizare și transsubstanțiere de sentiment pur.

Lumea de acum a Adei Negri nu mai e uzina, lucrătoreea, mama îndurerată. În „*Vespertina*” sînt flori de margine de drum (*I fiori della via*), sînt pinii (*I Pini*), și gîndul de primăvară (*Pensiero d'Aprile*), și luna peste oraș (*Luna sulla città*).

Poeta n'a mai coborît și nu s'a mai amestecat între dureri. De pe culme privește viața trecută și, în fața ei, drumul infinitului. Se reculege cu amintirea; în curajul de-a trăi și în dragostea de oameni găsește forța de-a continua drumul pînă la poarta lui Dumnezeu. Inseninarea i-o dă credința.

Sînt aici versuri de-o melancolie atît de fină, aproape imponderabilă, încît te întrebi cum, pe dealtă parte, pot deborda în avalanșă sentimentele intense ale bucuriei de-a trăi.

Iată *Il viale degli olmi* (Aleea de ulmi):

*Qui ritornano a te le tue memorie.
Tu non vorresti. Non vorresti più
ricordare. Vorresti essere in pace:
vivere il pianto o il riso del minuto
fuggente, e mai volgere indietro gli occhi:
che ricordanza è ancor speranza, e nulla
tu sperî ormai, nessuno ormai tu aspetti.
Invence, in questo estremo autunno, caldo
come l'estate, fra questi olmi in doppia
fila, d'oro alla cima e d'oro al piede,
ritrovata hai la via delle memorie.*

Liniștita tristețe a acestor endecasilabe stau, fără să nască paradoxul, lîngă: *E pure è bella, anima mia, la vita din „Gînd de April”*.

Că Ada Negri a urmat o evoluție care dela poezia aproape exclusiv socială a dus-o la această *poezie*, avem dovada — pe deasupra poemelor sale — a premiului pe care l-a obținut cu placheta *Vespertina*: premiul „Mussolini” al Academiei italiene.

* * *

¹ In depozit la «Librăria Italiană».

G. A. Borgese, *Tempesta nel nulla*,¹ Romanzo, Ed. Mondadori, Milano, 1931.

Borgese e vrednic să fie cercetat pe îndelete. Întîi ca să-l cunoaştem şi apoi pentru că e autorul unor serii de nuvele, eseuri şi romane cu totul originale.

Rubè e una din acele cărţi de analiză sufletească, în care stă pe linia întîia monologul interior şi liric, şi care se plasează în rîndul marilor confesiuni.

Experienţele lui Borgese sînt strict intime şi maniera în care le desvăluie este cea subiectivă. De unde şi stilul de poem al cărţilor sale de proză.

Ceiace atrage spre cărţile lui Borgese este curiozitatea de-a cunoaşte un interior chinuit şi lucid, pe deoparte, iar pe de alta, plăcerea de-a simţi ritmul liric pe care îl dă Borgese exteriorizărilor sale.

Tempesta nel nulla, pe care nu ştiu de ce l-a numit „roman”, are caracterile lui Borgese, care îl fac pasionant. E o aventură spirituală pe înălţimi alpine. Piscul ales aventurii sale, pe care-l numeşte *Chiave dell' Eternità* e „un infern vizionar, în cele din urmă luminat de raza unei dulci idile”.

Italianii aştia, luminaţi patrioţi, iubesc eroic pămîntul patriei lor. Papini, Panzini, Pitigrilli — ca să nu pomenim decît pe contemporani — au momentele lor cele mai puternice, cînd au trăit şi au zugrăvit o aventură interioară fie pe nu ştiu ce deal florentin, fie pe un pisc al Alpilor, fie într'o vale din Apenini.

Borgese trăeşte „furtuna” lui de-acum dejurîmprejurul peisajului grandios al „Cheii Eternităţii”.

Inchipuiţi-vă avalanşa patetică, deşi conţinută, a unor sentimente profunde şi violente, febrilitatea-i religioasă şi conştiinţa păcatului, intensitatea pasionantă a luptelor lăuntrice — încadrate în atmosfera subţire a înălţimii.

Marea virtute a lui Borgese este puterea de penetrare, cu nimic precis, cu ceva vag şi melancolic, în inima cititorului, care trebuie condiţionat — pentru a fi cititorul lui Borgese, — să aibă el însuşi o proprie virtute emotivă.

Sînt cărţi care-ţi cer anume dispoziţii şi anume temperament, ca să le poţi preţui. La o carte, te duci după ce ai ştiut să-ţi acordezi, anticipat, prin intuiţie, lăuta ta interioară. Altfel, Dumnezeu ştie ce se alege din acea lectură.

Tempesta nel nulla care-i mai mult decît o carte: e un cînt, şi care e ca toate cărţile lui Borgese, îţi cere, pentru înţelegere, obişnuinţa experienţei mistice, de amănunt interior şi forţa de suportare a lirismului debordant.

Numai așa, *Tempesta nel nulla* te farmecă şi numai așa o înţelegi.

L. Sebastian

¹ In depozit la «Librăria Italiană».

Revista Revistelor

Concordie literară

„In ordinea spirituală, noi trăim exact (*littéralement*) din învățăturile, din experiențele și din talentele acestui imens mic popor”, a zis Paul Valéry, probabil cel mai puțin frivol sau glumeț dintre literații iluștri de astăzi. Cînd un om ca acesta vorbește atît de absolut, înseamnă că ne găsim față cu o credință pasionată. Însă fanatismul oamenilor superiori este totdeauna elegant: e fanatism rezervat, pe samă proprie. Acest paradox incîntător se verifică minunat în fascicula din *Commerce*, despre care dăm seamă aici. Valéry publică acum textul „melodramei” sale *Amphion*, pentru care Arthur Honegger a scris muzica. Pe delicatul și gravul poet clasicizant l-a fermecat desigur acest detaliu al legendei că, la sunetul lirei dăruite de Apollon aleșului său Amphion, pietrele se ridică și se așează pentru a clădi zidurile Tebei. Nu se putea, în adevăr, imagina mai energic decît atît puterea ordonatoare a muzicii combinate cu poezia. Una din vorbele caracteristice ale Muzelor cînd se apropie ca să scoale din somn pe Amphion, zice: „Mais dissipons d'abord ce désordre des songes!” Dezordinea visului este piedica perfidă prin excelență, în calea artei poetice. „Je place en toi l'origine de l'ordre. J'habiterai ton moment le plus pur”, îl anunță zeul pe poet. „Tout s'ébranle, tout cherche l'ordre”, cîntă Corul In-

vizibil, pe muzica *Marșului Pietrelor*. „Filles des nombres d'or, Fortes des lois du Ciel”, se apostrofează pe ele însele, Muzele. Ordine, legi, numere — regăsim întreg pe acel care ambiționează pentru poezie frumuseșea matematicilor. Dacă uităm aceste trei versuri dela intrarea în scenă a fiicelor Mnemosynei: „Je vois ce qui n'est point! — Je sais ce qui n'est plus! — Je fais ce qui sera!”, care surprind puțin, prin felul lor de a zice modern (ele sună ca din Maeterlinck), textul lui Valéry e ca din veacul XVII. Euavitătea perpetuă a lui Racine și Quinault; e liniștea clară, inteligentă și incoloră din dramele mitologice ale lui Corneille, Molière, sau din libretele de operă ale Marelui Secol dar trecute și prin gravitatea nobilă sumbră a lui Henri de Régnier.

Cine nu e binecuvîntat cu fanatism pentru anticitate, nu-și poate ascunde bucuria că, acum cîteva luni, aceeași publicație periodică ne da pe robust parodisticul *Oedip* al lui Gide. Actualitatea se arată complexă în atitudinile ei față cu anticitatea. *Orfeu* al lui Cocteau, *Amphitryon* al lui Giraudoux (acum în urmă, acesta s'a amuzat, în același fel, cu venerabilul subiect *Juditha*), *Oedip* al lui Gide, — iar acum, acest dulce și solemn *Amphion* al lui Valéry. Diversitate și concordie: poate că aceasta e formula unui lung și fericit viitor artistic al Europei. Să adăogăm, pentru a sublinia toată puterea exemplului: în același caet

adaptează Jean Schlumberger un „miracol” medieval al Sfintei Fechioare, iar trei colaboratori traduc pe *Woyzeck* al lui Georg Büchner, o surprinzătoare manifestare de poezie realistă germană de acum un veac aproape. Fericită vremea în care spiritele și gusturile, fără a pierde nimic din energia lor, își deschid unele altora o atît de sinceră ospitalitate. În vremi altminteri barbare, ca ale noastre, astfel de fapte sînt adînc fortifiante.

(COMMERCE XXVII, caetul de primăvară 1931).

Viitorul dictaturii fasciste

Asemănarea care se face adesea între dictatura lui Mussolini și cea a lui Rivera este forțată din multe puncte de vedere, deși ambele trebuiesc privite ca simptome ale disoluției liberalismului burghez.

Pe cînd în Spania socotelile finale sînt făcute într'un cadru economic precapitalist, în Italia ele au loc pe planul luptei moderne de clasă. În Spania dictatura a fost o operă a regelui pentru a salva monarhia, în Italia ea este opera clasei burgheze dominante instituită pentru a distruge achizițiile pozitive ale socialismului și ale proletariatului. Dictatura lui Rivera n'a avut nici un moment contact concret cu poporul spaniol, dictatura lui Mussolini a fost în măsură mare populară, sprijinindu-se în acelaș timp pe interesele plutocrației și ale latifundiarilor, cît și pe cele ale micii burghezii și ale unei părți a țărănimii italiene. Fascismul este o dictatură și de clasă și cesariană. Iată de ce, contrar dictaturii spaniole, cea fascistă se dovedește viguroasă și agresivă.

Care poate fi viitorul apropiat al fascismului?

În 1926 fascismul votează faimoasele „legi excepționale” și institue „tribunalele excepționale” pentru 5 ani. Într'o vorbire a sa, Mussolini declarase, primăvara trecută, că fascismul e așa de înrădăcinat în sufletul Italianilor, în-

cît nu va mai fi nevoie de regimul excepțional. Cu toate acestea, parlamentul fascist a prelungit existența tribunalelor excepționale pentru o nouă perioadă de 5 ani, adică pînă în Decembrie 1936. Anul acesta activitatea tribunalului excepțional a fost prodigioasă.

E evident deci că un regim care recurge la astfel de instituții de teroare se teme de ceva. De ce?

Mussolini a luat puterea fiind sprijinit de clasele italiene dominante și de partidele lor politice. Grație acestui sprijin — care a însemnat apoi moartea partidelor nefasciste — Mussolini a reușit să impue Italiei dictatura. Faptul care caracterizează această perioadă a istoriei fascismului e asasinarea lui Matteotti. În jurul cadavrului acestuia isbucni încă odată lupta între fasciști și nefasciști. Aceștia din urmă fură încă odată învinși, iar epilogul acestei victorii fu instituirea regimului excepțional de care a fost vorba mai sus și monopolizarea întregii puteri a Statului de șefii fasciști. Și, lucru curios, pe măsură ce Mussolini concentra puterea statului în minile sale, fundamentul social și politic al fascismului devenea tot mai șubred. Intellectualii burghezi fură cei dinții care începură să se înstrăineze de fascism, iar finanțele precare ale Statului fascist, Stat foarte costisitor, stînsură simpatiile clasei agricultorilor.

Mussolini care, cum știm, nu e lipsit nici de energie, nici de imaginație, a încercat să ia măsuri așa cum a putut. Impăcarea precară cu Vaticanul este una din aceste măsuri. În 1930, într'o serie de discursuri la Livorno, Florența și Milano, încearcă să remonteze opinia publică, vorbindu-i de un mare război iminent. Dar, de data aceasta, opinia publică, și în special tineretul, a rămas rece. Ziarele fasciste au vorbit fără perdea de scepticismul tineretului italian.

Cu toată teroarea mussoliniană, opoziția antifascistă se întărește mereu în Italia. Clasa mijlocie, țărăni și o parte a intelectualilor se lasă tot mai mult duse de apele propagandei antifasciste, propagan-

dă încă neorganizată, dar făcută sporadic și spontan pe tot teritoriul Italiei, și canalizată în trei mari curente, distincte ca origine, dar afluențe ca scop imediat: curentul socialisto-republican, reprezentat de „Concentrazione antifascista”, comunismul și curentul neo-catolic popular. Acesta din urmă e cel mai bine organizat.

(Pietro Nenni, *Die Gesellschaft*, August, 1931).

*

Gorki și Romain Rolland

Prietenia care-l leagă pe Romain Rolland de Gorki e cu atât mai extraordinară cu cât cei doi scriitori s'au întâlnit plecând din puncte opuse ale orizontului. Gorki vine din popor, tânăr și tare; Rolland, dintr'o veche rădăcină burgheză, bolnăvicios și delicat. Gorki a învățat rănindu-și picioarele pe nesfârșitele stepe ale Rusiei, Rolland a învățat tocindu-și numai coatele pe nenumărate bănci școlare și universitare. Gorki a dus-o greu materialicește, dar sufletește Rolland a dus-o poate mai greu decât el..

Interesant e că, umblind pe drumuri așa de diverse, cele două mari spirite s'au întâlnit la capăt de drum; și și-au dat sama îndată că sînt aliați și camarazi. Temperamente deosebite și vieți opuse, Gorki și Rolland au trebuit să deslege probleme identice. Ambii au apreciat fără precupețire valoarea culturii omenești, dar ambii au demascat morala ipocrită a clasei care s'a pretins chemată să apere și să mărească această cultură. Rolland și Gorki au lucrat izolați și conduși numai de conștiință: fapt care explică forța, dar și slăbiciunea acțiunii lor. Pînă în 1919 le-a lipsit pămîntul tare unde să-și sprijinească piciorul. Dar azi Gorki a găsit acest pămînt: este pămîntul negru al Rusiei. Astfel a devenit Gorki conștiința și glasul proletariatului rus. Rolland a fost mai puțin norocos. El n'a găsit pămînt tare în occidentul Europei și de-aceia și-a întins rădăcinile departe pînă în adîncimile pămîntului rus, unde s'au întâlnit cu acelea ale lui Gorki.

Iar azi, camarazi adevărați, plecați dela cele două frontiere ale Europei și-au unit și singele, și-și vor uni și mințile.

(Romain Rolland, *Das neue Russland*, August — Septembrie 1931).

*

Mișcarea științifică

Arthur Haas, profesor la Universitatea din Viena, aplică în 1910, deci trei ani înainte de Bohr, cu privire la atom teoria quantelor. Această aplicare îl conduse să dea o interpretare electronică constantelor spectroscopiei. Această teorie, dezvoltată de Bohr, fu dominantă în fizică timp de 15 ani. „Scopul suprem al explicației naturii, serie Haas, a fost totdeauna să reducă relațiile fizice la relații matematice pure. Două mari fapte domină aritmetizarea modernă a chimiei, aritmetizare care urmă de aproape aritmetizarea spectroscopiei, propusă de Schrödinger în baza concepțiilor lui Louis de Broglie:

1) Diverșii atomi sînt constituiți dintr'un *simbure* în jurul căruia se găsesc *electroni planetari*. Fiecare din acești electroni e perfect definit de patru *numeri*, numiți „*numeri quantici*”.

2) Atomii înșiși sînt caracterizați prin trei *numeri întregi*.

Chimia teoretică actuală se razimă pe ideea directoare de mai sus.

Acum 30 de ani puteai fi fizician distins cunoscînd elementele calculului infinitezimal, sau chimist considerabil cunoscînd elementele de aritmetică învățate în școala primară... Chimistul modern va trebui să știe să-și uite experiența zilnică a obiectelor, căci această experiență directă (imediată) nu va fi pentru el decât o continuă cursă înșelătoare. Evidențele empirice nu duc în știință la nimic. „Experiența internă”, botezată odinioară „introspecțiune”, apoi impropriu, de Bergson, „intuiție” ne înșală la fiecare pas. „Datele imediate” pe care ea ni le furnizează trebuiesc controlate neîncetat de experimen-

tarea științifică, judecător suprem al oricărei afirmații intelectuale.

(Marcel Boll, *Mercure de France*. 15 August 1931).

*

E. R. Curtius și Franța

De origine renană și nepot al marelui istoric al Grecilor, crescut la Metz, Curtius este unul din spiritele germane contemporane care a arătat cea mai largă și mai adâncă înțelegere pentru Franța. Partea covârșitoare a operei sale este despre Franța și literatura ei. La lucrările lui despre Brunetiére, Barrès și Balzac, s'au adăugat, în 1924, „*Französischer Geist*” și marea operă de sinteză „*Frankreich*”, în 1930.

Oricât ar fi de „european” și de larg spiritul marelui critic german, el arată mai justă înțelegere — din mai naturală și mai mare simpatie — pentru Francezii care, după el, se apropie mai mult de geniul germanic. Balzac, d. ex. care, crede Curtius, este o prelungire a *celeilalte* Franțe, a Franței catedralelor gotice, a Franței *totaliștilor* care nu rup realitatea în bucăți, cum a făcut Descartes sau Voltaire, ci încearcă să o înțeleagă așa cum e ea, întreagă.

Spărgătorii de frontiere, cei care pregătesc viitorul, sînt nu Barrès sau Maurras, nici catolicii James și Mauriac și nici internaționaliștii Barbusse, Romain sau Duhamel, ci cei care „sparg tablele tradiției latine pentru a trezi, cu muzica sufletului german și slav, forțele ascunse sub tradiția latină”. Francezii care trăesc ca nemții, în *devenire*, adică Gide, Rolland, Péguy, Claudel, Suarès, Proust, Larbaud și Valéry.

Dar Franța tradițională, clasică care este? Care sînt ideile dominante ale francezului de toate zilele, ale mentalității franceze, cu alte cuvinte? Iată-le: ideea de civilizație (mistica progresului), ideea de măsură, ideea „celor trei cercuri”, care este exprimată astfel: „Întîi e Parisul, apoi, înfinit mai jos, e provincia, și și mai jos,

străinătatea”. O altă trăsătură caracteristică a mentalității franceze este „religia cărții”. Neamțul veneratează filosoful, omul de știință, poetul; francezul pune în fruntea ierarhiei pe scriitorul de talent. „Kultur”-a germană pune accentul pe progresul științific sau artistic. Civilizație înseamnă pentru un francez rafinarea individului și îmbunătățirea soartei lui, perfecționare umană, socială. Ideea de libertate politică franceză este altoită pe o teorie filosofică a liberului arbitru, idee care este diametral opusă determinismului germanic. Conflictul franco-german în toată adîncimea lui provine poate dela acest fel de a concepe în chip diferit ideea de libertate.

Cine dintre Franceji va încerca să scrie opera corespunzătoare despre Germania?

(R. Pitrou, *Les Nouvelles Littéraires*. 29 August 1931).

*

Onorabilul Arthur Henderson

Fostul ministru al Afacerilor Străine ale Angliei și actualul șef al Partidului laburist s'a născut la Glasgow în 1863 din părinți foarte săraci. La etatea de 12 ani Henderson e ucenic în marea turnătorie de fier a casei Stephenson din Newcastle. Rămîne aici ca simplu lucrător pînă în momentul cînd intră în viața publică, fiind ales consilier municipal al orașului Newcastle. Nu se mai întoarce în uzină și desvoltă de aci înainte o intensă activitate în mișcarea trade-unionistă. Devine unul din principalii arhitecți, ai partidului laburist, creat în 1893 de Keir Hardie.

În 1903, cînd Henderson a fost ales pentru prima dată deputat, nu erau în Parlament decît 5 deputați care se puteau reclama de „Labour Representation Committee”, nucleul partidului laburist care nu fu creat în mod oficial decît în 1906, an în care „Labour Representation Committee” era reprezentat în Parlament de 29 de deputați.

Începînd cu această dată, Hen-

derson a fost, pe rind, casier, secretar și președinte al lui Labour Party. Dar adevăratul și marele lui merit pentru partidul laburist e acela de a fi fost organizatorul și administratorul permanent al acestuia.

În 1914 Henderson luă atitudine energetică pentru intrarea Angliei în război și combătu cu cele mai eficace mijloace acțiunea lui MacDonald, aderent al neutralității. Ca președinte al Partidului intră în guvernul liberal al lui Asquith, dându-i cel mai neprețuit concurs. (Cei trei fii ai lui se angajază ca voluntari dela începutul războiului. Cel mai mare, David Henderson muri în luptele de la Somme, în 1916. Anul trecut, cu ocazia aniversării armistițiului, Briand depune coroană de flori pe mormântul fiului lui Henderson). Activitatea actualului președinte al laburiștilor fu atit de mare în cursul războiului încît, în 1916, fu obiectul unui atentat nereușit.

În 1917 demisionează cu ocazia convocării Conferinței Internaționale Socialiste dela Stockholm, conferință contra convocării căreia Lloyd George, șeful de atunci al guvernului, ridică obiecțiuni serioase.

Liberat de obligațiunile guvernării, Henderson organizează partidul pentru lupta electorală din 1918 și cîștigă 61 de mandate. Șef al Foreign-Office-lui dela 1929 pînă eri, participă la toate conferințele internaționale, jucînd un rol de inițiu plan nu numai grație faptului că e reprezentantul Angliei, ci și mulțumită unor remarcabile calități personale. De altfel, fără existența acestora, cariera lui ar fi o enigmă inexplicabilă. Între calitățile acestea, dominante par a fi două: o extraordinară supleță intelectuală și o rară onestitate intelectuală. Aceste două calități împrumută cuvintului lui Henderson o putere de persuaziune care nu se întîlnește azi la nici unul din oamenii de Stat ai Mării Britanii.

(Jean Massip, *Revue hebdomadaire*, 22 August 1931).

*

Limba franceză în Extremul-Orient

Cauzele care se opun expansiunii limbii franceze în Japonia și China sînt: în Japonia — prestigiul științei germane, în China — lipsa de profesori de franceză; apoi importanța economică, practică a limbii engleze în cele două țări. La aceste cauze se mai adaogă mijloacele materiale incomparabil superioare de care dispun școlile americane, precum și numărul preponderent al acestor școli față de școlile franceze sau celelalte. În Japonia, d. ex. 25 de societăți misionare întrețin 16 universități, cu un total de 3752 de studenți, 16 din aceste societăți sînt americane, iar la celelalte 9 sînt interesate și societăți americane. Tot astfel, între cele 46 de societăți care întrețin școli secundare, 27 sînt americane, 3 engleze. În China, proporția este cam aceeași. Aceste societăți americane, cu importanțele lor bugete, impart și burse de studii numeroase, lucru pe care misiunile franceze, lipsite de mijloace, nu sînt în stare să-l facă.

Influența ce pornește din școlile misiunilor religioase americane e întărită apoi de influența considerabilă a fundației Rockefeller, a cărei activitate e aici mai intensă decît în celelalte țări și continente ale globului.

Dar, azi, toate școlile misiunilor religioase străine sînt supuse în Japonia unei reglementări care tînde, în ultima analiză, la stăvilirea răspîndirii prea mari a civilizațiilor străine în Japonia, prin stăvilirea răspîndirii exagerate a limbilor străine. China, dela revoluție încoace, calcă pe urmele Japoniei.

(Georges Dumas, *Revue des Deux Mondes*, 1 Septembrie 931).

*

Nelinistea tăranelor americani

Cînd vor să-ți arate cit de mare e criza în Statele-Unite, Americanii îți aduc ca exemplu faptul că uzinele Ford — cele mai mari din lume — nu mai lucrează decît

două zile pe săptămână. Aceste uzine, unde totul era organizat în vederea unei cât mai mari economii a materialului uman, nu mai au azi ce să facă cu mina de lucru!

Principala cauză a crizei generale americane e criza agricolă ce bîntue acolo de ani de zile. Această criză a precedat pe cea mondială și a provocat pe cea generală a Americii. Azi în America, adesea ori, se face foc cu griu, combustibil actualmente mai economic de cît cărbunii! Oricine face o vizită cît de scurtă în regiunile agricole ale Statelor-Unite poate constata mizeria generală care a luat locul bunei stări de odinioară. Și, ca toți confrății săi în suferințe, țărănul american, deși știe că produce prea mult, nu vrea să-și limiteze producția. Și tot astfel el este cel care, între toți Americanii, își dă mai bine sama de gravitatea momentului istoric prin care trecem. Drept ce optimismul New-Yorkului îl exasperează și-l uimește. Cu o luciditate care-i face onoare își dă perfect de bine sama că nimenia dintre marii economiști n'a propus încă un remediu serios al bolii generale. Și cu toate acestea, țărănul american continuă să munciască din greu, deși n'are ce face cu o mare parte a produselor muncii sale.

Populația orașelor n'a simțit încă greutatea situației, marea industrie este însă foarte alarmată. Sărăcind clasa țărănească — căreia îi plăcea să cheltuiască — industria americană și-a pierdut principalul său client. Producția a trebuit să fie redusă, și problema muncitorească s'a pus brusc și amenințătoare.

Soluția acestor probleme, derivate ale marelui crize agricole, nu va veni decît deodată cu soluția problemei agriculturii americane. Fiecare an ce trece reclamă tot mai imperios remedii radicale. Țărării Americii reclamă acest lucru, tot mai insistent cu fiecare zi ce se scurge. Europa nu va putea înțelege pe deplin ce se va petrece în Statele-Unite în viitorul apropiat, dacă nu va ține sama de

faptul important că istoria anilor ce vin își are resortul determinant nu la New-York și nici în altă cetate-vedetă americană, ci pe cîmpiile Middle-Westului, în luncile din Kentucky și în grădinile Californiei.

(Philippe Soupault, *L'Europe Nouvelle*, 22 August 1931).

Paul Valéry și Istoria

La rubrica „Poésie” a revistei „Les Nouvelles Littéraires” Jean Cassou publică substanțiale considerații despre Paul Valéry:

Forța spiritului nu e totdeauna o forță de ordine pe care inteligența o introduce în haosul lucrurilor, ci forța spiritului se poate manifesta și în luciditatea cu care descopere desordinea. Astfel Paul Valéry care trece cu drept cuvînt ca unul din cei mai lucizi poeți, găsește uneori plăcere să-și aplice luciditatea pentru a arăta absența totală de claritate a unor idei și concepții.

Ascultînd sfatul unei vechi prejudecăți, oamenii au crezut și cred că fenomene ale gîndirii, cum sînt arta și poezia, nu ascultă decît de legi capricioase ale întîmplării. Și că, dimpotrivă, viața, conduita, evenimentele istorice sînt fenomenele care se supun unei discipline. Valéry încearcă să arate că nu există discipline, tehnice ale vieții, numai arta are tehnică. A crede contrarul înseamnă a face regretabile confuzii; făcute de altfel de pedagogii, istoricii și oamenii politici ai tuturor vremurilor. Meritul lui Valéry este tocmai acela de a fi arătat, prin exemplu și teoretic, că conștiința este la adevăratul ei loc în poezie, că arta este și trebuie să fie creație absolut și perpetu conștientă, că, în ultimă analiză, în poezie tehnica coincide cu viața însăși. Dimpotrivă: în istorie și în politică nu există tehnică; și, neexistînd tehnică, nu există previziune. Istoria, împreviziune și multiplicitate vitală în neastîmpărată creație, nu comportă legi și deci nu poate fi „construită” ideologic.

Cu un pesimism și o ironie ega-

lă aceleia a lui Fontenelle, Valéry ar iscăli butada acestuia: „L'histoire est une fable convenue”. Valéry reia firul criticii acolo unde l-a lăsat înaintașul său și arată cum iluziile Istoriei devin tot mai ridicole pe măsură ce lumea actuală se complică. Marile evenimente istorice ce vor veni „vor comanda viitorul într'un chip tot atât de neînțeles oamenilor cit poate fi de neînțeles furnicilor pasul uriaș care le servește...”.

Prin „Priviri asupra lumii de azi” Valéry se alătură lui Stendhal și marilor moralisti pe care i-au iubit atîta Schopenhauer și Nietzsche: Gracian, La Rochefoucauld, Helvétius.

(Jean Cassou, *Les Nouvelles Littéraires*, 5 Septembrie 1931).

*

Raționalizarea economiei mondiale

S'a încercat însănătoșirea economiei mondiale prin reconstruirea edificiului distrus în timpul războiului, prin restabilirea comunității economice mondiale, așa cum a existat înainte.

Dar neliniștea economică care domnește în lumea întreagă nu putea să fie înlăturată prin astfel de măsuri. Formațiunile nouă din structura economiei mondiale, mărirea tuturor dimensiunilor economice, au deplasat radical condițiunile producției și ale piețelor, căroră trebuie să se conformeze diferențele economiei naționale. Astăzi avem nevoie de o organizare mai conștientă a viitorului nostru economic, o administrare mai metodică a materiilor prime, o organizare mai rațională a piețelor, o punere în valoare mai economică a soluției, în scurt o *dirijare* a economiei mondiale. Această dirijare trebuie să se realizeze printr'o politică conștientă a investițiilor, a producției și a piețelor, coordonînd interesele divergente în organizații internaționale.

Experiența a inaugurat o oarecare înțelegere a economiei mondiale, înainte chiar ca cuvîntul de raționalizare, să fie la modă. Acor-

durile încheiate în domeniul comunicațiilor, Uniunea poștală, *pool*-ul navigației internaționale, convențiunile feroviare și serviciul de informațiune mondial, pot fi considerate ca măsuri de raționalizare de origine mai veche.

Normalizarea prețurilor ar fi singură în măsură să asigure echilibrul economiei mondiale. Și nimic nu caracterizează poate mai bine situația economiei mondiale a zilelor noastre ca faptul că un mare număr de articole comerciale nu numai sînt influențate, în formarea prețurilor lor, de către concurența reciprocă a statelor producătoare, dar mai sufăr și influențe exclusiv monopolizatoare din partea unor anumite asociațiuni internaționale, care, sub diverse forme și nume, ca syndicate, consorții, fuziuni, cooperări, înțelegeri, își propun restabilirea bazelor de repartiție a muncii și a formării prețurilor pe piața mondială, în mod artificial deplasată prin politica vamală și politica subvențiilor.

În toate aceste forme multiple de organizări a serviciului transporturilor și informațiilor, a economiei materiilor prime, a asociațiilor industriale precum și a cooperării băncilor de emisiune, se desvâlue efortul pentru a ajunge la o organizare metodică a economiei mondiale, la trecerea treptată dela libera concurență internațională la controlul pieței mondiale.

Pe măsură ce cauzele crizei economice mondiale se precizau, lumea își dădea sama tot mai mult că asanarea și consolidarea economiei mondiale nu puteau să fie realizate decît printr'o colaborare cooperativă. Criza generală și convingerea interdependenței economice au dat naștere unei *mişcări internaționale de raționalizare*, care urmărește, printr'o colaborare metodică, ajustarea capacității producției la nevoile pieței. Astăzi ea este un fapt colectiv, căruia trebuie să i se atașeze tot ce pare apt a mări, pe calea diviziunii internaționale a muncii, productivitatea muncii omenеști, a asigura continuitatea acțiunii economice și a crește randamentul muncii. Urmează că raționalizarea mondială

nu vizează numai o mărire pur cantitativă a producției, dar urmărește pedesupra și o mărire a standardului vieții, prin micșorarea cheltuelilor de producție și mărirea salariului real.

E ușor să ne dăm sama că o raționalizare completă, în sensul strict a cuvîntului, este imposibilă. Ratio humana și lumea reală nu sînt comensurabile. Lumea gândirii, lumea concepută de rațiune diferă și va diferi totdeauna de lumea realității. Ceiace nu împiedică totuși ca raționalizarea procesului economic în economia mondială să fie astăzi idealul economiei prin excelență.

(Elemér Hantos: *La Revue Mondiale*, 1 Septembre 1931).

*

Lucreția Borgia, legendă și istorie

Printre procesele istorice, unul dintre cele mai celebre este, fără îndoială, acela al Lucreției Borgia. Viața ei a dat naștere unei legende pe care Victor Hugo a pus-o în acțiune într-una din cele mai sumbre drame ale sale. Din fericire, legenda nu este istorie. Ea nu se impune înfinit generațiilor. Supusă examenului criticii, ea dispăre și adevărul triumfează.

Pentru Lucreția Borgia, ora reabilitării a sunat mulțumită lui Funck Brentano, membru al Institutului. Inarmat cu o solidă erudiție, a repus pe Lucreția în cadrul cinstei, al grației și al duiosiei care îi aparțin.

Ce i se reproșează Lucreției? Mai întii nașterea nelegitimă. Dar aceasta este o greșeală a părinților, care nici în secolul al 15-lea nu era aruncată în vina copiilor. Do vadă că fiii nelegitimi ai lui Alexandru Borgia au făcut partide în cea mai înaltă nobilime a Italiei.

Apoi — două logodne desfăcute. Ele au fost aranjate de tatăl ei, pe cînd ea avea 11 și 12 ani. Tatăl ei a făcut și a desfăcut totul.

E adevărat că ea a avut trei soți: Ioan Sforza, Alfonse d'Aragon și Alfonse d'Esté. Dar nici acest fapt nu o poate încă alătura de o Mesalină. Ea nici nu este măcar o fe-

meie pasionată. În realitate mulțimea căsătoriilor ei se datorește necesităților schimbătoare ale politicii pontificale. Lucreția a fost prin urmare veșnic sacrificată intereselor familiei Borgia. Din partea fiicăruia dintre soții ei, Lucreția s'a bucurat de dragoste și stimă, ea însăși fiind o soție cinstită și iubitoare.

I se mai reproșează Lucreției cei doi frați ai săi și însuși tatăl său, care ar fi nutrit pentru ea un *amore inordinato*.

Cercetările lui Funck Brentano au dovedit că fratele său mai mic, ducele de Gandie, a căzut victima nu a fratelui său Cesar, ci a familiei Orsini, care răz buna pierderea unor domenii ale sale.

S'a putut deasemeni demonstra că nu ea e mama „infantului roman”, ci Iulia Farnese, a doua favorită a lui Alexandru VI.

Și chiar acuzarea de a fi deținut cităva vreme puterea pontificală, cade în lumina istoriei. Nu este vorba decit de cîteva zile de administrație interioară, dusă sub tutela cardinalului de Lisbonne.

Ce rămîne în urma tuturor acestor legende discutate? O incintătoare realitate istorică: O Lucreție grațioasă, cu o fire veselă, fără pasiuni vii, cu bun simț, cu un temperament calm, îndeplinindu-și toate datoriile de fiică, soție, mamă, cu toată seriozitatea, cu toată cinstea; avînd gustul literelor, artelor, al vieții strălucitoare a curțiilor, pentru care este, fie la Roma, fie la Ferrare, cea mai frumoasă podoabă; ne-ar fi plăcut să ribă mai multă inițiativă, mai multă energie, mai puțină docilitate față de hotăririle paterne, lacrimi mai amare, mai arzătoare pentru Ioan Sforza care i-a fost răpit, pentru Alfonse d'Aragon, care a fost asasinat! Evident! — Lucreția nu este o personalitate puternică; ea se supune evenimentelor, nu le domină. Ea nu este o eroină a dragostei; în inima sa afecțiunile se succed, totdeauna sincere cînd obiectul lor este prezent, prea repede șterse, cînd el a dispărut. În fine, o femeie medie, fără vicii dar și fără virtuți superioare. Ea va continua totuși prin frumusețea sa ra-

dioasă, prin grațiile sale mondene, inteligenta sa cultură, a fi una dintre cele mai plăcute figuri regești ale Renașterii. Astfel ne apare ea în Funck Brentano, care pe lângă opera sa de reabilitare, mai adaugă și o minunată restituire a mediului în care a trăit Lucreția.

(Louis Durand-Dastès : *Revue Bleue*, 5 Septembrie 1931).

*

Logica valorilor și valoarea logiceii

Obiectul și subiectul sînt cei doi termeni ultimi și într'adevăr ireductibili ai ființei. Obiectul este totalitatea lumii, ceia-ce este denumit *sferă și biosferă*, cosmosul, care îmbracă inorganicul și organicul, materia și viața, în fine lumea obiectelor existente. În fața acestei lumi a obiectului, se ridică subiectul, cu dorințele și aspirațiunile sale infinite, lumea care se creiază din spirit și cunoaștere, *noosfera*.

Ceia-ce caracterizează lumea obiectivă, dată, este că ea este ceva dat dela sine, independent de dorințele noastre și se desfășoară după niște legi care nu vor să știe nimic de dorințele și aspirațiunile noastre. Numai că în această lume obiectivă, se înserează omul cu dorințele și aspirațiunile sale. În mod inevitabil se produce atunci o interferență între lumea așa cum e și aspirațiunile noastre și din această întâlnire rezultă o a treia lume: lumea așa cum am vrea să fie. Este lumea ideală și morală a valorilor, lumea societății și a spiritului, sau a religiei.

Caracterul pe care îl iau științele acestor trei lumi, adică metodele lor logice de cercetare, depinde în mod inevitabil de natura particulară a fiecăria. În mod general, corespunzător celor două elemente primare din constituția lumii, subiectul și obiectul, vom avea două feluri de științe și de logice: științele naturale, științele obiective, cu metoda logică a inducției și deducției raționale; și științele societății și ale spiritului, științe morale, subiective, cu me-

toda logică a intuiției, ipotezei sau a revelațiunii.

Sensul cel mai sigur și mai precis al orientării filozofice contemporane (Bergson, Husserl, Brunschvieg, Meyerson) justifică această distincțiune. Gîndirea raționalistă a sec. XIX a făcut încercarea de a transplanta logica rațională și cauzalitatea, proprii lumii obiective, în domeniul subiectiv al valorilor, care îi este străină, și unde în mod legitim se aplică finalitatea. Există însă, după cum a stabilit Levy-Bruhl o prelogică, aceia care stăpînește gîndirea popoarelor primitive și se întilnește și la popoarele civilizate, o logică mistică, aceia care plămădiește lumea după dorințele și aspirațiunile subiectului și care niciodată nu va putea fi pe deplin înlocuită cu logica rațională.

Această logică mistică, are o însemnătate cu atît mai mare, cu cît dorințele și aspirațiunile cele mai esențiale și mai profunde și permanente ale naturii umane sînt fără îndoială izvorul tuturor valorilor și în consecință al tuturor criteriilor de judecată a valorilor. Or, aspirațiunile comune tuturor oamenilor și tuturor timpurilor: dorința de a exista, de a trăi veșnic; dorința atotputerniciei (voiața puterii), a libertății, a fericirii; dorința a-tot-științei; a perfecțiunii; a amorului; dorința dreptății etc., — toate acestea nu se pot judeca cu criteriile logice raționale, deoarece micșorarea sau creșterea, slăbirea sau intensificarea lor nu corespund deloc împrejurărilor obiective, stabilite de logica rațională. Dacă adversitățile vieții pot să comprime aceste dorinți la majoritatea oamenilor, cea mai mică împrejurare favorabilă poate să le intensifice și să le amplifice la infinit. Ajungem astfel la o deosebire netă nu numai a lumii obiective și subiective, dar și a lumii raționale și iraționale și în consecință la o aplicațiune de logici diferite unor valori care își au sursele în lumi diferite. Intuiția, revelația și divinația sînt metodele cele mai adecuate în lumea subiectivă, deducția și inducția rațională în lumea obiectivă.

Totuși nu se poate spune că rațiunea discursivă, cu logica sa inductivă și deductivă, nu au nici o valoare, sau sint cu totul inutile pentru cunoașterea lumii subiective. În domeniul lumii subiective, morale și sociale, logica inductivă și deductivă poate tot atât de bine să aibă o *utilitate practică* decisivă; ea prepară, verifică și completează descoperirea ipotezei și, pe urmă, ea servește pentru a o comunica, generaliza, socializa. Așa dar, dacă divinațiunea este singura metodă pentru a descoperi adevărurile lumii obiective, adevărurile științifice, logica și metodele sale experimentale, rațiunea și metodele sale: inductivă și deduc-

tivă, sint adesea cel mai bun mijloc de a comunica, de a verifica și, în urmă de a învăța ceia-ce a procurat divinațiunea.

Tot în opoziția celor două aspecte ale lumii, de care se vorbește mai sus, și în deosebirea căilor cu ajutorul cărora ajungem la cunoașterea lor, își găsesc explicațiunea cele două tendințe antitetice ale spiritului: spiritul scolastic, care domnește în Universități și spiritul intuițiunii, care domnește în special înafară de școală: raționalismul și intuitivismul.

(D. Draghicesco: *Revue Philosophique*, Septembre-Octobre 1931).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Maurice Bedel, *L'amour camarade*. (Ed. Flammarion).

Autorul studiază sentimentul și moravurile fetelor din zilele noastre. O materie de altfel destul de vastă și subtilă pentru calitățile sale de analist.

Fata „a la page”, logodnica de azi, voiajul de nuntă atât de diferit de tradiționala vizită în Italia — cam acestea sunt subiectele pe care le tratează cu mult brio și ironie destulă Maurice Bedel.

Emile Picard, *Eloges et discours academiques*. (Ed. Gauthier-Villars)

Emile Picard, secretarul Academiei de Științe, publică un volum, care demonstrează cu prisosință că elogiul istoric este un gen încă mult apreciat.

Pascal, matematician și fizician, Marc Séguin, inginer, Abraham Bréguet, Jules Tannery, Newton, Laplace, Jean Baptiste Biot, Christian Huygens — sunt principalii savanți studiați, în acest volum, de către un alt savant recunoscut de întreaga lume științifică.

Benjamin Valloton.... *Et voici la France*. (Ed. Payot).

Alsacianul Albert Rimbach du-pă ce-și povestește viața petrecută întâiu în Alsacia, apoi pe front în timpul războiului, își începe

noua povestire îndată după armistițiu.

Describe bucuria din primele luni. Istorisește cum a studiat limba franceză — constatind cu bucurie progresele făcute zi cu zi.

Pe urmă încep nemulțumirile. Disperat, Rimbach călătorește, străbate toată Europa. Înțelege în-sfârșit că boala alsaciană e o boală mondială. Peste tot aceleași probleme; pretutindeni te izbești de aceleași obstacole.

Vedea în Franța o mulțime de lucruri care-i plăceau. Invață însă din voiaj să cunoască adevărata înfățișare a țării sale, pe care începe s'o iubească fără nici o rezervă.

Principele Sixte de Bourbon și Contele Hector de Béarn, *Au coeur du grand désert*. (Edition des Portiques.)

Plecătă din Alger la 26 Ianuarie 1929, o misiune compusă din Principele Sixte de Bourbon, Contele Jean de Neufbourg, căpitanul Hector de Béarn, colonelul Gantsch și căpitanul Bach, a traversat Sahara, cu automobilul și a ajuns la 6 Martie la lacul Tchad.

După o vizită scurtă în Nigeria și Dahomey, misiunea și-a reluat drumul în ziua de 13 Aprilie, plecând dela Gao pentru a fi la Alger la 27 Aprilie.

Volumul conține jurnalul acestei misiuni Alger-Tchad pe care l-au publicat Principele Sixte de Bourbon și Contele Hector de

Béarn, sub titlul: „Au coeur du grand désert”.

Alexandre Hérenger, *Pensées de Goethe*. (Editions de France.)

Lucrarea lui Alexandre Hérenger e un studiu consacrat moralei și cugetării lui Goethe — studiu bazat pe o documentare de o siguranță excepțională, verificată prin corespondența și convorbirile scriitorului analizat.

Romane

Jacques Deval, *Marie Galante* (Ed. Albin Michel).

Opera lui Jacques Deval e povestea dureroasă a unei țărănci, care — crescută de Asistența publică — nu cunoaște deloc viața. Înclinările-i firești nu sunt funcționante rele. Imprejurările o duc în America Centrală. În tot timpul petrecut aici, ea n'are decît o singură dorință: să se reîntoarcă în Franța.

Trăiește o viață mizerabilă într-o mahala din Panama, susținută de același ideal unic, dorința de a-și revedea orașelul natal.

Amestecată într-o afacere de spionaj, eroina e asasinată tocmai când era să fie expatriată.

Claude Farrère, *Shahrâ sultane* (Ed. Flammarion.)

Volumul e format dintr-o năvălă lungă, Shahrâ sultane, și alte povestiri, care constituiesc la un loc o lucrare din cele mai reușite.

J. E. Poirier, *La tempête sur le fleuve*. (Ed. Jules Tallandier.)

Opera aceasta e un roman de aventuri a cărui acțiune se desfășoară în nord-vestul canadian. E povestea tragică a unei familii de metiși, ai cărei străbuni s'au unit cu indienii.

Henry Bordeaux, *Les ondes amoureuses*. (Ed. Plon).

Volumul cuprinde o culegere de nuvele concise și sobre, pe care autorul le-a numit cu drept cuvînt „mici întâmplări adevărate”.

Istorie

Marcel Brion, *La vie des Huns*. (Ed. Gallimard.)

În pagini vii și colorate, autorul arată pe Huni, veniți din Mongolia în val cotropitor deasupra Chinei.

Împărații chinezi au reușit în cele din urmă să-i gonească. Aceștia și-au întors privirile către Europa. În primul secol al erei creștine, Hunii au început călătoria spre Apus împingînd în drumul lor pe Alani. Acesta e începutul marilor invazii. În sec. IV, Hunii au ajuns la Dunăre și se ciocnesc de Romani. Apoi în sec. V încep insuccesele regelui Atila. Hunii se reîntorc în câmpia Dunării, de unde și continuă incursiunile lor sălbatece.

Autorul evocă în chip strălucit epopeia Hunilor, cu tot cortegiul de scene barbare, episoade de război, masacre, incendii și prădăciuni.

A. de Goulévitch, *Tsurisme et Révolution*. (Ed. A. Redier.)

Autorul descrie — foarte documentat — efortul vechiului regim. Vrea să pună în evidență valoarea imensei Rusii.

El și-a complectat opera cu capitole foarte interesante asupra originii și dezvoltării mișcării revoluționare, care a sfîrșit prin dictatura bolșevică.

Asupra „finanțării” Revoluției, asupra sprijinului găsit în străinătate, — autorul revelează multe fapte puțin cunoscute și dă cheia pentru înțelegerea multor evenimente.

Marcel Dupont, *Sabre au poing*. (*Dix combats de cavalerie*). Ed. Berger-Levrault.

Încercînd o operă de istoric militar, Marcel Dupont publică povestirea a zece atacuri de cavalerie.

Atacurile plutonului Roman la Vance, a locotenentului Saison la Mittersheim, a escadronului La Taille la Bandres în August, 1914; pierderea escadronului Gironde

în zilele de nouă și zece Septembrie, 1914; iată faptele de arme ale căror detalii eroice le-a descris obiectiv autorul, cu artă și sinceritate.

Politică

— **Tomaso Sillane**, *L'Etat mussolinien et les réalisations du fascisme en Italie*. (Ed. Plon).

Un studiu al efortului săvârșit în Italia de regimul fascist în toate domeniile activității sociale. Capitolele care-l formează sunt datorite unor personalități marcante. Sunt studiate pe rînd: transformarea statului sub acțiunea fascismului; bazele noi ale regimului

financiar, valoarea țării, dezvoltarea agriculturii prin ameliorarea și îmbunătățirea solului cultivabil, perfecționarea industriei, importanța lucrărilor publice întreprinse, dezvoltarea căilor de comunicație, atît în Italia cit și în colonii, etc.

Raymond Recouly, *L'Angleterre est-elle en décadence?* (Editions de France.)

Cine vrea să înțeleagă de ce Anglia a fost atît de greu atinsă de criza aceasta, pe cît de surprinzătoare pe atît de neașteptată, trebuie neapărat să citească volumul lui Recouly, care eșă din cadrul unui simplu reportagiu. Este în realitate un studiu serios.

Tabla de materie

a

VOLUMULUI LXXXVII

(Anul XXIII, Numerele 7, 8, 9 și 10)

I. Literatură

<i>Agirbiceanu I.</i> — Obsesie	280
<i>Băleanu Constantin.</i> — O zi de pomină din viața lui Suflețel.	244
<i>Botez Demostene.</i> — Călătorii	114
<i>Galaction Gala.</i> — Papucii lui Mahmud	5
<i>Mihăescu I. Gib.</i> — O prelegere de Drept în aer liber.	30
<i>Minulescu Ion.</i> — Intregire (Versuri)	60
— După șapte ani (Versuri)	325
<i>Pillat I. Ion.</i> — Prolog (Versuri)	288
<i>Stănoiu Damian.</i> — Pocăința starețului	351
<i>Tran.</i> — Fapt divers (Versuri)	370

II. Studii. — Articole. — Scrisori din țară și din străinătate

<i>Bayer S.</i> — Naționalismul de Stat	333
<i>Călinescu G.</i> — Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu	258
<i>Comarnescu P.</i> — Esscu despre Snobism	267
<i>Ene Ernest Dr.</i> — Despăgubirile și reparațiunile cu- venite României după marele războiu din 1914-1918	290
<i>Gherea D. Ioan.</i> — Modă și valoare în estetica literară.	62
<i>Hamsun Knut.</i> — Despre literatura rusă. (Trad. de Paul Zarifopol).	82
<i>Irimescu S. Dr.</i> — Congresul național de tuberculoză.	71
<i>Pandrea Petre.</i> — Pauperizarea României în sistemul capitalist	119

<i>Pavel Pavel.</i> — Protecția minorităților în Europa nouă	307
<i>Pillat I. Ion.</i> — Romantismul român	13
<i>Preulescu I. Laurențiu.</i> — Insemnări pe marginea cărților (Upton Sinclair: „Petroleum”).	327
<i>Protopopescu Dragoș.</i> — Fenomenul englez în politică.	225
<i>Roșca D. D.</i> — Despre o istorie a inteligenței (Incerări de lărgire a noțiunii de „rațional”)	89
<i>Sîn-Giorgiu Ion.</i> — Generația nouă în lirica germană.	38
<i>Zarifopol Paul</i> (vezi <i>Hamsun Knut</i>).	

III. Cronici

<i>B. C.</i> — Cronica muzicală (Ritm și măsură)	141
<i>Hallunğa Al.</i> — Cronica economică (Criza finanțelor private)	382
<i>Maievski M.</i> — Cronica socială (Planul quinquenal al Sovietelor)	144
<i>Pd. P.</i> — Cronica externă (I. Și în Anglia uniune națională. — II. Oscilațiile raporturilor dintre România și Germania)	172
<i>Philippide A. Al.</i> — Cronica literară (Considerațiuni confortabile)	133
<i>Popescu Sp. Magda.</i> — Cronica pedagogică. (Contribuțiuni la problema educației nouă).	385
<i>Ralea D. Mihai.</i> — Cronica ideilor (Utopii)	138
<i>Sevastos M.</i> — Cronica teatrală (București)	378
<i>Zarifopol Paul.</i> — Cronica literară (Categorii „epatanului” și literatura informativă)	372

IV. Miscellanea

<i>P. Nicanor & Co.</i> — Populism literar. — Imprejurările din Germania. — Sfirșitul dictaturilor. — Știință și subvenții. — Cazul Hoover. — Revenim la arta mută. — Nufărul negru sau micul chip îngeresc. — Cîți îngeri sînt în cer. — Tandaler predicator. — „Generația artistă”	179
— Despre prea euviosul mucenic, întocmai cu apostolii. Nichifor. — Iar romînească de după războiu. — Criză, spiritism și alte combinații. — Înțelegerea franco-germană. — Edison. — George Enescu. — Elogiul lui Chevalier	406

V. Recenzii

<i>Antoniu Annette.</i> — Anatole France, critique littéraire (Paul Zarifopol).	201
---	-----

<i>Barrès M.</i> — Mes cahiers (M. R.)	209
<i>Borgese C. A.</i> — Tempesta nela nulla (L. Sebastian)	434
<i>Bremond Henri.</i> — Racine et Valéry (Paul Zarifopol)	203
<i>Kisch Egon Erwin.</i> — Paradies Amerika (Paul Zarifopol)	428
<i>Lesnea George.</i> — Veac tânăr (Al. A. Philippide)	199
<i>Mann Heinrich.</i> — Geist und Tat. Franzosen, 1780—1930 (Paul Zarifopol)	426
<i>Manoïlesco Mihail.</i> — Théorie du protectionisme et de l'échange international.	424
<i>Mauclair Camille.</i> L'âpre et splendide Espagne (M. R.)	210
<i>Minulescu Ion.</i> — Bărbierul regelui Midas (Mihai D. Ralea)	420
<i>Negri Ada.</i> — Vespertina (L. Sebastian)	430
<i>Petrovici Ioan.</i> — Peste hotare (Al. A. Philippide)	422
<i>Pitigrilli.</i> — L'Esperimento di Pott (L. S.)	208
<i>Romier Lucien.</i> — Le carrefour des empires morts. Du Danube au Dniester (D. D. Roșca)	206
<i>Stolypine Alexandra.</i> — L'Homme du dernier Tsar-Stolypine. Souvenirs (Victor Godeanu)	429

VI. Revista Revistelor

<i>Balasy Raymond de.</i> — Criza economică. Schița unei politici coerente (Revue Mondiale)	221
<i>Benda Julien.</i> — Pace și literatură (Nouvelles Littéraires)	212
<i>Boll Marcel.</i> — Mișcarea științifică (Mercure de France)	434
<i>Cassou Jean.</i> — Paul Valéry și Istoria (Nouvelles Littéraires)	437
Concordie literară (Commerce)	432
<i>Draghicesco D.</i> — Logica valorilor și valoarea logicei (Revue Philosophique)	440
<i>Dumas Georges.</i> — Limba franceză în Extremul-Orient (Revue des Deux Mondes)	436
<i>Durand-Dastès Louis.</i> — Lucreția Borgia. legendă și istorie (Revue Bleue)	439
<i>Faure Elie.</i> — Orient și Occident (Mercure de France)	215
<i>Hantos Elemér.</i> — Raționalizarea economiei mondiale (Revue Mondiale)	438
<i>Léautaud Paul.</i> — Vorbe, gânduri și anecdote (Nouvelle Revue Française)	213
<i>Massip Jean.</i> — Onorabilul Arthur Henderson (Revue Hebdomadaire)	435
<i>Mathiez Albert.</i> — Franța anului 1789 văzută de Arthur Young (Revue Politique et Parlementaire)	214

<i>Mochi A. Dr.</i> — Psihanaliza, psihofiziologia și „psihologia concretă” (Revue Philosophique)	219
<i>Mornet Daniel.</i> — In legătură cu reforma licenței în litere (Nouvelles Littéraires)	214
<i>Nenni Pietro.</i> — Viitorul dictaturii fasciste (Die Gesellschaft)	433
<i>Pitrou R.</i> — E. R. Curtius și Franța (Nouvelles Littéraires)	435
<i>Rolland Romain.</i> — Gorki și Romain Rolland (Das Neue Russland)	434
<i>Sageret Jules.</i> — Se va merge curînd în Lună (Revue de France)	219
<i>Soupault Philippe.</i> — Neliniștea țăranilor americani (L'Europe Nouvelle).	436
<i>Thibaudet A.</i> — Despre adevăratul socialism (Nouvelle Revue Française)	211
<i>Tramplér Kurt Dr.</i> — Inoirea spiritului european (Nation und Staat)	217
<i>Valéry Paul.</i> — Concertele Lamoureux și poezia franceză (Commerce)	218

VII. Mișcarea intelectuală în străinătate

<i>Andigné, Marquis d'.</i> — Mon beau Paris	222
<i>Corthis André.</i> — Soledad	223
Correspondance secrète de Bülow et Guillaume II	223
<i>Gyp.</i> — La joyeuse enfance de la III-ème Republique	222
<i>Demaison André.</i> — Diaeli	222
<i>Pourrat Henry.</i> — Le Bosquet pastoral	222
— La tour du Levant	223
<i>Stolypine Alexandra.</i> — L'homme du dernier Tsar-Souvenirs	222
<i>Mille Pierre.</i> — Au Maroc. Chez les fils de l'ombre et du soleil	222
<i>Lenotre G.</i> — La compagnie de Jéhu. (Episodes de la Réaction lyonnaise 1794—1800)	223
<i>de La Gorce Pierre.</i> — Louis Philippe	223
<i>Reboul Colonel.</i> — La vie au XVIII-e siècle: l'Armée	223
<i>Kammerer Albert.</i> — La Mer Rouge, l'Abyssinie et l'Arabie depuis l'Antiquité	224

Toate publicațiunile anunțate, recenzate sau analizate în această revistă se găsesc de vânzare la librăria **HASEFER**, București, Str. Caragheorghevici 9.
